

Kultúrdiplomácia Ázsiában

Summa Ethnographica 4.

A BTK NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET ÉS A L'HARMATTAN KIADÓ
KÖZÖS SOROZATA

SOROZATSZERKESZTŐ: VARGYAS GÁBOR

Kultúrdiplomácia Ázsiában

Szerkesztette: Gulyás Csenge - Szilágyi Zsolt

BTK NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET (ELKH) – L'HARMATTAN KIADÓ
2021

A kiadvány az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága támogatásával készült.

© Szerkesztők 2021

© Szerzők 2021

© BTK Néprajztudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) 2020

© L'Harmattan Kiadó 2021

ISBN

ISSN 2498-485X

A kiadásért felel Gyenes Ádám

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel: 267–5979

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

Tördelte: Fancsek Krisztina

Borítóterv: Kára László

A nyomdai munkákat L'Harmattan Kiadó

TARTALOM

SALÁT GERGELY: Előszó	7
HIDASAI JUDIT: A vezérlúd meddig bírja a tempót?	11
SZÉKÁCS ANNA: Kodály és Astro boy – mérlegen az egyéni erőfeszítés és a tudatos kultúrdiplomácia a magyar–japán kapcsolatokban	27
DECSI DÓRA: A 2020-as tokiói olimpia értékelése kultúrdiplomáciai szempontból	39
F. KOVÁCS RAMÓNA: Imázs és kulturális tervezés Dél-Koreában	59
LÁZÁR IMRE: A magyar–indiai kulturális diplomácia intézményesülési folyamata: A Delhi Magyar Tájékoztatási és Kulturális Központ tevékenysége a változó időben	81
KÖVES MARGIT: Magyar Masala: Magyar nyelvtanítás és kultúra Delhiben	109
WILHELM ZOLTÁN: Magyar kultúrdiplomácia Dél-Ázsiában – kötelességek és lehetőségek	127
SZIVÁK JÚLIA: A hindi filmipar, mint az indiai kultúrkapcsolatok eleme	137
NAGY MERCÉDESZ: Művészet, forradalmi hagyomány és nemzetközi jelentőségű győzelmek. Az 1951-es <i>Új Kína</i> kiállítás a Szépművészeti Múzeumban	147
MERVAY MÁTYÁS: Kuomintang <i>soft power</i> Budapesten – cigányzenés Trianon-propaganda Sanghajban Adalékok a két háború közötti kínai–magyar kultúrkapcsolatok történetéhez	177
SÁRKÖZI ILDIKÓ GYÖNGYVÉR: Merre tovább? Hagyomány, örökség és örökségesítés Északnyugat-Kínában	199
SZILÁGYI ZSOLT: Attila kései örökösei. A kultúrdiplomácia szerepe és jelentősége a magyar–mongol diplomáciai kapcsolatok terében	221

ELŐSZÓ

Amióta csak megjelentek az államok, igyekeznek a maguk értékeit másokkal is megismertetni és elfogadtatni, ezáltal befolyást gyakorolni. A kultúrdiplomácia tehát, amely egy közkeletű definíció szerint „külpolitikai hatások előidézése kulturális eszközökkel”, az ősidőktől fogva létezik. Igaz ez Ázsiára is, ahol az egyes országok az írott történelem kezdete óta törekednek kultúrájukat kifelé is megmutatni. A nagy civilizációs központoknál a kulturális vívmányok terjesztése sok esetben a katonai hódításnál is fontosabb volt, illetve szerepet játszhatott annak előkészítésében.

A jelenkorban a globalizáció a különböző kultúrák minden korábbiánál intenzívebb együttélését és egymásra hatását eredményezi, kölcsönös függőségek bonyolult hálózatai alakultak ki, így az érdekérvényesítés hagyományos eszközeit – a katonai támadást vagy az azzal való fenyegetést, a gazdasági nyomásgyakorlást stb. – egyre költségesebb alkalmazni. A nemzetek közötti gazdasági, információs, technológiai, turisztikai és kommunikációs kapcsolatok előtérbe kerülésével megnőtt az érdekérvényesítés „puha” tényezőinek szerepe, s ezzel felértékelődött az állami kultúrpolitikák jelentősége is. „Ha képes vagy rábírní másokat arra, hogy azt akarják, amit te magad is akarsz, akkor kevesebbet kell jutalmakra és büntetésekre költened ahhoz, hogy elmozdítsd őket a saját irányodba” – fogalmazott Joseph Nye, az elmúlt évtizedek divatos „puha erő” (*soft power*) fogalmának megalkotója.

A „puha erő” és az ezt megalapozó kulturális diplomácia kulcsterületévé vált. Kultúrdiplomácia révén egy ország a katonai és gazdasági ereje helyett a kultúráját is alkalmazhatja a politikai kommunikáció és a külpolitika hatékony eszközeként úgy, hogy értékeit nem kizárólag egy másik ország állami intézményei felé közvetíti, hanem azokkal az adott ország közvéleményét célozza meg. Ezért az államok világszerte egyre több erőforrást fektetnek abba, hogy egyéb érdekeik érvényesítését kulturális ténnyeréssel könnyítsék meg. Ez pozitív fejlemény, hiszen a kulturális diplomácia által közvetített értékek a befogadó ország kultúráját is gazdagítják, tágítják azok látókörét, s csökkentik a konfliktusra való hajlandóságot. A kulturális diplomácia ugyanis nem kizárólag egy adott országot

saját érdekeinek vagy egyéni céljainak megvalósulását segíti elő, hanem hozzájárul a többi ország megismeréséhez és megértéséhez is.

Az ázsiai országok, amelyek többsége éppen a „puha erő” központba kerülésének időszakában vált globális gazdasági tényezővé, nagy lendülettel kezdték meg saját nyelvük, kultúrájuk nemzetközi népszerűsítését, igyekezve helyreállítani valaha megvolt presztízsüket és kifelé is elismertetni új identitásukat. A rendkívül különböző politikai berendezkedésű, vallási és kulturális hagyományú, történelmi háttérű és gazdasági fejlettségű ázsiai országok egymással és a világ többi részével is meg akarják ismertetni magukat. Az általuk alkalmazott módszerek is eltérőek. Van, ahol a magánszereplők játszanak kulcsszerepet, s az állam csak rásegít a kultúrdiplomácia eszközeivel a nemzetközi térnyerésre, máshol az állam lép fel kezdeményezőként. Van, ahol a populáris kultúra a húzóágazat, máshol inkább az évezredek hagyományokra építenek. Az általában elmondható, hogy az ázsiai kormányok mind komoly erőforrásokat fektetnek a kulturális diplomáciába, aminek belső okai is vannak, hiszen a külső elismertség a nemzeti identitásokat is erősíti, ez utóbbi pedig a kontinens valamennyi országa számára prioritás.

Az ázsiai országok kulturális diplomáciai tevékenysége azért is figyelemre méltó, mert a kormányok a hagyományos eszközök mellett új, innovatív megoldásokat is bevetnek, s az ezekkel kapcsolatos jó és rossz tapasztalatokból, sikerekből és kudarcokból az európai országok, köztük Magyarország döntéshozói is tanulhatnak.

A PPKE BTK Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoportja és a ELKH BTK Néprajztudományi Intézet 2021 májusában online konferenciát rendezett azzal a céllal, hogy hozzájáruljon az ázsiai országok kultúrdiplomáciájára jellemző ismérvek, sajátosságok és folyamatok feltárásához, ezek háttérének és a világra gyakorolt hatásának megismeréséhez. A Magyar Nemzeti Bank által is támogatott konferencia előadásai többek között az alábbi kérdésekre keresték a választ: Miként játszik szerepet a tudatos kulturális diplomácia az egyes ázsiai országok országimázsának építésében? Mutatkoznak-e regionális hasonlóságok és különbségek a kultúrdiplomácia tartalmában és eszközeiben? Mennyiben a politika és mennyiben a piac vezérli az egyes ázsiai államok kulturális ambícióit? Hogyan vonják be az államok a magánszektor a nemzetközi kapcsolataik kulturális dimenziójába? Milyen politikai, katonai és társadalmi változások figyelhetők meg a kezdeményező és a befogadó államokban közvetlenül a kultúrdiplomáciai tevékenységek hatására? Miként van hatással az ázsiai polgárok hétköznapjaira a kulturá-

lis diplomácia? Milyen hagyományokra építenek az ázsiai országok „puha erejük” növelésében?

Jelen kötet néhány, a konferencián elhangzott előadás szerkesztett változatának közreadása mellett kiegészül olyan tanulmányokkal is, amelyek csak írott formában készültek el. Meggyőződésünk, hogy az írások nemcsak a mai Ázsia iránt érdeklődőknek szolgálhatnak tanulságokkal, hanem mindenkinek, akit foglalkoztatnak a nemzetközi kapcsolatok, a szemünk előtt zajló globális folyamatok fontos elméleti és gyakorlati kérdései.

Budapest, 2021. november

Salát Gergely

A VEZÉRLÚD MEDDIG BÍRJA A TEMPÓT?

HIDASAI JUDIT

I. A VEZÉRLÚDSZEREP AZ ÁZSIAI TÉRSÉGBEN

Már jóval azelőtt, hogy a nemzetközi szakirodalomban teret nyert a Nye-féle¹ modern *soft power*-koncepció (hiszen Kínában ez az elv több évezredes múltra és gyakorlatra tekint vissza), Japán a 20. század második felében elért gazdasági és üzleti eredményeivel, technológiai megoldásai-val és innovatív infrastrukturális fejlesztéseivel kivívta magának a „vezérlúd” szerepet az ázsiai regionális térben.²

A hatvanas években kidolgozott, majd továbbfejlesztett 'repülési alakzatban vonulás paradigmá' (*gankou keitairon*)³ elsősorban a gazdaság és

¹ NYE 2004a.

² KASAHARA 2004.

³ AKAMATSU 1962; KOJIMA 2009.

kereskedelem terén tulajdonított Japánnak meghatározó és utat mutató szerepet az ázsiai térség feltörekvő gazdaságai (Dél-Korea, Tajvan, Szingapúr és Hongkong) számára, akik többé-kevésbé a bevált irányt követve zárkóztak föl ténylegesen nagy hatékonysággal és eredményességgel a 20. század végére. A világpolitika porondján a G8-ak között Japán jelent meg mint Ázsia *de facto* képviselője – és ezt a pozíciót magabiztosan vállalta fel. Japánnak ezt a szerepét ambivalens érzések kísérték Ázsia számos országában, hiszen a japán megszállási és a második világháborús tapasztalatok még közel sem merültek feledésbe, ugyanakkor a gazdasági haladás feltartóztathatatlan folyamatában a lenyűgöző japán teljesítmények az irigység mellett egyfajta kihívásként is szolgáltak és követésre sarkalltak.

Ez a vezérlőszerep meglátásom szerint jó ideig érvényesülni látszott más területeken is, többek között a kulturális diplomáciában is, amelynek számos intézményesült japáni gyakorlata követőkre talált a közeli és távolabbi ázsiai szomszédoknál is. Más kérdés, hogy mind a gazdaság és kereskedelem, mind pedig a kulturális diplomácia illetve általában a *soft power* alkalmazások területén az egyes országok – bizonyos „repülési magasság” elérését követően – új irányokba és sebességbe kapcsolnak és mostanra már elég jól elkülöníthetően, kvázi önálló utat járnak. Mindezek ellenére az ázsiai szomszédok Japánról vigyázó szemeket le nem veszik, hiszen az számos mutatóban még mindig az áhított és követendő példaként szolgál, amelynek a meghaladása és felülmúlása mindennél nagyobb kihívást és elégtételt jelent.

II. A KULTURÁLIS DIPLOMÁCIA KÜLDETÉSE ÉS SZEREPE

Nyusztay László⁴ leendő diplomaták képzését szolgáló tanulmányában idézi a magyar külügyminisztérium honlapján található definíciót, amely szerint „...az általános diplomáciai tevékenységnek a kulturális-, oktatási és tudományos együttműködéssel, valamint a tájékoztatási munkával foglalkozó része, amely magába foglalja az egyes országok között folyó, két- vagy többoldalú együttműködés különböző formáit”. Fontos szem előtt tartani, hogy a kulturális diplomácia tevékenységében egyszerre érvényesülnek a külpolitikai-külügyi és a szakmai-kulturális érdekek.

Az egyes országok közötti két- vagy többoldalú együttműködés jogi kereteit a kulturális szerződések adják, amelyek rendszerint az oktatás és

⁴ NYUSZTAY 2011: 162.

a tudomány, valamint a kultúra és a művészetek terén munkaterveket és csereprogramokat fogalmaznak meg. Ami az intézményeket illeti, amelyek érdemi alakító és kivitelező szerephez jutnak a kulturális diplomáciában, ott a politikát irányító külügyminisztériumtól kezdve az egyes szakminisztériumokon át, a célfeladatokkal megbízott ügynökségeken keresztül egészen a külföldön működő intézetekig, központokig terjed a skála.

A kulturális diplomácia a *soft power* egy típusa. A *soft power* lényege, hogy az adott állam a céljait a nemzeti értékei által kifejtett vonzerőn keresztül éri el, nem pedig kényszerrel – legyen az politikai, pénzügyi vagy katonai. Egy nemzetet kulturális alkotásaival, tevékenységeivel lehet a legmeggyőzőbben bemutatni, reprezentálni, és ezáltal megnyerővé tenni. A kultúra által képviselt értékek képesek arra, hogy mások, azaz külföldiek számára vonzóvá tegyék az adott országot. „*Soft power* alatt egy nemzetnek azt a képességét értjük, amellyel befolyásolni képes a nemzetközi szintér különféle szereplőinek (államok, vállalatok, közösségek, nyilvánosság stb.) a preferenciáit és viselkedését vonzerő és meggyőzés révén a kényszerítés mellőzésével. Más szavakkal meg kell nyerni a szívüket és lelküket.”⁵ A kulturális diplomáciára tekinthetünk úgy is, mint egy szükséges lépésre a politikai és gazdasági együttműködés eléréséhez. Sikeres és kiegyensúlyozott alkalmazás esetén a *hard power* és a *soft power* megfelelő adagolásával kialakulhat a *smart power*. Ez egy táblázatban összefoglalva leegyszerűsítve így képzelhető el:

SMART POWER

HARD POWER	SOFT POWER
Direkt/közvetlen	Indirekt/közvetett
Látható/érzékeltető/mérhető	Nem-látható/rejtett/nem mérhető
Azonnali hatás	Lassú hatás
Az eredményesség az erőviszonyok függvénye	Az eredményesség a fogadókészség függvénye
Eszközei: katonai, gazdasági, pénzügyi stb.	Eszközei: fogyasztási termékek; kultúrához, életvitelhez köthető jelenségek
Tartanak tőle (ész)	Csodálják, azonosulnak vele (szív)

⁵ „We define soft power as »a nation’s ability to influence the preferences and behaviours of various actors in the international arena (States, Corporations, Communities, Publics etc) through attraction or persuasion rather than coercion«. In other words, winning their hearts and minds.” (GLOBAL SOFT POWER INDEX 2020: 11.).

Egy triviális példával élve, a *hard power* olyan, mint az antibiotikum; a *soft power* pedig olyan mint a homeopátia. Betegség esetén az előbbi gyorsan és drasztikusan fejt ki hatását, és szinte letámadja az emberi szervezetet – az elérni kívánt hatás mellett sokat rombol is; az utóbbi viszont sokkal lassabban és a szervezet számára befogadás-barát módon fejt ki hatását.

Habár a kulturális diplomácia mint olyan, kormányzati tevékenység, de a magánszektor is fontos szerepet játszik a megvalósításában. A kulturális diplomácia a nemzeti kulturális "erőforrások" és sikerek (például Nobel-díjasok számának a növekedése; olimpiai-bajnokok és egyéb sportteljesítmények díjazottjainak a sikerei stb.) felhasználásával, külföldön való ismertté tételével próbál érvényt szerezni céljainak a nemzetközi környezetben. A kulturális diplomácia egy kétszereplős tevékenység – sikeressége és hatékonysága nagyban függ a partnerország befogadási készségétől és fogékonyságától. A kulturális diplomácia hitelessége onnan ered, hogy szorosan kapcsolódik a kulturális intézményekhez és az azokkal történő együttműködés révén érvényesíti és valósítja meg céljait.

A kulturális diplomácia célja, hogy hatással legyen más országokra, és azok állampolgáira, és ezt a hatást használja fel ahhoz, hogy az ország gazdasági és politikai céljaihoz támogatást szerezzen. A kultúra elemeivel él, hogy rábírja a külföldi lakosságot és politikai vezetést az alábbiakra:

- ✧ pozitív kép kialakítása az ország lakosságáról, kultúrájáról és politikai eszméiről;
- ✧ esetleges negatív eseményt követően "imázsrestauráció", azaz az elvesztett bizalom visszanyerése;
- ✧ nagyobb mértékű kooperáció előmozdítása két ország között;
- ✧ konfliktus-kezelés: megelőzni, kezelni vagy csökkenteni a célországgal kialakult esetleges konfliktusokat.

A kulturális diplomácia egyben az országok közötti megértést is segíti, hiszen nemcsak a célországban alakulhat ki szimpátia a kulturális diplomáciával élő állam iránt, hanem a kulturális cserék révén a kulturális diplomáciát eszközként használó ország is jobban megismerheti célországát, annak politikai, kulturális értékeit.

A kulturális diplomácia ritkán fókuszál specifikus politikai kérdésekre, inkább hosszú távú kapcsolat kialakítására törekszik a célországokkal. További sajátosság, hogy a kulturális diplomácia képes a társadalom széles köreit elérni. A kulturális diplomácia tehát ötletek, ideálok, bizonyos vi-

lágsszemlélet magvait hinti el, amelyek optimális esetben befogadó talajra találnak a célország(ok)ban.

A kulturális diplomácia tehát alkalmas arra, hogy a nemzet erejét reprezentálja, támogató környezetet építsen ki, és ugyanakkor segítsen az információk összegyűjtésében és értelmezésében. Hozzájárul továbbá ahhoz, hogy nőjön az ország presztízse, és hogy hatékonyan megvalósuljanak a nemzetpolitikai célok (pl. befektetők megnyerése; külföldi egyetemi hallgatók, diákok toborzása; turizmus élénkítése stb.) azáltal, hogy segít ezen célokhoz külföldi támogatókat szerezni. A fent említett tevékenységek pedig hatással vannak a nemzetbiztonságra, és mivel ezeket a kulturális diplomácia eszközével éri el az állam, elmondhatjuk, hogy a kulturális diplomácia fontos szerepet játszik a nemzetbiztonság vonatkozásában is. A kulturális diplomácia a nemzet kultúrájának számos elemét, összetevőjét felhasználja és mobilizálja:

- ✧ művészetek, például: film, tánc, zene, festészet – alkotások bemutatása, cseréje;
- ✧ kiállítások, amelyek lehetőséget kínálnak a kultúra számos részterületének népszerűsítésére;
- ✧ oktatási és tudományos programok;
- ✧ irodalmi tevékenység: könyvtárak alapítása külföldön és népszerű hazai könyvek lefordítása idegen nyelvekre;
- ✧ kulturális programok rádióban, televízióban, interneten történő közvetítése vagy elérhetővé tétele.

Mindezek az eszközök hozzájárulnak ahhoz, hogy egy másik ország lakossága megértse és ideális esetben meg is kedvelje az adott nemzet kultúráját. Ám a kulturális diplomácia akkor éri el igazán a célját, ha azon eszközeivel él, amelyek a célközönség számára relevánsak. Ehhez azonban elengedhetetlen a célközönség ismerete. Ebben pedig segíthet az, ha a kormány együttműködik civil szervezetekkel (például baráti társaságok, művészeti klubok, rajongói szerveződések, alkotó műhelyek stb.) vagy külföldi politikai pártokkal, amelyek tanácsot tudnak adni abban, hogy mely kulturális diplomáciai eszközök relevánsak az ország lakossága számára és melyek segíthetik elő leginkább a bejövő kultúra megértését. A kormány szerepe, hogy megkönnyítse ezen „kulturális termékek, gyakorlatok, szokások” idegen közönség előtti előadását, megjelenítését, azért, hogy befolyást szerezzen az adott idegen országban. A kulturális és a nyilvános diplomácia (*public diplomacy*) kapcsolatáról Pröhle Gergely külügyminisztériumi

államtitkár így nyilatkozott 2007-ben: „...a kulturális elem dominanciája érvényesül a *public diplomacy* világában is, mely az állami akarattól függetlenül a civil társadalom, az önkormányzatok kapcsolatrendszerében válik egyre inkább a mindennapok gyakorlatává.”⁶

III. JAPÁN KULTURÁLIS DIPLOMÁCIÁJA

III.1. A japán kulturális diplomácia korszakai

Japán esetében a modernkori kulturális diplomácia jellege, gyakorlata és eredményei jól elkülöníthető módon három korszakra oszthatóak. Ezt a korszakolást erősen modulálja Japánnak az ázsiai térségben elfoglalt helye és betöltött szerepe – amely a 20. század során számos fordulatot vett.

Az első nagy korszak a 20. század első évtizedeire esik. A Meiji-restaurációt követő Taishō-éra (1912–1926) – számos külső körülménynek is köszönhetően – a katonai terjeszkedés, a birodalomépítés és az ázsiai gyarmati hódítások korát hozta el. A kontroll nélküli kormányzati hatalom, az előretörő militarizmus és az erősödő nacionalizmus⁷ kedvezett az úgynevezett *senden gaikō*, azaz a „propaganda diplomácia” kibontakozásának. Japán a kultúrdiplomácia (*bunka gaikō* 文化外交) szlogenjével a kultúrát nem mint *soft power* eszközt használta, hanem bátran kimondhatjuk, hogy *hard power*ként kezelte és kényszerítette azt a meghódított országokra. Korea és Tajvan esetében például az erőltetett japánosítás egyik módszere a japán nyelvhasználat ellentmondást és késlekedést nem tűrő drasztikus ráerőltetése volt a helyi lakosságra.

A második korszak a második világháborút követő évtizedek. A világháborúban elszenvedett militáris megszágyenyülés, a hatalmas emberi és infrastrukturális áldozatok alapjaiban tépázták meg a japán társadalom önbizalmát. A bizonyítási vágy emberfeletti teljesítményekre sarkallta a lakosságot: a gazdasági és technológiai fejlődés példátlan sikerei⁸ a nemzeti öntudat és identitás erősödését eredményezték. Ezt ideológiailag támogatta a *nihonjinron* („japánság-tudomány”) virágzása,⁹ amely a látványos eredmények mögött a japán nép, a japán nemzet egyediségét, kiválasztottságát engedte sejtetni. Ehhez az identitásrestaurációhoz

⁶ PRÖHLE 2007.

⁷ FARKAS 2018.

⁸ VOGEL 1989.

⁹ FARKAS 2018: 147–154.

a hagyományos japán kultúrát és annak megnyilvánulásait használták eszközként. Ezeknek a bemutatására és propagálására nagyszerű alkalmat kínált az 1964-es tokiói Nyári Olimpiai játékok – amelyhez időzítve történt meg a *shinkansen* (gyorsvasút) első járatainak az elindítása Tokió és Oszaka között. A modern technológia és a hagyományos japán kultúrának ez a páratlanul sikeres ötvözete lenyűgözte a világot, és a pozitív benyomásokat csak erősítette az 1970-es Oszakai Expo,¹⁰ ami lehetőséget adott a Kansai régiónak, azaz Nyugat-Japánnak a fejlesztésekre. Egyidejűleg ezekben az években Japán a nagyvilág felé a „béke és harmónia” országa és kultúrája üzenetet igyekezett közvetíteni, ami egyértelműen a militarizmushoz köthető múltbéli negatív emlékek kompenzálását célozta. Az ázsiai országok felé jelentékeny segélyprogramokkal és gazdasági felzárkózásukat támogató projektekkel (ODA, JICA) közeledett.

A harmadik korszak a '90-es évek utáni kor, ami egészen napjainkig tart. Miután a '90-es évek elején bekövetkezett gazdasági recesszió jóval tartósabbnak és húsba vágóbbnak bizonyult minden teoretikus prognózisnál, előbb-utóbb szembesülni kellett a keserű valósággal, miszerint Japán *hardware*-hegemóniája (gépkocsigyártás, csúcs-technológiai berendezések, háztartási elektronika, informatikai rendszerek, stb.) is pozíciókat vesz a globális – és nem utolsósorban a szomszédos kelet-ázsiai – térben. Ezzel egyidőben indult el az a társadalmi válság, ami csak ráerősít(ett) ennek a visszaesésnek a feltartóztathatatlanul válási folyamatában. A megváltozott értékrend¹¹ szerint élő fiatalabb generációk¹² ugyanakkor egyfajta szubkultúrát alakítottak ki számos olyan elemmel, mint: divat, dizájn, anime, manga, japán kulinária, J-pop stb., amelyek elindultak világhódító útjukra. Ez eleinte elsősorban magánkezdeményezések és vállalkozások révén zajlott, de olyan „ütős” globalizációs hatással, ami a japán hivatalos köröket is meglepte. Erre a sikerhullámra felkapaszkodva a japán kormányzat nem késlekedett felismerni, hogy lehet ezzel az új típusú (nem mindenkinek tetsző, de ha a világ ezt akarja, ám legyen) kultúrával is globális tényezővé válni – és az ezredfordulóra hivatalos programmá léptették elő.

¹⁰ Talán nem véletlen, hogy az egyszer már jól bevált ütemezésben tervezték a 2020-as nyári olimpiai játékokat Tokióban megrendezni és azt követően pár évvel ismét a Kansai régió (Nyugat-Japán) fejlesztését szolgáló céllal a 2025-ös Expót Oszakában tartani.

¹¹ HIDASI 2002.

¹² HIDASI – VARGA 2014.

Szükség is volt a gazdasági recesszió miatt megrendült országimázs helyrebillentésére, amelynek állomásai közé tartozott például a japán Nobel-díjasok számának a tervszerű növelése.

„Na ugye!

2001-ben nem kis örvényt kavart akadémiai körökben az a kormányzintú bejelentés, hogy Japán az azt követő 50 év alatt 30 Nobel-díjast kíván produkálni. (The Japan Times 2001. 12. 20/17.) Japán tudományos és technológiai fejlettségéhez képest kevesellték ugyanis a 100 év alatt a természettudományok terén azodáig odaítélt 6 díjat. Sokan komolytalannak, némelyek felelőtlennek, mások elhamarkodottnak, többen laikusnak minősítették ezt a „vállalást”, mondván, hogy a japán tudományos világ tekintélyét veszélyezteti. Nem így vélekedtek azonban a kormánytisztviselők. A szót tett követte és a Japán Tudományfejlesztési Tanács a Stockholmi Karolinska Intézet tövében felállított egy úgynevezett „információs hivatalt”. Feltehetőleg nem e hivatal működésének köszönhetően, de ténylegesen Japánból 2002-ben ketten is részesültek Nobel-díjban.

A megosztott fizikai Nobel-díj odaítélése Koshihira Masatoshi professzornak sem a díjazott, sem a japán tudományos körök számára nem volt meglepetés. Koshihira professzor a Tokyo Egyetem nagytekintélyű professzor emeritusa, tudományterületének kiemelkedő művelője, elismert szaktekintély mind Japánban, mind külföldön. Miután maguk a japánok 15 éve folyamatosan jelölték, saját bevallása szerint minden évben ugrásra készen várta a telefonhívást. Olyannyira biztos volt a dologban, hogy volt olyan korábbi év, amikor kollegái és tanítványai számára a jó hírt ünneplendő már a sushi-bankettet is megrendelte, ámde a kitüntetés végül is 2002-ben érte. Nem így a másik megosztott díjazott a kémia területéről, Tanaka Koichi, aki sem koránál (43 éves), sem tudományos pályafutásánál fogva nem volt jegyezve a japán tudományban. Értelemszerűen nem is japánok, hanem németek jelölték. Tudományos fokozata nincs, és nem tudós, hanem „mezei” alkalmazott a Shimazu vállalatnál. Tanaka pillanatok alatt a média és a közvélemény központjába került; elesettsége, szerénysége, a „bocsánat, hogy élek” hozzáállása az eseményekhez, botladozása a protokoll és a közszereplés világában a lakosság kedvencévé tette. Minden szülő és minden diák szemében példaképpé lépett elő: lám, a nép egyszerű fiából, a kisemberből is lehet Nobel-díjas.

És láss csodát: azóta már egy tucat japán Nobel-díj született: Nambu Yoichiro (2008 fizika), Masukawa Toshihide (2008 fizika), Kobayashi Makoto (2008 fizika), Shimomura Osamu (2008 kémia), Negishi Eichi (2010 kémia), Suzuki Akira (2010 kémia), Yamanaka Shinya (2012 orvostudomány), Nakamura Suji, Amano Hiroshi és Akasaki Isamu (2014 fizika: a LED-lámpák feltalálói). Ha ez így megy tovább...¹³

És valóban folytatódott a sor évről évre: Ōsumi Yoshinori Fiziológiai és orvostudományi Nobel-díj, 2016; Honjo Tasuku Fiziológiai és orvostudományi Nobel-díj, 2018; Yoshio Akira Kémiai Nobel-díj, 2019. A jelenség

¹³ HIDASI 2016: 84–85.

mögött – meglátásom szerint – rendszerszerű okot kell keresni. A kiemelkedő tehetségek ünneplése nem része a japán kultúrának – sőt, mint ahogy a jól ismert közmondás szól: *deru kui wa utareru*, vagyis a 'kiálló szög beverendő'. Azonban eljött az idő, amikor a japán országimázs formálói felismerték, hogy a Nobel-díjasok száma fontos mutató nem csak a tudományos teljesítmények mérésében, hanem egy ország nemzetközi hírnevének az alakulásában is. Tehát elkezdtek – kormányzati szinten is odafigyelve – aktívabban jelölni. Az eredmény magáért beszél.

Egy másik sikertörténet a *washoku* – hagyományos japán kulinária – nemzetközi elismeréséhez kapcsolódik. 2013 decemberében a *washoku* – elsőként az ázsiai országok közül – elnyerte az UNESCO kulturális örökség minősítést, amely azt jelentette, hogy nem csak tovább szaporodik világszerte a sushi-éttermek száma, hanem minőségi ugrást is eredményez. Csak Tokióban több Michelin-csillagos étterem van napjainkban, mint bármelyik világvárosban. A japán ételek – némely szomszédos ázsiai ország nem titkolt irigységére – meghódították a világot, mert a jó íz és kifogástalan minőség mellett három tekintetben is egyedülállóak: elegancia, egészség és egzotikum.

III.2. A japán kulturális diplomácia intézményei

A második világháborút követő években elsődlegesen az Oktatási Minisztérium (jelenleg: *Monkashō*; Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology), és azon belül is annak Művészet Támogatási Részlege (Art Promotion Division), majd később az úgynevezett *Bunkachō* (Kulturális Hivatal) tekintette feladatának a hagyományos japán kultúra és örökség ápolását és terjesztését mind belföldön, mind pedig külföldön. Az egyre szaporodó külföldi csereprogramok és az oktatási-tudományos együttműködések iránt növekvő igény hívta elő az újabb intézmények hadrendbe állítását. Ezek közül kiemelkedik az 1972-ben (a British Council és az Alliance française mintájára) alapított Japán Alapítvány (*Kokusai Kōryū Kikin*), amely a Külügyminisztérium égisze alatt az egyes szakminisztériumok által meghatározott kulturális diplomáciai célokkal és szándékokkal összhangban folytatja tevékenységét külföldi irodáin keresztül. Legfontosabb tevékenysége a japán nyelv oktatásának, a japán kultúra terjesztésének az elősegítése. Magyarországon 1991 decemberében nyitotta meg irodáját Budapesten, amely azóta egyben a kelet-európai regionális központ feladatát is ellátja.

A Japán Alapítvány 2003. október 1-től különleges jogi státuszú, független adminisztratív szervezetként működik, amely lehetővé teszi, hogy forrásait a központi költségvetésen kívül a magánszektor adományaiból is kiegészíthesse. A nyolcvanas évektől a japán nyelv tanulása iránti igénynek világszerte „megágazott” Japán egyre növekvő gazdasági sikere: a japán nyelv ismeretétől sokan remélték a japán gazdasági csoda jobb megértését és megfejtését. Tehát számos országban a Japán Alapítvány ebben az időben a már meglévő igény kielégítésére szolgáló megoldások (tanárok delegálása; könyvek, szótárak adományozása; nyelvi programok indításának anyagi és infrastrukturális támogatása, stb.) biztosításán fáradozott szép eredménnyel: a 20. század végére a japánt mint idegen nyelvet tanulók száma világméretben 2 millió fölé emelkedett.

A nyolcvanas években a Nakasone-adminisztráció idején meghirdetett nemzetköziesítés/nemzetköziesedés program (*kokusaika*) keretében a külföldi diákok és professzorok száma a japán egyetemeken lassú emelkedésnek indult. A minőségi áttörést azonban a 2005-ben megjelent „*Japan's 21st Century Vision*” kormányprogram jelentette, ami azt vizionálta, hogy 2020-ra Japán egy „kulturálisan kreatív nemzet”-té fog válni. Ez részben be is következett – köszönhetően az időközben a privát szférában kibontakozó és burjánzó szubkultúrák aktív tevékenységének. Mindeközben számos kormánysszervezet, hivatal és ügynökség megalakulásával és működtetésével a *soft power* és a kulturális diplomácia céljait is szolgáló intézményi hálózat alakult ki, ahol immár a bőség jelenti az orientációs nehézséget. Ezek közül csak néhányat említek meg: Japan National Tourism Organization (JNTO); Japan International Cooperation Agency (JICA); Japan External Trade Organization (JETRO); Japan Student Services Organization (JASSO); National Women's Education Center (NWEC); National Institutes for Cultural Heritage; Japan Arts Council; Japan Society for the Promotion of Science (JSPS); Japan Science and Technology Agency (JST). Ezek valamennyien hozzájárulnak ahhoz, hogy Japán a *soft power* eszközeit a maga teljességében mobilizálhassa a nemzeti (akár politikai vagy nemzetbiztonsági) célok szolgálatára és az országimázs javítására.

III.3. A japán kulturális diplomácia eredményei

Japán a *soft power* vonatkozásában jelentékeny sikereket mondhat magáénak – igaz, hogy a világ országai és különösképpen Ázsia álla-

mai nem egyöntetű lelkesedéssel nyugtázzák ezt. Egy ország brand-építésére különféle lehetőségek állnak rendelkezésre – függően attól, hogy az adott korban és geopolitikai pozícióban mire van lehetősége: katonai/militáris brand; politikai brand; gazdasági brand és kulturális brand. Tekintettel arra, hogy Japánnak a brand-építésben a második világháborút követő új Alkotmánya (1947/ 9.cikkely) értelmében le kellett mondania a katonai erő alkalmazásáról, valamint arra, hogy politikai hatalma és nemzetközi befolyása sem kiugróan erős, maradt a gazdaság és a kultúra mint a brand-építés eszközei. A gazdaságban felmutatott teljesítményei és sikerei mind a mai napig meghatározó erővel bírnak az ország megítélésében, amit a 2015 óta évente mért Globális Softpower Index helyezéseinek alakulása is mutat.

Japán helyezése a Global Softpower Index¹⁴ rangsorában

év	30~100 közötti vizsgált ország rangsorában elért helyezés
2015	8
2016	7
2017	6
2018	5
2019	8
2020	4
2021	2

A táblázatból kitűnik, hogy Japán

- ✧ folyamatosan az első tíz ország között szerepel
- ✧ az ázsiai országok között töretlen listavezető
- ✧ nem hogy gyengülne, hanem erősödik a *soft power* tekintetében (2021-ben csak Németország előzi meg)
- ✧ nemzetközi megítélése (reputáció és növekedési potenciál vonatkozásában) jobb, mint a belföldi önértékelése

Ha ennek az okait keressük, akkor egyértelműen kiderül, hogy a pontozással értékelt paraméterek (business és kereskedelem; kormányzás; nemzetközi kapcsolatok; kultúra és örökség; média és kommunikáció; oktatás és tudomány; emberek és értékek; ismertség,

¹⁴ BRAND FINANCE: GLOBAL SOFTPOWER INDEX REPORT 2020, 2021.

hírnév, befolyás) közül a „business és kereskedelem” mutatóban még mindig elsőhelyes értékeléseket kap, ami az egykori dicsőség egyfajta tovább élésére utal a nemzetközi percepció tekintetében.

Sokat lendített a japáni helyzeten a 2019-ben nagy sikerrel megrendezett két mega-esemény: júniusban Oszakában a G20 csúcstalálkozó és októberben a Jokohamában tartott Rögbi világtalálkozó (először Ázsiában). Fontos hangsúlyozni, hogy a 2012 decemberében kormányra került Abe kabinet (2012–2020) tudatosan harcolt a nemzetközi mega-események rendezési jogáért két okból: egyrészt ilyen szervezési és logisztikai feladatokban valamint vendéglátásban Japán hagyományosan nagyon jól teljesít, tehát szinte garantált a siker; a 2011-es Fukushima központtal bekövetkezett hármas természeti katasztrófát követően minden korábbinál nagyobb szükség volt „imázs-restaurációra”, ami egyszersmind az egyre erodáló társadalmi kohézió megerősítését is szolgálni volt hivatott.

IV. COOL JAPAN

Senki se hitte volna, hogy elkövetkezik az a nap, amikor Japán egyik hivatalban lévő minisztere (Adminisztratív és Közszolgálati Reform, továbbá egyidejűleg a Cool Japan Stratégiáért felelős miniszter),¹⁵ Inada Tomomi egy lilás „gothic lolita” ruhakölteményben fog pózolni egyik párizsi hivatalos útja alkalmával. Pedig 2014-ben ez bekövetkezett – felsőbb kormányzati utasításra. Ugyanis az ezredforduló tájékkára datálható a Cool Japan kultúrdiplomáciai stratégia, amit McGray szellemesen „Japan’s Gross National Cool”¹⁶-nak titulált, nem elégedett meg a pop-kultúrához köthető kulturális javak és termékek folyamatosan növekvő exportjával, hanem prominens szereplők és ha kell, akkor kormányhivatalnokok, miniszterek bevonásával is kívánt propagandát teremteni a japán *soft power* erősödésének.

A Cool Japan fogalma alá tartozónak vélnek japán kormánykörök mindazon termékeket, amelyeket elképzelésük szerint a külföldi közönség „cool”-nak talál. Csakhogy a külföldi közönség messze nem egységes: ázsiai szomszédoktól¹⁷ kezdve Európán át, Amerikáig a nagyközönség más és más termékekre és szolgáltatásokra vevő.

¹⁵ 2016–2017 Védelmi miniszter.

¹⁶ McGRAY 2009.

¹⁷ OTMAZGIN 2012.

A skála széles: a J-pop, manga, anime, videojátékoktól kezdve a filmek, a divat, a konyhaművészet, a belsőépítészet, a dizájntermékeken keresztül az úgynevezett „cuki” azaz japánul *kawaii* termékekig és kutyükgig, úgy mint Hello Kitty és társaik.

Az egyre-másra propagálási feladatokkal megbízott úgynevezett utazó „nagykövetek” (Manga Ambassador; Kawaii Ambassador; Sake Ambassador stb.) egy-egy termék bemutatása mellett világszerte igyekeznek híveket és támogatókat szerezni e termékek kereskedelmének az élénkítésére. Nem véletlen, hogy a Gazdasági Kereskedelmi és Ipari Minisztérium (METI) 2010-ben hívta életre a Kreatív Iparágak Promóciós Hivatalát (Creative Industries Promotion Office), amelynek feladata a kulturális ipar – mint a stratégiai fejlesztési ágazatok egyikének – a fellendítése.

A 2013-tól alapítványként működő Cool Japan Fund a privát szektor forrás-bevonásaival és partnerségével kíván érvényt szerezni stratégiai feladatainak. Jelenleg a Cool Japan stratégiáért felelős megbízott miniszter Kōno Tarō, aki nem mellesleg Információs és Technológiai miniszter is, de hozzá tartozik az űrstratégia, a tudománypolitika, és a szellemi tulajdonjogok kérdése is. A japán közvélemény némi megütközéssel veszi tudomásul a Cool Japan kampány túlhajtásait, amelyekkel odahaza sem azonosul mindenki. Vannak japán celebek, akik kifejezetten elzárkóznak attól, hogy kereskedelmi célzattal kihasználják őket a japán kultúra oltárán, például Murakami Takashi¹⁸ kortárs művész és világhírű dizájnner.

Japánban országon belül a Cool Japan tartalmi körébe tartozó tárgyak, alkotások és szolgáltatások elsősorban (de persze nem kizárólagos) fogyasztói és közönsége az úgynevezett *otaku*¹⁹ szubkultúra tagjai, akik főleg Tokió *Harajuku* (divat-negyed) és *Akihabara* (elektronika és informatikai cikkek negyede) vonzaskörzetében élnek e sajátos világ nyújtotta szolgáltatásokkal.

A Cool Japan kampány kissé átalakította az akadémiai világot is. Manapság könnyebb japán állami ösztöndíjat szerezni manga tanulmányokra, mint *kabuki* kutatásra. Egyre-másra létesültek országszerte manga és anime tanszékek, nem beszélve azokról a törekvésekről, hogy klasszikusokat, történelmet és néprajzot is *mangába* burkolva próbálnak népszerűsíteni, eladni. A J-pop, Cool Japan, manga, anime, kreatív ipar stb. témában írott disszertációknak és tanulmányoknak se szeri se száma – elsősorban

¹⁸ JAPAN ENTERTAINMENT 2012.

¹⁹ Bizonyos termékekért, kutyükért, szolgáltatásokért mániákusan rajongó személy.

országban belül, de még Japánon kívül is. Ez elsősorban annak tudható be, hogy Japán anyagilag támogatja külföldön is az ilyen jellegű tanszékek és kutatóközpontok létesítését, műhelyek létrehozását.

V. ZÁRÓ GONDOLATOK

Környei Ágnes²⁰ rámutat, hogy „az emelkedő ázsiai hatalmak megértették a kultúra fontosságát és tudatosan használják azt eszközként... Napjainkban tehát a kulturális diplomácia egy újabb korszakáról beszélhetünk, egy kompetitív térről.” Japán a kulturális diplomácia lehetőségeit aránylag korán felismerte és ebben a kompetitív térben évtizedek óta vezető szerepet tölt be.

Japán a hangsúlyt országimázsának a formálásában arra helyezte, hogy „kulturális különbözőség”-ének az előtérbe állításával egyfajta hozzáadott értéket képezzen – amely mint vonzerő szolgálhat más országok, befektetők, utazók, tudósok számára. Nye²¹ meglátása szerint a túlzott bürokrácia és az ezzel járó veszély az, hogy túlságosan rátelepszik az adminisztrációs gépezet a kreatív iparágak kibontakozására, esetleges korlátokat szabhat a kibontakozásnak.

A sikerekhez szokott Japán küszködik a társadalmi megújulás és a nemzetközi szerepkeresés nagyon is összetett kihívásaival. Ebben a kontextusban lépett elő egy új terület – igaz, hogy az úgynevezett könnyű-műfaj köréből – amely Japánt ismét a nemzetközi figyelem középpontjába emelte. Ha ugyanis felütünk manapság egy értelmező szótárt a világ kultúrnyelveinek bármelyikén, akkor azt tapasztaljuk, hogy számos japán szó és terminus jelent meg az utóbbi évtizedekben a szócikkek között. A történelem és hagyományok szókincséhez sorolható *kamikaze*, *harakiri*, *kimono*, *sumo*, *ikebana* és *geisha* mellett egyre több japán szó és fogalom iktatódott be a nemzetközi terminológiába az életmód és populáris kultúra területről, úgy mint *tatami*, *futon*, *anime*, *manga*, *karaoke* – nem is beszélve az étkezési kultúra olyan már-már világszerte ismertté vált elemeiről, mint *sake*, *sushi*, *sashimi* vagy *wasabi*, hogy csak a magyar közbeszédben is elterjedté vált fogalmakat emeljük ki. A jelenség azt tükrözi, hogy a japán kultúrának egy új vetülete indult el világhódító útjára: a japán popkultúra és a gasztronómia az utóbbi évtizedekben nagy népszerűséget és elismerést vívott ki magának világszerte – így Magyarországon is.

²⁰ KÖRNYEI 2015: 9–10.

²¹ NYE 2004b.

Az animációs filmek piacát uralják a japán termékek; a lakás-enteriőrök elengedhetetlen kellékeivé váltak a japán tárgyak és a nemzetközi kulinária immár megkerülhetetlen részévé váltak a japán ínycsengések is: csak Budapesten vagy egy tucat japán étterem és gyorsbüfé kínálja a magyar ízlésvilágtól ugyan távoli, ámde annál egzotikusabb étkeit. Vagyis talán nem túlzás kijelenteni, hogy Japán a globalizációhoz manapság már nem annyira az ipari termékei, hanem az életforma-kultúrájának a terjedése révén járul hozzá. Meglehet, hogy ennek a japán gazdaság és társadalom szereplői nem egyöntetűen örülnek, de a folyamat kézzel fogható és egyelőre feltartóztathatatlanak tűnik.

Noha a kelet-ázsiai országok kulturális diplomáciájukban egyértelműen arra törekednek, hogy megkülönböztessék magukat a társaktól, a szomszédoktól, mégis a befogadó közönség oldaláról bizonyos homogenizálódás tapasztalható: a koreai filmeket Kínában és Japánban egyaránt kedvelik; a japán mangák és animék népszerűsége Kínában és Koreában is elvitathatatlan, a kínai divatkreációk Koreában és Japánban is hódítanak, és a sor folytatható. Vagyis egyfajta 'kölsönös megtermékenyítés' folyamata is zajlik, ami az érintett kormányokat kulturális diplomáciájuk és országimázs építésük átgondolására és újra programozására ösztönözhetik.

BIBLIOGRÁFIA

AKAMATSU Kaname

1962 „A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries.” *Journal of Developing Economies*, 1. 1. 3–25.

BRAND FINANCE

2020 Global Soft Power Index. 2020. <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2020.pdf> (utolsó letöltés: 2021. május 13.)

2021 GLOBAL Soft Power Index. 2021. <https://brandirectory.com/globalsoftpower/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf> (utolsó letöltés: 2021. május 25.).

FARKAS Ildikó

2018 *A japán modernizáció ideológiája*. Budapest, L'Harmattan.

HIDASÍ Judit

2002 Értékválság és értékváltás Japánban. *Ezredvég*, 12. 8–9. 83–88.

2016 *50 japán egyperces*. Budapest, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút.

HIDASÍ Judit – VARGA Szabolcs

2014 „Japán identitáskeresési kísérletek és a digitális kommunikáció.” *Médiakutató*, 1. 7–22.

JAPAN ENTERTAINMENT

- 2012 „Cool Japan” campaign. <https://japanentertainment.tumblr.com/post/15477755648/cool-japan-campaign> (utolsó letöltés: 2021. április 30.).
- KASAHARA, Shigehisa
- 2004 „The flying geese paradigm: a critical study of its application to East Asian regional development.” *United Nations Conference on Trade and Development. Discussion Paper*, N° 169. April.
- KOJIMA, Kiyoshi
- 2009 „Gankou-gata keizai hattenron.” [Repülési alakzat típusú közgazdasági elmélet]. In MAKOTO IKEMA, (ed.): *Kokusai keizai no shinkozu: Gankou-gata keizai hatten no shiten kara* [New Perspectives of International Economies: From the Viewpoint of FGP-type Economic Development]. Tokyo, Bunshindo, 32–53.
- KÖRNYEI Ágnes
- 2015 „A kulturális diplomácia tegnap és ma.” *Grotius on-line*, 2015/03/13 http://www.grotius.hu/doc/pub/PWMXPL/2015-03-13_kornyei-agnes_a-kulturalis-diplomacia-tegnap-es-ma.pdf (utolsó letöltés: 2021. november 3.).
- MCGRAY, Douglas
- 2009 „Japan’s Gross National Cool.” *Foreign Policy*, 2009. november 11.
- NYE, S. Joseph
- 2004a *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Cambridge, Perseus Books.
- 2004b Nihon no Sofuto Pawaa – Sono Genkai to Kanousei [Japán soft power-je – Korlátok és Lehetőségek]. *Gaiko Forum*, 17. 6. June 12–15.
- NYUSZTAY László
- 2011 „A kulturális diplomácia.” In Nyusztay László (szerk.): *Szakkulturális Tanulmányok*. Budapest, BGF, 158–193.
- OTMAZGIN, Nissim
- 2012 „Geopolitics and Soft Power: Japan’s Cultural Policy and Cultural Diplomacy in Asia.” *Asia-Pacific Review*, 19. 1. 37–61.
- PRÓHLE Gergely
- 2007 „A magyar kultúra szerepe Magyarország nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatainak fejlesztésében (vitaindító).” Budapest, 2007. január 31. http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/FC7A671E-CF13-48C2-9DB8-EAAC22FD39A2/0/A_magyar_kultura_szerepeMo_nemzetkozi_kapcs070507.pdf (utolsó letöltés: 2021. május 14.).
- VOGEL, Ezra
- 1979 *Japan as Number One: Lessons for America*. Cambridge, MA, Harvard University Press.

KODÁLY ÉS ASTRO BOY – MÉRLEGEN AZ EGYÉNI ERŐFESZÍTÉS ÉS A TUDATOS KULTÚRDIPLOMÁCIA A MAGYAR–JAPÁN KAPCSOLATOKBAN

SZÉKÁCS ANNA

BEVEZETÉS

A magyar–japán diplomáciai kapcsolatokról, a magyarok japánok iránti szimpátiájáról legendák szólnak és mellette tudományos igényű monográfiák is. A teljesség igénye nélkül, az utóbbi időkből Wintermantel Péter, Umemura Yuko, Kiss Sándor, Tóth Gergely köteteit, Farkas Ildikó írásait emelném ki, amelyekben a két nép kapcsolatának egyes időszakairól, a kapcsolatok sikeréhez hozzájáruló személyekről és motivációjukról olvashatunk. A kapcsolattörténettel foglalkozó kötetekből, tanulmányokból világosan kitűnik, hogy a magyar–japán kapcsolatok kiinduló pontja egy adott tudományterületen sokszor véletlenszerűen alakul, az egyéni sorsoktól, sorsok összekapcsolódásától függően, de akár egy tanulmányút vagy utazás folyományaként is.

Ebben az írásban a Magyarország és Japán közötti kultúrdiplomácia rejtettebb, kevésbé kutatott időszakához szeretnék példákkal szolgálni az egyéni erőfeszítésből kiinduló kapcsolatteremtésre, kultúrdiplomáciai sikerre vezető kezdeményezésre.¹ Példákon keresztül bemutatom az egyéni erőfeszítés mellett a tudatos és államilag szervezett kultúraexport vonalát is. Először a második világháború utáni magyar–japán diplomáciai kapcsolatfelvételt követően a kodályi nevelési elképzelések elterjedésének útját tekintem át Japánban, valamint a korabeli japán művészeti nevelés hatását a magyarországi művészeti nevelés alakulására. Majd megvizsgálom a kultúr- és sportdiplomácia szerepét a követség-nagykövetség szint-ugrásban 1964-ben. Végül a Japán Alapítvány tevékenységének hatását

¹ Az 1959-el kezdődő időszakot, melyet én a magyar–japán kultúrdiplomácia felől közelíték meg ebben az írásban, Wintermantel Péter politikai és gazdasági szempontból elemzi részletesen *Nippon babona* című könyvében (WINTERMANTEL 2016).

veszem számba a japán nyelvtanulás fejlesztésétől a *mangák*, *animék* terjesztéséig. Amiről írok, az amellet, hogy tudományos tényekhez kötődik, személyes élmény és tapasztalat is.

A MAGYAR–JAPÁN KULTURÁLIS KAPCSOLATOK KEVÉSSÉ
VIZSGÁLT PÉLDÁJA A '60-AS ÉVEKBŐL

Az első példa a személyes kapcsolati hálókön keresztül létrejött kultúr-diplomáciáról szól, a művészeti nevelés területén. A szereplők: Kodály Zoltán, Hani Kyoko, Székácsné Vida Mária, Forrai Katalin és Szőnyi Erzsébet. Ők öten több szalon és többszörös körben kapcsolódtak egymáshoz. Kodály volt a kiindulás, a zenei anyanyelv megteremtője. Hani Kodály zenei nevelési elképzelését ültette át japán közegbe a Kodály tanítvány Forrai Katalin segítségével, módszertani útmutatása alapján. Vida Mária, a Kodály megfogalmazta „zenei anyanyelv” fogalma alapján kutatta a „képzőművészeti anyanyelv” lehetőségét és Japánban talált rá példát, amit aztán Magyarországon bemutatott és továbbfejlesztett.² Szőnyi, mint Kodály tanítvány és a Zeneakadémia tanára, a magyar zeneművészeket képviselte Japánban hivatalosan. Szőnyi, Vida és Forrai jól ismerték egymást, Vida és Forrai barátnők is voltak, munkatársak, és közös könyvük is megjelent.³

Időben visszamegyünk az ötvenes évek végére. Magyarország és Japán 1959-ben újította fel a háború után megszakadt diplomáciai kapcsolatokat. 1959-ben először Csatorday Károly követ érkezett Japánba, majd őt követte 1960-ban Székács Imre, aki a kereskedelmi kirendeltséget hozta létre. Vele ment felesége, Székácsné Vida Mária és három gyermekük. Vida Mária az ELTE Pedagógiai Tanszékének docense volt, kutatási területe a kisgyermekkorai művészeti nevelés és eredetileg Szőnyi István növendékeként festőművész volt. Még a háború előtt Kodály népzenei gyűjtéseiből Kodály engedélyével készített képeskönyveket,⁴ később 1960-ban megjelent a *Művészetre nevelés a családban* című kötete.⁵ Kutatómunkáját Japánban is folytatta.

² A képzőművészeti anyanyelvről: SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1960: 52. A magyarországi továbbfejlesztésről: SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1980 és 1998: 271–272.

³ T. ASZÓDI – SZ. VIDA – FORRAI 1976.

⁴ A képeskönyvek *Csipkefa bimbója*, *Ciróka! Maróka!* címmel jelentek meg, majd később Kodály nagyszalontai gyűjtéséből egy válogatott mondókás könyv is készült *Keringeli borsó* címmel (SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1998: 269.).

⁵ SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1960.

A kutatáshoz szükséges kapcsolatok kialakításában segített Hani Kyoko, akit még Magyarországról ismert. Hani, bár eredetileg zenét tanulni jött Magyarországra, később az ELTE japán lektora lett egészen 1967-ig. A Hani család Japán-szerte híres, szabad szellemű, haladó gondolkodású család.⁶ Hani Motoko, Hani Kyoko nagymamája, samuráj családból származott, keresztény iskolába járt és később a japán pedagógia és nőmozgalom kiváló egyéniségeként vált ismertté. 1921-ben iskolát hozott létre „Szabad Akadémia” (*Jiyu Gakuen*) néven, amely bár normál iskola volt, de az új művészeti nevelést tűzte ki célul. Vida több ízben is járt a Jiyu Gakuenben. A Székács család a Hani család kapcsolatain keresztül találkozott értelmiségiekkel, akik segítettek megérteni a japán gondolkodásmódot, a japán viszonyokat a családnak. Ez azért volt kiemelendően fontos, mivel akkor még mindössze három év telt el Nagy Imre kivégzése óta, az utasítások értelmében a kiküldötteknek csak meghatározott körökkel volt szabad érintkezni. Barátkozni meg leginkább a szocialista országbeliekkel lehetett. A Hani család és kapcsolatai a baloldali beállítottság miatt megmagyarázhatóak voltak. Az az értelmiségi kapcsolati háló, amit a Székács házaspár kiépített, nem volt akkor általános, és számukra remek lehetőséget nyújtott a japán üzleti, művészeti kultúrában való eligazodásra. A tájékozódást, a beilleszkedést segítette, hogy a szülők úgy határoztak, gyermekeiket a szomszédos japán körzeti általános iskolába adják, hogy megtanulják a fogadó ország nyelvét és kultúráját. Ez akkoriban szokatlanul bátor dolog volt, mivel a szocialista országok kiküldöttjeinek általános-iskoláskorú gyermekei a szovjet nagykövetség iskolájába kellett, hogy járjanak. Ezt nem volt szokás megkérdőjelezni. Hogy ne lehessen gond az egyéni döntésből (Székács Imre nem kért – mert valószínűleg nem is kapott volna, engedélyt hazulról), Vida Mária, aki jól beszélt oroszul, a szovjet követség iskolájában rajztanítást vállalt. Azáltal, hogy a gyerekek japán iskolába jártak, Vida betekintést nyerhetett a japán általános iskolai oktatás minden területére.

Vida tehát Hani Kyokon keresztül megismerte Sonobe Saburo zeneszerzőt, aki először 1956-ban találkozott személyesen Kodálllyal, Magyarországon. Sonobe volt az, aki már húsz évvel a találkozás előtt írt Kodályról és Bartókról, Japánban valószínűleg elsőként. Az 1962-ben megjelent *Japán gyermekdalok* című könyvében a magyar zenei nevelésről is ír.⁷ Ezt megelőzően, 1961-ben cikket kért Vidától a magyar zenei

⁶ A Hani családról: SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1971: 58–59.

⁷ SONOBE – YAMAZUMI 1962: 197–206.

nevelésről, Kodályról és Bartókról, majd '63-ban előadásra is meghívta.⁸ Az előadásra Vida a gyermekeit is elvitte, akik lévén itthon zenei iskolások, előben tudták bemutatni a kézjelről éneklést, a szolmizálást és a ritmusgyakorlatokat. Ebben az előadásában Vida beszélt arról is, hogy az iskoláskor előtti zenei nevelés módszertanát Forrai Katalin dolgozta ki, ő írt könyvet a kisgyermek zenei fejlesztéséről.⁹

1963-ban Tokióban megrendezték a Nemzetközi Zenepedagógiai Társaság (ISME) 5. konferenciáját, melyre hazánkból Szőnyi Erzsébet zeneszerző, a Zeneakadémia tanára, Kodály tanítvány volt a hivatalos meghívott. Szőnyinek konkrét diplomáciai feladata is volt, mégpedig az, hogy bejelentse az ISME elnökségének, hogy az 1964-es konferenciát Budapest tartja. Szőnyi a hivatalos feladatról részletesen írt *Öt kontinen-sen a zene szolgálatában* című könyvének napló részében.

„Július 7. vasárnap

A reggelinél találkoztam az ISME vezetőivel. Rögtön világossá vált előttem, hogy semmi tévovázásra nem maradt idő: a tíz órakor kezdődő elnökségi ülésen be kell jelentenem a magyar állam hivatalos meghívását: a következő ISME-konferenciát tartják Budapesten.

Mielőtt elindultam hazulról, nem kaptam meg legfelsőbb helyről a teljes értékű felhatalmazást, hogy ezt a lépést megtehessem, mégis, a körülmények mérlegelésével ez látszott egyetlen megoldásnak.”¹⁰

Az 1964-es budapesti ISME konferencián Japánból harminc fő vett részt. Evvel elindult a kulturális turizmusnak is egy új ága, a konferencia- és továbbképzés-turizmus, ami a zenei vonalon a '70-es évek elejétől vált rendszeressé, Hani Kyoko jóvoltából.

A '60-as évek elejétől a magyar zene volt a hazai kultúrdiplomácia számára az a csatorna, ami nagyobb politikai kockázat nélkül terjeszthető volt a világ minden pontján. Külföldön a magyar klasszikus zenének nagy híre volt, és a Kodály-konceptió terjedésével együtt egyre több lehetőség volt Magyarország megmutatására a zenén keresztül. Ebben az időben egyre több magyar zenész érkezett Japánba, Kórodi Mihály és Lehel György karmesterek, Bächer Mihály zongorista, Kovács Dénes hegedűművész, majd később zenekarok is érkeztek Tokióba, és elvarázsolták a japán közönséget.

⁸ A cikk, melyet Hani Kyoko fordított, a Zenkoku Roon Nyusu folyóiratban jelent meg, mely a Japán Pedagógus Szakszervezet zenei tagozatának folyóirata volt és Sonobe irányította (VIDA 1961).

⁹ Az angol nyelvű előadás anyaga kéziratban maradt fenn.

¹⁰ SZŐNYI 1979: 94–95.

A zenei kapcsolatok mellett, Vida Mária a rajzpedagógia területén is sok barátira, munkatársra tett szert. Együttműködésükkel Vida Honshu szigetének számos távoli iskolájába eljutott. Ezekben a kis vidéki iskolákban látott olyan irodalmi, verses vagy megfigyelésen alapuló témafeldolgozásokat, amelyet a gyermekek kis csoportokat alkotva ültettek át fametszetre. Itt megtapasztalta, hogy a tanítók verseket íratnak a gyerekekkel, közösen megzenésítik, és azt illusztrálják a gyerekek fa- vagy papírmetszetek formájában.¹¹

Vagyis a komplex művészeti oktatást találta meg Japán eldugott pici városaiban. Közben művészetpedagógiai konferencián is tartott előadást, ahol Hani Kyoko tolmácsolt neki. A hagyományos vidéki kisiskolákban tapasztaltakat, az összegyűjtött fametszeteket 1965-től részben cikkek formájában, beszámolókból adta közre Magyarországon, majd 1971-ben megjelent a *Gyermekművészet Japánban* című kötete. A Japánban tanultakat Magyarországon hasznosította, kísérleteket vezetett a komplex művészeti oktatás hatásosságának igazolására.

Hani Kyoko Magyarországon tartózkodása alatt számos modern japán elbeszélő művét ültette át magyar nyelvre, a kortárs magyar irodalmat pedig japánra. 1967-ben tért vissza Japánba. Ott azon fáradozott, hogy a Kodály-koncepció alapján, Forrai Katalin óvodáskorúakra kidolgozott módszere segítségével megvalósítsa mindezt japán környezetben, japán dalokkal japán gyerekek számára. Először is lefordította japán nyelvre Forrai Katalin munkáit, majd 1968-ban megalapította a Kodály Művészeti Nevelési Intézetet. Kiválasztotta azokat a japán gyermekdalokat és gyermekjátékokat, amiket tananyagként lehetett használni. Közben Forrai Katalinnal magyar nyelven folytatott szakmai levelezést a kodályi koncepció gyakorlati átültetésének módjáról. 1968-ban Forrai Katalint meghívta Japánba, ahol Forrai előadásokat tartott és bemutatókörúton vett részt. Az út előkészítésében Forrainak Vida Mária is segített.¹²

Később Hani ösztöndíjas hallgatókat küldött Magyarországra Forrai Katalinhoz tanulni, majd 1970-től rendszeresen jöttek az óvónő- és tanár-csoportok is módszertani továbbképzésre. A kapitalista országból érkező hallgatók fogadásához Hani kapcsolati segítséget, diplomáciai tapasztala-

¹¹ Ezekről több helyen beszámol itthon, folyóiratcikkekben: SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1969: 24–26., tanulmányban: SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1965: 489–500., és könyv formájában: SZÉKÁCSNÉ VIDA MÁRIA 1971.

¹² Forrai Katalin és Hani Kyoko magyar nyelvű levelezése, szakmai kapcsolatuk alakulásának dokumentumai a kecskeméti Kodály Intézet könyvtárának archívumában található.

tok alapján tanácsot kért és kapott a Székács családtól. A magyarországi továbbképzéseken Forrai Katalin előadásai és gyakorlati bemutatói mellett Vida Mária is tartott előadást.

Ez a kapcsolati háló Hani, Székácsné, Forrai és Szőnyi között Magyarországnak a Kodály-konceptió japáni elterjedésén keresztül országimázs-fejlődést, kultúrturizmust, tudományos együttműködést hozott. Ugyanakkor segítette Japán magyarországi megismertetését a '60-as évek közepén, hatással volt a hazai művészetpedagógia alakulására.

AZ 1964-ES TOKIÓI OLIMPIA HATÁSA A MAGYAR–JAPÁN KAPCSOLATRA

Az 1959-ben újrainduló magyar–japán kapcsolatok követi szinten kezdődtek. A szintemelésre elindultak ugyan a puhatolózások már '61-től, de az előzetes politikai események ('56-os események, majd Nagy Imre kivégzése) miatt erre 1964 nyaráig várni kellett. Egy hosszú folyamat eredményként valósult meg a nagykövetség létrejötte és a nagyköveti kinevezés, így ez biztosan nem a sportsikereknek köszönhető, de az enyhülési folyamatban a kulturális kapcsolatok erősödése szerepet játszott.

Közben a kereskedelmi kapcsolatok is jól fejlődtek,¹³ és tovább fonódtak a kulturális kapcsolatok is. Magyar zenészek léptek fel Japánban, sőt az olimpiára magyar turistacsoport is érkezett. Japán változáson ment át, Tokióban hatalmas építkezések voltak, átalakult a város képe. A sokszintes felüljárók és toronyházak megépítésével eltűnt a Fuji hegy látványa. A gazdaság is ugrásszerűen fejlődött, az élet modernizálódott. Ezt az átalakulást 1960 és 1965 között kisgyerekként, japán iskolába járva megtapasztaltam.

1961-ben kerültem be egy japán körzeti elemi iskolába. Bár nem tudtam japánul, egy fél év múlva már értettem a környezetemet. Elég gyorsan kiderült, hogy mivel barna a hajam és kerek a szemem, fehér a bőröm, külföldi vagyok, ezért csakis amerikai lehetek. Mikor mondtam, hogy magyar, azt kérdezték: az Afrika? Ezen az általános helyzeten az 1964-es olimpia változtatott radikálisan. Mikor Japánba érkezett a magyar csapat, még mindenki a nagy nemzetekre koncentrált. Az olimpiai faluban a magyaroknak egy fiatal japán lány, Kobayashi Hiroko tolmácsolt. Hiroko a kereskedelmi tanácsos gyerekeit tanította japán nyelvre és közben megtanult magyarul. Koromfekete haja, kerek arca miatt a korabeli *Ludas Matyi* című folyóiratban hetente futó kis képregény Jucikája után, a spor-

¹³ A gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokról részletesebben: SZÉKÁCS – SATO 2019: 14–15.

toló fiúk elnevezték Jucikának. Mindenkinek segített az olimpiai faluban, ügyeket intézett, tolmácsolt, a magyaroknak a japán kultúráról, szokásokról beszélt, a japánoknak a magyarokról, a magyar szokásokról. A sajtónak is ő segített, mikor a magyar sportolók sorra hozták az érmeiket.

Egy idő után a japánok kezdték megismerni a magyar himnuszt, egyre több érdeklődés futott be, hogy kik ezek a magyarok. Én az iskolában tapasztaltam a változást: még a fiúk is, akik amúgy a lányokkal nem álltak nagyon szóba, odajöttek, hogy beszéljek nekik valamit magyarul, hogy meséljek az országról. Már nem voltunk Afrika. A sportsiker, a tíz aranyérem, és a nemzetek közötti hatodik hely, az országot elhelyezte a japán emberek fejében. Az olimpia sikeres lebonyolítása, a látványos technikai fejlődés Japánra is ráirányította a figyelmet.

Magyarországon a '60-as évek közepétől az Európa Könyvkiadó évente adott ki fordításban japán kisregényt, a *Nagyvilág* japán novellákat közölt rendszeresen. Az induláshoz nagymértékben hozzájárult Hani Kyoko, aki nagyon sok kortárs japán irodalmat fordított magyarra. Abban az időben, Hani fordításait leszámítva a fordítások többnyire oroszról vagy németből készültek. A japán eredetiből fordítás a japán nyelvoktatás fejlődése nyomán a '80-as évektől datálható. A '70-es évektől rendszeresen kerültek japán filmek is a magyar mozikba, így elmondható, hogy a magyaroknak volt lehetősége találkozni a japán kultúrával.

A HIVATALOS JAPÁN KULTÚRDIPLOMÁCIA A '70-ES ÉVEKTŐL, JAPÁN ALAPÍTVÁNY

A Japán Külügyminisztérium 1972-ben hozta létre a Japán Alapítványt. Célja az volt, hogy elősegítse Japán és a világ többi országa közötti kulturális kapcsolatok fejlődését, a japán kultúra széles körű megismertetését.

A Japán Alapítvány tevékenysége négy főbb területre terjedt ki. Ebből három a kulturális és művészeti cserekapcsolatokat, a japán nyelvoktatást, valamint a japanisztikai kutatásokat, intellektuális cserekapcsolatok területét foglalja magában. Mindehhez járult még a nemzetközi cserekapcsolatokkal összefüggő információk gyűjtését, rendszerezését és közreadását végző Információs Központ munkája.

A Japán Alapítvány Budapesti Irodája a japán illetve a magyar állam kormányközi megállapodásának értelmében 1991-ben, immár 30 éve, a Japán Alapítvány tizennegyedik tengerentúli irodájaként jött létre. Mit jelentett ez a magyarországi japán nyelvoktatásnak?

A második világháború után a japán nyelv tanulása számos korlátba ütközött. Jellemző volt ekkoriban a nyelvi elszigeteltség és az informá-

cióhiány, keveset lehetett tudni Japánról, nehezen, vagy egyáltalán nem lehetett hozzáférni tananyagokhoz. Ahogy a diplomáciai kapcsolatfelvétellel is, a nyelvoktatás is az ötvenes évek végén indult újra. Tankönyveket a tanárok maguk írtak (Major Gyula vagy Kondo Ken például), de volt olyan is, aki tankönyv nélkül, maga gyűjtötte anyagokból tanított (Hani Kyoko). Mindenki saját módszer szerint dolgozott. A '70-es évek közepétől-végétől lehetett egy-egy Japánban készült tankönyvhöz hozzájutni, amit aztán másoltak a nyelvtanulók.

Egészen a nyolcvanas évek közepéig nehéz volt korszerű tananyagra szert tenni, alig volt a magyar és a japán intézmények között kapcsolat, és továbbképzésre is igen kevés lehetőség volt. Így a japán nyelvet oktatók nagyon kevesen voltak és módszertani problémákkal küzdöttek.¹⁴ Ugyanakkor a nyelvoktatás fejlődésében is nagyon meglátszott, hogy a '80-as évek közepére kulturális téren és a sport terén is a japánok egyre inkább jelen voltak Magyarország mindennapi életében. Nem volt már az az elszigeteltség, mint korábban. Népszerűek lettek a japán küzdősportok, a TV-ben japán témájú filmeket mutattak be. Ez a folyamat visszahatott a nyelvoktatásra is. A rendszerváltozással a hivatalos nyelvi kínálatba is bekerült a japán nyelv (gimnáziumokban és a felsőoktatásban), és ehhez a megnövekedett igényhez nyújtott segítséget a japán állam a Japán Alapítványon keresztül. Ettől kezdve ugyanis a Japán Alapítvány Budapesti Irodája gondoskodott japán tematikájú kulturális programok szervezéséről, nyelvoktatás módszertani továbbképzésekről, japánnyelv-tanfolyamokról. Munkálkodásuk során nyelvtanárok küldésével, tankönyvekkel segítették a hazai japánnyelv-oktatást.

A Japán Alapítvány céljai között az egyik a japánnyelv-oktatás külföldi terjesztése, támogatása és a japán nyelv népszerűsítése volt. Ennek érdekében új módszerek alapján Japánban elkezdődött a nyelvtankönyvek kifejlesztése, a japán mint idegen nyelv oktatásmódszertanának kutatása. Nyelvoktatói továbbképzéseket szerveztek, és meghívtak rá külföldön oktató japánnyelv-tanárokat. Ez a hullám a magyarországi japánnyelv-oktatást a nyolcvanas évek elejére érte el. Először lehetővé vált egy-egy fő részére Japánban tanári továbbképzés, majd az évtized vége felé már a tankönyvekhez is hozzá juthattak az intézmények. A nyelvoktatás, nyelvtanulás, mint kultúráközvetítés a japánok számára tökéletesen működött. Európában is és Magyarországon is elfogadott, bevezetett, alsó-, középfokú és felsőoktatási szinten egyaránt oktatott tantárgy lett a japán nyelv, nyelvvizsga-lehetőségekkel. A japán kultúra a nyelven keresztül

¹⁴ A japánnyelv-oktatásról részletesebben: Székács 2016: 26–57; 2020: 221–230.

terjedt, ahogy ezt a japán kormány elvárta. A nyelvoktatás minőségének emelésével (jó tananyag, képzett nyelvoktatók, megfelelő mennyiségű tankönyv), a Japán Alapítvány gondoskodott egy japán kultúrára fogékony, Japánhoz és a japánokhoz lojális fiatal generáció megteremtéséről szerte a világon, ahogy nálunk is. A nyelvtanulók száma a '90-es évek végéig folyamatosan emelkedett, és nem csak hazánkban, hanem egész Európában. Vagyis a kultúrdiplomáciának ez az ága sikeresnek bizonyult. Az ezredfordulótól már egy újabb hullám volt megfigyelhető: a képregények és a rajzfilmek hatására.

A MANGA, ANIME ÉS „COOL JAPAN” STRATÉGIA, MINT HIVATALOS PROGRAM

Japánban a képregény-kultúra régmúltra vezethető vissza. A *manga* (képregény) szó maga a 19. századból való és fametszettel sokszorosított formában terjedt eredetileg. A *manga*-olvasás még napjainkban is általános felnőttek és gyerekek között is, könyvesboltban, vonaton, buszon, de pláne így volt ez a '60-as években. A japán rajzfilmek sikere szintén erre az időszakra tehető. 1963-ban a Fuji Televízió sugározni kezdte a Tezuka Osamu rajzolta *Tetsuwan Atomu* című rajzfilmsorozat első részét (30 perces volt), és a műsor óriási siker lett. A rajzfilmek sorozatgyártása is ekkor indult Japánban, és ebben a technikai fejlődés, a színes televízió terjedése is segített.

A '80-as évekre a siker olyan fokú volt, hogy a japán rajzfilm-sorozatokat átvették a külföldi TV társaságok is. A *Tetsuwan Atomu* Amerikában *Astro Boy* néven lett népszerű. Az Európában vetített sorozatokból a magyar televízió is többet sugárzott. A *Sailor Moon*, a *Kalán néni* vagy a *Dragon ball* nagy sikerrel ment itthon is, de a nézők többsége, felnőttek és gyerekek, nem tudták, hogy japán rajzfilmről van szó. Mivel az esetek többségében a magyarok az európai tévétársaságoktól vették meg a sorozatokat, azok nem az eredeti japán főcímdallal mentek, hanem például franciául (*Kalán néni*). Így, bár japán kulturális termékről volt szó, a „japánság” nem érvényesült, a kultúráközvetítés sikertelen volt. Később, már a *Pokemon* vagy a *Naruto* esetében, amikor a japán név is megmaradt, világossá vált a filmsorozat eredete. Ebben az időszakban terjedtek el a japán videojátékok is, így a gyerekek fogékonyakká váltak a japán termékekre. A népszerű rajzfilmek szereplői megjelentek a termékeken, pólókon, bögréken és fogkeféken vagy plüssfigurák formájában.

1985-ben Miyazaki Hayao két társával megalakította Japánban a Studio Ghiblit, és egész estés rajzfilmeket készítettek gyermekeknek. Miyazaki

rajzfilmjei ugyanakkor nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek körében is rendkívül népszerűek. Ennek egyik oka lehet, hogy képei és tartalmi mélyen átítatottak a tradicionális japán kultúrával. A *Chihiro szellemországban*, vagy a *Totoro a varázserdő* minden képkockája a japánok gyermekkorának Japánját idézi vissza. Tartalmában mégis általános emberi, megszólítja a külföldieket is. A külföldiek is felfedezhetik képsoraiban a hagyományos japán festészet nyomait, a japán tájat, a japán szerkesztési módot és arányokat. Miyazaki 2001-ben Oscar-díjat kapott, és a japán *anime* újabb lehetőséget kapott a japán kulturális terjeszkedésre.

A videojáték, a *manga* és az *anime* mellett a 2000-es évektől a japán pop-bandák (sok lány vagy sok fiú) népszerűsége is áttörte az országhatárokat. A J-pop fogalom lett, és kialakult a külföldi rajongótábor, először Ázsiában, majd Európában is. Az eddig említettek főleg a fiatalok körében terjedtek, és a japán nyelv tanulásának motivációjává is váltak. A fiatalok rajongóklubokat hoztak létre, fesztiválokat szerveztek. A felnőttek világát a gasztronómia, a japán stílusú kertkialakítás, az építészet, a lakberendezés nyűgözte le. Ezt a népszerűséget igyekezett a japán kormány a saját szolgálatába állítani, és állami szinten felhasználni a „puha erőt”.

2012-ben az Abe-adminisztráció indította el a „Cool Japan” stratégiát,¹⁵ annak érdekében, hogy a kulturális tartalmak segítségével erősítse az ország pozitív megítélését, befolyását. A 2012-es meghirdetést jóval megelőzik az első kísérletek az országimázs fejlesztésére. 1980-as években szerepelt a japán tv-ben egy reggeli filmsorozat (*asadora* 'reggeli szappanopera'), *Oshin* címmel, amely Japán-szerte óriási népszerűségre tett szert. A siker híre külföldre is eljutott, így ezt a szappanoperát a japán külügyminisztérium feliratoztatta angol és arab nyelven, és ingyenesen kezdte terjeszteni. Összesen 68 országba jutott el.

A televíziós műsorok sikere előrevetítette a „Cool Japan” gondolatát. Az ötlet maga egyébként nem a japánoktól származik, hanem a britektől, a japánok ebből inspirálódtak és tovább fejlesztették. A stratégia egy mozgalmat indított el Japánban. A mozgalomban résztvevő japánok kreativitásuk felhasználásával kívánják a világot megismertetni a japán kultúra számos területével. Japán a gazdasági téren elszenvedett veszteségeket a kultúrdiplomácia segítségével próbálta, és próbálja napjainkban is, elég jelentős sikerrel kompenzálni.

Abe 2012-ben Inada Tomomit nevezte ki a „Cool Japan” stratégia miniszteri biztosának. Később létrehozták a kulturális nagykövet intézményét,

¹⁵ *Cool Japan Strategy* 2012.

a feladattal olyanokat megbízva, akik egyrészt a japán kultúra méltó képviselői, másrészt olyan külföldiek, akik a japán ügyet szolgálják régebb óta.¹⁶ A nagyköveteket utaztatják, és bemutatókat, előadásokat tartanak. A lebonyolításban a japán nagykövetségek és a Japán Alapítvány helyi kulturális központjai vesznek részt. A Japán Alapítvány Budapesti Irodája is szervezett „Cool Japan” kiállítást előadással Budapesten (szerepelt benne Hello Kitty és Astro Boy is), és kulturális nagykövet is tartott sikeres előadást.

Japán saját meglévő kulturális értékeit, a hagyományos értékeket és az ifjúság új értékvilágát, valamint ezek külföldi népszerűségét jó stratégiával használta fel hatalmi pozíciójának erősítésére. A kulturális diplomácia eszközével tudnak tenni a népszerűségért, a korábbi gazdasági sikerek, előnyök fenntartása érdekében. Ez az út a japánok számára járhatónak tűnik, bár a konkurencia erős, akár a szomszédos Koreát, akár Kínát figyeljük.

BEFEJEZÉS

Három egészen különböző példán keresztül világítottam meg a kultúr-diplomácia magyar–japán kapcsolatokban betöltött szerepét. Az első példa azt mutatta, milyen hatást gyakorolhat néhány, kutatómunkájában elkötelezett, egymást segítő ember két távoli világ közelítésének folyamataira. A japán művészeti értékek felfedezése miképp épülhetett bele a magyar kisgyerekek óvodai, iskolai művészeti nevelésének módszertanába. Illetve a kodályi elképzelések hogyan ültetődtek át Japánba, hogyan jöttek a japán óvónők, zenetanárok hazánkba a módszert megtanulni.

A második példa az sport kapcsolaterősítő szerepét világította meg, azt az elképesztő változást az ország megítélésében, amit remek olimpiai szereplés révén értek el a magyarok.

A harmadik egy ország tudatos kultúr-diplomáciai stratégiájáról szólt, aminek a japán nyelvtanítás révén magam is hasznélvezője lehettem, és mindazok, akik ma japánul tanulnak, vagy csak szeretik a japán kultúrát.

BIBLIOGRÁFIA

„COOL JAPAN AMBASSADOR”

2018. 11. A Japán Kormányhivatal honlapja. https://www.cao.go.jp/cool_japan/english/ambassador_en/ambassador_en.html (Utolsó letöltés: 2021. május. 12.)

¹⁶ *Cool Japan Ambassador* 2018.

“COOL JAPAN STRATEGY”

2012. A Japán Gazdasági, Kereskedelmi és Ipar Minisztérium (METI) hivatalos honlapja. https://www.meti.go.jp/english/policy/mono_info_service/creative_industries/pdf/120116_01a.pdf (Utolsó letöltés: 2021. május. 12.)

SONOBE Saburo – JAMAZUMI Masami

1962 *Nihonno kodomono uta* [Japán gyermekdalok]. „h. n.”, Ivanami Shinsho.

SZÉKÁCS Anna

2016 „Japánnyelv-oktatás története Magyarországon.” In Wakai Seiji – Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II. Japánnyelv-pedagógia Magyarországon*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 26–57.

SZÉKÁCS Anna

2020 „Nyelvtanulási szokások változása az elmúlt harminc év tükrében: magyar-japán viszonylatban”. In Vihar Judit (szerk.) *Magyarországi és japán kapcsolatok az elmúlt évtizedek tükrében*. Budapest, Magyar–Japán Baráti Társaság, 221–230.

SZÉKÁCS Anna – SATO, Noriko

2019 „Japanese Firms in Hungary: Skills Supply and Demand. A Socio-Cultural Background.” In Moldicz, Csaba (ed.) *Linked Together for 150 Years: Analyses of Recent Economic and Social Trends in Japan and their Effects on Hungary*. „h. n.”, Budapest, Business School OBIC, 13–44.

SZÉKÁCSNÉ VIDA Mária

1960 *Művészetre nevelés a családban – hatéves korig*. Budapest, Magyar Nők Országos Tanácsa.

1965 „Gondolatok a japán művészeti nevelésről”. *Magyar Tudomány*, 7–8. 489–500.

1969 „Szaito Kihaku eleven iskolája”. *Gyermekünk*, július 24–26.

1971 *Gyermekművészet Japánban*. „h. n.”, Budapest, Corvina.

1980 *Művészeti nevelés hatásrendszere* Budapest, Akadémiai.

1998 „Önarckép – határterületen”. In Bodor Péter– Pléh Csaba – Lányi Gusztáv (szerk.) *Önarckép háttérrel. Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai*. Budapest, Pólya, 266–274.

SZŐNYI Erzsébet

1979 *Öt kontinensen a zene szolgálatában*. Budapest, Gondolat, 94–95.

T. ASZÓDI Éva – SZ. VIDA Mária – FORRAI Katalin

1976 *Művészetre nevelés a családban. A gyermek irodalmi, képzőművészeti és zenei nevelése hatéves korig*. „h. n.” Magyar Nők Országos Tanácsa. Hazafias Népfőnt. Kossuth, 99–149.

VIDA, Mária

1961 „Bartokuno geijutsu to Hangariino kodomono ukeru ongakukyoiku” [Bartók művészete és a magyar gyermekek zenei nevelése]. Ford. Hani Kyoko. *Zenkoku Roon Nyusu*, 1961. 11. 20 No. 49. 11–13.

WINTELMANTER Péter

2016 *Nippon babona*. Budapest, Osiris.

A 2020-AS TOKIÓI OLIMPIA ÉRTÉKELÉSE KULTÚRDIPLOMÁCIAI SZEMPONTBÓL

DECSI DÓRA

BEVEZETÉS

A kulturális diplomácia térnyerése nem újkeletű jelenség. Amióta az egyes társadalmak hatással vannak más közösségekre, akarva vagy akaratlanul, az egyes közegek egymásra gyakorolt hatása elkerülhetetlen, és a globalizáció időszakában ezek a folyamatok felerősödtek és felgyorsultak, hiszen a villámgyors információáramlás és a társadalmi mobilitás fokozódása következtében globális szinten elterjedő tendenciákat és egyészesülő kulturális vonások kialakulását figyelhetünk meg.

A világban az egyes országok számára több érdekérvényesítő eszköz is rendelkezésre áll. A legáltalánosabbak a politika, a gazdasági folyamatok, illetve a katonai erők. Azonban az utóbbi időszakban az úgynevezett *soft power*, vagyis a puha erő is kellőképpen előtérbe került, és az érdekérvényesítő folyamatok szerves részévé vált. Ennek pedig részét képezi a jelenleg is szóban forgó kulturális diplomácia, amely képes elősegíteni az együttműködések, és megkönnyíteni a kemény erő (*hard power*) által megvalósítani kívánt cél elérését. Ezt oly módon teszi, hogy a különféle eszméket, hagyományokat és a kultúra más aspektusait használja fel, akár a kapcsolatok erősítésére, a nemzeti érdekek előmozdítására, vagy az együttműködések fokozására. A legerősebb fegyver a kultúrdiplomácia arzenáljában az, hogy a hétköznapi emberek, a civil szféra és a tömegek is a részesei, közvetítői és megélői lehetnek. Hiszen a kulturális közeg rendkívül hatékony a közeledéshez és a határok leküzdéséhez. Olyan eszközökkel, mint például a gasztronómia, a zene, a tánc és a különböző művészeti ágak, vagy pedig a sport, tömegek mozgósíthatók és elnyerhető a szimpátiájuk és támogatásuk.

A *soft power* kihasználása és térhódítása tekintetében az utóbbi évtizedekben az ázsiai országok között sokáig Japán szerepelt az első helyen.

Ez elsődlegesen a tudomány és technológia területén valósult meg, illetve a gasztronómia és a művészet olyan területein, mint a képzőművészeti és irodalmi alkotások.

Azonban, amint a gazdasági stagnálás egyre nagyobb méreteket kezdett ölteni és az ország Kína térnyerésével párhuzamosan kezdte elveszíteni a térségen belüli vezető szerepét mind gazdasági, mind geopolitikai értelemben, úgy csökkent kultúrdiplomáciájának hatása is.

A 2020-as tokiói olimpiai játékok különös jelentőséggel bírtak Japán számára, a sport pedig mindig nagyon fontos ágazata a kulturális diplomáciának. Japán talán nem számít a legnagyobb sportnemzetnek, de a nemzetközi megasporteseményeken, és általánosságban a sportban jeleskednek az ország sportolói. Az is elmondható, hogy a japánok szeretik a sportot és a világ is szereti a japán eredetű sportokat, hiszen több – judo, a karate vagy a szumó – világszinten is elterjedt.

A sportdiplomácia fontos részét képezi a kultúrdiplomáciának, és a történelem folyamán több jeles sportesemény bírt politikai és diplomáciai jelentőséggel. Az olimpiai mozgalom különösen kiemelkedő szerepet játszik ezen a területen, hiszen az ókori görög olimpiai játékok voltak az első olyan sportesemények, amelyek diplomáciai célokat is szolgáltak, a megrendezésük alatt fegyverszünetet kötöttek az egymással hadban álló felek. Ez a hagyomány pedig, valamelyest átalakulva ugyan, de tovább öröklődött a modernkori játékokra is.

A sportdiplomáciai tevékenység a gyakorlatban kétrétű. Egyrészt vannak a hivatalos egyezmények, szerződések a nemzetközi szervezetek között, másrészt pedig a sporthoz kapcsolódó egyéb szervezetek vagy az egyes személyek szerepe, tevékenysége, amelyek szintén jelentős hatást tudnak előidézni a nemzetközi sportban.¹

A 2020-as tokiói olimpia tehát kiemelt fontosságú sportesemény, különösen a 2019-ben kezdődő pandémia következményeit szemügyre véve, hiszen az olimpiák történetében először fordult elő, hogy a játékok megrendezését egy évvel el kellett halasztani. Az esemény kultúrdiplomáciai jellegét pedig azért érdemes elemeznünk, mert a japán szervezőknek komoly céljaik voltak az olimpia hozadékait illetően. Arról, hogy valójában mik is ezek a célok és miként valósultak meg, az alábbiakban szeretnék összefoglalást adni.

A modern olimpiai játékok nagymúltú és jelentős presztízzsel bíró nemzetközi eseménynek számítanak az egész világon. Éppen ezért a rendezés

¹ MARTON – HIDEG – PRISZTÓKA 2015.

jogára pályázó városok kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a sikeres lebonyolításnak, hogy emlékezetes és jövedelmező hagyatékkal záruljon a sportesemény. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság 2013. szeptember 7-én a XXXII. olimpiai játékok megrendezési jogát Tokiónak ítélte oda, ezzel pedig a japán fővárosnak az 1964-es nyári olimpiai játékok után ismét lehetősége nyílt bizonyítani a nemzetközi sportközönség előtt.

A tokiói olimpia a kelet-ázsiai térség vizsgálatának fényében is fontos helyet foglal el, mivel Japán volt mindaddig az egyetlen a térség nagyhatalmai közül, ahol eddig nem rendeztek olimpiát a 21. században. A 2021-ben megrendezésre került játékok pedig azt tűzték ki célul, hogy igyekeznek majd a modernitásban, innovációban és fenntarthatóság jegyében is túlszárnyalni az előző években rendezetteket. Természetesen ez az igyekezet nagyszabású költségvetést vont maga után, amely jelentős bírálat alá esett bel- és külföldön egyaránt.

A következőkben tehát a 2020-as tokiói olimpia kultúrdiplomáciai aspektusát vizsgálom, elsősorban azt, hogy Japán milyen célkitűzésekkel és reményekkel ugrott fejést a szervezésbe, illetve, hogy vajon siker vagy kudarc koronázza becses munkájukat.

NEM EZ VOLT AZ ELSŐ OLIMPIA TOKIÓBAN

A szervezőknek természetesen volt hová fordulni tapasztalatért. Nem kellett bemutatni az olimpiaszervezés előnyeit és hátrányait, illetve a benne rejlő lehetőségeket és buktatókat, hiszen 1964-ben rendezték meg az első tokiói nyári olimpiai és paralimpiai játékokat. Az 1964-es játékoknak a sport és a sportolók sikereinek ünneplésén kívül nagy jelentősége volt. Japán ugyanis, akárcsak 2020-ban, bizonyítani akart akkor is. A japánok által rendezett volt az első ázsiai olimpia. Az olimpiai lángot Sakai Yoshinori vitte, aki pontosan a Hiroshimát ért atomtámadás napján, 1945. augusztus 6-án született. A '64-es olimpia üzenete pedig szorosan kötődött a háború történéseihez, hiszen a mondanivalója elsősorban a pacifizmus, a világbéke és a háborúból való felépülés volt. Ennek állítottak emléket minden egyes szimbolikus cselekedettel.²

A kéthetes nagyszabású eseménysorozatot a nyilvánosság 90%-a követte nyomon a televíziós közvetítéseken, az országban pedig – ahogy az

² *Tokyo 1964.*

egész világon is – nagyon pozitív megítélést kapott a japánok által rendezett olimpia.³

1964-ben a tokiói olimpia célja és üzenete az volt, hogy Japán feléledt hamvaiból és a vesztes háborút maga mögött hagyva rövid időn belül egy pacifista, modern és erős állammá vált. Ez az üzenet pedig a kulturális csatornákon és a sportrendezvényeken keresztül minden területen közvetítésre került.

1964-ben egy olyan Japán rendezett olimpiát, amely kirobbanó gyorsasággal fejlődött, növekedő gazdasággal rendelkezett, magas fokú urbanizáció ment végbe, kiépített infrastruktúrával bírt, és növekvő ipara szektorról szektorra hódította meg a világ exportpiacait. A gazdasági növekedés mértéke és az egy főre jutó GDP növelése a belpolitika központi céljává, a tokiói olimpia pedig e célok eszközévé és egyben szimbólumává is vált.

Japán tehát 1964-ben bizonyítani szeretett volna magának és a világnak is. Tervét pedig maradéktalanul sikerre vitte, hiszen az akkor legmodernebb technológiát és egy világra szóló ünnepélyt hoztak felszínre, amely sikere nyomán az ország ismét felkerült a „nagyok” közé.

A 2020/2021-ES TOKIÓI OLIMPIA

Amint azt az előzőkből lesűrhetjük, Japánnak és magának Tokiónak volt egy igencsak impozáns példája a sikeres olimpiaszervezésnek. Természetesen majdnem hatvan év távlatából némileg megváltoztak a körülmények, mint belső, mint pedig nemzetközi szempontból. Abban azonban nem sok változás történt, hogy Japán a 2020-as olimpiával szintén bizonyítani szeretett volna önmagának és a külvilágnak is egyaránt.

2016-ban a riói olimpia záróünnepségén Brazília a következő házigazdának, azaz Japánnak, a nyilvánosság előtt átadott minden dicsőséget és felelősséget, ami a játékok megrendezésével együtt jár. Ezzel pedig elkezdődött a tokiói olimpia időszaka.

Tokió újonnan megválasztott kormányzója, Koike Yuriko a Nemzetközi Olimpiai Bizottság vezetőjétől elfogadta az olimpiai zászlót, ezt követően pedig egy rövid videót vetítettek le, amelyben Abe Shinzō akkori miniszterelnök szerepelt *Super Marió*nak öltözve a Nintendo *franchise*-ből. Elég szokatlan kép volt ez, azonban ez mindössze egy rövidke ízelítő akart lenni arról, hogy a világ mit várhat majd a tokiói olimpiától. Ez ugyanis egy

³ GOLDBLATT 2016: 246.

kiváló alkalmat jelentett Japán számára, hogy kiaknázza az ország *soft power*-lehetőségeit, mind az ország és a főváros ikonikus épületeit, helyszíneit, mind az *anime* világának világhíres figuráit tekintve, és ezzel felhívja a globális közönség figyelmét arra, ami Japánt annyira különlegessé teszi.⁴ Ezzel a mozzanattal pedig megkezdődött az olimpia által biztosított közeg a kultúrdiplomácia csatornáinak megnyitására a világ felé.

Takaya Masa, a tokiói olimpia szóvivőjének a nyilatkozatában azt mondta, hogy „reméljük, előadásunk segített előrevetíteni a 2020-as játékokkal kapcsolatos elképzelésünket, különösen azt, hogy a sport képes megváltoztatni a világot és a jövőnket, ugyanúgy, ahogyan az 1964-es játékok megváltoztatták Japánt abban az időben. A 2020-as eseménnyel arra törekszünk, hogy a történelem leginnovatívabb játékait rendezzük meg. Tokió egy olyan város, amely innovációt és fokozott izgalmakat hozhat a sportvilágban.”⁵

Abe Shinzō a 2016-os riói játékok záróünnepségén. Forrás: theguardian.com

A nyilatkozat is szemléletes példája annak, amit most Japán képvisel. Az ország korábbi, az előző évszázadból származó csillogása igazsággal csak tompult a múlt olyan sorozatos csapásainak következtében, mint

⁴ POLMANN 2016.

⁵ Tokyo's Party Started... 2017.

a '90-es évektől kezdődő gazdasági stagnálás, vagy a 2011-es fukushimai hármaskatasztrófa. Míg korábban Japán rekordgyorsasággal vált gazdasági nagyhatalommá, most más területen próbál szerencsét, méghozzá a kutatás és fejlesztés, az innováció terén, amelyek mind egy cél felé irányulnak: a fenntartható fejlődés irányába. Japán zöldül és mindent megtesz annak érdekében, hogy a pacifista imázskepe kibővüljön egy a környezetére érzékeny és tudatos ország képével, miközben igyekeznek helyreállítani regionális és globális geopolitikai szerepét.

Ennek megvalósításához természetesen az olimpiai játékok egy kimondottan előnyös pozícióba juttatták Japánt, és ezt „*soft weapon*”-ként próbálták felhasználni a kulturális és sportdiplomácia csatáiban.

Az, hogy az ország rengeteget költött a legmodernebb technológiákra, amelyek behálózják Tokiót, arra mutat, hogy valóban a legkorszerűbb eseményt szerették volna tető alá hozni. Erre tökéletes példa továbbá a környezetbarát megoldások használata, amelyek bár eléggé megemelték a költségvetést, de sokakban nagyon szimpatikus hozzáállást alakítottak ki a szervezők irányába.⁶

Harada Munehiko, a Waseda Egyetem sporttudományokkal foglalkozó professzora egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy vannak hasonló vonások a korábbi, 1964-es játékok és a 2020-as tokiói olimpia között. Az üzenetük természetesen más, hiszen más korban mást képviselnek. Az 1964-es olimpia üzenete egyértelműen a második világháborúból való felépülés volt, a 2000-es Sidney-ben rendezett olimpia „zöld olimpia” -ként híresült el, a 2012-es londoni játékok a közösségek összekapcsolásáról szóltak. Az olimpiák üzenetei általában nemzetközileg is meghatározóak, hiszen az ország és a rendező városok a világmédia középpontjában vannak és hatalmas sajtófigyelem irányul rájuk a szervezés folyamán is, aminek a megfelelő felhasználása nagyban befolyásolhatja az országról és az adott városokról alkotott nemzetközi megítélést.

A 2020-as tokiói olimpia üzenete több rétegű. Elsősorban a 2011-es katasztrófában sérült nemzetközi reputáció visszaépítése, valamint a globális társadalomba való integráció újraindítása volt a cél. Belföldi és nemzetközi szinten is fontos megközelítés a fenntartható infrastruktúra kiépítése, különösen a digitalizáció, a robotizáció és a mesterséges intelligencia használata, amelyek a japán társadalom előregedettségének mértékét tekintve is szükséges fejlesztések.⁷ A mesterséges intelligenciával működő robotok és az 5G hálózatokon keresztül történő valós idejű 8K-sugárzások

⁶ McCURRY 2016.

⁷ MANZENREITER 2020a: 137–140.

tervezetével az volt a terv, hogy japán bemutatkozhat azon ágazatokban, amelyekben uralkodni szeretne.⁸

Az új imázs felépítéséhez hozzátartozik a „környezetvédő Japán” arculat is, amely fontos üzenet a globális éghajlati kihívásokkal szemben. Azonban nem ez az egyetlen üzenet, amelyet Tokió a reflektorfényen keresztül közvetíteni szeretett volna, hanem a sportosságon túlmutató pluralizmus tisztelete. Az „egység a sokféleségben” alapkoncepcióval Japán tisztelettel adózott az inkluzivitásnak. Ebbe tartozik bele a város és a közlekedés akadálymentesítési projektje is. Japánnak tehát feltett szándéka volt, hogy integrálódhasson a világközösségbe és legyűrhesse elszigetelt jellegét. Ehhez természetesen az országba látogatók és az olimpiát követők érzéseit és érzelmeit kell lenyűgözni és megnyerni, ami nehézkes feladatnak bizonyult, tekintve, hogy a sportolókön kívül nem sokan tehettek be a lábukat az országba.⁹

Annak érdekében, hogy tágabb képet alkothassunk a tokiói olimpia üzenetéről, vessünk egy pillantást a játékok jelképeire. Az olimpiai logó hagyományosan számító japán indigókék téglalapok köréből áll, amelyek változatossága utal a tokiói olimpia mottójaként szolgáló „Egység a sokféleségben” szlogenre is. Így akarták az eleganciát, kifinomultságot és modernitást, amely Japánt példázza, ötvözni azzal a ténnyel, hogy az olimpiai és paralimpiai játékok a világ összekapcsolásának platformjaként kívánják népszerűsíteni a sokszínűséget.¹⁰

Az olimpiai játékok másik fontos emblémája, a logón kívül, a kabalafigura. A japán tervezők a Miraitowa nevet adták a szintén indigókék figurának. Miraitowa személyiségét a „tanulj a múltból és dolgozz ki új ötleteket” japán mondás ihlette. Neve is tükrözi az általa jelképezett valóságot: a *mirai* szó jelentése „jövő”, a *towa* pedig „örökkévalóság”, amelyek ötvözete azt a kívánságot képviseli, hogy a tokiói olimpiai játékok mindenkit az örök remény jövőjéhez vezetnek a világon.¹¹

A dobogóra álló versenyzők az éremmel együtt megkapták a kabalafigura plüssjáték formáját, a logó pedig ott szerepelt a közvetítéseknél, a helyszíneken, mint embléma.

⁸ MIZUNO 2019.

⁹ KOBAYASHI 2019.

¹⁰ Tokyo 2020 Logos”.

¹¹ Olympic Mascot Miraitowa”.

*A 2020-as tokiói játékok logója.
Forrás: Tokyo 2020 honlapja*

*Miraitowa, a kabalafigura.
Forrás: Tokyo 2020 honlapja*

olimpia mindenképpen kedvező hatást tud eredményezni a szervező ország turizmusára, a szurkolók és vendégek érkezésével pedig a növekvő pénzforgalom is hozzájárul a gazdaság általános fellendüléséhez.

2020. március 24-én az aktuális járványügyi helyzetet mérlegelve előzetes tanácskozások után a Nemzetközi Olimpiai Bizottság, Tokió vezetősége és a japán kormány közösen jelentették be a 2020-as tokiói nyári olimpiai és paralimpiai játékok egy évvel való elhalasztását. A NOB elnöke, Thomas Bach, Mori Yoshirō, a szervezőbizottság akkori elnöke, Koike Yuriko, tokiói kormányzó, valamint Hashimoto Seiko olimpiai és paralimpiai miniszter, megállapodtak az új ütemtervben.¹²

2020 szeptemberében Mutō Toshirō, az olimpiai szervezőbizottság tagja, nyilatkozatában a külföldi szurkolók kapcsán említette, hogy szeretnék elkerülni azt a helyzetet, hogy külföldi támogatók ne tudjanak részt venni a játékokon.¹³ Nos, Mutō és a szervezők, valamint a rajongók álma megdőlt, ugyanis a szervezők végül nem kockáztatták a koronavírus-járvány nagyobb terjedésének kockázatát a fővárosban és az országban, így nem engedték be sem a belföldi, sem a külföldi szurkolókat az eseményekre.¹⁴

Tehát a 2020-as tokiói olimpia végül 2021-ben került megrendezésre. Ez a példa nélküli elnapolása a játékoknak természetesen hatást gyakorolt az ország célkitűzéseinek a megvalósítására. Egy

¹² „IOC, IPC, Tokyo...” 2020.

¹³ „Tokyo Olympic CEO...” 2020.

¹⁴ „Fans From Overseas...” 2021.

CÉLKITŰZÉSEK

Vessünk egy pillantást arra, hogy honnan és milyen célkitűzésekkel is indult Japán az olimpia útján. A 2008-as gazdasági világválság után, amely az országot is elérte, 2011-ben Fukushima városában bekövetkezett a tragédia földrengéssel, szökőárral és az utána következő atomválsággal. Ez az egész társadalomra nagy hatást gyakorolt és a társadalmi kohézió, a közösséghez való tartozás és identitástudat némiképp változni kezdett. A katasztrófa mindezek mellett az ország gazdaságát és turizmusát is érintette. Éppen ezért a tokiói olimpia céljai közé tartozott az is, hogy újjáépítsék Japán és Fukushima környékének renoméját. Bízta abban, hogy az olimpiai készülődés, a beruházások majd pozitívan hatnak a térségre. A „*Hope lights our way*” mottóval ellátott olimpiai láng körútja Fukushimában vette kezdetét, a J-Village néven ismert központból. Ez is szimbolizálta, hogy a térség milyen messzire jutott az újjáépítésben és minden helyreállt a korábban katasztrófa sújtotta területen is.¹⁵

A tokiói olimpia lehetőséget kínált Japán számára annak *soft power* fejlesztésére és a civil társadalom felélénkítésére. Japán szeretett volna az országba látogatókban jó benyomást kelteni, ezért rengeteg energiát fordítottak a különféle stratégiák kihasználására, a modernizációra és arra, hogy a tokiói játékok valóban a „jövő játékaik” legyenek. Az elmúlt évtizedben Japán egyre inkább tekintik különutasnak belföldön és külföldön egyaránt. Ennek a problémának a megoldását is valamilyen szinten az olimpiai sikertől várták.¹⁶ Az olimpia tehát egyfajta nyitást is jelentett a világ felé, Japán remélte, hogy a nemzet ezáltal kevésbé lesz elzárva, így a jövő generációi könnyebben tudnak majd más kultúrákkal jövedelmező kapcsolatot létesíteni.¹⁷ Azonban ezen célok nem feltétlenül kerültek megvalósításra, főként annak fényében nem, hogy a szurkolók sem belföldről, sem külföldről, nem vehettek részt az egyes sporteseményeken.

Tokió tehát azon volt, hogy a körülmények ellenére sikeres olimpiát bonyolítson le, a veszteségek kezelhetők legyenek és bizonyítsa a nemzetközi porondon, hogy helyreálljon az ország nemzetközi reputációja és megőrizze a belső társadalmi egyensúlyt.

¹⁵ ISHIKAWA 2020.

¹⁶ DIERKES – AKIMOTO 2014.

¹⁷ „Impact of the 2020 Tokyo Olympics” 2013.

Nem könnyű megválaszolni azt a kérdést, hogy vajon ezek a célkitűzések milyen mértékben valósultak meg. A *soft power* adta lehetőségek kiaknázása nem egy számokkal mérhető adat, sőt, sok esetben a hatás időbeli lefolyása sem behatárolható. Ebből kifolyólag megpróbálhatunk levonni rövidtávú, illetve hosszútávú következtetéseket, azonban lehetetlen egy pontos és reprezentatív elemzést véglegesíteni. Először is azt szükséges tisztázni, hogy mit jelent a siker ebben az esetben? Miben valósul meg? Fukushima rögtön népszerű turisztikai célpont lett? Vagy japán geopolitikai ereje egycsapásra megváltozott? Természetesen ezek mind irreális feltevések. A *soft power* és a megasportesemények hatása nemcsak egyik pillanatról a másikra érzékelhető általában.

Véleményem szerint a tokiói olimpia sikeressége két oldalról közelíthető meg. Egyik a szervezés, amely egy világjárvánnyal állt szemben, a másik pedig az eseményt követő hatások minősége. Először is vessünk egy pillantást arra, hogy mennyiben mondható sikeresnek a szervezés. Az egy éves halasztás példán kívüli volt mindeddig az olimpia történetében, ez a csúszás pedig nem kevés pénzébe került a szervezőknek.

A 2021 nyarán megvalósuló játékok ideje alatt nagyon szigorú szabályok vonatkoztak a résztvevőkre a koronavírus-járvány megfékezésé érdekében. Az eseményre összesen körülbelül nyolcvanezren érkeztek a világ minden tájáról, a versenyzőket, edzőket, kísérőket és tudósítókat is beleértve.¹⁸ Japánban korábban többen hangoztatták ebbéli félelmüket, hogy az olimpia egy Covid-19 gócponttá fog változni, azonban a szigorú intézkedések, napi tesztek megtették hatásukat, hiszen július 1-től kezdve összesen 382 pozitív esetet regisztráltak az olimpiával kapcsolatban beleértve a versenyzőket, a kísérőket, a szervezőket, az önkénteseket és mindenkit, aki az olimpiával kapcsolatba került.¹⁹ Japánban azonban eközben javában nőttek az esetszámok és augusztus elején az Egészségügyi Minisztérium tizenkétezer esetről számolt be. Valószínűsíthető ezek szerint, hogy az olimpiai rendezvények a nagyobb mozgás és a nemzetközi forgalom következtében növelően hatottak a vírus terjedésére, azonban a halálozási ráta nem növekedett az országban.²⁰

A rendezők egyértelműen azon voltak, hogy a minimálisra csökkentse a fertőzések kockázatát, ami mondhatni, jól sikerült, azonban ez korlá-

¹⁸ McCURRY 2021.

¹⁹ „Factbox: Coronavirus cases...” 2021.

²⁰ „Tokyo 2020: What’s happening...” 2021.

tozta a versenyzők és a résztvevők olimpiai élményét. Az én értékelésem a szervezés szempontjából az, hogy a világtáborral járó nehezítő körülmények ellenére Tokiónak sikerült egy biztonságos körülmények között megrendezésre került versenysorozatot megvalósítania.

A sikeresség másik mércéjeként a jövőben bekövetkező hatások tekinthetők. Japán elsődleges célja volt, hogy újra részese legyen a nemzetközi köztudatnak és körforgásnak, illetve, hogy a belső társadalmi kohézió megerősödjön a fukushimai katasztrófa és a gazdasági stagnálás negatív következményeit követően. Nos, ez már egy sokkal árnyaltabb ítéletet kíván, amit nem lehet egyértelműen meghatározni ilyen rövid távlatból.

A legnagyobb érvágás a tokiói olimpia esetében nem az egy éves halasztás volt, hanem hogy a szervezők kénytelenek voltak kizárni a szurkolókat a helyszínekről. Ez pedig minden kulturális közeledést és előkészületet ellehetetlenített és természetesen hatalmas anyagi károkat okozott a turizmusban vagy a jegyértékesítésben. A szurkolók nem lehettek részesei a játékoknak és ez rányomta a bélyegét az egész tokiói olimpia hangulatára.

Azt gondolhatnánk, hogy ezzel az intézkedéssel a televíziós közvetítők jártak a legjobban, azonban a nagy időeltolódás miatt az európai és amerikai nézőközönség száma meg sem közelítette a korábbi olimpia nézettségét.²¹ A televíziós közvetítéseket nézve pedig nem feltétlenül jött át mindaz az erőfeszítés és célkitűzés, amelyet Tokió megfogalmazott a modernitást és futurisztikus képet illetően. Valójában a tokiói olimpia bárhol lehetett volna, ugyanis az elnevezést leszámítva nem sok dolog árulkodott a közvetítésekben arról, hogy ez a világ egyik leginnovatívabb és legmodernebb országában valósult meg.

Nem növelte a tokiói olimpia nemzetközi népszerűségét a botrányokkal tűzdelt szervezési időszak sem. Közvetlenül a nyitóünnepség kezdete előtt egy nappal menesztették a megnyitó rendezőjét, Kobayashi Kentarót, mivel a japán médiában felbukkant egy korábbi, szórakoztató műsorból származó és a holokauszttal kapcsolatos közlése, ami közfelháborodást váltott ki. Nem csak ez az egy botrány kapcsolódik azonban a megnyitóhoz, mivel Oyamada Keigo, az ünnepség zeneszerzője is lemondott posztjáról, miután felszínre kerültek a zaklatásról és erőszakos viselkedéséről szóló régebbi hírek.

Sasaki Hiroshi, a játékok kreatív vezetője is lemondásra kényszerült helytelen megjegyzései miatt, valamint Mori Yoshirō is hasonló cipőben járt, aki a szexista megjegyzései miatt kellett lemondjon a Tokyo 2020

²¹ DIXON 2021.

elnöki posztjáról.²² Ezekon kívül ott voltak a plágiumvadás a logótervezés kapcsán és az új stadion költségvetéséből adódó problémák, amelyek mind nagy visszhangot vertek a nemzetközi sajtóban is, ezzel nem kis presztízsveszteséget okozva Japánnak.

KULTURÁLIS PROGRAMOK

Az olimpiai játékok eszméje nem pusztán egy sportesemény sikerességét jelenti, hanem a mögötte meghúzódó társadalmi és kulturális rendezvényeket, a nemzetközi közeledést és hogy a sport szeretete és ünneplése köti össze az embereket, akik a világ minden tájáról gyűlnek össze. Japán a játékok ezen oldalát is színvonalasan, kiváló kísérőprogramokkal kiegészítve próbálta megjeleníteni kihasználva az ország különleges kulturális és történelmi adottságait. A több mint kéthetes eseménysorozat ideje alatt került volna megrendezésre a Tokyo 2020 Nippon Festival, amelynek keretében rengeteg résztvevővel együttműködve, a város több pontján kulturális programokkal szórakoztatták volna az érkezőket.²³ Természetesen a koronavírus-járvány miatt elhalasztott játékok kísérőprogramjait is felfüggesztették a szervezők.²⁴ Amennyiben a szervezőknek lehetőségük lett volna rá, olyan programokat kínáltak volna az érdeklődők számára, mint például a kabuki és az opera ötvözetéből született előadások, illetve más kulturális és interkulturális események.²⁵

A fesztiválon kívül a szervezők a nézők szórakozását fokozva ország-szerte élő kivetítésekkel is készültek, amelyek a közösségek összekapcsolását voltak hivatottak segíteni.²⁶ A Partner Házak²⁷ projekttel a világ sokféleségét kívánták reprezentálni, például konyhaművészetben és különféle performanszokon keresztül.²⁸ A „*Make the Beat!*” kampány pedig inkább a közösségi médiát használó fiatalokat volt hivatott megcélozni, amely kezdeményezés részeként a szurkolók videókat tölthettek fel az olimpiai sportolók biztatásáról, a szervezők pedig ezen videók közül válogatva akartak azokat lejátszani a játékok ideje alatt a nagyközönség és a sportolók

²² „Factbox: Tokyo 2020 plagued...” 2021.

²³ „Tokyo 2020 Nippon Festival.”

²⁴ „Tokyo 2020 Nippon Festival Events Cancelled” 2020.

²⁵ „Tokyo 2020 Nippon Festival.”

²⁶ „Live Sites.”

²⁷ „Partner Houses.”

²⁸ „Tokyo 2020 Partner Houses.”

előtt.²⁹ Mindezek a törekvések azonban nem sok sikerrel jártak, természetesen a nemzetközi tömegek látogatásának elmaradása miatt. Az olimpia fesztiválhangulata és közösségépítő szerepe ezúttal nem képezte részét az eseménynek.

KÖRNYEZETVÉDELMI TÖREKVÉSEK ÉS A ROBOTOK

Egy másik fontos küldetése a tokiói olimpiának a fenntarthatóságra és a környezetvédelemre fordított különös figyelem. Ez kiemelt fontosságú szempont a természetvédelemre egyébként is sokat adó ország számára. A játékok megrendezése kapcsán különböző stratégiákat alkalmaztak, gyakran a lakosság bevonásával. A játékok fenntarthatósági koncepcióját a „Legyünk jobbak, együtt – a bolygóért és az emberekért”³⁰ szlogennel határozták meg. Tokió vállalta a fenntartható játékok és a globális fenntarthatósági kihívások megoldási modelljeinek bemutatását a játékokon keresztül.³¹

A szervezők a műanyagok okozta környezetszennyezés problémájára való figyelemfelkeltés okán az olimpiai érmeiket és a dobogókat műanyag hulladékokból és elektronikai eszközök újrahasznosítható elemeiből készítették el. Ehhez lakosági kampányt hirdettek, aminek során az emberektől és vállalatoktól elhasználódott és régi telefonokat, számítógépeket és egyéb elektronikai eszközöket gyűjtöttek be. Az összegyűjtött eszközökből kinyert fémeken kívül, az óceánok megtisztítása révén gyűjtött hulladékot is hasznosították.³²

Ezen törekvésen kívül 63 japán község csatlakozott a kezdeményezéshez, amelyen belül az olimpiai falu építéséhez különböző helyi hatóságoktól kapott fát használtak fel, a játékok után pedig ezeket újra a közösségek rendelkezésére bocsátották. A versenyhelyszínek kialakításakor odafigyeltek az energiatakarékosságra és a megújuló energiák használatára is.³³

Ezekkel az intézkedésekkel Japán, fejlett országgént követendő példát kívánt felállítani a többi ország számára, és az első „szén-dioxid negatív olimpia” megrendezését tűzte ki célul. Ez azt jelenti, hogy a tokiói szervezőbizottság a szükséges szén-dioxid-kibocsátási egységek 150%-át meg-

²⁹ O'KANE 2019.

³⁰ „Be better, together – For the planet and the people” – angolról ford. a szerző.

³¹ „Tokyo 2020 Sustainability.”

³² OLÁH 2019b.

³³ „Nagy lépések egy fenntartható olimpia felé.”

vásárolta, hogy ellensúlyozza a játékok üvegházhatású gázkibocsátását, és a pénzeszközöket olyan helyi projektekre fordítják, amelyek célja a széndioxid-kibocsátás nagyobb mértékű csökkentése, mint amennyit maguk a 2020-as játékok okoztak. A játékok az energiafelhasználás tekintetében is határozott jelzést adtak, mivel az olimpiai láng, a helyszínek között ingázó autók és buszok, valamint maga az olimpiai falu energiaellátásához is fenntartható módon, napenergiával előállított hidrogénre támaszkodtak.³⁴ Az építkezések terén is Tokió viszonylag visszafogott volt a közelmúltbeli olimpiai játékokhoz képest. A helyszíneknek csak mintegy 20 százalékát kellett a semmiből felépíteni, míg az események többségét meglévő stadionokban vagy arénákban rendezték meg, amelyek közül sokat utólagosan átalakítottak a fenntarthatóbb működés érdekében.³⁵

Tokió feladta a leckét a soron következő városoknak és jó példaként szolgálhat bizonyos területeken a fenntarthatóság terén.

*A tokiói olimpia érmei a fenntarthatóság jegyében készültek.
Forrás: Tokyo 2020 honlapja*

A fenntarthatóságon kívül Japán még egy modern újdonsággal igyekezett növelni az esemény színvonalát. Az egyébként is fejlett robottechnológiával rendelkező ország ez alkalommal ezt a tudományterületet is kihasználta oly módon, hogy robotokkal segítették a szervezők munkáját, többek között a közvetítéseknél, a versenyzők üdvözlésénél. Természetesen a szurkolók irányába szerettek volna lehangoló hatást gyakorolni, azonban ez elmaradt a távolmaradásuk miatt. Az olimpia technológiai fejlettségéről árulkodik

³⁴ „Tokyo a major step...” 2021.

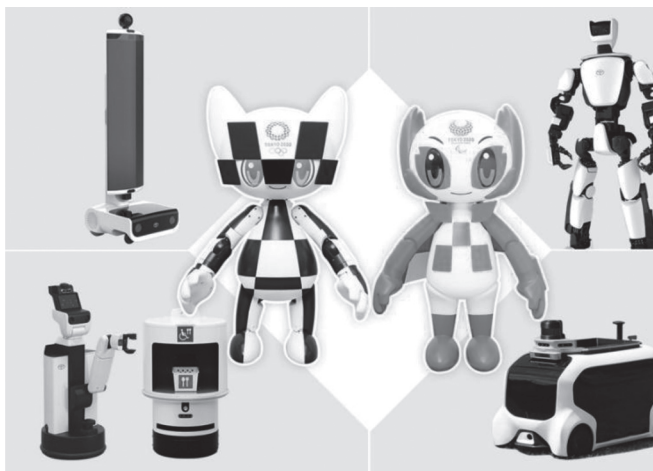
³⁵ SMITHSON 2021.

a mesterséges intelligencia sportolók követésére való alkalmazása, a felhőalapú műsorszórás és az 5G technológiák használata.³⁶

A japán robotok nem pusztán az olimpia részeseivé váltak, de már a versenyzők felkészülésének támogatásában is kivették részüket. A japán röplabdacsapat válogatott tagjai például edzéseiken robotellenfelekkel gyakoroltak. Az úgynevezett blokkolórobotokkal való edzés fejleszti a sportolók szerváit, lecsapását és egyéb speciális technikáikat.³⁷

A nemzetközi sajtót is széles körben lenyűgözték az olimpiai kabalafigurák külalakját magukra öltő kék *Miraitowa* és rózsaszín *Someity* robotok, amelyek a vendégek és versenyzők fogadásakor töltöttek volna be fontos szerepet beépített arcfelismerő technológiájuk és érzelemkifejező szemeik segítségével. A Toyota Motor Corporation által kifejlesztett robotok integetnek és kezet ráznak, kapcsolatot tartanak az emberekkel. Japánnak azonban nem sikerült ezt a nagyközönség elé tárnia.³⁸

A további robotok célja az volt, hogy eljuttassák a játékokat azokhoz, akik fizikailag nincsenek jelen a helyszíneken. A robotok képek és hangok távolabb található robotok irányába való továbbításával biztosították az élményt a nézők számára. A FSR robotok az olimpiai dobóeseményeken segítették a szervezők munkáját, hogy navigációjuk segítségével csökkentsék a kalapácsok, gerelyek összeszedésére szükséges időt.³⁹

Az olimpiát segítő robotok. Forrás: GREENSPAN 2020

³⁶ McCASKILL 2019.

³⁷ OLÁH 2019a.

³⁸ GREENSPAN 2020.

³⁹ New Robots Unveiled...

Bár a szervezők munkáját megkönnyítették a technológiai vívmányok, a nézők és a szurkolók szórakoztatására szánt robotok munka nélkül maradtak, a képernyő előtt ülők pedig még annyit sem tapasztalhattak meg Japán innovációs vívmányaiból, mint a helyszínen a versenyzők.

KONKLÚZIÓ ÉS ÉRTÉKELÉS

Japán bármilyen áron is, de bebizonyította a világnak, hogy minden kritika ellenére képes olimpiai játékokat rendezni egy világméretű járvány közepette. Néhány szabály, például az, hogy a sportolóknak maszkot kellett viselniük a dobogón, és az érmeiket a saját nyakukba kellett akasztaniuk, fojtogatónak tűnhetett, de a korlátozások sűrű hálója hatékonyan hozzájárult a verseny lebonyolításához. A közvélemény, amely sokáig szkeptikus, sőt, egyes esetekben egyenesen ellenséges volt, úgy tűnt, hogy legalábbis részben megfordult, ugyanis a játékok utolsó napjaiban tömegek vonultak ki Szapporo utcáira, hogy szurkoljanak a maratoni futóknak.

A játékokat többen persze nem ismerik el sikeresnek abból a szempontból, hogy az olimpia ideje alatt Japán-szerte növekedett a fertőzöttségi ráta, illetve kételkednek abban, hogy gazdasági szempontból megérte ekkora költséget vállalnia az országnak egy krízishelyzet közepén.⁴⁰

A tokiói olimpia véget ért. Már felesleges feltenni a „mi lett volna, ha” típusú kérdéseket, hiszen ez az egy esélye volt Tokiónak, hogy bizonyítson 2020-ban, jobban mondva 2021-ben. Az ország céljai között volt egy olyan országimázs kialakítása, amely egy modern, technológiailag a legfejlettebb, innovatív, futurisztikus, ugyanakkor környezetbarát és interkulturális képet fest Japánról. Nos, mindezek megvalósítása a szurkolók és a valódi olimpiai ünnep hangulata nélkül, pusztán a televíziós közvetítésekkel, nem a tervezettek szerint valósult meg. Bár a robotok részesei voltak a játékoknak, a közvetítéseken keresztül ez nem sokban érződött. Bár az önkénteseken és szervezőkön modern stílusú öltözet volt, inkább hatott jellegtelennek és zsákszerűnek. A versenyzők az érme begyűjtése után hazatértek és maguk mögött hagyták azt a Japánt, ahol a korábbiaknál magasabb lett a fertőzöttség. Mindazonáltal egy másik kitűzött cél némileg megvalósulni látszott: Fukushima újra bekerült a köztudatba és többet hallhattunk róla, mint az utóbbi 10 év alatt összesen. A szövegkörnyezet természetesen nem mindegy, de véleményem szerint

⁴⁰ DENYER, LEE 2021.

pozitív hozadéka az eseményeknek pusztán az is, hogy újra konverzáció tárgyát képezi ez a téma.

Azt, hogy Japán társadalmi problémáit mennyiben oldotta meg az olimpiai szervezés és a játékok megvalósulása, nehéz felmérni. A társadalmi támogatottság a játékok megrendezését illetően finoman szólva is ingadozó volt. A hazai szurkolók sem vehettek részt a rendezvényeken, nem találkozhattak a sportolókkal és nem lehettek részesei az ünnepségnek olyan formában, mint ahogyan azt vártuk volna.

Egyöntetű és megmásíthatatlan konzekvenciát levonni arról, hogy Japán mennyiben és milyen minőségben merítette ki a kulturális diplomácia és a rendezéssel járó *soft power* előnyöket, rendkívül nehéz és kockázatos. Mindannyian tudjuk, hogy egészen másképp is alakulhatott volna ez a rendezvény és megkockáztatom, Japán sorsa is, ha a pandémia nem húzza keresztül a számításokat. Azonban keresztülhúzta és Tokió ilyen körülmények között nem tudta maradéktalanul teljesíteni azokat az elvárásokat, amelyeket önmaga felé támasztott vagy amelyeket a világ támasztott felé.

BIBLIOGRÁFIA

DENYER, Simon – LEE, Michelle Ye Hee

2021 „Olympic magic cut through the pandemic gloom, but the Tokyo Games’ legacy is complex.” *The Washington Post*, 2021. augusztus 8. <https://www.washingtonpost.com/sports/olympics/2021/08/08/olympics-tokyo-legacy-pandemic/> (utolsó letöltés: 2021. október 2.)

DIERKES, Julian – AKIMOTO, Nanami

2014 „How Japan Could Truly Benefit from the 2020 Olympics?” *The Diplomat*, 2014. március 23. <https://thediplomat.com/2014/03/how-japan-could-truly-benefit-from-the-2020-olympics/> (utolsó letöltés: 2021. szeptember 27.)

DIXON, Ed

2021 „NBC’s Tokyo 2020 audience lowest since 1988 Olympics.” *Sportsmedia*, 2021. augusztus 11. <https://www.sportspromedia.com/news/tokyo-2020-olympics-nbc-bbc-tv-ratings-audience-peacock-streaming/> (utolsó letöltés: 2021. október 2.)

DR. MARTON Gergely – HIDEG Gabriella – DR. PRISZTÓKA Gyöngyvér

2015 *Sportdiplomácia*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/files/tananyagfejlesztes/sportdiplomacia.pdf> (utolsó letöltés: 2021. május 30.)

„Factbox: Coronavirus cases at the Tokyo Olympics.” *Reuters*, 2021. augusztus 6. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/coronavirus-incidents-tokyo-olympics-2021-07-15/> (utolsó letöltés: 2021. október 4.)

- „Factbox: Tokyo 2020 plagued by embarrassing scandals and gaffes.” *Reuters*, 2021. július 22. <https://www.reuters.com/lifestyle/sports/tokyo-2020-plagued-by-embarrassing-scandals-gaffes-2021-07-22/> (utolsó letöltés: 2021. október 2.)
- „Fans from overseas likely to be barred from Tokyo Olympics.” 2021. *Japan Times*, 2021. március 6. <https://www.japantimes.co.jp/news/2021/03/06/national/olympics-overseas-fans/> (utolsó letöltés: 2021. szeptember 24.)
- GREENSPAN, Rachel E.
2020 „High-Fiving Robots Are Going to Be Very Busy Helpers at the 2020 Olympics. Here’s Everything They Can Do.” *Time*, 2020. január 24. <https://time.com/5763785/robots-2020-olympics/> (utolsó letöltés: 2021. szeptember 27.)
- GOLDBLATT, David
2016 *The Games. A Global History of the Olympics*. h.n., W. W. Norton and Company.
- „Impact of the 2020 Tokyo Olympics.” *BCC Acumen*, 2013. szeptember. <https://bccjacumen.com/impact-of-the-2020-tokyo-olympics/> (utolsó letöltés: 2021. március 14.)
- „IOC, IPC, Tokyo 2020 Organising Committee and Tokyo Metropolitan Government Announce New Dates for the Olympic and Paralympic Games Tokyo 2020.” Nemzetközi Olimpiai Bizottság honlapja, 2020. március 30. <https://www.olympic.org/news/ioc-ipc-tokyo-2020-organising-committee-and-tokyo-metropolitan-government-announce-new-dates-for-the-olympic-and-paralympic-games-tokyo-2020> (utolsó letöltés: 2021. március 10.)
- ISHIKAWA, Chiaki
2020 „Preparations enter final stretch for Tokyo Olympics.” *NHK*, 2020. január 1. <https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/backstories/799/> (utolsó letöltés: 2021. március 23.)
- KOBAYASHI, Nobuko
2019 „Can the Tokyo Olympics rebrand Japan?” *East Asia Forum*, 2019. október 8. <https://www.eastasiaforum.org/2019/10/08/can-the-tokyo-olympics-rebrand-japan/> (utolsó letöltés: 2021. március 25.)
- „Live Sites.” Tokyo 2020 honlapja, <https://tokyo2020.org/en/events/live-sites/> (utolsó letöltés: 2021. március 26.)
- MANZENREITER, WOLFRAM
2020a „Tokyo 2020: connecting the past with the future.” In Holthus, Barbara et al. (eds.): *Japan through the Lens of the Tokyo Olympics*. h.n., Routledge, 137–141.
- MCCASKILL, Steve
2019 „Tokyo 2020 To Use Robots For A More Efficient And Accessible Olympics.” *Forbes*, 2019. július 29. <https://www.forbes.com/sites/stevemccaskill/2019/07/29/tokyo-2020-to-use-robots-for-a-more-efficient-and-accessible-olympics/?sh=406e6c3136ad> (utolsó letöltés: 2021. október 1.)
- MCCURRY, Justin
2016 „From Rio 2016 to Tokyo 2020: Olympic drama moves on.” *The Guardian*, 2016. augusztus 22. <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/22/>

- from-rio-to-tokyo-olympic-drama-moves-on-2020-games (utolsó letöltés: 2021. március 10.)
- MCCURRY, Justin
 2021 „79,000 people flying in for Tokyo Olympics, Japanese media reports.” *The Guardian*, 2021. május 20. <https://www.theguardian.com/sport/2021/may/20/organisers-of-tokyo-olympics-press-ahead-despite-covid-fears> (utolsó letöltés: 2021. október 4.)
- MIZUNO, Fumika
 2019 „The 2020 Summer Games Can’t Save Japan.” *The Diplomat*, 2019. augusztus 2. <https://thediplomat.com/2019/08/the-2020-summer-games-cant-save-japan/> (utolsó letöltés: 2021. március 25.)
 „New Robots Unveiled for Tokyo 2020 Games.” Tokyo 2020 honlapja, 2019. július 23. <https://tokyo2020.org/en/news/new-robots-unveiled-for-tokyo-2020-games> (utolsó letöltés: 2021. március 29.)
- O’KANE, Patrick
 2019 „Tokyo 2020 launch ‘Make the Beat!’ campaign.” *inside the games*, 2019. szeptember 7. <https://www.insidethegames.biz/articles/1084444/make-the-beat-scheme-launched-in-tokyo> (utolsó letöltés: 2021. március 22.)
- OLÁH Gergely
 2019a „Robotok segítik a japán röplabdások olimpiai felkészülését.” *Sportudvar*, 2019. június 7. <https://sportudvar.hu/2019/06/07/robotok-segitik-a-japan-ropisek-olimpiai-felkeszuleset/> (utolsó letöltés: 2021. március 23.)
 2019b „Újrahasznosított érmek és dobogók készülnek az olimpiára.” *Sportudvar*, 2019. június 13. <https://sportudvar.hu/2019/06/13/ujrahasznositott-ermek-es-dobogok-keszulnek-az-olimpiara/> (utolsó letöltés: 2021. március 23.)
 „Olympic Mascot Miraitowa.” Tokyo 2020 honlapja, <https://tokyo2020.org/en/games/olympics-mascot/> (utolsó letöltés: 2021. április 10.)
- POLLMANN, MINA
 2016 „Goodbye Rio, Hello Tokyo: The Outlook for the 2020 Olympics.” *The Diplomat*, 2016. augusztus 23. <https://thediplomat.com/2016/08/goodbye-rio-hello-tokyo-the-outlook-for-the-2020-olympics/> (utolsó letöltés: 2021. március 9.)
- SMITHSON, Aaron
 2021 „How sustainable really were the 2020 Tokyo Olympics?” *The Architect’s Newspaper*, 2021. augusztus 13. <https://www.archpaper.com/2021/08/how-sustainable-really-were-the-2020-tokyo-olympics/> (utolsó letöltés: 2021. október 1.)
 „Tokyo 1964.” Nemzetközi Olimpiai Bizottság honlapja, <https://www.olympic.org/tokyo-1964> (utolsó letöltés: 2021. október 3.)
 „Tokyo 2020 Nippon Festival.” Tokyo 2020 honlapja, <https://tokyo2020.org/en/events/nippon-festival/> (utolsó letöltés: 2021. március 26.)
 „Tokyo 2020 Nippon Festival Events Cancelled.” 2020. *Around the Rings*, 2020. április 20. http://aroundtherings.com/site/A__99646/Title__Tokyo-2020-

- NIPPON-Festival-Events-Cancelled/292/Articles (utolsó letöltés: 2021. március 22.)
- „Tokyo 2020 Partner Houses.” Tokyo 2020 honlapja, <https://tokyo2020.org/en/events/partner-house/> (utolsó letöltés: 2021. március 26.)
- „Tokyo 2020 Sustainability.” Tokyo 2020 honlapja, <https://tokyo2020.org/en/games/sustainability/> (utolsó letöltés: 2021. március 28.)
- „Tokyo 2020: What’s happening to Covid during the Olympics?” *BBC*, 2021. augusztus 4. <https://www.bbc.com/news/57556978> (utolsó letöltés: 2021. október 4.)
- „Tokyo a major step forward for sustainable, climate-friendly Olympics.” *Sustainability Times*, 2021. augusztus 3. <https://www.sustainability-times.com/environmental-protection/tokyo-a-major-step-forward-for-sustainable-climate-friendly-olympics/> (utolsó letöltés: 2021. október 1.)
- „Tokyo Olympic CEO: Vaccine not requirement to hold games.” 2020. *Asahi Shimbun*, 2020. szeptember 5. <http://www.asahi.com/ajw/articles/13699102> (utolsó letöltés: 2021. március 24.)
- „Tokyo’s Party Started the Moment Rio 2016 Said Goodbye.” Nemzetközi Olimpiai Bizottság honlapja, 2017. augusztus 22. <https://www.olympic.org/news/tokyo-s-party-started-the-moment-rio-2016-said-goodbye> (utolsó letöltés: 2021. április 7.)

KÉPEK FORRÁSA

- „A 2020-as tokiói játékok logója.” Tokyo 2020 honlapja. <https://tokyo2020.org/en/games/emblem/>
- „A tokiói olimpia érmei a fenntarthatóság jegyében készültek.” Tokyo 2020 honlapja. <https://tokyo2020.org/en/games/victory-ceremony/olympics-medals>
- „Abe Shinzō a 2016-os riói játékok záróünnepségén.” *The Guardian*, 2016. augusztus 22. <https://www.theguardian.com/world/shortcuts/2016/aug/22/japanese-pm-shinzo-abe-super-mario-rio-olympic-closing-ceremony>
- GREENSPAL, Rachel E. 2020. „Az olimpiát segítő robotok.” *Time*, 2020. január 24. <https://time.com/5763785/robots-2020-olympics/>
- „Miraitowa, a kabalafigura.” Tokyo 2020 honlapja. <https://tokyo2020.org/en/games/olympics-mascot/>

IMÁZS ÉS KULTURÁLIS TERVEZÉS DÉL-KOREÁBAN

F. KOVÁCS RAMÓNA

BEVEZETÉS

Miért van tele ázsiai fiúk kitűzőivel magyar gimnazisták iskolatáskája? Miért rendelnek a magyar lányok koreai kozmetikai termékeket nagy csomagokban? Miért készíti a szomszéd otthon kimcsit? Miért került bele magyar tévéadók műsorába egy koreai történelmi sorozat? Számos, a mindennapi élet megfigyeléseiből származó kérdést tehetnénk fel, ha csak az elmúlt pár évből saját tapasztalatokat veszünk alapul. Dél-Korea megerősödött jelenléte még Magyarországon is érzékelhető, ha kicsit nyitott szemmel járunk. Mára egy technológiailag magasan fejlett, változatos kultúrával rendelkező országgént gondolhatunk rá, aminek elektronikai termékei akár a mi háztartásunkban is megtalálhatóak.

Ez a pozitív kép azonban pár évtizeddel ezelőtt még nem létezett, és számos egymásra épülő, átgondolt stratégiai lépés, nagy áldozatok vállalása, átalakulásokhoz való alkalmazkodás és fáradhatatlan erőfeszítések eredménye ez a siker. E pár kérdéses bevezetés „lazának” tűnhet, azonban a háttér megvizsgálása komolyabb kérdésekre vezet vissza, amelyek érintik az államvezetést, a sportdiplomácia, a turisztikai fejlesztés, a *nation branding*, a *soft power*, a kulturális turizmus és a kulturális export területét is.

KOREA A VILÁG SZEMÉVEL

A Koreai-félsziget állama sokáig csak egy távoli, misztikus országgént volt némileg ismert a világ többi részén, hiszen a Chosön-időszak (1392–1897) zárkózott politikai irányelvei nem engedték meg a betekintést. Ez eredményezhetett negatív visszhangú megítélést is, mint egy olyan ország, amely elzárkózó és nem megfelelő kereskedelmi partner. Az ebből az időszakból származó leírások közül arra is van példa, amely ezen nem kielégítő kapcsolatokban látja a fejlődés hiányának okát is. William Elliot

Griffis (1843–1928)¹ orientalista *Corea: The Hermit Nation*² című kiadványában egy elmaradott országgént mutatja be Koreát, aminek fel kellene zárkóznia, követnie kellene Japán példáját. Ugyanakkor azt érdemes megemlíteni, hogy Griffis maga nem járt Koreában, szövegét elsősorban szakirodalomra, azon belül is japán nyelvű forrásokra támaszkodva írta meg. Japánban csak évszázadokkal korábban elhurcolt koreaiak³ leszámazottaival találkozott. Ennek ellenpéldájaként megemlíthető Percival Lowell (1855–1916)⁴ író, diplomata kiadványa, aki a Koreai-félszigetet egy misztikus, hagyományokat tisztelő, homogén országgént mutatta be, és ehhez a *Chosön, The Land of the Morning Calm*⁵ címet használta. Lowell több hónapot töltött Chosönban Kjong király (1864–1897, és mint Kwangmu császár 1897–1907) vendégeként, így közvetlen megfigyelésekre és tapasztalatokra tudta alapozni leírásait, amelyek kitértek a földrajzi és éghajlati adottságokra és a társadalomra is. Számára lenyűgözően hatott, hogy a koreaiak mennyire jól és békésen érzik magukat ebben a változatlan világban, amely saját szokásaik és hagyományviláguk állandó tiszteletéből és megőrzéséből fakad – számára ez nem a felébredés vagy felzárkózás hiányát jelentette. A *hajnalpír országa* hasonlat ezután több külföldi és belföldi kiadvány címében is megjelent. Többek között a magyar utazó, Baráthosi Balogh Benedek is ezzel a címmel⁶ jelentette meg a Koreai-félszigeten tett látogatásának⁷ leírását. Ez a megnevezés ál-

¹ Amerikai orientalista, Japán-szakértő. Nemcsak tanított Japánban, hanem aktívan részt vett bizonyos modernizációs átalakításokban és kiadott egy japán tanulók számára készített angol nyelvűkönyvet is. Tevékenységét nagyban elismerték és elismerik Japánban.

² GRIFFIS 1894., online teljes terjedelemben megtekinthető az Internet Archive-on: <https://archive.org/details/coreahermitnatio00grifuoft/mode/2up> (utolsó letöltés: 2021. május 29.)

³ 1592–1598 között Toyotomi Hideyoshi vezényletével területszerzési törekvések elérése céljából több invázió is indult Chosön ellen. A kezdeti sikerek ellenére a koreaiakat támogató kínai erősítés, valamint a koreaiak kitartó ellenállásának eredményeképpen sikerült megakadályozni a Koreai-félsziget elfoglalását. (Bővebben lásd: SETH 2010: 142–149.)

⁴ Amerikai csillagász, matematikus, diplomata, az USA diplomáciai missziójának aktív résztvevője a Távols-Keleten. Utazásainak tapasztalatait több Japánról szóló kiadványban is összefoglalta.

⁵ LOWELL 1886. Online teljes terjedelemben megtekinthető a Library of Congress oldalán: <https://www.loc.gov/resource/gdclccn.04016695/?st=gallery> (utolsó letöltés: 2021. május 29.)

⁶ BARÁTHOSI 1929.

⁷ Részletesen lásd: CSOMA 2009: 114–120.

talában pozitívabb képet sejtetett az országról, amely egy ugyan távoli, de misztikus, egzotikus helynek számított ebben az értelemben.⁸

A 20. század eseményei bár sokat változtattak Korea képén és megítélésén is, a „hajnalpír országa” név később ismét címként tért vissza. Az Amerikai Egyesület Államok katonaságának Dél-Koreában kéthetente kiadott újságja is a *The Morning Calm*⁹ címet viselte. Ennek tartalma főleg a koreai városokban és a DMZ-ben állomásozó amerikai katonák életével foglalkozott.¹⁰ Emellett a Korean Air légitársaság rendszeres és exkluzív utazóinak nyújtott klubkártya-programja is a Morning Calm Club nevet viseli, amely a légitársaság során kiélvezhető különböző előnyöket nyújt tagjai számára.¹¹ A név ezzel már nem csak a Koreáról alkotott pozitív képet veszi alapul, de egyfajta kifinomultság és presztízs érzését is hozzá kapcsolja.¹²

A második világháború és a koreai háború után Korea egy két hatalom és két ideológia által megosztott, elszegényedett, lerombolt országgént¹³ kellett, hogy utat találjon a talpra állásra. Ehhez hosszú évekig nem volt más választása, mint a külföldi segélyekre való támaszkodás, amelyet a déli országrész esetében elsősorban az USA és az ENSZ nyújtott, de emellett sok segítséget kapott más nyugati államoktól és keresztény szervezetektől is. Az igazán eredményt hozó lépések az 1962-től meginduló ötéves gazdasági tervek keretében kezdődhettek el, amelyek az eredetileg családi alapítású vállalkozásokként létrejött konglomerátumok felemelkedését és dominanciáját, az exportorientációt és a belföldi vásárlók nemzeti gyártású termékek fogyasztására való ösztönzését hozták. A gazdaság dinamikus beindulása tömegeket vonzott a városba, az iparosodás az urbanizáció felgyorsulását és demográfiai átalakulásokat váltott ki.

⁸ LEE 2015: 114–119.

⁹ A lap kiadásának megszüntetéséről 2018-ban döntöttek. Korábbi számok elérhetőek a US Army *The Morning Calm Newspaper* oldaláról.

¹⁰ „8th Army cancels...” 2018

¹¹ SKYPASS

¹² LEE 2015, 119.

¹³ Az országot először befolyási övezetekre osztották fel, a 38. szélességi foktól északra a Szovjetunió befolyása és a kommunizmus hatott, délre pedig elsősorban az USA befolyása és a nyugati világhoz közelebb álló eszmék, mint a demokrácia és a kapitalizmus gyakorolt hatást. Ennek következményei a második világháború utáni és a koreai háború utáni évtizedek fejlődésének ütemét és alakulását nagyban meghatározták a két területen, ahol aztán Észak-Korea (hivatalos nevén Koreai Népi Demokratikus Köztársaság) és Dél-Korea (hivatalos nevén Koreai Köztársaság) jött létre önálló államként.

Az 1970-es években a vidék és a város között egyre szélesedő szakadék-ként felismert különbség csökkentésére vidékfelzárkóztatási programot¹⁴ is indítottak, azonban ez alig egy évtizeden belül nagyobb eredmények nélkül véget is ért. Az első évtizedekben a kulturális és turisztikai fejlesztések nem voltak hangsúlyosak a gazdasági célkitűzések mellett, azonban ez nem azt jelenti, hogy a kormány ne ismerte volna fel a turizmus lehetséges szerepét az ország imázsának kialakítása szempontjából, és létre is jöttek olyan szervek, mint a Culture Promotion Bureau vagy a Ministry of Culture and Public Information, de ekkor ezek tevékenysége a nemzeti identitás megerősítésére fókuszált.¹⁵

AZ IMÁZSFORMÁLÁS ELSŐ NAGY LEHETŐSÉGEI

A fejlődés évtizedeiben több alkalommal a sportdiplomácia fontossága is hangsúlyossá vált. Az 1970-es évek végén más nemzetközi sporteseményen való szereplések és a szülői rendezésű nemzetközi események (például a 42. Fegyverlövő-világbajnokság 1978-ban, a 8. Női kosárlabdavilágbajnokság 1979-ben) tapasztalatainak megszerzése után különböző szövetségeket vezető emberek álltak elő a javaslattal, hogy Dél-Korea számára érdemes lenne megpályázni az olimpiai játékok rendezésének jogát. Az ötletet az akkori elnök, Park Chunghee is támogatta, miután érvekkel meggyőzték arról, hogy gazdaságilag és politikailag is előnyös lehet, hiszen módosíthatja azt a képet, amit a világ akkoriban Dél-Koreáról látott, mint Északkal és Japánnal szüntelenül konfliktusban álló ország. Harmadik érvként a koreaiak nemzeti büszkeségének megerősítését hozták fel, és bár az elnökben eleinte aggályok támadtak a várható költségek miatt,

¹⁴ *Saemaül undong*, magyarul *Új Közösség Mozgalom* vagy *Új Falu mozgalom*, amit Park Chunghee elnök indított el Dél-Korea vidéki területein, mint egy elmaradottabb, várostól távol eső térségeket modernizáló mozgalom. Az alapötlet a koreai nép kollektivista együttműködését vette alapul, ennek keretében a lakosság önkéntes munkájával járult (volna) hozzá olyan építkezési, fejlesztési és közösségi projektek megvalósításához, amire az állam biztosította az anyagi keretet. Alapvetően a vidéki infrastruktúra javítását és az életszínvonal növelését tűzték ki célul, azonban sokszor gondot okoztak a bürokráciai lépések és a korrupció is. A vidéki projektekből valóban értek el sikereket, de az elnök meggyilkolása után a projekt teljesen megszakadt és ma is láthatóak országszerte a félbemaradt építkezések nyomai.

¹⁵ CHEN 2008: 9–11.

Park Jongkyue (1930–1985)¹⁶ a montreali Olimpia példájával demonstrálta azt a mértékű jövedelmet, ami többek között a tv közvetítési jogokból és a bevonzott szponzorok támogatásából származhat. A végső döntés meghozása előtt több tanácskozó ülésre is sor került minisztériumok és a fővárosi vezetés bevonásával, majd a következő pozitívumokat vették figyelembe: megmutathatják a világnak Dél-Korea gazdasági fejlődésének eredményét, javíthatják az ország helyzetét a nemzetközi sportszíntéren, a sport által barátságosabb kapcsolatokat építhetnek ki más országokkal, beleértve a kommunista blokk országait is, erre további diplomáciai kapcsolatok építhetnek, és a nemzeti összetartást is erősíthetik.¹⁷

Az 1980-as évek elején még úgy tűnt, a főváros pénzügyileg nem áll készen ilyen volumenű rendezvény megtartására, pedig a következő elnök Chun Duhwan (1980–1988)¹⁸ is támogatta¹⁹ a kezdeményezést. Ráadásul a '88-as Olimpia megrendezéséért Dél-Korea a japán Nagoyával kellett, hogy versenyezzen,²⁰ és az összehasonlításban több szempontból is kevésbé esélyes jelöltnek számított. További aggodalomra adott okot, hogy a korábbi olimpiai játékok nem teljesen a sikeres rendezést példázták, Los Angeles és Moszkva is veszteségeket könyvelhetett el a bojkott miatt. A pénzügyi bizonytalanság kiküszöbölésére az elnök a felemelkedő konglomerátumok bekapcsolását, és az üzleti közösség bevonását eszközölte, cserébe a cégek adókedvezményekre és egyéb politikai előnyökre tehetek szert (árnyoldalként viszont súlyosbodott az államvezetés és a cégvezetés szoros kapcsolatában burjánzó korrupció).²¹

Egyfajta testrendezvényként vállalta Szöul az 1986-os Ázsiai Játékok megrendezését. Az esemény előtt felállított létesítmények aztán a várt nyári olimpia helyszínei lettek, valamint Hodori, a kabalafigura is itt de-

¹⁶ Eredetileg katonai pályán tevékenykedő politikus, aki fontosnak tartotta a sport adta lehetőségek kihasználását más szempontokból is. 1970 és 1985 között a Korean Shooting Federation elnöke, majd 1979 és 1980 között a KASA elnöke is (MANGAN, OK – PARK 2011: 2343–2345.).

¹⁷ CHO 2009: 94

¹⁸ Az elnöki hatalomátvétel nem demokratikus úton történt, így az elnök számára politikai szempontból is fontos volt a szöuli Olimpia megrendezése, hogy pozícióját legitimálni tudja és bebizonyíthassa politikai és gazdasági vezetői képességeit, elnyerve a koreai nép támogatását.

¹⁹ Az elnök a hozzá közel álló Roh Taewoot jelölte ki a Seoul Olympic Organising Committee új elnökének, aki egyébként később Dél-Korea elnöke lett 1988-tól.

²⁰ Bővebben lásd: CHO 2009: 100–106.

²¹ CHO 2009: 97–100.

bütált. A politikai feszültség miatt ezt a rendezvényt tíz szocialista állam is bojkottálta, azonban Kína a részvétel mellett döntött.²²

A nyári olimpia és paralimpia rendezési jogának elnyerése és sikeres levezetése, már Roh Taewoo elnökségének idején, egy kiemelkedő jelentőségű eredmény nemcsak Dél-Korea, hanem az olimpiai játékok történelmében is. Gyakorlatilag egy gazdaságilag éppen felzárkózó, politikailag instabil, megarendezvények szervezésében tapasztalatlan ország nemzetközi elismerésre tehetett szert, ennek köszönhetően előrébb mozdíthatták a diplomáciai kapcsolataikat és magukra vonhatták a figyelmet, belpolitikai tekintetben pedig hozzájárultak a demokratikusabb szellemiség és államvezetés lehetséges megerősödéséhez.²³

A sportnacionalizmus szempontjából is megerősítést hozott az országnak, hiszen az elnyert érmek számával megelőzték a nagy rivális Japánt, valamint a sportéletre is befolyással volt bizonyos sportágak fontosabbá tételével vagy új bevezetésével a koreaiak életébe. Ennek eredményeképp az elit sportok, a professzionális sportok, majd az átlagemberek által szívesen űzött sportok skálája is folyamatosan bővült.²⁴

NEMZETI SZLOGENEK ÉS TURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK

Az 1990-es években az ország vezetői ötéves kulturális fejlesztési terveket is elkezdtek bevezetni. Kim Young-sam (1993–1998) államfői időszakában a legnagyobb kulcsszó a globalizáció lett, amihez Dél-Koreát is próbálták volna felzárkóztatni. Ekkor a megbeszélések során már felmerült a kulturális turizmus szempontja is, mégis a tevékenységük még mindig kevésbé mozdította el a hangsúlyt a nemzeti identitásról. Ugyanakkor nem elhanyagolható tény, hogy ebben az évtizedben már tapasztalható volt az első koreai hullám hatása.

A *koreai hullám*, azaz a *hallyu* kifejezés először a kínai sajtóban jelent meg az 1990-es években a kínaiak körében egyre népszerűbbé váló koreai kulturális tartalmak megnevezésére. Bizonyos feltételezések szerint e sikeresség alapja, hogy Dél-Korea elismertségét már megalapozta az előtte lezajlott gazdasági fejlődés, és hogy ez a fejlettségi szint lehetővé tette a jó minőségű kulturális termékek gyártását is. Ebben az értelemben a jelenség akár üzleti, gazdasági, a *hard power*hez tartozó stratégiának is tekinthető.

²² „History of the Asian Games. Inside the Games.”

²³ MANGAN – OK – PARK 2011: 2355–2357.

²⁴ TOSA 2015: 6.

Ennél azonban talán jobban illik rá a *soft power*-jelleg, hiszen a növekvő népszerűséget elsősorban azok a tartalmak váltották ki, amelyek híven őrizték a hagyományos koreai kultúra jellegzetességeit. A kezdeti K-pop tartalmak sokszor kapták azt a kritikát, hogy amerikaiakat imitáló másolatok, így az első sikerek inkább a történelmi sorozatok voltak, amelyek a többi ázsiai ország által is könnyen befogadható konfucianus értékeket közvetítették, miközben többek között bemutatták a tradicionális társadalmat, építészetet, öltözködést, gasztronómiát is.²⁵

Az állami költségvetésből nagyobb összegeket a következő elnök, Kim Dae-jung (1998–2003) áldozott a turizmus és kultúra fejlesztésére, mert gazdasági előnyöket is meglátott benne.²⁶ A SAMSUNG és az LG márkanevekhez hasonló *brandek* a globális piacon is ismertté és keresetté váltak, és úgy látták, fontos lenne átgondolni a közvetítendő képet, ehhez pedig nemzetközileg is érthető angol nyelvű szlogeneken kezdtek el dolgozni. Így született meg 2001-től a *Dynamic Korea*, amely Dél-Korea szenvedélyességét és energikusságát volt hivatott közvetíteni. Ezeket a koreaiak az elmúlt évtizedekben elért teljesítmény és a folyamatos fejlődés bizonyítékának látták, amely magába foglalta a morális stabilitást, a nehézségek legyőzésére képes potenciált is, emellett tükrözte egy 21. századi technológiai nagyhatalom jellegét, valamint a koreai hullám sikerének terjedési ütemét is.²⁷

1999 és 2003 között zajlott az első turisztikai fejlesztési terv, amely a belföldi turizmust és a tudásalapú turizmust akarta serkenteni. 2002-ben indult a második ilyen terv, egy már sokkal összetettebb vízióval és célul a nemzetközi versenyképességet, a fenntartható turizmust, a hangsúlyozottabb tudásalapú turizmust tűzte ki a helyi, koreai polgárok aktív bevonásával, hogy a nemzetközi figyelemfelkeltés mellett a saját kultúrájukról való tudatos gondolkodást is megerősítsék.²⁸

A nagy lehetőséget a Koreáról alkotott kép átformálására a 2002-es FIFA labdarúgó-világbajnokság nyújtotta, amelyet Dél-Korea Japánnal közösen rendezett meg. A nemzetközi sportesemények megrendezése már Kim Young-sam idején folyamatosan szem előtt tartott lehetőség volt, Kim Dae-jung azonban ígéretesnek tartotta ezt a megeaseményt, amely segíthet Korea virágzásában diplomáciailag, gazdaságilag és kulturálisan, érintve a turizmus és akár a tudomány területét is, összhangban a kormány céljaival.

²⁵ KIM 2015: 155–157.

²⁶ CHEN 2008: 9–11.

²⁷ LEE 2015: 119–121.

²⁸ OECD Directorate for Science, Technology and Industry 2002, 4.

A 2002-s nemcsak az első ázsiai helyszínű labdarúgó-világbajnokság volt, hanem a közös rendezés vállalásával a Japánnal való viharos kapcsolaton túllépve azt is megmutatták, hogy a történelmi és politikai konfliktusok ellenére is képesek békés együttműködésre. A '88-as olimpiai játékokhoz hasonlóan, a mindennapi élethez kapcsolódó dolgok fejlesztésére²⁹ is hatalmas erőfeszítéseket tettek, hogy ne csak a környezet, de a befogadó állam lakosai is a fejlett ország imázsát erősítsék. Korlátozták Szöulban az utcai árusok jelenlétét,³⁰ a *Bright Smile Movement*hez³¹ hasonló etikettel kapcsolatos kampányokat indítottak, és a koreaiak (főleg koreai taxisofőrök) autóvezetési kultúráján is javítottak.

A világbajnoksággal egy időben a kormány számos kulturális fesztivál megrendezését is támogatta, amely kihasználva a focimeccsek amúgy is emelkedett hangulatát, a Koreába érkezett látogatók számára a helyi kultúra átadását valósították meg egy közös cím, a *The Dynamic Korea Festival 2002* alatt.³² A nyelvi korlátok leküzdésére és Korea valódi globális szereplőként való megjelenésének erősítésére különféle nyelvi szolgáltatásokat is kiépítettek a mérkőzések idejére, a *Before Babel Brigade* projekt keretén belül szimultán tolmácsolást tettek elérhetővé angol, japán, kínai és spanyol nyelven, a kupa megkezdődése előtt is megkezdték a telefonos fordítási és tolmácsolási szolgáltatásokat, mely egyben az ország *high-tech* fejlettségének egyik tükröként is szolgált. Szöulban a közösségi közlekedés megkönnyítésére az utcai táblákat angol és kínai feliratokkal is bővítették, az esetlegesen előforduló hibákat pedig hivatalosan jelenteni lehetett. Maximálisan igazodva a fejlett országok elvárásaihoz Dél-Korea

²⁹ 1999-től nagy összegeket fordítottak a megfelelő színvonalú és mennyiségű mellékhelyiség kialakítására országszerte, a *Clean Toilet, Clean Korea* program keretében. Közel 40 ezer önkéntes vett részt a mellékhelyiségeket tisztán tartó projektben, hogy tudjanak javítani a koreaiak negatív megítélésén ezen a területen. Több nyugati stílusú wc-t is kialakítottak, és áttértek a rendszerezett sorban állásra is (MANZENREITER – HORNE 2004: 141.).

³⁰ Ez többek között egy olyan lépés volt, ami a koreaiak körében ellenérzést váltott ki, hiszen a számukra a mindennapi életben alapvetően megszokott és a koreai kultúrát is híven tükröző színfoltot igyekeztek ezzel megszüntetni, és az utcákat helyettük hotdog- és hamburgerárusok töltötték meg. Bár a cél a tisztaság és rendezettség hatásának keltése volt, a koreaiak azt érezhették, hogy hagyományos ételeiket amerikaira cserélték, sőt számunkra az utcai sátrakban való ételfogyasztás egy megfizethető társasági helyszín által nyújtott szolgáltatás volt (MANZENREITER-HORNE 2004: 140–141.).

³¹ <https://www.theworldkindnessmovement.org/bright-smile-movement-south-korea/> (utolsó letöltés: 2021. november 1.)

³² YUN 2006: 9–10.

önmagáról egy valóban modernizált ország képét szerette volna kialakítani a külföldiek szemében is.³³ Ehhez csak további pozitívumként adódott hozzá az a szurkolói szellemiség, amit a külföldiek a közvetítéseken keresztül láthattak, amikor a koreai nemzeti válogatott mérkőzéseinek idejére több százezren vonultak az utcára, hogy közösen kántáljanak biztató szövegeket, pirosban együtt ünnepelve a győzelmeket. Az már csak kiegészítésként is megjegyezhető, hogy elismerést váltott ki a nemzetközi követőkből az is, hogy egy-egy ilyen vonulás után az utcákat tisztán hagyták ott a koreaiak.³⁴

1996 óta ismert a Simon Anholt³⁵ által megalkotott *nation brand* fogalom. Eszerint, egy ország képe kihathat a befektetésekre és a fogyasztói magatartásra, valamint a más országokkal való politikai, kereskedelmi, kulturális vagy sportbeli együttműködésekre. A fogalom értelmében azonban ennek alakítása és javítása nem egy marketingstratégia, sokkal inkább imázsfejlesztés a különböző területi előnyök útjának kiépítésére.

Dél-Koreában a 2000-es évek közepe további változásokat hozott. No Muhyeon (2003–2008) idejében a turisztikai fejlesztések céljai egyre több promóciós és marketinggel kapcsolatos szempontot is figyelembe vettek, és a programokat külföldi és koreai szakemberekkel való folyamatos konzultációk eredményeként alkották meg. Felállt a National Image Committee, és a vidék is kezdett az imázsformálásba bekapcsolódni. Ekkor jelent meg több város fantázianeve, mint a „Colorful Daegu”, „Dynamic Busan”, „Powerful Pohang”, valamint 2007-ben a „Seoul, Soul of Asia” is.

Az ország képének kialakításán az államilag irányított szerveken kívül a Korea Tourism Organization is dolgozott, azonban stratégiáik nem teljesen egyeztek. Folyamatosan vitatták az ország angol nyelvű szlogenének kérdését is, ugyanis a *Dynamic Korea* több kritikát is kapott a félreérthetősége miatt, hogy a dinamikus nem mint a korábban említett fejlődés jellemzőjét, hanem kirobbanó jelzőt fogják fel, amely visszavezet az 1970–80-as évek Koreájára, amikor rendszeres belpolitikai viszályokkal, tüntetésekkel, felkelésekkel küzdöttek, valamint az észak-koreai konfliktusra. Olyan új szlogennel akartak próbálkozni, ami kizárólag pozitív asz-

³³ ZENREITER – HORNE 2004: 139.

³⁴ Soccer...”

³⁵ Jelenleg is aktív brit politológus, a nevéhez fűződik a *nation brand and place brand* fogalom definiálása. Nemzeti identitás, diplomácia, kulturális kapcsolatok, fenntarthatóság, turizmus, tehetségkutató, nemzetközi események stratégiáinak kidolgozásában vesz részt. A fogalomról bővebben lásd: ANHOLT 2011: „Beyond the Nation Brand...”

szociációkra vezethet, így jelent meg 2007-ben a *Korea Sparkling*.³⁶ Ezek ellenére az Anholt-index alapján ebben az évben Dél-Korea a 30. helyen végzett 35 ország közül.

Simon Anholt szerint a koreai erőfeszítésekkel az a probléma, hogy gyors eredményeket akarnak, pedig egy ország képének kialakítása több generációba is telhet. Fontos, hogy a turisták, a befektetők és a fogyasztók számára világos legyen, mi az adott országban a vonzó, viszont ezt nem szabad összekeverni a promóciós kampányokkal, amelyek elsődleges céljai gazdasági vonatkozásúak. Csomagban meghirdetett utazások, célzott kulturális rendezvények vagy befektetési programok reklámozása nem rossz marketing stratégia, de hosszú távon nem lesz befolyással az országról alkotott képre. Egy 2008-as Anholt-interjú szerint továbbá minden országnak saját adottságai alapján kell azt kidolgoznia, mi lehet hasznos a *national branding* szempontjából, mert ami egy helyen meghozta a sikert, az nem biztos, hogy máshol is ugyanúgy beválik. Dél-Korea esetében figyelemre méltó eredményt hoz a koreai hullám, ami azt mutatja, hogy a külföldi befogadók akkor lesznek érdeklődőbbek, ha minél többet tudnak meg a célszegről.³⁷

A kb. 2006-tól indult *hallyu* második hullám vagy *hallyu 2.0* elnevezés használata a japán sajtóhoz köthető, amivel az akkoriban japán nyelven és japán stílushoz igazodva kiadott kislemezek sikerét jelölték. Másik fontos pontja ennek a jelenségnek, hogy kibővült azon tartalmak skálája, ami felkeltette a külföldi, elsősorban még mindig az ázsiai fogadóközönség érdeklődését. A hullám ezen szakaszába már a koreai írást, a hagyományos viseletet és az épületeket is beleértjük, valamint ekkorra jobban kiforrták magukat a K-pop-dalok is, ugrásszerűen megnövelve a Koreán kívüli rajongók számát, meglepő módon a többi kontinensen is, ami nagyban volt köszönhető az internet nyújtotta korlátlan lehetőségeknek.³⁸

Ezen időszakban a koreai hullám sikerével szemben az új szlogen korántsem váltotta ki a várt hatást. 2009-ben a Presidential Council on National Branding vezetője azt nyilatkozta, hogy a szlogen téves felfogást vált ki a külföldiekből, túl gyakran a szénsavas italok képével kötik össze az ország nevét. Újabb alternatívákon kezdtek el dolgozni, így a *Korea Sparkling* igazából pár éven belül ki is kopott a használatból, helyette felmerült többek között a *Miraculous Korea*, amit a Han-folyó csodája jelenségéből eredeztettek volna. Ez azonban szintén nem foglalt el szilárd helyet a *branding*

³⁶ LEE 2015: 130–132.

³⁷ „Simon Anholt on Brand Korea...”

³⁸ KIM 2015: 157–158.

stratégiákban, és azóta sem született újabb szlogen annak ellenére sem, hogy rendszeresen kérik külföldi szakértők segítségét is.³⁹

A következő elnök, Lee Myungbak (2008–2013) komoly feladatnak tartotta az ország globális képének javítását, és nagy figyelmet fordított az Anholt által megfogalmazott problémás pontokra. 2009-ben felállította a már említett Presidential Council on National Branding bizottságot, ennek működésére külön összeget különítettek el, és a tanácsadói tevékenységeköröket felosztották a tervezés, a nemzetközi együttműködés, az üzlet és IT, a kultúra és turizmus, valamint a világpolgárság albizottságai között. A bizottság működése alapvetően nem mondható sikertelennek, ugyanis a korábban is említett Anholt-index listáján Dél-Korea 2011-ben a 27., 2013-ban pedig a 15. helyre ért fel. A 2010-ben Szöulban tartott G20-csúcstalálkozó szintén segítette az ország imázsépítési törekvéseit, az államvezető több nyilatkozatában is felhívta ennek lehetőségeire a figyelmet, valamint erőfeszítéseket tett Dél-Korea nemzetközi ismertetésének előremozdítására, például a BBC és CNN csatornáin bemutató jellegű promóciós videókkel, amelyek információt szolgáltathattak a globális térben a koreai kultúráról. A G20-találkozó előtt a 2002-s világbajnoksághoz hasonló projektek is megindultak, amik a koreaiak mindennapi viselkedésén próbáltak részben módosítani, ami ismét érintette a főváros utcáit – az utcai bódék és a tisztaság tekintetében –, a taxisofőrök angol nyelvre tanítása is megjelent, és néhány ilyen lépés a koreaiak ellenérzését váltotta ki a vezetéssel szemben.⁴⁰

AZ ELMÚLT ÉVTIZED VÁLTOZÁSAI ÉS EREDMÉNYEI

Choe Kwang-shik kulturális miniszter 2012-es nyilatkozata szerint, a 2010-es évek egyik fő feladata a *hallyu* harmadik hullámának előremozdítása és kihasználása lett volna. Ekkorra már világosan láthatóak, érezhetőek és elemezhetőek voltak az első és a második hullám sikerei és befolyásoló tényezői, a harmadik hullámot pedig komplexebb módon a koreai hagyományos kultúra tartalmaival – a művészet, az animáció, az irodalom, a filmművészet és a gasztronómia – elemeivel is bővíteni kívánták. A statisztikák szerint 2011-ben közel 10 millió külföldi utazó kereste fel Dél-Koreát, és ebből több mint 1 millió kifejezetten a *hallyu*

³⁹ „Official: »Korea, Sparkling«...”

⁴⁰ SCHWACK „South Korean nation branding...”: 13–16. Lásd még: SCHWACK 2016.

által kiváltott okokból választotta ezt az úti célt. Új perspektívaként felmerült még, hogy fenntartsák a már Koreát meglátogatók érdeklődését is vonzó ajánlatokkal, megtartva ezzel a külföldi vásárlóerőt is, valamint hogy figyelmet fordítsanak a Szöulon kívüli lehetséges úti célok felzárkóztatására, szolgáltatások fejlesztéseire és promotálására.⁴¹

A 2012-es évben Dél-Korea egy kirobbanó sikert könyvelhetett el populáris kultúrája történetében a *Gangnam Style* című dal globális rekordokat döntő eredményeivel. A Psy által bemutatott zenei videó az addigi idők legmagasabb megtekintésszámát érte el a YouTube videómegosztó oldalon, 2014-re pedig az oldal karbantartóit bővítésre is kényszerítette⁴² a folyamatos növekedés miatt.⁴³ E sikerre építve a Korea Tourism Organization új turisztikai nagykövetének választott Psyt,⁴⁴ aki számos Koreát ismertető rövidebb és hosszabb videót⁴⁵ is forgatott, amiket 70 ország televíziós csatornáin adtak le.⁴⁶ Ettől a ponttól egyre fontosabbá váltak azok a kutatások, amik feltárhatják a koreai hullám szociokulturális, gazdasági, politikai és technológiai hatásait a kulturális identitásra, valamint a határokon kívüli hatását, mint kulturális irányelv a világ számos országában. A harmadik hullámban már irányító szerepet játszik maga a koreai államvezetés és annak releváns szervei is. A kulturális minisztérium kifejezett célja a K előtag után minél több koreai kulturális tartalmat tárítani,⁴⁷ így a K-kultúra, vagy K-brand magába foglalhatja a már korábban is kedvelt sorozatok, zenék és filmek mellett a szépművészetet, az irodalmat, a harcművészeteket, a hagyományos kultúra elemeit, az építészetet, a divatot is, ezek pedig részei lehetnek az ország kulturális exportjának.

2016-ban további próbálkozások voltak az ország szlogenének megalkotására. A *Creative Korea* elsősorban a polgárok körében végzett véleményfelmérés eredményeként született meg, amellyel a koreaiságukat próbálták volna kifejezni. A megszavazott főbb jelzők közül a kreatív mellett döntöttek, mert ez az az irány, ami felé az ország szeretett volna továbblépni. Az új szlogen használatával folytatni akarták az országot ismertető videók sugárzását nemzetközi csatornákon, például a CNN-hez

⁴¹ „Korea to promote 3rd hallyu: Minister Choe.”

⁴² „Gangnam Style music video...”

⁴³ „PSY’s ‘Gangnam Style’ Hits...”

⁴⁴ LEE 2015: 136–137.

⁴⁵ A Korea Tourism Organization videói az Imagine your Korea Youtube csatornán találhatóak meg. A csatorna 2011-ben jött létre.

⁴⁶ „Psy, Korea’s new tourism Ambassador.”

⁴⁷ KIM – UNGER – WAGNER 2019, oldalszám nincs feltüntetve.

és a BBC-hez hasonló platformokon úgy, hogy a tartalmak készítésébe koreai hírességeket, énekeseket, színészeket is bevontak.⁴⁸ Az új szlogen azonban alig élt meg egy évet, ugyanis folyamatos kritikák érték plágiumgyanú miatt. Ekkor már létezett Franciaország *Creative France* kampánya, a koreai logó tervezésének háttérében pedig az akkori elnökhöz⁴⁹ kötődő korrupciós kört is sejteni vélték.⁵⁰ Revízió után megállapították, hogy a kifejezés nem tükrözi eléggé Korea nemzeti imázsát sem, pedig próbálták felhasználni a 2016-os riói nyári és a 2018-as pyongchangi téli olimpiai játékok reklámkampányaihoz is.⁵¹ Azóta nem erőltetik újabb nemzeti szlogen megalkotását, az ország képének formálásához hagynak időt és remélik, hogy Dél-Koreáról egy egyre összetettebb kép áll össze a világ többi országában élő érdeklődők fejében, ami minél több aspektusát tartalmazza a koreai kultúrának. Ezt a célt már kevésbé erőltetett, és lassú folyamat eredményeként képzelik el.

Az utóbbi pár év sikertörténete a BTS formáció nevéhez kötődik, még a korábbi koreai rekorder *Gangnam Style*t is felül tudták múlni a Billboard HOT100 listáján elfoglalt első helyükkel a *Dynamite* című dallal.⁵² Az együttes töretlen sikerének kulcsát⁵³ nemzetközileg számos szempontból vizsgálják, hiszen úgy tűnik, a *hallyu* egyelőre nem veszít népszerűségéből, és bár a képviselői az évtizedek során változnak, a populáris kultúra és média személyiségei és tartalmi tudnak olyan innovációkhoz folyamodni, amelyek fenntartják a Dél-Korea iránti érdeklődést. Az együttes tagjainak nyilatkozatai szerint a sikerük azonban nemcsak a közösségi média effektív kihasználásán és a rajongókkal való aktív kommunikáción alapszik, hanem fontos tényező az általuk nyújtott minőségi zenei tartalom. Ismert róluk, hogy dalaik megalkotásában közvetlenül részt vesznek és igyekeznek megénekelni a koreai társadalom és fiatal generációk mindennapi életének eseményeit és gondjait. Erős belföldi és külföldi rajongói bázisuk és annak működése szintén felkeltette a külföldi elemzők figyelmét is.⁵⁴

⁴⁸ „'Creative Korea' new nation brand slogan.”

⁴⁹ Park Geunhye 2013 és 2017 között töltötte be az elnöki pozíciót, a vezetése köré gyűrűző korrupciós ügyek, valamint a Sewol-katasztrófa idején tanúsított hozzá nem értése miatt a koreai polgárok a gyertyafényes forradalom tüntetéseivel mandátuma lejárta előtt lemondatták.

⁵⁰ „'Creative Korea' slogan abolished.”

⁵¹ „Korea Finally Ditches...”

⁵² „BTS broke the record...”

⁵³ Bővebben lásd: NÉMETH 2020.

⁵⁴ „BTS: Secret behind our success...”

2021-re világossá vált, hogy a koreai hullám egy transzkontinentális jelenséggé nőtte ki magát. Ennek legutóbbi bizonyítékai a filmipar sikerei is, az *Élősködők* és a *Minari – A családom története* által elnyert Oscar-díjak is. A sikereket nemcsak az imázsépítés és promóció területére érthetjük, hiszen 2021-ben a Bloomberg Innovation index szerint is első helyre került az ország, melynek megállapítását hat kritérium, a K+F, a termelés, a *high-tech* vállalatok, a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya, a kutatók sikerei és a szabadalmak alapján teszik.

A 2020-as állami költségvetésben az eddigi legnagyobb összeget különítették el a kulturális minisztérium számára, és plusz összegeket áldoztak új irányvonalak fellendítésére is, úgy, mint a virtuális valóság piaca, helyi filmkészítők, képregény-készítők és divattervezők támogatása, új tehetségek és *start-upok* felkarolása. A minisztérium szerint a Koreába látogatók nagy arányát továbbra is a *hallyu* iránt érdeklődők teszik ki, ezért az ő igényeik maximális kielégítésére építik Goyang városában a K-kultúra völgyét, ami várhatóan 2024-ben nyithatja majd meg a kapuit egy tematikus vidámparkként, ahol koreai hírességek termékeit áruló boltoktól kezdve filmstúdiókon és éttermeken át az élő koncertekig számos vonzó élményt kínálnak.⁵⁵

TÖRETLEN LENDÜLETTEL A 2020-AS ÉVEKBEN

A 2019-es évben megjelent világvjárvány negatív hatásai természetesen Dél-Koreát sem kerültk el, viszont abba az irányba terelték az országimázsos és turizmus területén dolgozók figyelmét, hogy új módokon vonzzák a külföldieket. Többek között a Korea Tourism Organization is egyre hajlandóbb internetes platformok kihasználására a koreai tartalmak széles körű megosztása érdekében, amit részben a *hallyu*-turizmusra⁵⁶ alapoznak.

2019-es adatok szerint a turisták majdnem 13%-a (főleg Indonéziából, a Fülöp-szigetektől, Japánból, Szingapúrból és Malajziából⁵⁷) kifeje-

⁵⁵ „Why South Korea is the God of Culture Marketing.”

⁵⁶ A *hallyu*-turizmus azt jelenti, hogy a beutazók Koreában töltött napjainak a programjait úgy tervezik meg, hogy abban legyen többek között az általuk kedvelt film vagy sorozat forgatási helyszínének a meglátogatása, koncertekre való eljutás, kedvelt előadók márkás termékeinek beszerzése (CHOI „Current Tourism Trends”: 35, 39–40.).

⁵⁷ „Share of tourists visiting”.

zetten a *hallyu*-nak köszönhetően látogatott el Dél-Koreába. A beérkező külföldiek másik nagy mozgatója a vásárlás, közülük is a kínai vásárlóerő képezi a legnagyobb bázist.⁵⁸ Vitathatatlan, hogy az utazás legfőbb célja egyelőre még mindig a vásárlás maradt, a kulturális turizmussal kapcsolatos erőfeszítéseknek ellenére. A Mastercard Global Destination Cities Index szerint Szöul a világ nagyvárosai közül a 11. leglátogatottabb volt 2019-ben, 11,25 millió látogatóval. Még mindig gyenge pont azonban, hogy az érkezők 79%-a (2018-as adat) a fővárosban tölti el a tartózkodását, és még kevesebb érdeklődés a vidéki helyszínek iránt, mint várják.⁵⁹

Dél-Korea számára is egyre fontosabbá válik a kulturális turizmus aspektusa. Az ENSZ World Tourism Organization 2017-es fogalom-meghatározása szerint, a kulturális turizmus „egy olyan turisztikai magatartás, mely esetében a látogató alapvető motivációja a tanulás, felfedezés, tapasztalás és a szellemi és tárgyi kulturális örökség fogyasztása az úti célon. Ezek a látványosságok és kulturális termékek egy társadalom anyagi, intellektuális, spirituális és érzelmi jellegzetességeit is magukban hordozzák, és megjelennek a művészetben, építészetben, történelmi és kulturális örökségben, gasztronómiában, irodalomban, zenében, a kreatíviparban és az élő kultúrában, beleértve az életstílust, az értékrendszert, a hiedelmeket és a hagyományokat is”.⁶⁰

Az így körülírt K-kultúra kifejezésre koreaiul a *shinhallyut* kezdték el használni, ami szó szerint ‘új koreai hullámot’ jelent. 2020-ban indították el a K-Culture Promotion Plant,⁶¹ ennek megfogalmazása szerint a kitűzött célok között szerepel a koreai hullám további terjesztése minél hatásosabban Ázsián kívül is, a populáris médiatartalmak mellett a koreai kulturális elemek hatékony ismertetése és bevonása, valamint a turizmus aktiválása úgy, hogy a hozzá kapcsolódó szolgáltató szektorok is fejlődjenek. Ez az ütem már a negyedik hullámként is értelmezhető a következő táblázatban összefoglaltak alapján.⁶²

⁵⁸ „South Korea’s tourism industry...”

⁵⁹ CHOI „Current Tourism Trends”: 34–35.

⁶⁰ „Tourism and Culture...”

⁶¹ https://www.mcst.go.kr/kor/s_notice/press/pressView.jsp?pSeq=18151 (utolsó letöltés: 2021.május 30.).

⁶² *Kulturális, Sport és Turisztikai Minisztérium 2020: K-kultúra promóciós terv 2020: 1–2.*

	Első hullám	Második hullám	Harmadik hullám	K-kultúra hulláma
Időszak	1997~2000-es évek közepe	2000-es évek közepe ~ 2010-es évek eleje	2010-es évek eleje ~ 2019	2020-tól
Jellegzetesség	kezdeti mozgóképes tartalmak	idolok	világhíressé váló koreai sztárok és termékeik	sztárok globalizációja és diverzifikációja, online platformok
Főbb terület	sorozatok	k-pop	popkultúra	koreai kultúra + kapcsolódó területek
Célterület	Távol-Kelet	Távol-Kelet, Közép- és Dél-Amerika, Közép-Ázsia valamint Európa egy része	globális	globális
Fogyasztók	kis számú rajongó	tizen- és huszoneves korosztály	világszerte	világszerte

A stratégia értelmében a terv nemcsak a populáris és hagyományos kultúra tartalmainak további ismertetését és terjesztését jelenti, hanem ezekre alapozva a kapcsolódó szolgáltatások fejlesztését is. Hiányosnak találják egyelőre a kozmetikai ipar, a gyógyászat, a divat és az élelmiszeripar exportjának mértékét, ehhez szükséges lesz a marketing fejlesztése a *hallyu*hoz közvetlenül kapcsolódó szolgáltatások mellett. Törekednek a versenyképes kulturális elemek kiemelésére, ezek közé tartozik az utóbbi években az e-sport, a virtuális technológiát egyre aktívabban alkalmazó múzeumok, és a már említett filmipar. Ezen lista bővítésére az online elérhető könyvkiadásokkal próbálkoznak. A tradicionális kultúra nemzetközi ismertetésének előremozdítására is több területet jelöltek ki. A gasztronómiai élményt azzal javítanák, hogy a főbb városok koreai éttermeit még autentikusabbá tennék a külső megjelenés és a berendezés tekintetében is. Fontosnak tartják a *taekwondo* népszerűsítését rendszerezett promóciós kampányokkal és oktatással különböző szinteken, akár mesterek kiküldetésével vagy *taekwon stay* program⁶³ meghirdetésével.

⁶³ A buddhista templomokhoz kötődő *temple stay* programhoz hasonlóan 2021-től a Kulturális és Sportminisztérium, valamint a Taekwondo szövetség közös

A kulturális örökség bemutatásának két külön iránya is van. Egyrészt a külföldön szervezett kiállítások, másrészt a Dél-Koreában tartózkodó külföldieket megcélzó élményprogramok. Ezekhez jön még az animáció, a webtoon, a szépművészet és modern művészet, a *taekwondón* kívül más sportágak, valamint a már most is rekordnépszerűséggel bíró zenei tartalmak széles körű terjesztése. Technológiai szempontból is fejlesztéseket terveznek, különféle újabb innovatív platformok és a virtuális valóság technikájának bevonásával.⁶⁴

A Koreát még nem ismerő, vagy Korea iránt még nem eléggé érdeklődők figyelmének bevonására számos rendezvényt és ismeretterjesztő programot terveznek, a Koreáról már némi ismeretet szerzett és tanulni vágyók számára pedig közvetlen tapasztalatot és részvételt is biztosító lehetőségeket teremtenek, ilyen az online *Talk Talk Korea*, a több országban is működő *Sejong Culture Academy*,⁶⁵ a *K-influencer program* és a *Honorary Reporter* választások és támogatások.

A kulturális minisztérium a fent említett fejlesztési terv mellett a koreai nyelv terjesztésére fókuszáló programot is kidolgozott. A „Connect the World: A Dissemination Plan for the Korean Language” projekthez külön költségvetést állapítottak meg, hogy a koreai nyelv beszélt és írott formájának ismertetését is előbbre tudják mozdítani világszinten.⁶⁶

Dél-Korea számára nem volt zökkenőmentes az út, mire kialakult egy pozitívabb imázs az országról nemzetközi szinten is, viszont az elmúlt évtizedek erőfeszítései meghozták gyümölcsüket, még ha bizonyos értelemben a koreai vezetők nem is elégedettek a jelenlegi eredménnyel teljes mértékben. A Koreát egy szlogennel összekötött kampányok nem igazán bizonyultak sikeresnek, viszont az eredményes sportrendezvények vállalása és kivitelezése, a különböző kulturális tartalmak terjedése, valamint azok értékeinek felismerése nagyban hozzájárult Korea ismertségének terjedéséhez, és az országról való pozitívabb kép kialakulásához. Most

projektjeként egy belföldiek és külföldiek által is igénybe vehető turisztikai szolgáltatást indítottak el, aminek keretében a taekwondo alapjait lehet elsajátítani fizikai és lelki edzések által, valamint egészségmegőrzéssel és a taekwondo tudás fejlesztésével tudnak foglalkozni. A választható programok a kezdőktől a mesterekig mindenki számára kínálnak hasznos tartalmakat. („Taekwon stay – A taekwondo találkozója a turizmussal.”)

⁶⁴ *Kulturális, Sport és Turisztikai Minisztérium 2020: K-kultúra promóciós terv 2020: 3–15.*

⁶⁵ *Kulturális, Sport és Turisztikai Minisztérium 2020: K-kultúra promóciós terv 2020: 26.*

⁶⁶ „K-culture becomes global cultural leader.”

Dél-Korea már a globális közösség egy teljes jogú tagja, modernizált fejlett országgént, megbízható üzleti partnerként és technológiai nagyhatalomként kezelik világszerte. Emellett egy példaként is követhető sikeres kulturális exportőr, a K-brand vagy K-kultúra kereteit folyamatosan szélesítve ismerteti meg önmagát kihasználva a *soft power* nyújtotta lehetőségeket, kipárnázva az utat további gazdasági, politikai, diplomáciai és kulturális együttműködéseknek.

Az említett eredményeket még Magyarországon is érezhetjük. Az elmúlt években exponenciálisan növekedett az ELTE BTK keleti nyelvek és kultúrák koreai szakára jelentkezett és felvett hallgatók száma, ezen belül pedig szintén növekszik az aránya azoknak a diplomázóknak, akik már vagy az alapképzés elvégzése után rögtön, vagy a mesterképzés alatt, vagy annak elvégzése után a koreai nyelvismeret felhasználásával kezdenek el karriert építeni. Hamarosan 10. évfordulóját ünnepli a budapesti Koreai Kulturális Központ, ami nyelvtanfolyamok mellett számos kulturális tematikájú kurzust és rendszeres kiállítást és eseményt tart az érdeklődők számára, gyakran magyar–koreai kooperáció megvalósításával. Ezen kívül sikeresnek mondható a külpolitikai és gazdasági együttműködés is, hiszen a SAMSUNG már hosszú évek óta, de 2018-tól az SK is több gyárat épített fel magyar településeken, hatalmas befektetésekkel hozzájárulva a magyar gazdaság fejlesztéséhez és magyar munkavállalók foglalkoztatásához is. Remélhetjük, hogy mind a tudomány, mind a kultúrdiplomácia, mind a gazdaság területén még hosszú évekig sikeres együttműködésnek lehetünk tanúi.

BIBLIOGRÁFIA

- „8th Army cancels The Morning Calm newspaper.” *ROK Drop*, 2018. március 26. <https://www.rokdrop.net/2018/03/8th-army-cancels-the-morning-calm-newspaper/> (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- ANHOLT, Simon
- 2011 „Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations.” *Exchange: The Journal of Public Diplomacy* 2.1, 6–12.
- „BTS broke the record set by PSY’s Gangnam Style.” *Channel 24*. <https://www.news24.com/channel/music/news/bts-broke-this-record-set-by-psy-gangnam-style-20210408> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- „BTS: Secret behind our success is not social media, but sincerity, equality.” *The Korea Herald*, 2018. január 29. <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20180129000741> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).

- „‘Creative Korea’ new nation brand slogan.” *The Korea Herald*, 2016. július 4. <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20160704000755> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- „‘Creative Korea’ slogan abolished.” *The Korea Times*, 2017. június 29. https://www.koreatimes.co.kr/www/art/2017/06/398_232180.html (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- CSOMA Mózes
2009 „Baráthosi Balogh Benedek a Csoszon-dinasztia végnapjait élő Koreai-félszigetről.” *Távol-keleti Tanulmányok*, 1. 111–124.
- CHEN, Jessica 陳展俞
2008 *A Study on Cultural Tourism and South Korean Government*. Thesis. Wenzao Ursuline College of Languages.
- CHO, Ji Hyun
2009 *The Seoul Olympic Games and Korean Society: Causes, context and consequences*. Ph.D. Thesis. Loughborough University.
- CHOI, Byung-yun
é. n. *Current Tourism Trends in South Korea: A SWOT Analysis*. University of Alicante. Graduation Thesis.
- „Gangnam Style music video ‘broke’ YouTube view limit.” *BBC News*, 2014. december 1. <https://www.bbc.com/news/world-asia-30288542> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- GRIFFIS, William Elliot
1894 *Corea, The Hermit Nation*. Charles Scribner’s Sons.
- „History of the Asian Games.” *Inside the Games*. <https://www.insidethegames.biz/articles/1059784/history-of-asian-games> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- KIM, Bokrae
2015 „Past, Present and Future of Hallyu (Korean Wave).” *American International Journal of Contemporary Research*, 5. 5. 154–160.
- KIM Jeongmee – UNGER, Michael A. – WAGNER, Keith B.
2019 „Beyond Hallyu: Innovation, Social Critique, and Experimentation in South Korean Cinema and Television.” In Sigismondi, Paolo: *World Entertainment Media: Global, Regional and Local Perspectives*. Routledge, 173–182.
- „Korea Finally Ditches ‘Creative Korea’ Slogan Amid Plagiarism Charges and Corruption Connections.” *branding in asia*, 2017. július 4. <https://www.brandinginasia.com/korea-ditches-creative-korea/> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- „Korea to promote 3rd hallyu: Minister Choe.” *The Korea Herald*, 2012. január 24. <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20120124000485> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- LEE, Katherine In-Young
2015 „Dynamic Korea: Amplifying Sonic Registers in a Nation Branding Campaign.” *The Journal of Korean Studies*, 20. 1. 113–147.
- LOWELL, Percival
1886 *Chosön, the land of the morning calm; a sketch of Korea*. Boston, Ticknor and Company.

- MANGAN, J. A. – OK, Gwang – PARK, Kyounggho
 2011 „From the destruction of image to the reconstruction of image: a sports mega-event and the resurgence of a nation – the politics of sport exemplified.” *The International Journal of the History of Sport*, 28. 16. 2339–2364.
- MANZENREITER, Wolfram – HORNE, John
 2004 *Football Goes East: Business, Culture and the People’s Game in China, Japan and South Korea*. London, Routledge.
- NÉMETH Júlia
 2020 „A popkultúra találkozása egy fiatal koreai nemzedék életérzésével.” In BIRTALAN ÁGNES (főszerk.) *Keleti Kutatások. Tanulmányok az ELTE BTK Távol-keleti Intézet OTDK dolgozataiból 2017–2019*. Budapest, ELTE BTK Távol-keleti Intézet, 107–180.
- OECD Directorate for Science, Technology and Industry. 2002. *National Tourism Policy Review Republic of Korea*. OECD.
- „Official: “Korea, Sparkling” and “Dynamic Korea” have got to go.” *eTurbonews*, 2009. július 17. <https://eturbonews.com/20277/official-korea-sparkling-and-dynamic-korea-have-got-go/> (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- „ON SOCCER; How a Sport Galvanized South Korea.” *The New York Times*, 2002. június 30. <https://www.nytimes.com/2002/06/30/sports/on-soccer-how-a-sport-galvanized-south-korea.html> (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- „Percival Lowell: Chosön, the land of the morning calm; a sketch of Korea.” *Library of Congress*, <https://www.loc.gov/resource/gdclcn.04016695/?st=gallery> (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- „PSY’s ‘Gangnam Style’ Hits 1 Billion Views on YouTube.” *Billboard*, 2012. december 21. <https://www.billboard.com/articles/columns/k-town/1481275/psys-gangnam-style-hits-1-billion-views-on-youtube> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- „Psy, Korea’s new tourism Ambassador.” *Manila Bulletin*. (Elérve: *The Free Library*) <https://www.thefreelibrary.com/Psy%2c+Korea%27s+new+tourism+Ambassador.-a0335960468> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- SCHWACK, Juliette
 2016 “Branding South Korea in a Competitive World Order: Discourses and Dispositives in Neoliberal Governmentality.” *Asian Studies Review*, 40. 3. 1–18.
- SCHWAK, Juliette
 2015 „South Korean nation branding and the building of competitiveness society Which pressures, which responses?” <https://www.taxjustice.net/wp-content/uploads/2015/06/Schwak-South-Korean-competitiveness-society-article.pdf> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- SETH, Micheal J.
 2010 *A History of Korea: From Antiquity to the Present*. Rowman & Littlefield Publishers.
- „Simon Anholt on Brand Korea.” *Nation-Branding*, <https://nation-branding.info/2008/09/03/brand-korea/> (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- SKYPASS. *Korean Air* <https://www.koreanair.com/de/en/skypass/status-benefits/status-benefits/morning-calm> (utolsó letöltés: 2021. november 14.).

- „The Morning Calm Newspaper” U.S. Army. https://www.army.mil/article/186872/the_morning_calm_newspaper (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- TOSA, Masaki
2015 „Sport Nationalism in South Korea: An Ethnographic Study.” *SAGE Open*, October–December 1–13.
- „Tourism and Culture” UNWTO, <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- „Why South Korea is the God of Culture Marketing.” *Entrepreneur* 2021. március 25. <https://www.entrepreneur.com/article/364943> (utolsó letöltés: 2021. május 30.).
- „William Eliott Griffis: Corea, The Hermit Nation” *Internet Archive*. <https://archive.org/details/coreahermitnatio00grifuoft/mode/2up> (utolsó letöltés: 2021. május 29.).
- 문화체육관광부 2020: 신한류 진흥정책 추진 계획.
[Kulturális, Sport és Turisztikai Minisztérium 2020: K-kultúra promóciós terv]
태권도, 관광을 만나다 ‘태권 스테이’ [Taekwon stay – A taekwondo találkozása a turizmussal] *문화일보* 2020.12.04. <http://www.munhwa.com/news/view.html?no=2020120401032911000001> (utolsó letöltés: 2021. november 8.).

A MAGYAR–INDIAI KULTURÁLIS DIPLOMÁCIA
INTÉZMÉNYESÜLÉSI FOLYAMATA:
A DELHI MAGYAR TÁJÉKOZTATÁSI ÉS KULTURÁLIS
KÖZPONT TEVÉKENYSÉGE A VÁLTOZÓ IDŐBEN

LÁZÁR IMRE

BEVEZETÉS

Az indiai főváros, Újdelhi kulturális életében 43. éve játszik meghatározó szerepet egy magyar kulturális intézmény, amely az egész szubkontinensre, sőt, egyes alkalmakkor a tágabb dél-ázsiai régióra is kisugározza hatását.

Az 1978-ban alapított Magyar Tájékoztatási és Kulturális Központ (DMTKK, angolul Hungarian Information and Cultural Centre, HICC) néven ismert, újabban Liszt Intézet Magyar Kulturális Központ (Liszt Institute Hungarian Cultural Centre) névre átkeresztelt intézmény a 20. század végére és a 21. század elejére a magyar–indiai kulturális diplomácia legfontosabb tényezőjévé vált.

Az utóbbi évtizedekben a világ körülöttünk sokat változott. Az új nemzetközi színtér egyik legfontosabb változása a kultúra megnövekedett szerepe. A nemzetközi kapcsolatok kulturális vonatkozásai egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, különösen a hidegháború utáni korszakban. A nemzetközi rendszer hagyományos elemeit nagymértékben befolyásolták a kulturális tényezők, miközben a kultúra egyre inkább összefonódott a külpolitikával. Egyrészt a kulturális diplomácia a külpolitika szerves részévé vált, másrészt a kulturális háttér erősen befolyásolta a konkrét külpolitikai döntéseket.¹

A kulturális diplomácia a hatékonyabb működés érdekében kialakítja a maga intézményrendszerét. Ide sorolhatók a különféle szerződések, megállapodások, MOU-k, munkatervek, csereprogramok, külképvise-

¹ BOUND et al. 2007.

letek, kulturális intézetek, egy adott ország nyelvét és kultúráját oktató egyetemi tanszékek létesítése. Ez a tanulmány azt kísérel meg összefoglalni, hogy a magyar–indiai kulturális diplomáciában milyen előzményei voltak annak az intézményesülési folyamatnak, amely végül elvezetett a ház megnyitásához, hogyan befolyásolták ezt a folyamatot a nemzetközi kapcsolatok új globális tendenciái, illetve a két ország közötti kulturális diplomáciára milyen hatással voltak a kétoldalú kapcsolatok hagyományai, történelmi, politikai, érzelmi-pszichológiai tényezői, és hogy milyen körülmények között végezte munkáját a változó időben.

MAGYAR–INDIAI KAPCSOLATOK

India és Magyarország jelentősen eltér egymástól méretét, lakosai számát, ökológiai környezetét és a kultúráját tekintve. A történelem különböző szakaszaiban eltérő vallási és ideológiai eszméket követtek, és sokáig egymástól különböző társadalmi-gazdasági-politikai rendszerek voltak rájuk jellemzőek.²

Mégis, ezen különbségek ellenére a két ország baráti kapcsolatokat ápolt és ápol ma is egymással, amelyeket nem terhelnek komoly problémák, nézetkülönbségek. A kapcsolatok különböző területein – a politika, a gazdaság és a kultúra szférájában egyaránt – aktív és eredményes együttműködés folyik.

Feltehetjük a kérdést, hogy miért mutatott ilyen stabilitást története során a magyar–indiai diplomácia. A választ részben a globális tendenciákban, részben a magyar–indiai kapcsolatok sajátosságaiban találhatjuk meg.

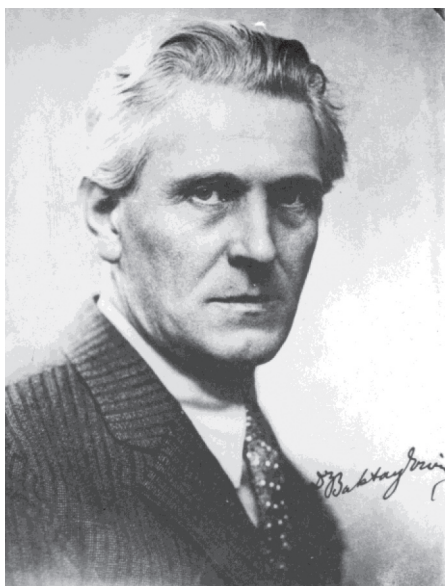
A globális tendenciákat illetően elsősorban a kultúra már említett megnövekedett szerepét kell kiemelnünk. A kulturális diplomácia növekvő szerepe számos tényezőnek köszönhető. Ezen tényezők közül a legfontosabb a globalizáció³ és a vele párhuzamosan zajló lokalizáció⁴ jelensége, annak sokoldalú és ellentmondásos hatásaival. A második fontos tényező a kommunikációs és információs forradalom, amely lehetővé teszi az emberek számára, hogy könnyedén túlléphessék a távolságokat, és hozzáférjenek olyan hatalmas mennyiségű információhoz, amely korábban nem volt elérhető. Ez a tényező megkönnyíti a távoli kultúrák közötti kommunikációt,

² India etnikai, nyelvi, vallási sokszínűségéről, társadalmi rétegződéséről bővebben lásd: WILHELM 2018.

³ HIRST – THOMSON 1996.

⁴ ROSTOVÁNYI 2005: 1.

és közelebb hozza az embereket egymáshoz. A harmadik tényező a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek jelentős változása. A korábbi diplomácia szinte kizárólag államok vagy kormányzatok közötti kommunikáció volt. Az elmúlt évtizedekben a nem kormányzati szereplők növekvő részvétele figyelhető meg a nemzetközi kapcsolatokban. A kulturális diplomácia már nem állam és állam, vagy kormányzat és kormányzat közötti, hanem legalábbis egy ország kormánya és a másik ország nyilvánossága közötti kommunikáció, vagy a két ország nyilvánossága közötti ügy.⁵

Baktay Ervin

voltak a kapcsolatok különleges jellegével, és mindig kifejezték kölcsönös rokonszenvüket, ahogyan Rabindranáth Tagór 1926-os legendás magyarországi útja során is tette.⁷ A kapcsolatoknak ez az érzelmi-pszichológiai vonatkozása sem elhanyagolható.

Fontos azt is hangsúlyoznunk, hogy a magyar-indiai kulturális diplomácia történetét semmiféle ellenségesség nem terhelte, mivel Magyarország soha nem volt gyarmatosító. Éppen ezért a magyar tudósok általában nem illeszkednek az „orientalizmus” kereteibe, amely kifejezést Edward W. Said a Nyugat Keletről alkotott hamis fogalmainak eszmei-intézményi rendszereként, a gyarmatosítás kiszolgálójaként használta.⁶ Gyarmatosító ambíciók helyett a magyarokat a hazafias lelkesedés (az ázsiai magyarok ősi hazájának megtalálása), a kíváncsiság és az indiai kultúra iránti tisztelet vezérelte. Az indiaiak mindig tisztában

⁵ DONFRIED – GIENOW-HECHT (eds.) 2011.

⁶ SAID 1978.

⁷ WOJILLA 1983: 21.

A MAGYAR–INDIAI KAPCSOLATOK KEZDETEI

A magyar–indiai kapcsolatok különböző területei közül a kultúra tekint vissza a legrégebbi múltra. Az indiai filozófia, vallások és kultúra a 18. század második felétől kezdett közvetlenebb hatást gyakorolni Magyarországon. Jeles magyar indológusok és művészek generációi alapozták meg a magyarok tiszteletét és csodálatát az indiai kultúra, filozófia, vallás és művészet iránt. India a keleti tanulmányok számára az egyik legfontosabb országgá vált, és az indológia magyar művelői gyakran a nemzetközi tudományos élet élvonalába tartoztak. Kőrösi Csoma Sándor, Stein Aurél, Baktay Ervin, Germanus Gyula, Sass Brunner Erzsébet, Brunner Erzsébet, Amrita Sher-Gil (és sokan mások) munkássága mögött azonban nem álltak intézmények, munkásságuk egyéni teljesítmény volt.⁸

A MAGYAR–INDIAI KULTURÁLIS KAPCSOLATOK INTÉZMÉNYESÜLÉSI FOLYAMATA

A magyar–indiai kétoldalú kapcsolatok intézményesítése a '40-es évek végén kezdődött, és az '50-es években még intenzívebbé vált. A két ország 1948-ban létesített diplomáciai kapcsolatokat, 1951-ben Újdelhiben nyitották meg az első magyar képviseletet, 1956-ban Budapesten nyitották meg az első indiai missziót, 1959-ben pedig nagyköveti szintre emelték a kapcsolatokat.⁹ A politikai kapcsolatok intézményesítésének ez a folyamata logikusan vezetett el a kulturális kapcsolatok intézményi kereteinek kialakításához, ennek első lépéseként 1962-ben a két ország közötti kulturális egyezmény aláírásához.¹⁰ A kulturális megállapodás a kulturális diplomácia intenzívebb kibontakozását tette lehetővé. A kulturális kapcsolatokat azonban akkor még kizárólag az állam irányította, és a politika meglehetősen közvetlen befolyása jellemezte.

A magyar–indiai kulturális kapcsolatok 1962 és 1977 közötti periódusa a kétpólusú világ korszaka volt: egyrészt az Egyesült Államok által vezetett nyugati szabadpiaci gazdaság és pluralista demokrácia, másrészt a Szovjetunió és a dominanciája alá tartozó szocialista országok szembenállása. India, az el nem kötelezettég doktrínájának hirdetésével vezető szerepet vállalt magára a harmadik világban. Ugyanakkor különleges kap-

⁸ A magyar–indiai kulturális kapcsolatok korai történetéről részletesebben lásd: BETHLENFALVY 1980, LÁZÁR 2008c

⁹ JÁRI 2018: 181.

¹⁰ „109/2008. (IV. 30.) Korm. rendelet...” 2008: 3992

csolatokat tartott fenn a Szovjetunióval, és függött a szovjet haditechnikától, ennek következtében India szoros politikai és gazdasági kapcsolatokat ápolt Közép-Kelet-Európa szocialista országaival is, hiszen gazdasági kapcsolataik gerincét a haditechnika importja képezte.¹¹ A '60-as évektől a sztálini diktatúra felpuhult, és lassú erózió ment végbe a közép- és kelet-európai szocialista országokban. Ebben az időszakban Magyarország, annak ellenére, hogy a Szovjetunió vazallus állama volt, fontos kísérleteket tett a piacgazdaság elemeinek bevezetésére, különösen az 1968-tól kezdődő Új Gazdasági Mechanizmussal.

A kapcsolatok intézményesülése tovább haladt. A kulturális egyezmény után további kulturális, oktatási és tudományos megállapodások, csereprogramok egész sora született meg mind kormányzati, mind nem kormányzati szinten. 1969-ben megkezdődött a magyar nyelv oktatása a Delhi Egyetemen.¹² A kapcsolatok előmozdítására létrehozott intézmények, egyetemi tanszék tevékenysége, illetve az intézmények és magán-személyek közötti kapcsolatok egész hálózata szilárd alapot biztosított a magyar–indiai kulturális diplomácia számára.

A DELHI MAGYAR TÁJÉKOZTATÁSI ÉS KULTURÁLIS KÖZPONT MEGALAPÍTÁSA

A két ország közötti kulturális diplomácia intenzív fejlődése logikusan vezetett 1978-ban a DMTKK megalapításához Újdelhiben. Az intézmény 2013-ig, a Pekingi Magyar Kulturális Intézet megnyitásáig az egyetlen magyar kulturális intézet volt Ázsiában.

1978-ban világszerte 8 magyar kulturális intézet működött (ma már 27 van). Ezeket az akkor működő intézeteket részben a két világháború között alapították nyugat-európai fővárosokban (Berlin, Róma, Párizs, Bécs), részben a második világháború után Közép- és Kelet-Európában (Prága, Varsó, Szófia), a Szovjetunió által uralt szocialista országokban.¹³

Politikai megfontolások felvetették a kulturális központok megnyitásának szükségességét a harmadik világban is. Először két el nem kötelezett ország, Egyiptom és India került képbe, amelyek akkor nagyon szoros kapcsolatokat ápoltak a Szovjetunióval és a szocialista országokkal.

Kairóban 1974-ben hoztak létre Magyar Kulturális Intézetet, ez volt az első ilyen jellegű intézet Európán kívül. Ez az intézet azonban 1977-ben

¹¹ HEITZMAN – WORDEN 1995.

¹² KÖVES 2008.

¹³ UJVÁRY 2004.

a Szovjetunió és Egyiptom közötti viszony megromlása miatt kialakult politikai játszmák áldozatává vált, az egyiptomi hatóságok minden magyarázatot nélkül, egyoldalúan bezárták. Ettől kezdve a kairói magyar intézet sokkal szűkebb keretek között, a kairói magyar nagykövetség kulturális tanácsosi hivatalaként folytatta munkáját.¹⁴

A magyar kulturális diplomácia e politikailag fontos bástyájának eleste sürgős lépéseket tett szükségessé annak érdekében, hogy a helyét mielőbb egy másik intézettel pótolják. Egy újabb központ megnyitása a harmadik világban egyébként is napirenden volt. Mivel Magyarországnak nagyon jó politikai és gazdasági kapcsolatai voltak Indiával, és a kulturális együttműködésnek is régi hagyományai voltak, a választás Újdelhire esett. Az egyiptomi események felgyorsították ezt a folyamatot, és gyorsan meghozták a döntést a DMTKK megnyitásáról. A kairói bezárással felszabadult pénzügyi és emberi erőforrások jelentős részét átcsoportosították Újdelhibe. Az intézet 1978 novemberében kezdte meg működését.

A Központ létrehozása új szakaszt nyitott a magyar–indiai kulturális diplomáciában, és jelentősen segítette az intézményesülési folyamat megszilárdítását a kétoldalú kapcsolatoknak ezen a területén.

A SZÉKHÁZ

Az újonnan alapított Központot egy védett műemlék jellegű épületben helyezték el Újdelhi legelegánsabb városnegyedében. Ez a döntés egy nagyon szerencsés választásnak bizonyult. A *Baikunth* nevű kétszintes villát, amely a Janpath (Újdelhi fő sugárútja) és a Tees January Marg sarkán található, Sir Sobha Singh, Újdelhi építkezési fővállalkozója rendelte meg. Az épületet Walter George tervezte, 1934-ben készült el. Ez volt az egyetlen magáncélú lakóépület, amelyet Sir Edwin Lutyens, a nemzetközileg ismert brit építész csapata tervezett Újdelhi reprezentatív középületeivel megegyező stílusban.¹⁵ Az épületben egy 80 férőhelyes előadóterem, egy 70 m²-es kiállítóterem, könyvtár, néhány iroda és egy szolgálati lakás kapott helyet.

¹⁴ *A magyar kultúra nagykövetei...* 2006: 34.

¹⁵ RAKHEJA 2014.

A Baikunth-villa, a DMTKK székháza 1978 és 2018 között

STÁTUSZ ÉS SZEMÉLYZET

A Központ az Újdelhi Magyar Nagykövetség része, amelynek igazgatója egyúttal a nagykövetség kulturális tanácsosa is. 1978 és 1990 között az intézetben egy Sajtóiroda is működött, amely különálló egység volt, közvetlenül a Külügyminisztérium felügyelete alatt. Eleinte két (kulturáért és tudományért felelős) igazgatóhelyettes és két titkár dolgozott az intézetben. 1984-től a létszám némileg csökkent, egy igazgatóhelyettes és egy titkár maradt. Az igazgató, az igazgatóhelyettesek és a titkárok diplomáciai rangú magyar állampolgárok voltak. Rajtuk kívül indiai (és részben Indiában élő magyar) programszervezőket, könyvtárost és technikai személyzetet is foglalkoztattak.

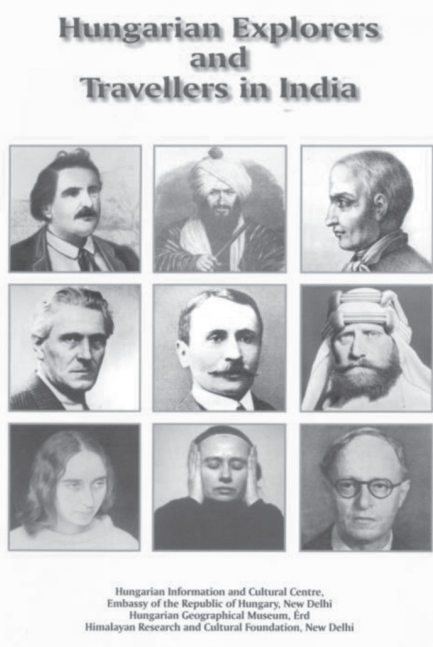
A FELÜGYELET VÁLTOZÁSAI

A kulturális intézetek felügyelete az idők során sokat változott. A második világháborúig a kultuszminisztérium felügyelte őket, majd a Külügyminisztériumhoz kerültek, 1949 után pedig a kulturáért felelős (számos név- és hatásköri változtatáson átesett) minisztériumhoz. Az intézetek

felügyeletét egészen 2010-ig ez utóbbi minisztérium közvetlenül látta el, majd ez után háttérintézményei, a Magyar Intézetek Igazgatósága, illetve 2007-től a Balassi Intézet útján igazgatta az intézeteket. 2010-ben a Balassi Intézet és vele együtt a külföldi magyar intézetek felügyelete a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz (KIM), 2014-ben a Külgazdasági és Külügyminisztériumhoz (KKM) került. 2016-ban a Balassi Intézet megszűnt, feladatai nagy részét a KKM szervezeti egységei vették át. A DMTKK 2017-től beolvadt a delhi Magyar Nagykövetségbe. 2018-ban a bérleti szerződés meghosszabbítása nehézségekbe ütközött, ezért a Központ kiköltözött a Baikunth-villából, így jelenleg külön székház nélkül, a nagykövetség hivatalából szervezi a nagyrészt külső helyszíneken bonyolított, vagy a virtuális térben elérhető programokat.

AZ INTÉZMÉNY ELÉ KITŰZÖTT KULTURÁLIS DIPLOMÁCIAI CÉLOK

A DMTKK mint Magyarország kulturális képviselője, kulcsszerepet játszik a két ország közötti kulturális diplomáciában. Legfontosabb feladata,

Magyar kutatók és utazók Indiában, a DMTKK kiadványa, 2008

hogy bemutassa a magyar kultúra és tudomány legkiválóbb teljesítményeit az indiai közönségnek, megerősítse a két ország közötti kulturális, tudományos és oktatási kapcsolatokat hídjait, segítse az egyetemeket, kutatóintézeteket, kulturális intézményeket, tudósokat, művészeket egymásra találását, támogassa az ösztöndíjas programok lebonyolítását. Gondoskodik a kétoldalú kulturális, oktatási, tudományos-technológiai és a tudományos akadémiák közötti csereprogramok végrehajtásáról. E tekintetben a DMTKK részt vesz a tudósok, hallgatók, kiállítások, művészek, zenészek, fellépő csoportok utazásainak előkészítésében és lebonyolításában, ösztönzi és segíti az egyete-

mek, a különböző művészeti és alkotóközpontok, tudományos műhelyek közvetlen kapcsolatait. Fontos feladata továbbá az intézetnek a magyar–indiai kulturális kapcsolatok történetének feltárása, e gazdag örökség gondozása, a kapcsolatokban kiemelkedő szerepet játszó személyiségek életművének bemutatása.

A MAGYARORSZÁGON ÉS INDIÁBAN VÉGBEMENT TÁRSADALMI-GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK, A KÜLPOLITIKAI ORIENTÁCIÓ MÓDOSULÁSAI

A Központ 1978 és 1989 közötti első tizenegy éve egy átmeneti időszakra esik. Ezekben az években a hidegháborút felváltotta a *détente*, a két különböző társadalmi és gazdasági rendszer közötti párbeszéd. Az 1980-as években az indiai külpolitikában is fokozatos orientációváltás volt megfigyelhető, amely során jelentősen javultak az USA-val folytatott kapcsolatok. A magyar–indiai kulturális kapcsolatokat az 1950-es évektől az 1970-es évekig a politika direkt hatása és az erős ideológiai meghatározottság jellemezte. Az 1980-as évek közepétől azonban már a közvetlen ideológiai kontroll fokozatos leolvadása és a szakmaiság megerősödése figyelhető meg a DMTKK tevékenységében.

Az 1980-as évek végétől drámai változások történtek mind Magyarországon, mind Indiában. 1989–1991 között a szocialista blokk politikai-gazdasági rendszere összeomlott, amelyre a Szovjetunió felbomlása tette fel a pontot. A kétpólusú világ korszaka véget ért, hogy azt az USA hegemoniája alatt egy egypólusú világ váltsa fel. A Szovjetunió szétesése és a szocializmust követő orientációs válság után, amikor egy unipoláris világban megkérdőjelezhetővé vált az el nem kötelezettség doktrínájának értelmezése, az indiai külpolitikát az USA felé történő irányváltás kezdte el dominálni.¹⁶

Magyarország a *détente* úttörője volt, szorosabb kapcsolatban állt a Nyugattal, mint bármely más szocialista ország, kiérdemelve ezzel a „szovjet blokk legvidámabb barakkja” címet. Főleg ennek köszönhető, hogy a kommunizmus bukása után az 1989–90-es politikai és gazdasági átmenet meglehetősen gördülékeny és vérontás nélküli volt. Magyarország, többpárti parlamentáris demokráciává válva és piacgazdaságot bevezetve, drámai módon megváltoztatta a politikai és gazdasági orientációját, az euro-atlanti integráció felé fordult, 1997-ben a NATO, 2004-ben az Európai Unió tagja

¹⁶ JOSHI 2000: 76.

lett. A magyarországi politikai demokratizálódás és a piacgazdaság bevezetése egybeesett az indiai gazdaság liberalizálásával.

A drámai változások (India esetében fokozatos, Magyarország esetében radikális külpolitikai irányváltás) ugyanakkor nem befolyásolták a két ország jó és szívélyes politikai kapcsolatait. Sőt, ezek a változások az új lehetőségek egész sorát nyitották meg mindkét ország számára az egymással való együttműködésben. Ami témánk szempontjából még fontosabb, hogy a két ország közötti kulturális diplomácia szervesen, folyamatosan fejlődött, és a legkevésbé sem befolyásolta a prioritások változása a két ország egyikében sem.¹⁷ Ugyanez nem mondható el pl. az 1980-as évekig nagyon intenzív gazdasági kapcsolatokról, amelyek az 1990-es években drámaian visszaestek, és csak 2005 után kezdtek helyreállni.

A magyarországi politikai és gazdasági változásokkal együtt a magyar-indiai kulturális diplomáciában is új időszak köszöntött be, új koncepció érvényesült. A kulturális kapcsolatok ezekben az években is erősek és sokoldalúak voltak, szilárdan a szakmai tevékenység alapján álltak, így a változások nem voltak negatív hatással a kapcsolatokra. Az új koncepció a direkt politikai propaganda helyett a minőséget és a tartalmas, érdemi együttműködést hangsúlyozta. Ettől az időszaktól kezdve a kultúra már nemcsak a politika eszköze, „szolgálóleánya” volt, de a maga sajátosságai és logikája szerint kezdett fejlődni. Megszabadulva az ideológiai terhektől, az együttműködés a szakmai érdekekre koncentrált. A viszonylagos függetlenedés ellenére a kulturális diplomácia azonban jelentős stabilizáló és kölcsönös előnyöket hozó hatást gyakorolt a politikai kapcsolatokra is.

Az ezredforduló után ismét újabb időszak kezdődik a világpolitikában, amelyet az Egyesült Államok hegemoniájának fokozatos gyengülése (a 2001. szeptember 11-i terrortámadások voltak ennek első előjelei), az Európai Unió erősödése (különösen annak 2004-es nagyobb bővítése, amikor Magyarország is az EU tagjává vált), valamint Kína és India új gazdasági és politikai hatalmakként való megjelenése jellemezte. Az unipolaritás hanyatlása egy többpólusú világ kezdetét jelentette. Az Európai Unió India fő gazdasági partnerévé vált. A multipoláris világ létrehozása és fenntartása, ezáltal saját befolyásának növelése a világpolitikában az indiai külpolitika egyik fő célkitűzésekként fogalmazódott meg.¹⁸

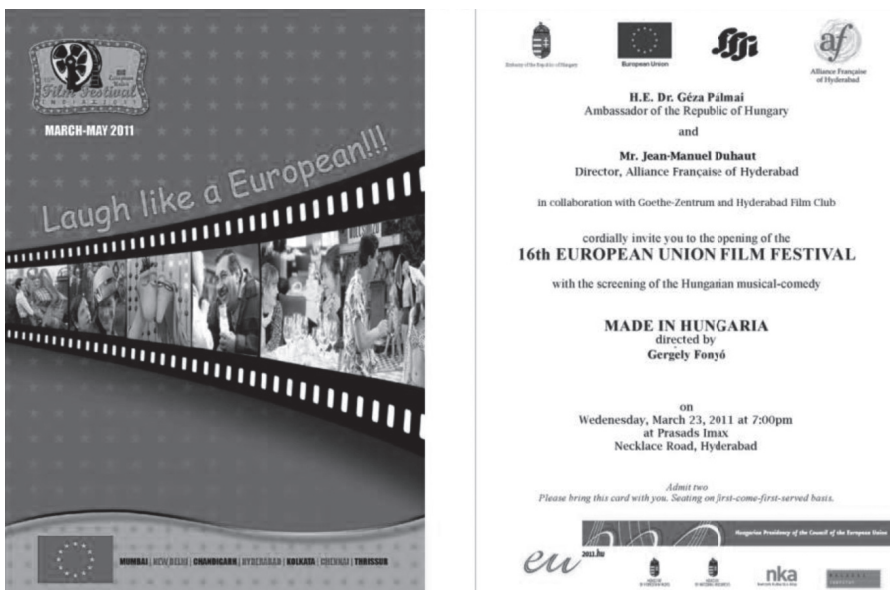
Az euro-atlanti integrációval Magyarország politikai-diplomáciai súlya is megnövekedett Indiában. A kulturális diplomácia továbbra is

17 Ibid: 76-77.

18 SINGH 2009: vi.

a kapcsolatok legerősebb területe maradt, sőt, addig nem látott sebességfokozatba kapcsolt. Egymást érték a hangsúlyos rendezvények, a koncentrált megjelenést biztosító fesztiválok. A DMTKK tevékenysége évi átlag 200 programjával az indiai média fókuszába került. Az intézet tevékenysége hatását tekintve akkoriban azonos szinten volt a nagy európai országok által működtetett intézetek (British Council, Goethe Intézet, Alliance Française) reputációjával. Ez a vélemény nem csak a rendezvények számát, de elsősorban azok színvonalát illetően fogalmazódott meg. A DMTKK számos, az Európai Unió által kezdeményezett program aktív részese volt, kezdeményező szerepet játszott az EU Indiában működő kulturális intézetei (EUNIC India Cluster) együttműködésében is. A szervezet elnöki tisztét 2010/11-ben a DMTKK igazgatója töltötte be.

Az Európai Unió Filmfesztiválja Indiában a magyar EU-elnökség idején, 2011

A KULTURÁLIS DIPLOMÁCIA ÉS A MAGYAR–INDIAI KAPCSOLATOK MÁS ELEMINEK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA

A kulturális együttműködés a magyar–indiai kapcsolatok egyik legfontosabb és legsikeresebb aspektusává vált. A fentebb ismertetett intézmé-

nyesülési folyamat stabil alapot biztosított az együttműködés számára. A stabil politikai kapcsolatok hozzájárultak az India és Magyarország közötti kulturális kapcsolatok fejlesztéséhez, és fordítva, az intenzív kulturális diplomácia jótékony hatással volt a kapcsolatok egyéb területeire (politikai, gazdasági stb.). A kulturális kapcsolatok hagyományai mindig is referenciát jelentettek a politikusok számára a kapcsolatok fontosságának kifejezésére. Kulturális, oktatási és tudományos szempontokat gyakran beépítettek a magas szintű látogatások programjaiba. A kulturális diplomáciai események a magas szintű találkozó programjának immár nem csak kiegészítő, hanem szerves részévé váltak.

Nem könnyű feltárni a kulturális diplomácia gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokra gyakorolt hatását. Ez a kapcsolat többnyire közvetett és rejtett, azonban létét nem lehet tagadni. Egyrészt, az üzleti szektor növekvő részesedéssel bír a kulturális események szponzorálásában, másrészt, az aktív és sikeres kulturális diplomácia pozitív hatással van a gazdasági kapcsolatok fejlődésére is. Nem véletlen, hogy a gazdasági kapcsolatok India és Magyarország között jelentősen megnöttek a 21. század első évtizedének közepétől, abban az időszakban, amikor a magyar kulturális diplomácia jelentős offenzívába kezdett Indiában. Magyarország növekvő láthatósága Indiában és az üzleti körök kulturális események általi megcélzása minden bizonnyal hatással volt az indiaiak magyarországi vállalkozási hajlandóságára is.

FOLYAMATOSSÁG ÉS HANGSÚLYVÁLTÁSOK A DMTKK TEVÉKENYSÉGÉBEN

A DMTKK fennállásának négy évtizede alatt nagy tekintélyre tett szert, az indiai vezető értelmiség kedvelt találkozóhelyévé vált. A változó időben tevékenysége eszközeiben, a különböző tevékenységi formáiban és aktivitási területeinek arányaiban is változások következtek be. A kultúra különböző területei időről időre eltérő hangsúlyokat kaptak a magyar-indiai kulturális diplomáciában.¹⁹

A DMTKK legnépszerűbb programjai hagyományosan a filmvetítések. A magyar filmeket az 1970-es évek elejétől kezdték rendszeresen vetíteni Indiában, hatalmas sikerrel. Az 1980-as években már évente kb. négyszáz vetítést tartottak magyar filmekből. Ez a szám később jelentősen lecsökkent (a 21. század első évtizedében kb. 120 vetítést tartottak egy

¹⁹ A DMTKK programjainak részletes ismertetését lásd: LÁZÁR 2009.

évben), de a film továbbra is a legsikeresebb magyar művészeti ág maradt Indiában. A legtöbb film bemutatására nagy figyelmet keltő fesztiválok és komplex kulturális események részeként került sor. A kereskedelmi mozihálózatban és a televízióban való megjelenés marginális maradt, bár több magyar film indiai terjesztési jogát is megvásárolták.

Fábri Zoltán retrospektív, 1987

Népszerűségben a második helyen a zenei események állnak, a klasszikus zene, jazz vagy folk egyaránt, de a DMTKK klasszikus indiai és fúziós koncerteket is szervezett. Ezekre az élő zenei előadásokra részben magában a Központban, részben külső előadótermekben került sor. A zenészek a fővárosi fellépéseken túl általában más városokban is adtak koncerteket. A Központ Bartók Zenei Klubjában rendszeresen tartottak zenei előadásokat, valamint koncert- és operafilmeket vetítettek. A magyar zenei programok száma a legutóbbi időkhöz növekvő tendenciát mutatott, évente 30 körül volt a számuk. A magyar tánc- és színházi előadások ritkábbak, de szintén nagy sikerű programoknak számítanak.

A DMTKK évente mintegy 20 művészeti kiállítást és fotódokumentációs kiállítást szervezett. A művészeti kiállítások közül a leggyakoribbak a grafikai és a művészi fotókiállítások voltak, de festmények, szobrok,

Kórushangverseny a DMTKK előadótermében, 2011

textil, de még videoinstallációk is gyakran voltak láthatók.²⁰ A kiállítások egy részét a Központ galériájában rendezték, más részüket a főváros vagy India más nagyvárosainak rangos kiállítótermeiben mutatták be.

Az irodalom területén az intézet ösztönözte a magyar irodalom indiai nyelvekre történő fordítását, neves magyar szerzőknek felolvasókörukat szervezett, rendszeres irodalmi és felolvasóesteket tartott. A József Attila Irodalmi Klubban a Központ megemlékezett a jeles magyar írók évfordulóiról, és minden évben versolvasó programokat tartottak a Magyar Költészet Napján. A Központ ösztönözte magyar színdarabok lefordítását indiai nyelvekre, és támogatta a színrevitelüket.

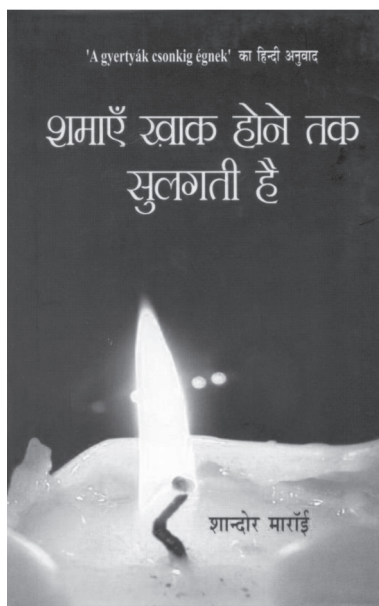
A magyar irodalom indiai megjelenése hullámzó tendenciát mutatott, intenzitása elsősorban a rátermett fordítók meglététől és megfelelő támogatásától függött. Az első fordítások közvetítő nyelvekből, főleg angolból készültek, és a fordítók között ott volt India néhány legkiválóbb írója és költője is, mint Raghuvir Szaháj, Visnu Kharé és Girdhar Ráthí. Ez utóbbi fodító rendszeres együttműködő partnere, társfordítója Köves Margit magyar lektor volt. A magyar nyelvtanfolyamok nyilvánvaló eredménye, hogy felnőtt a fordítók új, már közvetlenül magyarból fordító generációja.

²⁰ CsÁJI 2013.

Az elmúlt évtized során a fordítások száma jelentősen megnőtt, leginkább a közvetlenül magyar nyelvből fordító Indu Mazáldán aktivitásának köszönhetően.²¹

A tudomány területén számos sikeres szemináriumot, kerekasztal-konferenciát és workshopot szerveztek különféle indiai intézményekkel, egyetemekkel és kutatóközpontokkal közösen. Ezek a programok lehetőséget nyújtottak az Indiába látogató magyar tudósoknak, hogy találkozzanak indiai kollégáikkal, és fórumot biztosítottak a Magyarországon járt indiaiaknak, hogy beszámoljanak tapasztalataikról és eszmét cseréljenek egymással.

A Delhi Egyetem mellett a DMTKK volt a hungarológia legfontosabb intézménye Indiában. A Központ az egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy ápolja azoknak a híres magyaroknak

Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek* c. regénye Indu Mazáldán hindi fordításában

Tudományos konferencia a DMTKK-ban, 2008

²¹ KÖVES 2010.

az emlékét, akik alkotó tevékenységük során Indiához kötődtek. Hasonlóképpen, fontos cél volt megemlékezni az olyan indiai személyiségekről (például Rabindranáth Tagórról), akik szorosán kötődtek Magyarországhoz.

Megemlékezés Kőrösi Csoma Sándor sírjánál, Dárdzsiling, 2009

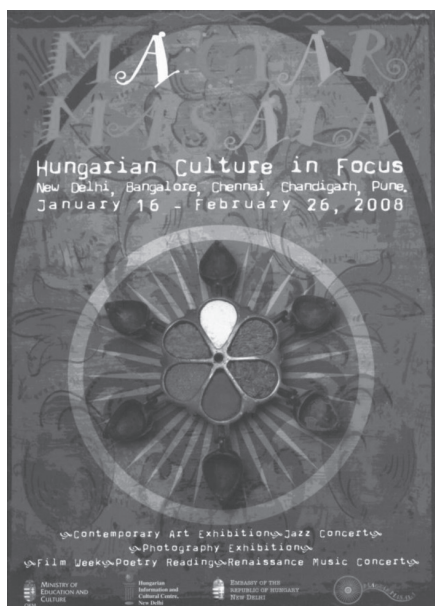
Ilyen komplex rendezvények korábban is voltak a magyar–indiai kulturális diplomáciában, az említett időszakban azonban kiemelkedően nagy volt az ilyen jellegű program-sorozatok száma. Ezekre a koncentrált eseményekre a médiafigyelem nagyon magas szintje volt jellemző, amelyet magas szintű politikai részvétel és magas szintű kulturális minőség összekapcsolásával értek el.

²² LÁZÁR 2008a.

²³ LÁZÁR 2008b.

²⁴ LÁZÁR 2011.

A több hétig vagy hónapig tartó kulturális fesztiválok a magyar kultúra bemutatásának koncentrált formái voltak. A két ország kulturális kapcsolatainak történetében a legnagyobb szabású fesztiválok a 2000-es évek második felében és a 2010-es évek elején zajlottak, közülük is kiemelkedett a 2007-ben megrendezett *Magyar Maszálá*, 2008-ban²² a DMTKK 30 éves évfordulójára rendezett fesztivál,²³ vagy a *Magyar Rapszódia* 2011-ben.²⁴

A *Magyar Maszálá* fesztivál programfüzete, 2008

Gyermekprogram a DMTKK
könyvtárában, 2002

A Központ rendszeresen juttatott el magyar programokat a Delhi Nemzetközi Művészeti Fesztiválra és más indiai kulturális fesztiválokra is. Ezt követően a koncentrált rendezvénysorozatok száma csökkent, de még 2018-ban is egész éves rendezvénysorozatot szenteltek a Központ fennállása 40. évfordulójának.

A DMTKK egy további fontos tevékenysége volt magyar nyelvórák szervezése a Delhi Egyetemen működő magyar lektor közreműködésével. Az elmúlt években jó néhány indiai diák tanulhatott magyarul a Központban. Néhányan lehetőséget kaptak arra, hogy tanulmányaikat magyar egyetemeken folytassák.

A KÖNYVTÁR

A DMTKK egy viszonylag kicsi, de jól felszerelt könyvtárral rendelkezett, magyar és más nyelvű könyvgyűjteménnyel. A könyvtár fő gyűjtőköre a Magyarországról, a magyar történelemről, kultúráról, művészetekről, politikáról, gazdaságról szóló referenciakönyvek, de megtalálhatók voltak a magyar indológusok fő művei és a legfontosabb magyar irodalmi alkotások is eredeti magyar nyelven és fordításban, valamint folyóiratok és tudományos kiadványok. Elérhetőek voltak továbbá magyar zeneszerzők, előadóművészek, magyar irodalmi művek felvételeit tartalmazó adathordozók is.

NYILVÁNOSSÁG

1978 és 1990 között a DMTKK Sajtóirodája havonta kiadta és terjesztette a *News from Hungary* című politikai és kulturális folyóiratot. Ez a kiadvány átfogó – esetenként propagandisztikus – információkat nyújtott

a magyarországi politikai, gazdasági, kulturális élet eseményeiről, magyar versek és novellák műfordításait is közölte. A Központ havonta (később kéthavonta vagy háromhavonta) hírleveleket is kiadott, amely a programnaptár mellett az intézet tevékenységével kapcsolatos híreket tartalmazott. A DMTKK az olyan komplex kulturális eseményekről, mint a Magyar Kulturális Fesztiválok, a Fókuszok vagy a Magyar Kultúra Napjai, külön programfüzeteket és brosúrákat is kiadott. Az intézetben, vagy más helyszíneken rendezett rendszeres sajtótájékoztatóknak köszönhetően az indiai sajtóban jelentős számú cikk, tudósítás és helyszíni riport jelent meg Magyarországról, és ezek között a Központ tevékenysége is nagy hangsúlyt kapott. Az ezredfordulótól az intézet a felügyeleti szerve által működtetett honlapon, a 2010-es évektől pedig a közösségi médián (Facebook, Instagram, Twitter) keresztül is kapcsolatot tartott az indiai közönséggel.

KÖNYVEK

A DMTKK alapítása óta több mint száz különféle könyvet és kiadványt jelentetett meg a Központ égisze alatt. Ezek a publikációk a magyar élet,

kultúra, irodalom, tudományos kutatások és technológiai fejlődés különböző aspektusairól szóltak. Számos magyar irodalmi alkotás jelent meg: versek, regények, novellák, színdarabok, útleírások különböző indiai nyelvekre (hindí, bengáli, urdú, orijá, pandzsábi stb.) lefordítva. Számos könyv tárgyalta a magyar–indiai kulturális kapcsolatok múltját, az abban kiemelkedő szerepet játszó személyiségek életét és munkásságát. Megjelent több magyar–indiai közös tudományos konferencia anyaga, kiemelkedő magyar írókról, költőkről és sok más érdekes témáról szóló művek.²⁵

A DMTKK által kiadott könyvek

²⁵ Books Published by the Hungarian... 2008.

A magyar–indiai kulturális kapcsolatok intézményesülése során jelentős változások történtek a kulturális diplomácia szereplőin belül. Az időszak elején a két kormány szinte kizárólagos aktor volt. Tudósok, hallgatók, kiállítások, művészeti csoportok és egyéni művészek cseréje mind a cse-reprogramokon keresztül zajlott. 1980-ban, amikor a két tudományos akadémia megállapodást írt alá, az együttműködés intézményi szintre is kiterjedt. Ezt az egyetemek és a kutatóintézetek közötti további megállapodások sora követte. Idővel további nem kormányzati szereplők: alapítványok, egyesületek, társaságok, sőt magánszereplők is színre léptek.

A nem kormányzati szervezetek először a kormányzati intézmények együttműködő partnereiként csatlakoztak a kulturális diplomáciához. Ez a folyamat Indiában korábban indult meg, mint Magyarországon. Az indiai filmtársaságok a DMTKK megalapítása óta segítették a magyar filmek terjesztését az ország egész területén. A zenei társaságok, a zeneiskolák is állandó partnerek voltak a koncertek szervezésében, a magángalériák a kiállítások lebonyolításában, a magánkiadók pedig a magyar irodalom fordításainak, vagy magyar szerzők tudományos könyveinek megjelentetésében. Az ilyen szervezetek Magyarországon 1989-ig gyakorlatilag nem léteztek, csak ez után tudtak az együttműködésbe bekapcsolódni.

A nem kormányzati aktorok színre lépése mellett a kormányok továbbra is fontos szerepet játszottak a magyar–indiai kulturális diplomáciában. A kormányok meghatározták a kulturális diplomáciával kapcsolatos feladatokat, összehangolták azokat nemzetközi céljaik más szempontjaival, infrastruktúrát hoztak létre, pénzügyi forrásokat biztosítottak az állami kulturális diplomáciai intézmények (minisztériumok, nagykövetségek, kulturális központok) számára, és megteremtették a nem kormányzati kulturális diplomácia aktivitásának jogi kereteit.

A 2000-es évek növekvő számú programjait a DMTKK-nak stagnáló vagy csökkenő állami támogatás mellett kellett megvalósítani. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy az intézet legtöbb programját indiai intézményekkel, szervezetekkel, más országok nagykövetségeivel, az EU képviselőjével együttműködve bonyolította le. Ezek az intézmények a rendezvények anyagi költségeinek jelentős részét is átvállalták, illetve szolgáltatások (előadóterem, kiállítóterem, szálláshely) biztosításával járultak hozzá a programokhoz.

A MEGSZÓLÍTANDÓ CÉLCSOPORTOK

A DMTKK programjai és különféle tevékenységei sok kiemelkedő indiai értelmiségit, művészt, tudóst, a tömegmédiá vezetőit, számos hallgatót, filmkedvelőt és Magyarországra sok más barátját vonzották Indiában. A Központ szoros kapcsolatot épített ki indiai partnerekkel: minisztériumokkal és kormányzati szervekkel, a helyi hatóságokkal, különféle oktatási, felsőoktatási, tudományos, információs és sajtóintézményekkel, kulturális szervezetekkel, társadalmi egyesületekkel, film- és egyéb művészeti szövetségekkel és klubokkal, diákokkal, tanárokkal, tudósokkal, művészekkel, írókkal, kiadókkal és újságírókkal, baráti társaságok aktivistáival, különféle programok látogatóival.

Az intézet programjait rendszeresen látogatták kiemelkedő állami és kulturális személyiségek, köztársasági elnökök, miniszterelnökök, miniszterek, ismert művészek, filmsztárok, élvonalbeli tudósok, médiaszemélyiségek.

Indirá Gándhí miniszterelnök és Sonia Gándhí Brunner Erzsébet kiállításán, 1984

A DMTKK fontos célja volt a legfiatalabb generációk megszólítása. A Központ speciális programokat szervezett iskolások és egyetemi hallgatók számára. A Petőfi Könyvklub keretében például kifejezetten a fiataloknak tartottak előadásokat a magyar kultúra különböző területeiről, amelyeket filmvetítésekkel és kiállításokkal tettek még vonzóbbá. Az iskolások részére évente rajzversenyeket rendeztek a Központ kertjében, amely több száz diákot vonzott a főváros különböző iskoláiból. A diákok jól érezték magukat a különleges tojásfestési programon is, amelyet általában húsvét táján szerveztek.

Gyermekrajz-verseny a DMTKK-ban, 2004

Számos programot vittek ki különböző egyetemekre, és vontak be egyetemi hallgatókat megszervezésükbe és lebonyolításukba. A magyar nyelvtanfolyamok hallgatói rendszeres szereplői voltak az irodalmi programoknak és a színi előadásoknak.

A KÖZPONT TEVÉKENYSÉGÉNEK TERÜLETI-FÖLDRAJZI KITERJEDÉSE

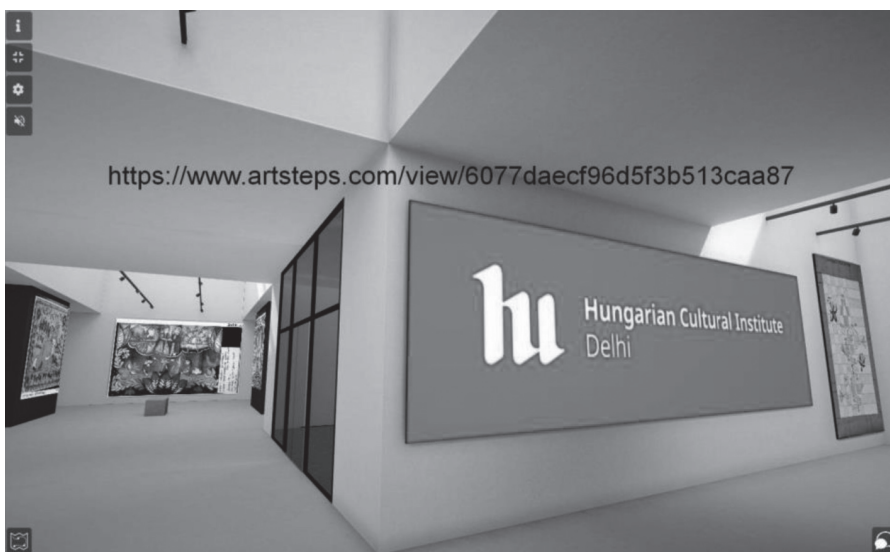
Az intézet a székházán kívül a főváros rangos kulturális intézményeiben és szerte Indiában is szervezett rendezvényeket. A DMTKK India

szinte minden nagyobb városában eljutott a kulturális értelmiséghez. A legtöbb program Mumbaiban, Kolkatában, Csennaiban, Bengalúruban, Tiruvanantapuramban, Koccsiban, Haidarábádban, Púnében és Csandígarhban volt. Volt rá alkalom, hogy a DMTKK Pákisztánban és Srí Lankán is szervezett regionális programokat.

A MAGYAR–INDIAI KULTURÁLIS DIPLOMÁCIA ELŐTT ÁLLÓ ÚJ KIHÍVÁSOK

Az utóbbi évek számos kihívás elé állították az intézetet, ugyanakkor új lehetőségeket is nyitottak a magyar–indiai kulturális diplomácia előtt. India nemzetközi politikai és gazdasági színtéren regionális hatalmi tényezővé vált, és célja, hogy globális tényezővé váljék. Az ország határozott *softpower*-offenzívába kezdett a világban, amelyben a kulturális diplomáciának is kiemelt szerepet szán. A magyar–indiai kulturális kapcsolatok nagy hagyományaira alapozva India Magyarországon is folyamatosan erősítette kulturális jelenlétét, egyre nagyobb szabású programokkal hívta fel magára a figyelmet.

India megnövekedett nemzetközi reputációja következtében a világ is egyre jobban figyel Indiára, és egyre több ország szándéka, hogy a kulturális diplomácia eszközeivel erősítse kapcsolatait a szubkontinenssel. Nehéz állni a versenyt más országok jelentős anyagi és humán erőforrást mozgósító kulturális offenzívájával. Ugyanakkor egyre nehezebb megszólítani az indiai közönséget, elsősorban a fiatalabb generációkat, amelynek jelentősen megváltoztak a kulturális fogyasztási szokásai. Egyre nehezebb a kulturális diplomácia klasszikus módszereivel élni, hiszen ezek a korosztályok már nehezen mozdulnak ki egy filmvetítésre, koncertre, kiállításra, kevésbé vesznek a kezükbe könyveket. Őket ma már sokkal inkább a virtuális térben, a közösségi médián keresztül lehet elérni. Az intézetnek valódi presztízst és médiafigyelmet azonban továbbra is a valós fizikai térben, elit helyen, elit közönség előtt játszódó programok biztosítanak. Ebből a szempontból nagy veszteség, hogy az intézetnek 2018-ban el kellett hagynia a jól ismert, rangot biztosító székházat, és egy új, hasonló presztízssű, méltó székházba költözés mindez ideig nem sikerült. További kihívás a Covid-19 világjárvány, amely Indiát is válságos helyzetbe sodorta. Mindezek a változások az intézet tevékenységét először külső helyszínekre, majd szinte teljesen a virtuális térbe szorították.

Virtuális kiállítás az intézet honlapján, 2021

Ezek az új fejlemények teljesen új helyzetet teremtettek. Rámutattak arra, hogy a kulturális diplomácia nagyon sérülékeny és vannak korlátai. A kapcsolatok kiépítése időigényes folyamat, de ha nem tudunk időben válaszolni a kihívásokra, a károknak azonnali és helyrehozhatatlan hatása lehet. Bármilyen kárt csak nagyon lassan lehet orvosolni, ha egyáltalán lehetséges.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a kulturális struktúrák és a mentalitás jelentős különbségei ellenére a Magyarország és India közötti kultúraközi kommunikációnak nagy múltra visszatekintő hagyománya és intenzív gyakorlata alakult ki. A magyar–indiai kulturális kapcsolatok gazdag hagyományrendszere egy hatalmas örökség, amely állandó példa, hivatkozási alap és impulzus a következő generációk számára. A két ország közötti kulturális diplomácia sikertörténet volt, amelyhez hasonló példát csak nagyon keveset idézhetünk a nemzetközi gyakorlatban. A kulturális kapcsolatok gazdag és tartalmas története elősegítette, hogy a kulturális diplomácia a magyar–indiai kapcsolatok egyik legfon-

tosabb dimenziójává váljon, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ma Magyarország és India kölcsönösen fontos, stratégiai jelentőségű partnernek tekintse egymást.

A magyar–indiai kulturális együttműködés gyakorlatilag minden területe jelentős eredményeket hozott. Ebben fontos szerepet játszott a kapcsolatok magas szintű intézményesülése, a kulturális megállapodás és más kormányzati és nem kormányzati szintű kulturális, tudományos, oktatási megállapodások, csereprogramok, az e kapcsolatok előmozdítása érdekében létrehozott kultúramenedzselő intézmények, egyetemi oktatóhelyek, valamint az intézmények és személyek közötti kapcsolatok egész hálózata. Mindez stabil alapot biztosított a magyar–indiai kulturális diplomáciához. A magas szintű intézményesülés azt is jelentette, hogy mindkét kormány kötelezettséget vállalt e kapcsolatok támogatására és fejlődésükhöz megfelelő források biztosítására.

Az intézményesülés legmagasabb szintjét jelentő kulturális intézet, a DMTKK megnyitása 1978 novemberében jelentős lépés volt az India és Magyarország közötti együttműködésben, új fejezetet nyitott a magyar–indiai kulturális kapcsolatokban. Szélesebb lehetőségeket biztosított az indiai értelmiségiek számára, hogy megismerjék Magyarországot, annak mindennapjait, kultúráját, tudományát, a nyelvet és irodalmat, filmeket, színházat, táncot és zenét. A DMTKK a magyar–indiai kulturális kapcsolatok generátorának, a kulturális és tudományos együttműködés fő szervezőjének bizonyult. Sikeresen közvetített egy pozitív Magyarország-képet India felé és közelebb hozta Indiát is Magyarországhoz.

Elsősorban a magas fokú intézményesülésnek köszönhető, hogy a két ország közötti kulturális kapcsolatok fejlődése organikus, folyamatos volt, és azt nem érintették a két ország politikai és gazdasági prioritásaiban bekövetkezett változások. A rendszerváltozás után új típusú kulturális diplomácia vált meghatározóvá, a kapcsolatok megszabadultak az ideológiai terhektől, és az együttműködés meghatározó tényezőivé a szakmai érdekek váltak. Az intenzív kulturális diplomácia segítette a bilaterális kapcsolatok más területeinek a fejlődését is.

India robbanásszerű gazdasági fejlődése és növekvő nemzetközi szerepvállalása azzal a következménnyel jár, hogy a magyar kultúra indiai promotálásában is egyre nagyobb konkurenciával kell megküzdeni, és a figyelem felkeltése érdekében egyre nagyobb erőfeszítéseket kell tenni. Új kihívások elé állítottak bennünket továbbá a megváltozott fogyasztói szokások és a Covid-19 világjárvány is.

A kulturális diplomácia meglehetősen költséges, és támogatásra van szüksége a szponzorai részéről, a kormányzati, a nem kormányzati és a magánszereplőktől egyaránt. A magyar–indiai kulturális kapcsolatok történetének elemzéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amikor elkötelezettség volt tapasztalható a kulturális diplomácia aktorai, elsősorban a kormányzati szereplők részéről, ez az áldozat busásan megtérült, a kölcsönös szellemi gazdagodás mellett rendkívül sok politikai és gazdasági előnyt is generált. Most, amikor a változó világ újabb és újabb kihívásokat állít a kapcsolatok szereplői elé, különösen fontos, hogy a kulturális diplomácia továbbra is kiemelt figyelmet kapjon, hogy a felelős intézmények a hagyomány megőrzése és a megújulási szándék kettős koordináta-rendszerében megtalálják a megfelelő válaszokat ezekre a kihívásokra.

Ebben a helyzetben hazánknak csak akkor van esélye fenntartani azt a kedvező pozíciót, amelyet a magyar kultúra indiai recepciójában évtizedek folyamatos építkezésének köszönhetően élvez, ha továbbra is prioritásként kezeli ezt a területet, és az eddiginél is több figyelmet, anyagi és emberi erőforrást, valamint megfelelő infrastrukturális feltételeket biztosít a magyar kultúra indiai megismertetése, a magyar–indiai szellemi, művészeti együttműködés további kibontakoztatása számára.

BIBLIOGRÁFIA

- „109/2008. (IV. 30.) Korm. rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és az Indiai Köztársaság Kormánya között New Delhiben, az 1962. évi március hó 30. napján kötött kulturális együttműködési egyezmény kihirdetéséről.” 2008. *Magyar Közlöny*, Budapest, április 30. 69. 3992.
- BETHLENFALVY, Géza
1980 *India in Hungarian Learning and Literature*. New Delhi, Munshiram Manoharlal.
- „Books Published by the Hungarian Information and Cultural Centre 1978–2008”.
2008 In LÁZÁR, IMRE (szerk.): *Journey Through 30 Years*. New Delhi, HICC, 79–83.
CSÁJI, Attila
2013 *From Organic Forms To Light Art. Selection of Contemporary Hungarian Art*. New Delhi, Mumbai and Bengaluru, National Gallery of Modern Art.
- DONFRIED, Mark– GIENOW-HECHT, Jessica (eds.)
2011 *Searching for Cultural Diplomacy*, New York – London, Berghahn Books Inc.
- HEITZMAN, James– WORDEN, Robert L. (eds.)
1995 *India: A Country Study*, Washington, GPO for the Library of Congress. <http://countrystudies.us/india/122.htm> (utolsó letöltés: 2021. május 9.).

- HIRST, Paul– THOMPSON, Grahame
 1996 *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge, Cambridge University Press.
- JÁRI, Ferenc
 2018 „Magyar–indiai politikai kapcsolatok.” In Lázár, Imre (szerk.): *Fókuszban India – Az ébredő nagyhatalom*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 180–183.
- JOSHI, Nirmala (ed.)
 2000 *India and Hungary: Perspectives on the Changing World Order*. New Delhi, Samskriti.
- KÖVES, Margit
 2008 *Thirty Nine Years of Teaching Hungarian in Delhi University*. A DMTKK Indo-Hungarian Cultural Relations c. szemináriumán tartott előadás. New Delhi. november 21–22.
- KÖVES, Margit
 2010 „A magyar irodalom recepciója Indiában.” *A Híd*, 2010. január, 1. szám.
- LÁZÁR, Imre (ed.)
 2008a *Magyar Masala. Hungarian Culture in Focus, New Delhi, Bangalore, Chennai, Chandigarh, Pune, January 16 – February 26, 2008*. New Delhi, HICC.
 2008b *30 Years of HICC in Focus. Hungarian Cultural Festivals in Kerala, Chandigarh and New Delhi, October–November 2008*. New Delhi, HICC.
 2008c *Hungarian Explorers and Travellers in India*. New Delhi, HICC, Hungarian Geographical Museum, Himalayan Research and Cultural Foundation.
- LÁZÁR, Imre
 2009 *Cultural Diplomacy: A Case Study of Indo-Hungarian Cultural Relations, 1962–2008*. Ph.D. Thesis. New Delhi, Jawaharlal Nehru University, Centre for European Studies, School of International Studies.
- LÁZÁR, Imre (ed.)
 2011 *Hungarian Rhapsody. Hungarian Cultural Festival in India in Memoriam Ferenc Liszt, New Delhi, Bangalore, Goa, Mumbai and Pune, January–June 2011*. New Delhi, HICC.
- A magyar kultúra nagykövetei. Kulturális intézetek a világban.*
 2006 Budapest, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Külföldi Magyar Kulturális Intézetek Igazgatósága.
- RAKHEJA, Henna
 2014 „A Treasure Trove of Rich Heritage.” *Deccan Herald*, July 1.
- ROSTOVÁNYI, Zsolt
 2005 *Globalizáció és civilizáció(k). A „glokalizálódó” nemzetközi rendszer civilizációs-kulturális elemzése, különös tekintettel az „iszlám versus Nyugat” szembenállásra (MTA doktori értekezés tézisek)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. http://grotius.hu/pdf/rostovanyi_tezisek.pdf (utolsó letöltés: 2008. május 15.)
- SAID, Edward W.
 1978 *Orientalism*. London, Routledge & Kegan Paul Ltd.

- SINGH, Sudhir Kumar (ed.)
2009 *Post 9/11 Indian Foreign Policy. Challenges and Opportunities*. New Delhi, Pentagon Press.
- UJVÁRY, Gábor
2004 „A magyar kultúra külföldi őrszemei. A magyar kulturális és tudományos külpolitika és a külföldi magyar intézetek, tanszékek és lektorátusok.” In Éger György – Kiss J. László (szerk.): *Stratégia és kultúra: Kulturális külpolitika az új kihívások tükrében*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 25–76.
- WILHELM, Zoltán
2018 „Indiai mozaik” In Lázár, Imre (szerk.): *Fókuszban India – Az ébredő nagyhatalom*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 20–24.
- WOJTILLA, Gyula
1983 *Rabindranath Tagore in Hungary*. New Delhi, HICC.

MAGYAR MASALA: MAGYAR NYELVTANÍTÁS ÉS KULTÚRA DELHIBEN

KÖVES MARGIT

BEVEZETÉS

A cím egy 2008-as programsorozatot idéz fel, mely kifejezte azt a programgazdaságot, sokféleséget, amelynek keretében az Intézet bemutatta a magyar kultúrát. Dr. Lázár Imre, a Delhi Magyar Intézet igazgatója a miniszterelnöki látogatásra készülve találta ki ezt az alliteráló címet: Magyar Masala. A magyar nyelv tanítása, a Delhi Egyetem, a hallgatók a Delhi Egyetemen és a Kulturális Intézetben is a *Magyar Masala* részei voltak. A cím most is érvényes, hiszen a magyar nyelvet csak különböző érdeklődési területekhez kapcsolódva, a hallgatók készségeit, kezdeményezőképességét figyelembe véve lehet tanítani.

KULTURÁLIS DIPLOMÁCIA ÉS A MAGYAR NYELVTANÍTÁS

A magyar nyelvoktatás a Magyar Intézetben és a Delhi Egyetemen háttérrel biztosít a magyar média és film, művészeti csere, képzőművészet, személyek cseréje, ösztöndíjak, kiállítások, sport indiai befogadásához. A kilencvenes évek óta a lektori hálózat különböző intézményi formákon keresztül egyre inkább külpolitikai irányítás alá került, és ez egyrészt tovább szélesítette a hálózatot, növelte a lektorok számát, másrészt a *Vendégoktatók a Magyar Kultúráért* programsorozaton keresztül egyértelműbben határozta meg a lektorok számára az intézmény által előírt kultúráközvetítői feladatokat, mint korábban.

A hungarológia kapcsolati és intézményi hálója a kultúra többféle komparatív megközelítési módját kínálja Indiában a hungarológia változatosságának érvényre jutásához, de évtizedek tapasztalata azt bizonyít-

ja, hogy a magyar nyelvtanítás is csak a kulturális arculat közvetítésével érvényesülhet.¹

A MAGYAR OKTATÁS TÖRTÉNETE A DELHI EGYETEMEN

A magyartanítás és a kultúráközvetítési tervek megértéséhez hasznos a Tanszék és az Egyetem történetének az ismerete. 1969-ben érkezett az első magyar tanár, Dr. Vágó György Indiába.² Vágó kinevezése Zakir Hussain indiai elnök magyarországi (1968) és Losonczy Pál magyar elnök látogatásához (1969) és az 1962. március 30-án kötött új kulturális csereegyezmény aláíráshoz fűződött.³ Az új tanár az Egyetem Északi Kampuszán lévő Modern Európai Nyelvek Tanszékére (Department of Modern European Languages) érkezett. A Modern Európai Nyelvek Tanszéke 1946-ban indult az orosz nyelv oktatásával, és az ötvenes években bővült tovább a francia és a német tanításával, amihez a hatvanas években a spanyol nyelv tanítása kapcsolódott.

A Delhi Egyetem Vágó érkezésekor már egy patinás régi egyetemnek számított. Ugyan egyetemi rangra csak 1922-ben emelték, de legrégebbi *College*-át, a mai Zakir Hussain College-ot, amit eredetileg Anglo-Arabic College-nak hívtak, 1792-ben alapították. A Delhi Egyetem többi három *College*-a, amelyek az Egyetem magját képezték, a St. Stephens College, amelyet 1854-ben; a Hindu College, amelyet 1899-ben és a Ramjas College, amelyet 1917-ben alapítottak. Ezek először a Kalkuttai Egyetemhez, majd a Lahore-i Punjab University-hez tartoztak. Az 1922-ben egyetemi rangra emelt intézménynek, a Delhi Egyetemnek összesen hétszázötven hallgatója volt. Ma India legnagyobb egyeteme, hetvenhét *college*-ában és levelező kurzusain több mint 260 000 hallgató tanul. Ebből is látható az a hatalmas változás, amelyen az indiai oktatás, az indiai társadalom és Delhi is keresztülment az utóbbi hét évtizedben.

Dr. Vágó György (1920–1993) a tanszék tanárai számára a gyorsabb tanulás érdekében külön magyar csoportot szervezett, és a Magyar Követtség Jor Baghon levő sajtóirodájában is tanított magyar nyelvet. Delhiben a hetvenes években a közlekedés lassú, zsúfolt és rendszertelen volt. Ezek

¹ KULCSÁR-SZABÓ 2000: 66–77.

² LÁZÁR 2009: 214.

³ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0800109.KOR> (utolsó letöltés: 2021. 11. 03.)

az utak – ahogy ezt egy találkozáskor 1974-ben elmondta – kis kirándulásokká váltak az egymástól távol eső városrészek között.

Vágó megtalálta a helyét a Delhi Egyetemen: tanítványai között voltak nyelvészek, akik nyelvet tanítottak a Modern Európai Nyelvek Tanszékén, természettudósok, egyetemi adminisztrátorok, és együtt dolgozott más indiai egyetemi kollegákkal, többek között Professzor S. S. Noorral, a pandzsábi irodalom szakértőjével. Vágó Györgyöt Bethlenfalvy Géza (1974–1980) és dr. Wojtilla Gyula (1980–1983) követték, akik indológusok voltak és helyi tudósokhoz, kutatókhoz, az indológia témaköréhez kapcsolódtak. Számos publikációt adtak közre, Bethlenfalvy írt Kőrösi Csoma Sándorról, Fábri Károlyról, Baktay Ervinről és Brunner Erzsébet-ről,⁴ Wojtilla Gyula pedig Maharaja Ranjit Singh-gel, Babu Rajendralal Mitrával, Amrita Sher-Gillel, Germanus Gyulával és Rabindranath Tagore magyar kapcsolataival foglalkozott.⁵ Sok esetben új információt, új szempontokat tudtak nyújtani a magyar kutatók, művészek korabeli magyar és indiai hátteréről, kapcsolatairól.

Wojtilla tudományos és oktató munkája más-más pályán futott. Tanárként csalódott a hallgatók érdeklődésében és nyelvi színvonalában. Amikor Wojtilla Gyulát 1983-ban felváltottam, én is kihívásnak éreztem, hogy ebben a kevert nyelven kommunikáló közegben, „szegényes nyelvtani ismeretekkel” rendelkező diákokat kell tanítsak. A Modern Európai

Nyelvek tanszékén a hallgatók nyelvi felkészültségével nehéz volt, és most is nehéz a közép-európai tapasztalatok alapján a közép-európai nyelvi tisztaság fogalmait szerint együtt dolgozni. A hallgatók kivétel nélkül két-három vagy négy nyelven beszéltek/beszélnek: hindiül, pandzsábiul, maráthiul, vagy bengáliul. Erre a helyzetre is jellemző, amit Jacques Derrida írt a frankofónia leírásában:

„...a több nyelven kompetens alanyok »hajlamosak« egyetlen nyelvet beszélni éppen ott, ahol ez utóbbi szétdarabolódik...” . Derrida így utal a frankofón beszéltre „...megkísérli helyreállítani a nyelvet, és azt hiszi, hogy újra feltalálja, végre formát ad neki (de előbb deformálja, reformálja, átformálja)...”⁶

A. K. Ramanujan, aki Mysore-ban született és a chicago-i egyetem Dél-Kelet Ázsia programjának az egyik megalapítója így ír a nyelvek keveredéséről:

⁴ BETHLENFALVY 1977, 1981, 1980, 2001.

⁵ WOJTILLA 1981a, 1981b, 1981c, 1981d, 1982, 1983.

⁶ DERRIDA 1997:36, 51.

„Amikor gyerekek voltunk, a szanszkrit és az angol volt az „apanyelvünk”, és a tamil és a kannada az anyanyelvünk. Ahogy felnőttünk az apanyelvünk eltávolított minket édesanyánktól, a gyerekkorunktól, a falunktól, és a szomszédban élő pásztorsaládok tagjaitól. És az anyanyelvünk hozott össze velük. Ma már helyénvalónak tűnik, hogy otthonunknak három szintje volt: a földszint a tamil világnak, a felső szint a szanszkritnak és az angolnak, és legfelül az ég felé nyitott terasz, ahol apánk a csillagokat mutatta meg nekünk és elmondta angol és szanszkrit nevüket.”⁷

Ebben a helyzetben fel kellett ismernünk, hogy nyelvkurzusainkon nem idegen nyelv nyelvtani-fordító módszerrel szerinti tanításáról, hanem a magyar mint idegen nyelv közvetítésének tudományáról van szó, amelyben a kultúra különösen nagy szerepet játszik.

ÚJ MEGKÖZELÍTÉSEK ÉS SZEMPONTOK AZ INDAI EGYETEMEKEN A NYOLCVANAS–KILENCVENES ÉVEKBEN

A nemzetközi kapcsolatok felélénkülése a nyolcvanas évek második felében hozzájárult, hogy az irodalomtudományban és a történelemtudományban az indiai egyetemeken olyan új szempontokat ismertettek meg és vezettek be, ami világszintűvé tette az indiai humántudományokat. A humántudományok tanárainak újabb generációja külföldön is tanult és ismerte a kelet-közép-európai irodalomelméletet – Baktyin, Sklovszkij, Jakobson munkáit –, ismerték a posztstrukturalizmust, valamint az orientalizmust, és népszerű volt a *subaltern studies* elmélete. Gayatri Chakravorty Spivak 1985-ben az újdelhi Jawaharlal Nehru Egyetemen tartott előadássorozata során bemutatta, hogy az európai irodalmakat lehet indiai szempontok szerint olvasni és értelmezni.

A nyolcvanas–kilencvenes évek folyamán került sor két olyan szemináriumra, amelyet az interdiszciplinaritás jegyében szerveztünk: 1984-ben a Buddhista Tudományok Tanszékével a Kőrösi Csoma Bicentenary Seminar, Kőrösi Csoma kétszázéves születési évfordulójára, ahol a tanulmányok a mahájána buddhizmus témakörével foglalkoztak,⁸ 1985-ben pedig a *Journal of Arts and Ideas* folyóirat körével irodalomelméleti szemináriumot tartottunk, ahol a résztvevők az irodalmi és vizuális modernitás kérdéseit járták körbe. 1992-ben Kőrösi Csoma Sándor halálának 150. évfordulója alkalmából a Déli Kampuszon került sor egy

⁷ RAMANUJAN 1999: 449–462. (A szerző fordítása.)

⁸ KÖVES 1985.

szemináriumra Kőrösi Csoma munkásságáról és a magyarok Kelet iránti érdeklődéséről.⁹

A filmek és filmklubok Delhiben és más nagyvárosokban lehetőséget biztosítottak más vizuális-kulturális találkozásra. A Celluloid filmklub a Delhi Egyetemen bemutatta Fábri Zoltán filmjeit (*Körhinta*, *Hannibál tanár úr*, *az Ötödik pecsét*), Jancsó Miklós, Szabó István, Mészáros Márta és Sára Sándor alkotásait, amelyek nemcsak filmesztétikai szempontból voltak érdekesek, de bepillantást nyújtottak a magyar történelembe és a mindennapi életbe. A magyar filmeken kívül, amelyeket a Delhi Magyar Tájékoztató- és Kulturális Központ kölcsönzött, a Max Mueller Bhavan is – a Goethe Intézet ezen a néven ismert Indiában – kölcsönadta filmjeit bemutatásra.

A magyar nyelvoktatás, ami eredetileg a Modern Európai Nyelvek Tanszékén indult, a Tanszék kettéválása után 1987-ben a Szlavisztika – Finnugrisztika Tanszékre került, majd átköltözött a Delhi Egyetem Déli Kampuszára. A Szlavisztika – Finnugrisztika Tanszéken és a Modern Európai Nyelvek Tanszékén is 1988-ban tértek át a *master* kurzusokra és ezt 2002-ben egészítették ki a *bachelor* kurzusokkal. A Szlavisztika – Finnugrisztika Tanszéken, amely már a diplomáciai negyed közelében volt, az volt a terv, hogy az interdiszciplináris lehetőségeket kihasználva a közép-kelet-európai tanulmányok keretében közös kutatási területekké teszik a konferenciákon és szemináriumokon a folklórt, az irodalomelméletet, a politikatudományt, majd esetleg közös MA kurzusok tárgyává alakítják, és ezzel egészítik ki az addigi orosz MA kurzust. Nem is gondoltak arra, hogy a kelet-közép-európai térségben levő országok néhány éven belül rendszerváltáson, és társadalmi, politikai átalakuláson mennek keresztül, amely megváltoztatja a térség térképét, illetve ennek következtében a Szlavisztika – Finnugrisztika Tanszék összetételét és munkafeltételeit. Valóban országok tűntek el, lektorokat hívtak vissza. 1991-ben egyszerre öt orosz lektor hagyta el a Tanszéket. Új államok alakultak, új lektorokat neveztek ki, például 1997-ben a horvát lektort.

A nehézségek ellenére a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek első harmadában a Szlavisztika – Finnugrisztika Tanszék több konferenciát és szemináriumot szervezett: 1989-ben a *Folklór a szláv, finn-ugor és indiai irodalmakban* címmel, 1990-ben az *Új irányzatok az orosz irodalomban* témában, 1992-ben *A nyelvtanítás új módszerei*, 1994-ben pedig *Az orosz formalizmus és indiai poétikák* témakörökben. A konferenciák

⁹ VIJ – LÁZÁR 1992.

és a szemináriumok olyan területeket elemeztek, amelyek a Szlavisztika – Finnugrisztika Tanszéken tanított nyelvek közös érdeklődési pontjait fedték le, az összehasonlító irodalmat, India és Kelet-Közép-Európa térségének kapcsolatait és a nyelvtanítást.

1993-ban Dr. Söröss Gábort nevezték ki lektornak a Delhi Egyetemen, aki a részidős hallgatókat tanította és a tanszék évente rendezett, diákok által tartott kulturális programjaiban vett részt. 1996 és 1997 között egy évig adminisztratív nehézségek miatt szünetelt a magyartanítás. Az 1997–2000 időszakban folytattam a magyartanítást, majd 2000-ben Helmich Zoltánt nevezték ki lektornak. A tanszék ebben az időszakban szervezte *A változások évtizede* című konferenciát, amelyen több magyar résztvevő is volt. Helmich tanári kiküldetésének befejezésekor a magyar fél az oktatóhely felszámolásán gondolkozott, mert ebben az időben a tanszék dinamikája lelassult. A tanszék elhelyezése nem volt megfelelő, egy lakóház adott otthont a tanszék irodájának és tantermeinek. A tanórákat gyakran tantermek hiányában a szabadban kellett megtartani. A tanszékkel ebben az időszakban is volt kapcsolatom közös kutatáson keresztül; dr. Rashmi Joshi hároméves UGC által támogatott projektjében vettem részt, *A folklór felhasználása és alkalmazása a bolgár és a magyar nyelvtanításban (Use and Application of Folklore in Bulgarian and Hungarian Language and Literature)*¹⁰

SZLAVISZTIKA – FINNUGRISZTIKA TANSZÉK ÉS A MAGYAR NYELVTANÍTÁS

Közben meg kellett küzdeni azzal is, hogy valójában miként lehet ezeket a többnyelvű, de a hagyományos felfogás szerint nyelvileg nem képzett hallgatókat tanítani. Az évek során változott a hallgatók érdeklődése és összetétele, de néhány tény változatlan maradt: a hallgatók most is többnyelvűek, hindiül, angolul, pandzsábiul, néhányan maráthiul és bengáliul beszélnek, de van tamil és telugu nyelvű hallgatóm is. India – hivatalosan ezer körüli számot elérő – nyelve és dialektusa¹¹ között az angol és a hindí nyelv kiválasztott helyzetben van. Az egynyelvű környezetből jött tanár számára ez az összetett „nyelvi-nyelvbéli hovatartozás” idegen lehet, de lehet izgalmas kihívásnak is tekinteni.

¹⁰ KÖVES 2014: 24–35.

¹¹ WILHELM 2015: 343.

Indiában a nyelvhasználat társadalmi- és politikai feszültségek terepe az iskolai és óvodai szinttől az egyetemig. A gyerekek óvodás-kisiskolás koruktól kezdve „két külön világhoz” tartoznak a szerint, hogy hindí vagy más, helyi indiai nyelven tanító állami iskolába, vagy angol nyelvű magániskolába járnak. A hallgatók identitását gyakran a magániskola neve és az angoltudásuk minősége határozza meg. Míg az ingyenes állami iskolákban az angol csak egy a sok tantárgy közül, a tandíj alapján működő magániskolákban minden tantárgyat angolul tanítanak, sokkal több a nyilvános szereplés és ez növeli a diákok önbizalmát.¹²

A részidős nyelvhallgatók a nyolcvanas években gyakran Delhi környéki falusi, kisgazdálkodói környezetből jártak be. Most a hallgatók családja gyakran kishivatalnoki, kiskereskedői, vagy a szolgáltatói rétegbe tartozik – szüleik foglalkozása: tanár, bankhivatalnok, hivatalszolga, kisüzlet tulajdonosa, autóvezető, buszsofőr, szabó – és első generációsként tanulnak az egyetemen. Az új szakmákban idegenvezetőként, informatikusként, fordítóként szeretnének elhelyezkedni. Ez sokszor azt is jelenti, hogy nyitottak az új kulturális értékek felé, amelyekkel a Tanszéken találkozhatnak, különösen ha aktívan részt vehetnek a tevékenységekben.

MILYEN NYELVEN TANÍTSUNK?

A nyelvtanítás és a nyelv bevezetése során az angolra és a hindire lehet támaszkodni; végülis az angol hivatalos nyelv 350 millió beszélővel, ugyanakkor Indiában a helyi, a kontinensen változó regionális kiejtésre, intonációra, frazeológiára, és szintaxisra épül. Az is előfordulhat, hogy a hallgatók a magyar előtt németül, oroszul, spanyolul, portugálul vagy franciául tanultak. Az indiai angol irodalom Arundhati Roy, Salman Rushdie vagy Raja Rao műveiben a helyi nyelvi fordulatok, szóképek és ritmus használatával saját esztétikai értéket hozott létre. Az indiai angol sajátosságait érdemes megtanulni például a szókincsben: a milliók és százazrek kifejezésére külön szót használnak: a *százezer* jelentése *egy lakh* és a tízmillió *egy crore* (krór).

A kiejtés területén a magyar „a” kiejtése és a labiális magas „ö, ő, ü, ű” kiejtése külön gyakorlást igényel – ez talán a kiejtés legnagyobb kihívást

¹² KUMAR 2016: 56–74.

jelentő része –, mert ilyen magánhangzók nincsenek a hindiben. 2009-ben egy kiejtési versenyen „kötelező” versként József Attila *Csodaszarvasát* kapták a hallgatók – ez az a vers, ahol az *ő* és az *ű* kiejtése próbára teszi az indiai nyelvtanulót: „*Űkös űkünk, ősök őse, / ázsiai puszták hőse,*”. Néhányan kiválóan megtanulják a kiejtést, míg a többiek, akik rendszeresen járnak órára egy szemeszter elmúltával találják meg a kiejtés számukra elérhető és személyenként változó optimális mértékét.

A magyar mássalhangzók közül a diákok egy részének a réshangok és zárréshangok („s-sz, z-zs, c-cs”) megkülönböztetése és kiejtése okoz nehézséget. Speciális hangsorokkal, „nyelvpörgetőkkel” – például Szabó T. Anna „Kicsi kéz, kicsi kéz, / kicsike, de ha csikiz, / ki-kicsap a sikitás! / Csiki-csuki csikizés!” – élvezettel gyakorolják a nehéznek tűnő hangokat is. A c-t egy kedvelt Szabó T. Anna ötsorossal gyakoroljuk, mely így kezdődik: „Icipici fakatica / facipőbe cicafoci...”

A regionális eltérések miatt a „s” és „sz” hangok megkülönböztetése jelenthet problémát. A magyar szájpapráshangok „gy, ty, ny” kiejtése és írása sokszor nehéz, a hangokat és a betűket is gyakran felcserélik, mert csak egy képzési jegyben térnek el egymástól. A „gy” tanításakor a „Gyere Gyuri Győrbe...” kezdetű mondóka igazi sikert arat, amikor játékos verseny formájában gyakorolják. A hindiben a „t” variációi közül az angol t-t kakuminális \bar{t} -vel írják át hindire és ezért sokszor látjuk a magyar t-t neveken és szavakban \bar{t} -vel, hibás hindí átírásban.

MAGYAR KULTURÁLIS INTÉZET

A Magyar Kulturális Intézet támogatása nagyon sokat jelent az egyetemi oktatás számára és az Intézet, eredeti nevén DMTKK 1978-as megalakulása óta épít a kulturális érdeklődés hasonló elemeire, a film, a tánc, a zene és az irodalom iránti változó, „sokszínű” és állandóan „újrakonstituálódó”¹³ érdeklődésre. A magyar filmnek és zenének ebben a negyven évben rendkívüli hatása volt, annak ellenére, hogy az indiai irodalom kisugárzása, vonzása Magyarországon nem hasonlítható a magyar irodalom indiai hatásához.

A Corvina kiadó angol és kétnyelvű angol-magyar kiadványai és a csütörtökönként új filmeket bemutató Fábri Film Club ahol – az akkori indiai fiatalok – a mai közép-, vagy idősebb generáció a nyolcvanas-

¹³ KULCSÁR-SZABÓ 2000: 72–73.

kilencvenes években megismerkedett Szabó István, Tarr Béla, Mészáros Márta, Enyedy Ildikó és Elek Judit filmjeivel, népszerűvé tették a Magyar Intézetet Delhiben és a kisebb-nagyobb indiai városokban.

A DMTKK 2018-ig Delhi központi helyén, a várost keresztülszelő Jan Path Road-on helyezkedett el, és adott otthont a magyaróráknak, és a Delhibe látogató magyar íróknak, művészeknek, kutatóknak – Háy Jánosnak, Tóth Krisztinának, Lanczkor Gábornak, Márkus Péternek –, akik örömmel beszélgettek a hallgatókkal. Az irodalmi találkozókra készülve a hallgatók fordítottak, a találkozókra verseket, prózarészleteket olvastak fel, vagy színdarabjeleneteket, adaptációkat adtak elő magyarul, hindi vagy angol fordításban. Az irodalmi esteken kívül ez egy olyan közösséget hozott létre, ahol a magyar nyelvtanulás és kultúra ügye közös ügy lett, ahol a hallgatók és barátaik örömmel készültek új és más alkalmakra, vettek részt eseményekben, például *flash-mob*ban az egyetemen a költészet napján, vagy segédtanárokká váltak expressz magyarórákon egy delhi iskolában.

Express magyaróra az újdelhi Mount Carmel iskolában (2017)

TANSZÉKI FILMFESZTIVÁL

A Delhi Magyar Intézet részt vesz az egyetemi filmfesztiválon, a Little Europe fesztiválon, amely egy-egy témához fűződik mint: a család, a nagyváros, a migráció, vagy női sorsok. Ezzel próbáljuk ellensúlyozni a szórákkoztató, elsősorban kasszasikerre törekedő Bollywood-filmek táncos-zenés, kész elemekre, sajátos filmesztétikára épülő fajtáját, amely gyakran nehezé teszi a hallgatók számára a művészfilm befogadását és interpretációját. A tanszéki filmfesztiválon az angol feliratos filmeket a tanszéken tanított nyelveken mutatjuk be, és a vetítést műhelybeszélgetések követik, amelyeket az utolsó négy-öt évben Hirsch Tibor, Vajdovich Györgyi, Muszatics Péter vezetett. Így mutattuk be az utóbbi években a *Családi tűzfészek*, *Csinibaba*, *Szerencsés Dániel*, a *Napfény íze* és a *Mephisto* című filmeket.

Az együttműködés másik területe az évente meghirdetett Kőrösi Csoma Hungarológiai Díj, amelyet a Balassi Intézet 2006-ban alapított. A Kőrösi Csoma Hungarológiai Díj minden évben jutalmazza a legjobb, Magyarországgal foglalkozó esszéket. 2021-ben a díjnyertes dolgozatok témája volt: Magyarország és India helyzete az első világháború idején; a sakk és a főzés Magyarországon és Indiában; és a magyar és az indiai rendőrség története és szervezeti felépítése.

IRODALMI ÉS KULTURÁLIS PROJEKTEK, FORDÍTÁSOK

A magyar irodalom indiai fordításával kapcsolatban a fogadtatás, a helyi lehetőségek döntő jelentőségűek. Ebben az összefüggésben érdemes arra emlékezni, hogy a hatvanas években az indiai (hindí, malajalam és bengáli) irodalom új hulláma érdeklődéssel fordult a modern lengyel, cseh, magyar, és orosz irodalom felé. Raghuvir Sahay (1928–1990) költő és fordító a *Dinman*, hindí folyóirat szerkesztője magyar irodalmat fordított hindire. Sahay *A szarvassá változott fiú*, *Modern magyar költészet* című antológiáját ma is a hindí fordítás mérföldköveként tartják számon; *Három magyar dráma* című kötetében Örkény *Tótékját*, Karinthy egyfelvonásosát, a *Gózt* és Csurka István *Eredeti helyszín* című darabját fordította le.¹⁴ A *Tótékat* és a *Gózt* többször is előadták.

Raghuvir Sahay mellett Vishnu Khare (1940–2018), Kedarnath Singh (1934–2018), Chandra Kiran Rathi (1944–2021) és Girdhar Rathi is for-

¹⁴ SAHAY 1983, 1989.

dítottak magyar prózát és verset hindire. Tekintve, hogy ők elismert költők a művek is a hindí irodalom részévé váltak. De a magyar versek hindí fordításai az angol fordításokon alapultak, nem a magyar eredetin.

Magyar eredetin alapuló fordításokat készített, illetve készít ma is Indu Mazaldan, egykori magyar szakos hallgatónk, a Balassi Intézet ösztöndíjasa. Indu először egy *Prém Rág* című kötettel,¹⁵ magyar szerelmesversek hindí fordításával jelentkezett. Ez volt az egyetlen versfordítás kötete, de a *Prém Rág* után tizenöt prózakötetet adott ki, amelyeket a magyar klasszikusok gyűjteményének is nevezhetnénk, és amelyek magyar eredetin alapulnak. A kiadott könyvek között vannak Mikszáth-novellák, magyar mesegyűjtemények, Kosztolányi-regények, Kertész Imre *Sorstalanságja*, Dragomán György *Fehér királya*,¹⁶ utolsó fordítása Szerb Antal *Utas és Holdvilág*¹⁷ című műve. A hallgatóim nagyon szeretik ezeket a fordításokat, de ugyanakkor ezek nem váltak a hindí irodalom részeivé olyan mértékben, mint például Raghuvir Sahay fordításai.

A *Vendégoktatók a Magyar Kultúráért* pályázat, az az évente ismétlődő program, amelynek keretében a KKM lehetőséget nyújt az oktatóinak, hogy a magyar kultúra egy jellemző egyéniségét, kiemelkedő művét, együttesét mutassák be a nagyközönségnek. Azokban az években, amikor nem voltam hivatalos lektor, hanem ún. „kapcsolattartó személy”, 2008-ban kaptam alkalmat arra, hogy megvalósítsam a *Párbeszéd a színházban és a színházon kívül* című programot, Háy Jánossal, amelynek keretében Háynak Delhi-ben és Andra Pradésban volt több fellépése.

A *Vendégoktatók a Magyar Kultúráért* 2014-es lektori kinevezésem óta évente adott programra lehetőséget: 2015-ben Lanczkor Gábor költő, író, drámaíró; 2016-ban Orcsik Roland költő, író; 2017-ben a Kaláka együttes öt tagja és Szabó T. Anna költő, fordító; 2018-ban Vörös István költő; 2019-ben Hidas Judit író, újságíró vett részt az indiai *Irodalom éjszakája* programon. Tóth Krisztinát a Poetry across Cultures nevű kör hívta meg 2009-ben. Ezekre az alkalmakra a hallgatók is felkészültek, a Delhi-ben szervezett programokon az ő fordításaik, részvételük, logisztikai segítségük elengedhetetlen volt. A látogatásoknak többrétegű közösségi és kulturális vonzereje volt. A nagyobb befolyású közmédia által sugárzott interjúkon, ismertetéseken kívül, mint például Háy János és Lanczkor Gábor esetében, voltak író-olvasó találkozók az egyetemeken, *college*-okban is, amelyeken az alkotók személyes kisugárzása még jobban érvényesülhet.

¹⁵ MAZALDAN 1993, 1994, 2005, 2016.

¹⁶ DRAGOMÁN 2010.

¹⁷ SZERB 2016.

Orcsik Roland magyar hallgatókkal a Szlavisztika--Finnugrisztika Tanszéken (2019)

Mivel az indiai hallgatók Magyarország iránti érdeklődése nem célszerűen irányított, ezek a találkozók is gyakran hozzájárulnak ahhoz, hogy a hallgatók felfedezzék, mik azok a specifikus ismeretek, témák Magyarországgal kapcsolatban, amely leginkább érdekli őket.

FORDÍTÁSOK TÁRSFORDÍTÓKKAL ÉS HALLGATÓKKAL

A Háy-program keretében fordítottuk le Girdhar Rathival Háy János *Gézagyerek* című színdarabját, elbeszéléseit és verseit.¹⁸ Lanczkor Gábor *Sound Odyssey* című angol nyelvű verskötetét a Poetrywala kiadó jelentette meg.¹⁹ India része Lanczkor és Orcsik Roland regényeinek, Háy és Tóth Krisztina esszéinek indiai látogatásaik óta. A magyar irodalom hindí fordítását a National Publishing House, a Rajkamal Prakashan, a Vagdevi

¹⁸ HÁY 2008.

¹⁹ LANCZKOR 2016.

Prakashan, az angol fordításokat a kolkuttai Seagull kiadó segíti, akik Krasznahorkai, Kertész Imre és Tóth Krisztina munkáit adták ki.

1983-ban a National School of Drama előadta Raghuvir Sahay fordítását, amelyet a *Tóthékből* készített. A hallgatók is eljöttek az előadásra, megértették a túlélésnek és a szervilitásnak a légkörét, amelyet a darab mutat be és elhatározták, hogy a tanszéki kulturális fesztiválon ezt a darabot adják elő. Azóta is úgy látom, hogy a magyar színház, költészet, irodalom megközelítése hallgatóink aktív részvételével elképzelhető – mindig meglepetésként ér, hogy mennyire magukra találnak a fordítások és adaptálások során. Ilyen összmunkával született Örkény *Vérrokonok*, Molnár Ferenc *Liliom*, Kosztolányi *Becsületes város*, Balázs Béla *Mosolygó Tündérszép Ilona*, vagy Németh László *Gandhi halála* előadása.

A *Mosolygó Tündérszép Ilona* előadása (2019)

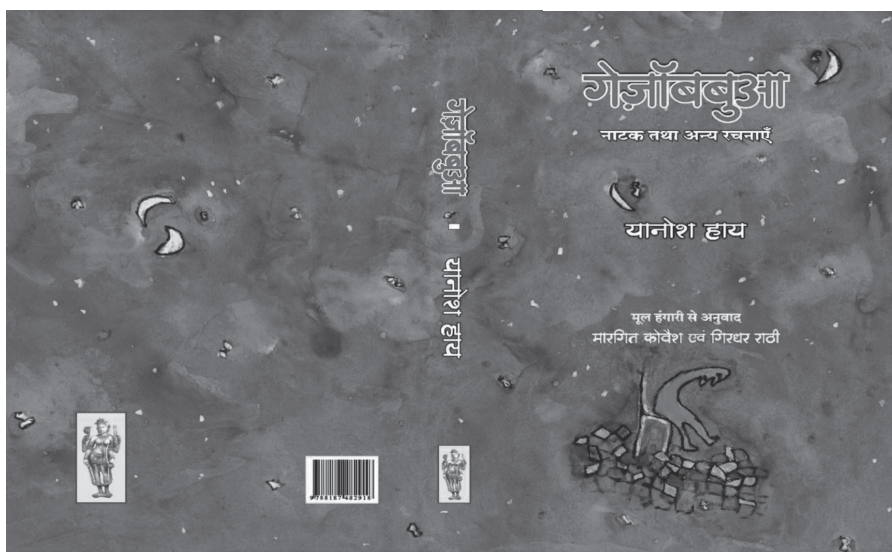
Az évek során több magyar-hindí fordítási projektben vettem részt és többet kezdeményeztem; ezek társas/csoportos fordítások voltak fordítókkal és hallgatókkal. *Abhineta ki mritju*²⁰ (*A színész halála*) válogatásban az író

²⁰ KÖVES 2001.

Asghar Wajahat, az ELTE hindí tanára Négyesi Mária, Indu Mazaldan, volt tanítványaim Vandana Sharma, Indu Kant Angiras és Jatin Kaushik vettek részt). Az Arany János-kötet²¹ (amelyben a költő Suresh Salil, régi hallgatók mint Indu Kant Angiras, Himani Parasher, Indu Preet Kaur fordítottak), vagy a Girdhar Rathival készült fordítások – *Modern magyar költészet*,²² *A Gézagyerek, Gandhi halála*²³ –, ami a hindí és magyar szöveg együttes „élvező megértésében” „megértő élvezetet jelent.”²⁴

Érzelmi kötődésemet a hindí nyelvhez, amit „bizonyos módon és egy bizonyos fokig”²⁵ beszélek, táplálja a fordítás, amely lehetőséget ad arra, hogy a közös munka során – elsősorban Girdhar Rathival – próbára tegyem a magyar szöveg esztétikai hatását hindiül. Megélttem a két nyelv „hasonlóságát” és „elválasztottságát”, például felfedeztem, hogyan mesél Frédi bácsi hindiül Esterházy *Bevezetés a szépirodalomjában*, vagy hogyan szólnak meg hindiül Háy Gézagyereket pizskáló figurái, Lajos és Laci.

Háy János, *A Gézagyerek hindí fordítás*

²¹ KÖVES 2018.

²² RATHI – KÖVES 2008.

²³ NÉMETH 2018.

²⁴ KULCSÁR – SZABÓ 1999: 46–60.

²⁵ DERRIDA 1997.

Jelenleg a legnagyobb kihívás számunkra a digitális korszaknak való megfelelés, a távoktatás illetve a „blended” oktatás hatékony felhasználása az indiai magyartanításban. A digitális távoktatás jelentőségét a COVID-19 indiai elterjedése, a helyi oktatási intézmények bezárása igazolja és a második hullám elterjedése indokolja most is.

A nyelvoktatás, akárcsak a mobiltelefon használata Indiában ugrás-szerű változáson megy keresztül. Statisztikák szerint 1,10 milliárt mobiltelefon van az országban és az összes internetfelhasználás 79%-a mobiltelefonon történik. Indiában 448 millió ember használja a közösségi médiát, ami az országot a világ legnagyobb Facebook-használójává teszi.²⁶ A Facebook App, a GoogleTranslate és a Duolingo, a többi applikációval együtt a diákok mobiltelefonján van. Az órákon sokan nem a tankönyvet és a munkafüzetet veszik elő, hanem a telefonjukkal dolgoznak.

2020 márciusa óta az egyetemi csoportoknak az interneten tartunk órákat, idén a Magyar Kulturális Intézet óráit is GoogleMeet-en tartom. Az órák nem haladnak tökéletesen, egyrészt az internet ingadozása, vagy az otthoni zajok sokszor zavaróak, másrészt a hallgatók közül soknak a virtuális *home office*-ből vissza kellett térniük a valóságos, fizikai hivatalba, ami azt jelentette, hogy éppen a munkahelyükről utaztak haza, amikor este 6-kor elkezdődött a magyaróra. De az internet használata lehetővé tette, hogy földrajzilag Delhitől távolos helyekről, Bengaluruból, Kolkattából, Benáreszből jelentkezzenek hallgatók a magyaróra, sőt az egyik indiai hallgató először Lengyelországból, később Portugáliából jelentkezett be.

EGYÜTTMŰKÖDÉS A DIGITÁLIS TÉRBEN

Amikor Európában tanító kollégáim beszélnek a távórák előnyeiről, a hangképzés pontosabb tanításáról, vagy az ellenőrzés-javítás lehetőségeiről, házi feladatok benyújtásáról sokszor értetlenül hallgatom őket. A mobiltelefon használata meghatározza azokat a kereteket, amelyek között a diákok itt dolgoznak. Hallgatóink túlnyomó többségének a telefon az egyetlen digitális eszközük. Valószínűleg az internet minősége is meghatározza, hogy mennyire lehet a hangképzés sajátosságait bemutatni és érzékelni.

²⁶ KEMP 2021.

Végződéseket gyakran én sem hallok digitális körülmények között a hang torzulása miatt.

A COVID-19 járvány és a kijárási tilalom előtt 2018-ban az egyetemi órák kiegészítésére hoztuk létre a „Magyarul csiripelő” csoportot a Facebookon, ahol az órákon kívül is együttműködhetünk²⁷ a hallgatókkal, de általában magyarul írunk a Facebookon az élményeinkről, és a hallgatók magyarul válaszolnak a többiek bejegyzéseire és képeire.

A digitális térben is együtt dolgozunk Örkény-egyperceseken és magyar versek többnyelvű fordításán mint Pilinszky *Átváltozásán*, vagy Nemes Nagy Ágnes *Tanulni kell* című versén amelyeket magyarul, hindiül, bengáliul, maráthiul és tamilul lehet hallani a hallgatók-fordítók előadásában a Magyar Kulturális Intézet weboldalán.²⁸ Az Örkény-egypercesek közül többet a fordítók, Asghar Wajahat és Indu Mazaldan olvasnak fel. A többi egypercest hallgatók, Vishakha Verma, Anurag Kumar, Divya Sharma, Amirul Haqqi, Anjali Sharma mondták el magyarul, hindiül és angolul.²⁹

A COVID-19 járvány második hulláma még több áldozattal, veszteséggel járt Indiában, mint az első. A megbetegedések, a gazdasági pangás minden hallgatónak más és más kihívást jelent, sokak számára egy, vagy több családtag, közeli barát elvesztését. A kihívásokkal nekünk, tanároknak is szembe kell nézni, ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy az utóbbi hónapokban a digitális oktatás mindannyiunk számára testközelbe került. Nagy mértékben rajtunk múlik, hogyan hogy élünk a lehetőségekkel.

BIBLIOGRÁFIA

BETHLENFALVY, Géza

1977 *A Dedicated Life*. New Delhi, HICC.

1980 *India in Hungarian Learning and Literature*. New Delhi, Munshiram Manoharlal Publishers.

1981 *Charles Fabri. Life and Work*. New Delhi, Sterling.

1990 *Enchanted by India. Ervin Baktay 1890–1963. Life and Works*. New Delhi, HICC.

DERRIDA, Jacques

1997 *A másik egy nyelvűsége*. Pécs, Jelenkor.

DRAGOMÁN György

2010 *Szaféd bádshah*. New Delhi, Lokchetna Prakashan.

²⁷ Magyarul Csiripelő 2021.

²⁸ Magyar Kulturális Intézet 2021.

²⁹ Magyar Kulturális Intézet Örkény 2021.

- HÁY János
2008 *Gézababua*. Bikaner, Vagdevi Prakashan.
- KEMP, David
2021 „Digital 2021: India” *Datareportal* 2021. február 11. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-india> (utolsó megtekintés: 2021. május 31.)
- KÖVES, Margit (ed.)
1985 *Papers on the Literature of Buddhism. Kőrösi Csoma Bicentenary Seminar*. Delhi, Delhi University.
- 2001 *Abhinéta ki mritju*. New Delhi, National Publishing House.
- KÖVES Margit
2010 „Hungarológia Indiában: magyar nyelv és kultúra a Delhi Egyetemen.” *THL2. A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 24–35.
- KÖVES, Margit (ed.)
2018 *János Arany. Kathagít évam kavitaen*. New Delhi, Rajkamal Prakashan.
- KULCSÁR-SZABÓ Ernő
2000 „A (nemzeti) kultúra – mint a változékony üzenetek metaforája.” *Tiszatáj*, 200. 3. 66–77.
- 1999 „A fordítás „antihumanizmusa” mint az önmegértés új történeti alakzata.” *Alföld*, 50. 2. 46–60. <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00035/kulcsar.html>. (utolsó megtekintés: 2021. május 30.)
- KUMAR, Krishna
2016 *Education, Conflict and Peace*. New Delhi, Orient BlackSwan.
- LANCZKOR, Gábor
2016 *Sound Odyssey. Selected Poems*. Mumbai, Poetrywala.
- LÁZÁR, Imre
2009 *Cultural Diplomacy: A Case Study of Indo-Hungarian Cultural Relations 1962–2008*. (Ph.D. dissertation.) New Delhi, Jawaharlal Nehru University.
- Magyarul csiripelő. 2021 FACEBOOK GROUP <https://www.facebook.com/groups/354311295344527> (utolsó megtekintés: 2021. május 31.)
- Magyar Kulturális Intézet. 2021. <https://culture.hu/en/delhi> (utolsó megtekintés: 2021. május 31.)
- Magyar Kulturális Intézet Örkén. 2021. <https://www.youtube.com/channel/UC0W8fPvTaFPxFas91QKx-Tw> (utolsó megtekintés: 2021. május 31.)
- MAZALDAN, Indu (szerk., ford.)
1993 *Prém Rág, Szerenád*. New Delhi, National Publishing House.
- MAZALDAN, Indu (ed., trans.)
1994 *Vitt mantri ka nasta*. New Delhi, National Publishing House.
- 2005 *Hangári lok kathaen*. New Delhi, Harshita Prakashan.
- NÉMETH László
2018 *Gandhi ki mritju*. New Delhi, Rajkamal Prakashan.
- RAMANUJAN A. K.
1999 *Telling Tales. Collected essays of A.K.Ramanujan*. New Delhi, Oxord University Press.
- RATHI, Girdhar – KÖVES, Margit (ed., trans.)
2008 *Dasz ádhunik hangári kavi*. Bikaner, Vagdevi Prakashan.

- SAHAY, Raghuvir (ed., trans.)
1983 *Tín ádhunik hangári náta*k. New Delhi, Koumudi.
1989 *Ádhunik hangári kavita*. New Delhi, Sahitya Akademi.
- SZERB Antal
2016 *Rahgir aur csandhi rát ka szafar*. New Delhi, Vagdevi Prakashan.
- VIJ, Satinder K. – LÁZÁR, Imre (ed.)
1992 *Alexander Csoma de Kőrös: Pioneer of Oriental Studies in Hungary*. New Delhi, HICC.
- WILHELM Zoltán
2015 *India regionális földrajza*. Pécs, Publikon.
- WOJTILLA, Gyula
1981a *Amrita Sher-Gil and Hungary*. New Delhi, Allied Publisher.
1981b „Babu Rajendralala Mitra and the Hungarian Academy of Sciences.” *News from Hungary*, 20. 12.
1981c *Hungarians in Maharaja Ranjit Singh’s court*. New Delhi, HICC.
WOJTILLA, Gyula (ed.)
1981d *Writings of Hungarian Islamologist Gyula Germanus. Contribution of Islam to world civilization and culture*. New Delhi, Light and Life Publishers.
- WOJTILLA, Gyula
1982 Sanskrit Studies in Hungary. *News from Hungary*, 21. 11. 16.
1983 *Rabindranath Tagore in Hungary*. New Delhi, HICC.

MAGYAR KULTÚRDIPLOMÁCIA DÉL-ÁZSIÁBAN – KÖTELESSÉGEK ÉS LEHETŐSÉGEK

WILHELM ZOLTÁN¹

I. BEVEZETÉS

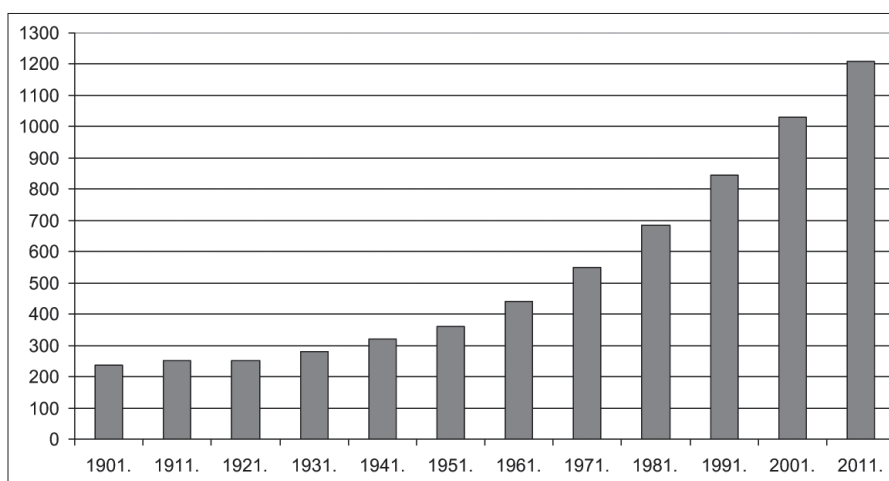
Hazánk közvéleménye *Kőrösi Csoma Sándorra* – helyesen – a tibetológia tudományának atyjaként tekint, illetve olyan példaképnek tartja, aki számtalan, a keletkutatás ösvényére lépő magyart inspirált. Kőrösi kiemelkedő magyar személyiségeket „vonzott” az indiai szubkontinensre, akik közül szintén nagyon sokan alkottak maradandót (döntően saját erőforrásból) a térségben. Sajnos e nagyszerű életművet létrehozók közül többek eltűntek emlékezetünkéből, vagy még be sem kerültek abba a virtuális emlékezetpolitikai panteonba, amely megilletné őket. Pedig ezek a személyiségek (sokuk esetében használhatjuk a „kiválóságok” megjelölést) nem csak hidakat építettek India és Magyarország közé, hanem előadásaikkal, újságcikkeikkel, könyveikkel, tudományos publikációikkal évtizedekre meghatározták a hazai India-képet. Ezzel szemben az Indiában kialakult Magyarország-imázs döntően az intézményesült kultúrdiplomáciánk tevékenységének eredménye.

Jelen írásomban röviden megvizsgálom azt a működési környezetet, amelyben a Delhi Magyar Tájékoztatási és Kulturális Központ (DMTKK, 2021-től Delhi Liszt Intézet) tevékenykedik és néhány javaslattal élek a jövőben Indiában folytatott magyar kultúrdiplomáciai tevékenységre vonatkozóan.

¹ Habilitált egyetemi docens, a Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke; igazgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézet, Ázsia Központ; 2015–2019 között a Delhi Magyar Tájékoztatási és Kulturális Központ igazgatója, Magyarország Nagykövetségének kulturális tanácsosa. E-mail: wilhelm@gamma.ttk.pte.hu; ORCID: 0000-0002-2537-2412

II. AZ INDIAI MAGYAR KULTÚRDIPLOMÁCIA MŰKÖDÉSI KÖRNYEZETE

Az indiai szubkontinens legnagyobb és legnépesebb állama a terület majd $\frac{3}{4}$ részét elfoglaló, hazánknál 35-ször nagyobb Indiai Köztársaság. A szárazulatok 2,2%-ára terjedő országban él Földünk népességének 17,5%-a, így India a Föld második legnépesebb országa (1. ábra), s egyben a világ harmadik legnagyobb nemzetgazdasága.² Gazdasági növekedésének üteme jelentős, Ázsiában rövidesen a kínai, lassuló lokomotív helyébe léphet. Az indiai középosztály – létszámát tekintve – az utóbbi húsz évben meg négyszereződött, az ezredfordulóra megközelítette a 250 millió főt, 2025-re pedig az 500 milliót! Mindeközben az ország nélkülözőinek évente 1%-a küzdött fel magát a szegénységi küszöb fölé. Ezzel párhuzamosan a népességnövekedés 2,2%-ról 1,7%-ra csökkent. Időközben az egy főre eső éves jövedelem megháromszorozódott (vásárlóerő paritáson számolva).³

Az indiai népesség számának változása (millió fő, 1901–2011).

Forrás: Census India 2011

Mindemellett az indiai diaszpóra is egyre nagyobb jelentőségre tesz szert planétánkon. Ma, becslések szerint, legkevesebb 25 millió indiai gyökerekkel rendelkező ember él szerte a világban, akik közül sokmillió továbbra

² CIA World Factbook 2021; SZEGEDI–WILHELM 2008: 404; Census India 2011.

³ WILHELM 2015: 313.

is indiai állampolgár.⁴ A főleg az Egyesült Államok-béli, a nyugat-európai és a feltörekvő országokban megfigyelhető jelenlétük tovább növeli azt a globális szerepkört, amelyre India az elmúlt években szert tett.

India demográfiai arculata rendkívül fiatalos. A lakosság 44%-a 25 év alatti, míg a teljes népesség 26%-a 15 évnél is fiatalabb. Mindez a „demográfiai jutalék” segíti Indiát abban, hogy a fiatal, aktív és innovatív munkaereje révén a globális gazdaság kiemelkedő szereplője legyen. Az erre alapozott „outsourcing” és a szolgáltatások exportja miatt érdemelte ki az ország a „világ hátsó irodája” elnevezést.⁵ Naréन्द्रa Módí, India miniszterelnöke, illetve pártja többször deklarálta, hogy célja megteremteni a 21. század új, globális gazdasági és politikai erőcentrumát, melyhez az Egyesült Államok geopolitikai érdekei is fűződnek (Barack Obama [2015. 01. 26.]: „India és az Egyesült Államok nem csupán természetes partnerek, de úgy gondolom, Amerika India legjobb partnere lehet.”).⁶

Ugyanakkor Módí 21. századi Indiájának egyik sarokköve a felsőoktatás fejlesztése, mely része az öt T-programjának: *Tradition, Talent, Tourism, Trade and Technology*. A gazdasági bővüléssel, a felsőoktatás fejlesztésével, a globális hatások erősödésével az indiai emberek kultúra-fogyasztási szokásai is megváltoznak. A fentiekben felvázolt néhány adat is kiválóan rávilágít arra a tényre, hogy Indiában (Dél-Ázsiában) nem egyszerűen meg kell őriznünk kulturális diplomáciai pozíciónkat, hanem jelenlétünket erősíteni szükséges.

III. INTÉZMÉNYI ELŐZMÉNYEK, MŰKÖDÉSI KERETEK

A DMTKK 1978-tól működött az 1-A Janpath alatt lévő, Baikunth néven ismert épületben, mely 1937-ben került Sir Sobha Singh – a világhírű író, Kushwant Singh édesapja – építési vállalkozó tulajdonába. A DMTKK azelőtt kevesebb programmal, de nagyobb kiküldötti létszámmal működött, pl. igazgatóhelyettes, illetve főkönyvelő is dolgozott az intézményben. Volt idő, amikor 15-en álltak alkalmazásban az Intézetben. India jelentőségének növekedésével, sajnos fordított arányban változott a kiküldöttek és a helyi munkatársak létszáma.

A Központ működési helyének kiválasztása a legjobban sikerült. A ház különálló, kert vette körül, magas fákkal, viszonylag sűrű növényzettel,

⁴ SOMOGYI 2018: 112; WILHELM 2009: 31.

⁵ CIA World Factbook 2021; WILHELM 2015: 326.

⁶ „Obama in India...”

amely nem csak az intimitást szolgálta, hanem a világ legszennyezettebb levegőjű megavárosában, természetes zaj- és szennyeződésszűrő hatású volt. Az évek során az épületben és környezetében kivitelezett átalakítások lehetővé tették, hogy a kiküldöttek részére külön bejáratú (korábban igazgatói és igazgatóhelyettesi) lakások, kiállítótér, moziterem, könyvtár, irodák, nagy kert, teniszpálya, gépkocsitárolásra alkalmas terület, a helyi munkatársak lakásai jöjjenek létre. Az 1/A Janpath alatt működő történelmi épület és intézmény neve bekerült az indiai–magyar kultúratörténetbe, amivel most már a mi indiai kultúratörténetünk is összeforrt. Brunner Erzsébet a házban tartotta kiállításait, Vivan Sundaram az Amrita Sher-Gil Archive-ot, az Amrita Sher-Gil-albumok bemutatása is itt történt.

A DMTKK az elmúlt években vészesen forráshiányos környezetben működött. A hosszabb távú szerződés hiánya (az épületbérleti szerződést évente kötötték újra) megakadályozta a korábban kiadott épületrészek bevételképző szerepét, így a bérleti díjat teljes egészében központi forrásból kellett fedezni, míg azelőtt a bérlőink jelentős összeggel járultak hozzá az Intézet bérleti díjának kifizetéséhez. A velük 2008-ban megkötött szerződés szerint az AFD Banktól és a Sandy Bear Inc.-től bérleti díj és adomány származott, amely az éves házbérleti díj 85%-a volt! Vagyis abban az időben – amikor még hosszabb távú bérleti szerződéssel rendelkezünk – a bérleti díj mindössze 15%-át kellett magyar állami forrásból megfizetni! Az albérlők elmaradása nem csak a Magyar Állam által fizetett bérleti díj hirtelen megnövekedését okozta, hanem az állammegóvásra költendő összeget is jelentősen megnövelte, hiszen amit addig az albérlőink tartottak karban, azt később nekünk kellett. (Pl. a Sandy Bear Inc. kertészt is alkalmazott, így abban az időben a DMTKK rész munkaidős kertésszel dolgozott. A Sandy eltűnésével maradt a rész munkaidős kertész, de a megnövekedett feladattal szélmalomharcot vívott. Az AFD Bank alkalmazottai pedig a teniszpályát és szintén a kert egy részét tartották karban.) Emellett a „Hungarophil”, így mérsékelt bérleti díjat megállapító eredeti tulajdonos halálát követően az örökösök egyre inkább piaci árat kértek. A pénzügyi aránytalanságokat jelzi, hogy a Balassi Intézet által biztosított szakmai keret (ebben pl. a reprezentációs költségek is benne foglaltattak) 2015-ben mindössze 6%-a volt az éves épületbérleti díjnak! Mindemelllett a Külgazdasági és Külügyminisztérium integrációjával megszűnt annak a lehetősége, hogy a saját bevételek (pl. a kiállítótér vagy az auditórium kiadása) közvetlenül visszaforgatásra kerülhessenek. 2016 előtt ezek a pénzüsszegek célzatosan programszer-

vezésre, működtetésre voltak fordíthatók. Ezek elmaradása a kulturális programkínálat szegényedését, a működés további nehezédesét okozták. Az Intézet létszáma vészesen lecsökkent, a korábban a DMTKK-ban dolgozó magyarok feladatkörének teljes, jelentős vagy egy része közvetlenül az igazgatóra terhelődött. Mindemelllett, ha India növekvő súlyának megfelelő kulturális diplomáciai jelenlétet szeretnénk, és ha ezt a jelenlétet nem szinten tartó, vagy követő küldetésnek tekintjük, hanem offenzívának, akkor ez nem oldható meg egyetlen diplomata állomásoztatásával. Az Intézet működését tovább nehezítette, hogy – a tulajdonosok kompromisszumképtelensége miatt – a Külgazdasági és Külügyminisztérium 2018-ban a Baikunth elhagyása mellett döntött, így India fővárosában a magyar kulturális misszió saját infrastruktúra nélkül maradt. Öröm az ürömben, hogy az új kulturális intézet már épül Magyarország nagykövetségének telkén.

IV. A MAGYAR KULTÚRDIPLOMÁCIA INDIAI TÁVLATAI

Elsődleges cél, hogy a Delhi Liszt Intézet megfeleljen a rá vonatkozó, hazánkban megváltozott jogszabályi feltételeknek. Küldetésének teljesítéséhez ugyanakkor eleget kell tennie a Magyarországon és Indiában is folyamatosan változó társadalmi elvárásoknak. A magyar nyelv és kultúra szüntelenül fejlődik, emellett az egyetemes magyar kulturális örökség tudományos igényű feltárása napról napra új eredményekkel bővíti nemzeti kincsünket. Egyúttal a hazai kulturális infrastruktúra és az intézményi keretek is folyamatos átalakuláson mennek keresztül. Emellett a célország, India is rendkívül gyors átformálódások színtere. Ezért van hallatlan különleges helyzetben a Delhi Liszt Intézet, hiszen ha változik, fejlődik az érték, amelynek közvetítésére hivatott, de a cél is folyamatos mozgásban van, a Központnak is állandó alkalmazkodásra, mi több, e metamorfózisok előrejelzésére van szüksége.

Ugyanakkor modernizálódik, fejlődik a kultúra közvetítői eszköztára is. Az infokommunikációs technológia rohamos – kifejezetten a pandémia idején történt – előretörése, ezen változások tudatos kezelése úgy válhat az Intézet előnyére, hogy képes lesz megfelelni a növekvő igényeknek és követelményeknek. Az egykori DMTKK, ma Liszt Intézet kultúraközvetítő, kulturális diplomáciai szerepvállalásához a KKM-mel, a delhi Magyar Nagykövetséggel, amelynek integráns részévé vált, illetve más állami szervekkel, valamint nonprofit szervezetekkel – esetenként magánsze-

mélyekkel – szoros, zökkenőmentes, az ésszerű, tiszteleten és kölcsönös megbecsülésen alapuló napi együttműködést kell kialakítani. Tovább megyek: mindazon személyekkel, akik kutatóként, művészként, önkéntesként, vagy további más célokkal Indiába érkeznek, hiszen ők személyesen – időnként akaratlanul is – hazánk kulturális követeivé válhatnak, segítségükkel olyan mozgó hálózatot létesíthetünk, amellyel jelentősen bővíthető, javítható az indiai Magyarország-kép. Emellett fontos szerepet játszhatnak a „Kőrösi Csoma Sándor magyar kulturális-tudományos zárándokút”⁷ kialakításában.

Dél-ázsiai emlékezetpolitikánk megújításra szorul. Azok a széles körben nyilvántartott utazóink, akik a szubkontinensen jártak és a látogatásuk eredménye vagy helyben, vagy Európába visszatérve manifesztálódtak, döntően 19. századi emberek voltak. A Magyar Utazók Lexikonában előforduló, Dél-Ázsiát megjárt személyek átlagos születési évszáma 1852, haláluk bekövetkeztének közepes értéke pedig 1925 (lásd a táblázat). Természetesen rendkívül fontos emlékeznünk a 100–150 éve Dél-Ázsiában tevékenykedő honfitársainkra és méltó emléket állítani nekik, de az egyre fiatalabb, digitális bennszülött, kultúrafogyasztó indiaiak számára nem biztos, hogy „vonzerőt”, „szerethető” példaképet jelentenek régmúltunk nagyjai.

A szélesedő indiai–magyar kulturális kapcsolatok országútján a 19. század közepe óta egyre nagyobb számban közlekedtek figyelemreméltó személyiségek, de sajnos egyre többen távoznak közülünk. Csak 2021 novemberében Dr. Bethlenfalvy Géza, kiemelkedő India-kutató, nagyhatalmú kulturális diplomata és Dr. Kirpalani Ágnes a DMTKK csupa szív, az indiai–magyar kapcsolatokért fáradhatatlanul tevékenykedő munkatársa hagyott itt bennünket. Ezekkel a személyekkel interjúkat kell készíteni, személyes archívumukból dokumentumokat menteni, emlékezetüket ugyanúgy szükséges őrizni, mint a korábbi századok India-utazóiét, viszont indiai társadalmi beágyazottságuk, „szociális hálójuk” még eleven, ekként sokkal könnyebb a mai kulturális célközönség számára hídépítő szerepüket hangsúlyozni, indiai emléküket ápolni.

⁷ A PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézete Ázsia Központjának munkatársai által létrehozott platform, amely a dél-ázsiai magyar emlékhelyeket fűzi fel egységes és informatív – egyelőre virtuális formában – kulturális zárándokúttá.

1. táblázat. Magyar utazók Dél-Ázsiában a Magyar Utazók Lexikona szerint

Név	Dél-ázsiai működési területe (akkori elnevezéssel)	Születésének – halálának évszáma
Andrássy Manó	Ceylon, India	1821–1891
Apponyi Henrik	India	1885–1936
Baktay Ervin	India	1890–1963
Duka Tivadar	India	1825–1908
Erdősi Károly	Ceylon, India	1873–1945
Fábri Károly Lajos	India	1899–1968
Ferenczy Árpád	Ceylon	1877–1926
Germanus Gyula	India	1884–1979
Hatvany Bertalan	India	1900–1980
Hausegger József	India	1700–1765
Honigberger János Márton	India	1795–1869
Honigberger Vilmos	India	1837–1865
Jakabos Ödön	Pakisztán, India	1940–1979
Keöpe Viktor	Ceylon	1883–1970
Kőrösi Csoma Sándor	India	1784–1842
Latinovits Géza	Ceylon, India	1863–?
Leitner Gottlieb Vilmos	India	1840–1899
Lóczy Lajos	India, Szikkim	1849–1920
Madarász Gyula	Ceylon, India	1858–1931
Mocsáry Béláné	Ceylon, India	1845–?
Rehatsek Ede	India	1819–1891
Sass Brunner Erzsébet	India	1889–1950
Schoefft Ágoston	India	1809–1888
Stein Aurél	India	1862–1943
Széchenyi Zsigmond	India	1898–1967
Tallán Emil	Ceylon, India	1859–1911
Ujfalvy Károly	India	1842–1904
Vay Péter	Ceylon, India	1864–1948
Vojnich Oszkár	India	1864–1914
Xántus János	Ceylon	1825–1894
<i>A magyar utazók lexikonában említett Dél-Ázsia-kutatók átlagos születési és halálozási éve: 1852–1920</i>		

A tudományos és oktatási feladatok irányítása és szervezése a Központ régi és kiemelkedően fontos szolgálata. India a világ egyik legkomolyabb tudományos bázisa, a Föld második legnagyobb angolul beszélő tudományos közösségével.⁸ Szélesíteni szükséges azt a kutatói kört Indiában, akik hazai műhelyekkel alakítanak ki együttműködéseket. India a 21. század új, globális gazdasági és politikai erőcentruma, melynek egyik sarokköve az oktatás. Jelenleg kb. 26 millió fiatal tanul az indiai felsőoktatásban. 2020-ra India 18–23 év közötti lakosságának száma 116 millió körül volt, ugyanakkor – a tervek szerint – Indiában a GER (felsőoktatási részvételi arány) mutatójának 2020-ra el kellett érnie a 30%-ot, ami már mintegy 40 milliós hallgatói létszámot feltételez. Ez a bővülő létszám hatalmas esélyt kínál a hazai felsőoktatás számára. Éppen ezért, lehetőség szerint növelni kell az ösztöndíjasok számát – erre jó esélyt kínál a Stipendium Hungaricum –, illetve a hazánkba graduális tanulmányi céllal érkező egyetemi hallgatókét is. Ehhez viszont célszerű javítani az Intézet kommunikációját. Honlapja is megújításra szorul. Szükség van hírlevelek eljuttatására már a középfokú intézményekbe is, de a fő célcsoportot az egyetemi, kutatóintézeti közösségek jelentik.

Hazánk e tekintetben való vonzóvá tételére – a kulturális eseményeken túl – be kell mutatnunk azt a korábbi és jelenlegi világszínvonalú tudományos tevékenységet, mely számos elismerést szerzett a magyar tudósoknak. Az Intézetnek bábáskodnia szükséges a kétoldalú kapcsolatfelvételek (pl. egyetemközi) számának növelése érdekében. Ehhez kapcsolódóan – egyetértve a hazai szándékokkal – Alumni szerveződést kellene létrehozni a magyarul, vagy Magyarországon tanuló/tanult régi hallgatóinknak, illetve a vélhetően egyre nagyobb számban Stipendium Hungaricum ösztöndíjjal hazánkban oktatásban részesülőknél is.

Hazánk méretéhez, népességszámához képest igen jelentős kulturális intézményének több évtizedes fenntartásával kivívta Indiában azt, hogy az indiaiak a magyarokra, mint „kultúrnemzetre” tekintenek. A helyi célközönség esetében ezt a szemléletét kell tovább formálnunk, erősíteniünk a későbbiekben is.

Az új kulturális központ épületét körülölelő kertben lehetőség lenne szoborállításokra, melyek kiválóan szolgálhatnák a kétoldalú kapcsolatok ápolását nemzeti ünnepeinken, a közös ünneplésre lehetőséget teremtve, valamint szemináriumok, konferenciák, megemlékezések szervezésekor. Emellett látogatóink számát is növelné e kegyhelyek létesítése.

⁸ WILHELM 2015: 343.

A „Kőrösi Csoma Sándor magyar kulturális-tudományos zarándok-út”, létrehozása mellett a Liszt Intézetnek fel kell vállalnia a már közismert dél-ázsiai magyar emlékhelyek ápolását is, de egyben újak (jobban mondva: régiek, de kevésbé vagy egyáltalán nem ismertek) felkutatását, népszerűsítését, a helyi társadalmi beágyazódásuk feltételeinek megteremtését. Rendkívül fontos, hogy a magyar nyelv oktatása folytatódjon, lehetőleg még szélesebb körben. Ennek a DMTKK és akkori fenntartója, a Balassi Intézet korábban mindig különleges figyelmet szentelt. A DMTKK fennállása óta különleges bázisa volt az Indiába látogató magyar művészeknek, kutatóknak, a kulturális csereprogramok résztvevőinek. Ezt a missziót is fenntartani, fejleszteni szükséges.

Az Intézetnek fokoznia kell a virtuális világban való jelenlétét, ami Indiában különösen fontos, hiszen az Internet és az IT szektor a mindennapok kiemelkedő szereplője, az „outsourcing” és a szolgáltatásexport kiemelkedő tere. Ezáltal a fiatalok elérése, bevonása, rekrutációja a következő évek lényegbevágó küldetése.

V. ÖSSZEGZÉS

Az 1990-es évek gazdasági rendszerváltoztatása óta India világgazdasági és geopolitikai súlya jelentősen növekedett. Az ország sikeresen, sőt úttörőként vesz részt a digitális forradalom társadalmisítási folyamataiban. Gazdasági bővülése különleges társadalmi mozaikjára, diverzitására alapozva, a terciér szektorra épülve valósul meg. Az egyre szélesebb körűen képzett, innovatív, az IT vívmányokat mindennapi életében, tevékenységében integráló, fiatal kultúrafogyasztó indiaiak dinamikus kulturális diplomáciai adaptációt kívánnak. Az ehhez való alkalmazkodás a magyar kultúrdiplomácia részéről nem lehet követő, az események után kullogó attitűd. Az infrastruktúrájában és személyi állományában egyre szűkülő indiai magyar kulturális diplomáciai jelenlét helyett offenzív, innovatív stratégia és kivitelezés kell. Jelen írásomban – személyes tapasztalataimból kiindulva – ennek megvalósítására tettem néhány szerény javaslatot.

BIBLIOGRÁFIA

- BALÁZS Dénes (szerk.)
1993 *Magyar Utazók Lexikona*. Budapest, Panoráma.
- Census India 2011. <https://censusindia.gov.in/> (utolsó letöltés: 2021. november 30.)
- CIA World Factbook 2021. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/india/> (utolsó letöltés: 2021. november 30.)
- „Obama in India: America can be India’s best partner, says US President.” *The Economic Times*, 2015. január 27. <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/obama-in-india-america-can-be-indias-best-partner-says-us-president/articleshow/46027304.cms?from=mdr> (utolsó letöltés: 2021. november 30.)
- SOMOGYI Cs. Annamária
2018 „Az indiai diaszpóra szerepe és jelentősége.” *Fókuszban India az ébredő nagyhatalom* 4. Budapest, Antall József Tudásközpont, 112–115.
- SZEGEDI Nándor – WILHELM Zoltán
2008 Dél-Ázsia társadalomföldrajza. In Horváth Gergely – Probáld Ferenc – Szabó Pál (szerk.): *Ázsia regionális földrajza*. Budapest, Eötvös, 403–562.
- WILHELM Zoltán
2009 Hinduk Afrikában. In *Afrika Tanulmányok*, 3. 1. 28–35.
2015 *India regionális földrajza*. Pécs, Publikon.

A HINDI FILMIPAR, MINT AZ INDAI KULTÚRKAPCSOLATOK ELEME

SZIVÁK JÚLIA

Ahhoz kétség sem férhet, hogy a hindí filmgyártás és a populáris kultúra fontos szerepet játszik India nemzetközi megítélésében. Amint azt a tanulmány későbbi részében részletesen kifejtem, a hindí filmek nemcsak, hogy indiai kultúra iránt érdeklődő közönséget teremtettek a világ minden táján, de az indiai turisztikai kapcsolatok fejlesztésében is szerepet játszottak. Így az alábbiakban a hindí filmgyártás és az indiai kultúrpolitika kapcsolatát szeretném bemutatni a nemzetközi kapcsolatok kialakítása és az országimázs fejlesztése tekintetében. Ennek megfelelően először az indiai kultúrpolitika filmmel kapcsolatos attitűdjeit vizsgálom, kitérek a hindí filmek nemzetközi piacokon elért sikereire, és végül a magyar–indiai kultúrkapcsolatok elemeként játszott szerepét is bemutatom.

A POPULÁRIS KULTÚRA ÉS A KULTÚRDIPLOMÁCIA KAPCSOLATA INDIÁBAN

Indiában a függetlenség elnyerése, tehát 1947 óta zajlik egyfajta kultúrharca, amelyben a magas- és a populáris kultúra küzd egymással az állam támogatásáért. A gyarmatosító hatalom távozása után a hosszú ideig regnáló Indiai Nemzeti Kongresszus Párt egyfajta nemzeti magaskultúrát kívánt létrehozni az „őshonos” indiai kultúra alapján. Ezért elsősorban a klasszikusnak ítélt művészeti műfajokat támogatták, így például a klasszikus táncokat és a klasszikus zenét, a nyugatias hatásokat mutató populáris zenével és filmmel szemben.¹ Ennek megfelelően a populáris zene éveken keresztül nem kapott helyet az indiai közszolgálati rádióban, amely India esetében elsősorban filmzenét jelent. Azonban az indiai közönség igényeit sem elégitette ki ez a fajta szemléletmód, így a kormányzat kénytelen volt meghát-rálni és a populáris kultúrának nagyobb teret engedni a közzsférában.

¹ THUSSU 2013: 128.

Mindennek ellenére egészen 1998-ig kellett várni arra, hogy az indiai filmipart a kormány „ipar” státusszal lássa el, aminek következtében a filmkészítők már részesülhettek ipari kölcsönökben. Ezzel lehetővé tették az addig kétes forrásokból működő filmipar kifehérítését, és ez befektetésre sarkallta a legnagyobb indiai telekommunikációs cégeket is.² A hindí filmiparnak ezzel nemcsak a finanszírozási formája változott meg, de ki is bővült azon filmekhez kapcsolódó szolgáltatások és termékek köre, amelyeket belföldön és külföldön értékesítettek. Ekkoriban kezdődött a filmzenék filmtől független értékesítése is, zenei csatornákon videóklip formájában, vagy csengőhangként, esetleg reklámzeneként, folyamatosan tágítva a bevételek lehetséges körét a filmkészítők számára. A filmszínészek szerepe is megváltozott: folyamatosan alakulnak át üzletemberekké és influenszerekké, akik állandó vendégei valóságshow-knak, különböző termékeket reklámoznak, illetve az is gyakori, hogy különböző világszerte tartott táncos-zenés turnékon vesznek részt. A hindí filmipar ezzel a nyugati értelemben vett szórakoztatóiparrá válás útjára lépett. Az 1990-es és 2000-es években bekövetkezett változásokat követve a szakirodalom ettől a korszaktól fogva nevezi Bollywoodnak a hindí filmipart, hogy ezzel is jelezze az ideológiai és finanszírozásbeli újítást.³

A hindí filmipar modernizációjával és korporatizációjával egy időben a filmkészítők igénye is megnőtt arra, hogy filmjeiket külföldi piacokon értékesítsék. Amint arra a cikk későbbi részében kitérek, a hindí filmeknek jelentős külföldi piaci voltak már az ezredforduló előtt is, azonban ezek általában a fejlődő világhoz kapcsolódtak, és kevesebb anyagi haszonnal kecsegtettek, mint egy esetlegesen a nyugati piacokon elért siker. Így ebben az időszakban a nyugati és az észak-amerikai piacok felé fordult az indiai filmes szakma érdeklődése, és a kormány számára is egyre egyértelműbbé vált, hogy a filmek hihetetlen külföldi népszerűségében milyen kultúrdiplomáciai potenciál rejtőzik.

A filmipar és a kultúrdiplomácia kapcsolatának tekintetében fontos megjegyezni, hogy az indiai kormány számára a hindí nyelvű, Mumbai (régőbbi nevén Bombay) nevű filmipar számít nemzeti filmiparnak, annak ellenére, hogy számos egyéb, regionális filmes központ is létezik. Ezek közül például a tamil és telugu nyelvű filmipar kifejezetten sok filmet gyárt, a bengáli és malajálam nyelvű filmek pedig nemzetközileg is elismertek. Azonban ezek közül egyik nyelvterrületről származó filmek sem annyira népszerűek Indiaszerte, mint a hindí filmek, amelyek egyébként gyakran dolgoznak fel nem-

² THUSSU 2013: 133.

³ ROY 2012: 2.

zeti identitással kapcsolatos témákat is.⁴ Mindennek ellenére a hindí filmek központi szerepe a kormánytámogatásból megvalósuló külföldi filmfesztiválok programján is látszik, ahogyan a legjobb külföldi film kategóriájában az Oscar-díjra jelölt indiai filmek összetételén is.⁵

Annak ellenére, hogy a nyugati piacokat a mai napig nem sikerült meghódítania a hindí filmeknek, fontos megjegyeznünk, hogy a nem nyugati piacokon viszont elképesztő népszerűségnek örvendenek a hindí filmek és a színészek is, akik gyakran arcot adnak az indiai puha erőnek. Shahrukh Khan és Katrina Kaif, két igen népszerű bollywoodi színész például felléptek Jigme Khesar Namgyel Wangchuck bhutáni király 2008-as koronázásán, ugyanis a király nagy Bollywood-rajongó.⁶

Ettől függetlenül az indiai kultúrdiplomácia homlokterében továbbra is a klasszikus művészetek állnak. Az indiai kultúra külföldi terjesztésének fő szervezete az Indiai Külügyminisztérium részét képező⁷ ICCR (Indian Centre for Cultural Relations), amely számos ösztöndíjlehetőséget biztosít az indiai klasszikus zene és táncok iránt érdeklődő külföldieknek arra, hogy Indiában tanuljanak, illetve az indiai kultúra nagyköveteként tevékenykedő művészeket küld külföldre.⁸

HINDÍ FILMEK A NEM-NYUGATI ORSZÁGOKBAN

A hindí filmek nagy népszerűsége tettek szert azokon a területeken is, amelyekre egyébként az indiai kultúra nehezen érne el a földrajzi távolság vagy a kulturális különbségek miatt, bár ennek a népszerűségnek az okai területenként és történelmi időszakonként eltérnek. Az indiai függetlenséget követően a hindí filmek elsősorban azokban az ázsiai és afrikai országokban váltak népszerűvé, amelyek szintén az el nem kötelezettek mozgalmának tagjai voltak, esetleg a keleti blokkhoz tartoztak, így nem álltak politikai vagy gazdasági akadályok a filmforgalmazás útjában. Mindennek ellenére azt is meg kell jegyezni, hogy ezeknek a kultúrkap-

⁴ GOPAL – MOORTI 2008: 13.

⁵ Film Federation of India 2013.

⁶ ROY 2008: 1.

⁷ Az, hogy a kultúra fő finanszírozója lényegében kormányzati szerv, meghatározza azt is, hogy a támogatott művészek milyen politikai irányultságúak lehetnek. CHAKRABORTY 2006: 120.

⁸ Magyarországra is rendszeresen érkeznek indiai klasszikus táncot, elsősorban *kathakot*, és zenét, különösen *tablát* oktató vendégoktatók.

csolatoknak politikai hátszele sem volt – az indiai kormányok a 2000-es éveket megelőzően elenyésző mértékben támogatták a hindí filmek külföldi exportját vagy külföldi népszerűsítését.⁹

A hindí filmek első jelentős külföldi piaca a Szovjetunió volt. Már az 1940-es években is nagy sikereket értek el indiai filmek itt, de a szovjet–indiai filmkapcsolatok fénykorát az 1950–60-as évekre tehetjük. Sztálin haláláig kizárólag a szocializmust ünneplő filmek kerülhettek moziba, de 1953 után az indiai–szovjet diplomáciai kapcsolatok szorosabbá váltak, a szovjet filmes cenzúra pedig kevésbé szigorúvá. A szovjet közönség kitörő lelkesedéssel fogadta az egzotikus tájakon játszódó, de univerzális emberi érzéseket és élethelyzeteket megjelenítő indiai filmeket. Ezt tovább fokozta, hogy a függetlenség kivívását követően Indiában is a szocializmust támogató ideológiai irányzat került előtérbe, és a filmkészítők is elsősorban a társadalmi nehézségeket, vagyoni egyenlőtlenséget kritikáló filmeket készítettek, amelyek jól rezonáltak a poszt-sztálini szovjet kultúrpolitika törekvéseivel.¹⁰ India és a Szovjetunió baráti országok voltak, így semmilyen akadálya nem volt a filmek szabad áramlásának. A filmeket színészek is követték, és az 1950-es években a hindí film ikonikus sztárjai, mint Raj Kapoor és Nargis többször is látogatást tettek a Szovjetunió különböző területein. Még a mai Kirgizisztánban is nagy rajongótáborral rendelkeztek, amelyről megannyi rajongói magazin és klubról készült feljegyzés is tanúskodik.¹¹ Az oroszul beszélő területeken a mai napig nagy kultusza van az indiai filmeknek, és a zenés-táncos filmes betétdalok mozgáskultúráját imitáló bollywoodi táncnak.

Az indiai filmek másik korai piacának a fejlődő világ többi országa, elsősorban a latin-amerikai és afrikai országok számítanak. A hindí filmek harmadik világbeli sikeréhez hozzájárult, hogy egyrészt ezekhez a filmekhez sokkal olcsóbban hozzá tudtak jutni a filmforgalmazók, mint az amerikai stúdiók gyártmányaihoz, másrészt a hindí filmek által nyújtott alternatív világbépe is szimpatikus volt a nézők számára. Ghánában például a hindí filmek rajongói azt emelték ki, hogy a többgenerációs családmódelel, a visszafogott öltözködés, illetve a házasságon kívüli szexuális kapcsolatoktól való tartózkodás mind olyan elemei a régi hindí filmeknek, amelyek rezonálnak a ghánai társadalmi értékrenddel, és emiatt népszerűvé teszik a filmeket a ghánai közönség körében. Érdeemes megjegyezni azonban azt is, hogy az 1990-es évek után gyártott, nyugatiasabb világnézetet és szabadosabb ér-

⁹ GOPAL – MOORTI 2008: 27.

¹⁰ THUSSU 2013: 132.

¹¹ RAJAGOPALAN 2006: 95.

tékrendet tükröző bollywoodi filmek már kevésbé népszerűek a tradicionális muszlim néesség körében, és ezzel szemben inkább a régi hindí filmek történeteit alapul vevő helyi filmfeldolgozások váltak népszerűvé.¹²

A szintén muszlim többségű Észak-Nigériában is a vélt kulturális hasonlóságok miatt váltak nagyon népszerűvé a hindí filmek, leginkább azok, amelyek valamilyen iszlámhoz, vagy a muszlim kultúrához kapcsolódó témát dolgoztak fel.¹³ Ez különösen abból a szempontból érdekes, hogy a hindí filmek gyakran igen sztereotip módon ábrázolják a muszlim szereplőket, bár feltételezhetőleg, ez kevésbé tűnt fel a nigériai közönségnek. Rendkívüli népszerűsége tette szert a hindí filmdalok, amelyekből különböző helyi zenei műfajok is kialakultak. Nigériában például létrejött egy újfajta zenei műfaj, az úgynevezett *bandiri*, ami a hindí filmdalokat alapul véve terjeszt különböző szúfi tanításokat. Hasonló folyamatok voltak megfigyelhetőek Görögország területén is az 1950–60-as években, itt az *indoprepi* zenei műfaja alakult ki, ami hindí filmdalokat dolgozott fel.¹⁴

A hindí filmek azokon a területeken is nagy népszerűségnek örvendenek, ahová egyébként nem legális módon jutnak el. Jó példa erre Afganisztán, Banglades vagy Pakisztán, ahol a helyi kormányok nagy erővel igyekeznek megvédeni a saját filmiparukat a jóval nagyobb indiai filmipar inváziójától, és időnként betiltották a hindí filmek importálását és forgalmazását. Természetesen a kalózfelvételekkel nem tudták felvenni a versenyt, és ezekben az országokban is sok rajongója van a hindí filmeknek.¹⁵

BOLLYWOOD NYUGATON

A hindí filmek gyártásában és forgalmazásában fordulópontot jelentettek az 1990-es évek, ugyanis az indiai filmkészítők ekkoriban kezdtek a külföldi piacok felé fordulni. A fő csapásirányt természetesen az indiai diaszpóra által lakott észak-amerikai és nagy-britanniai területek jelentették.¹⁶ Az 1990-es években az indiai filmkészítők felismerték azt a hatalmas gazdasági potenciált, ami a tengerentúli területek piacában rejlik, és elkezdtek olyan filmeket gyártani, amelyek kifejezetten az ott élő indiai származású közönségnek szóltak. Előtérbe kerültek a diaszpóra

¹² YOUNG 2021: 506.

¹³ ADAMU 2010: 47.

¹⁴ GOPAL – MOORTI 2008: 29.

¹⁵ ROY 2012: 6.

¹⁶ ROY 2012: 5.

hétköznapijait taglaló filmek.¹⁷ A hindí filmtörténet legikonikusabb filmje, a *Dilwale Dulhania Le Jayenge* (magyarul: *Aki bátor, azé a menyasszony*, 1995, rend.: Aditya Chopra) is ennek a kornak a terméke. A történet két, Londonban felnőtt indiai fiatal szerelmét követi nyomon, akik egy svájci nyaralás során ismerkednek meg és végül hagyománytisztelő családjuk ellenzéseit is legyőzve lesznek egymáséi. Kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a film hogyan ábrázolja a külföldön felnőtt fiatalok és a hagyományos indiai értékrend kapcsolatát. Szimran és Rádzs annak ellenére, hogy külföldön nőttek fel, követik az indiai társadalom hagyományos elvárásait: bár svájci utazásuk során kettesben töltenek egy éjszakát, nem közelednek egymáshoz és aztán később Rádzs nem hajlandó megszöktetni sem Szimrant, hanem édesapja áldását elnyerve akarja feleségül venni. A film hihetetlen népszerűsége tette szert, az indiai filmtörténet leghosszabb ideig műsoron tartott filmjévé vált, és a zenéjével együtt az indiai populáris kultúra alapműveként tartják számon.

Számos későbbi film hivatkozik a DDLJ történetére, szereplőire vagy fő motívumaira. Mindez annak a fényében különösen meglepő, hogy a film szakított az addigi hagyományos filmes tematikával, és merőben új szemszögből mutatta be a diaszpórában élő indiaiakat.¹⁸ Addig általában a nyugati kultúra által megrontott, erkölcsi tisztaságukat veszített, tévelygő személyiségeként állították be a külföldön élő indiaiakat, innentől fogva viszont inkább egyfajta példaként állították a diaszpóráközösségeket a társadalom elé. Az 1990-es és 2000-es évek további részében készült filmekben nagy hangsúlyt kapott a nemzetközi életstílus, az utazás és az általános törekvés a felső középosztálybeli életszínvonal elérésére.

Ez a tendencia sokat tett annak érdekében, hogy elmélyítse az indiai diaszpóra és az anyaország közötti kapcsolatokat. A bollywoodi filmek által közvetített India-kép segítette, hogy a diaszpórában élő indiaiak megtudják őrizni a kulturális identitásukat. Nagy-Britanniában minden évben megannyi indiai filmfesztivált rendeznek (pl. Birmingham Indian Film Festival, London Indian Film Festival stb.), amelyet főleg az indiai közönség látogat, de emellett jelentős szerepet játszanak a bollywoodi filmipar egyéb aspektusai is, különösen a zene.

A bollywoodi filmek elengedhetetlen részét képezik a dalbetétek, amelyeknek azonban önálló élete is van. Indiában gyakran játsszák ezeket a dalokat esküvőkön, multságokon, egyéb társas eseményeken, a diaszpórában azonban kifejezett Bollywood-esteket is rendeznek, amelyek komoly

¹⁷ GOPAL – MOORTI 2008: 34.

¹⁸ PUNATHAMBEKAR 2008: 32.

közösségépítő erővel bírnak. Nagy-Britannia második legnépesebb városában, Birminghamben például rendszeres Bollywood-tematikájú meleg rendezvények vannak, amelyek egy sajátos szubkultúrát is létrehoztak.

Mindennek a folyamatnak gazdasági vetülete is volt, hiszen ezek a filmek olyan történeteket ábrázoltak, amelyek gazdag, tengerentúli és főleg konzervatív moralitású szereplőkről szóltak, ezek a filmek történetükben és vizuális világukban is inkább a tengerentúli és nagyvárosi közönséget vették célba. A moziba járási szokások eltérnek ezen rétegek körében, ugyanis ezekben a városokban a multiplex mozik népszerűbbek, amelyek jóval magasabb jegyárakkal működnek, ezért a filmkészítőknek jövedelmezőbb ezt a réteget célba venni.

Ezen kívül fontos megemlíteni azt is, hogy az indiai filmgyártás egyre növekvő földrajzi bázisa is kapcsolódási pontot jelent, méghozzá a filmgyártás és a filmfogyasztás szempontjából is. A hindí filmek készítői egyre gyakrabban forgatnak az indiai nézők számára egzotikus, tehát nem indiai tájakon, például Európában. Az újszerű helyszínek és a növekvő indiai vásárlóerő együttese az ezekre a helyszínekre irányuló turizmus élénküléséhez vezetett. Indiai utazási irodák rendszeresen szerveznek tematikus utazásokat, amelyeken a vendégek egy-egy külföldön forgatott film nevezetes helyszíneit járhatják be. Ilyen például Spanyolországban a *Zindagi Na Milegi Dobara* (magyarul: *Csak egyszer élsz*, 2011, rend. Zoya Akhtar), vagy Svájcban a Yash Chopra rendező nyomait követő útvonal,¹⁹ de a brit turisztikai hivatal is létrehozott egy úgynevezett „Bollywood térképet”, amelyen a Nagy-Britanniában forgott hindí filmek forgatási helyszíneit jelölték, hogy az odalátogató turisták könnyebben felkereshessék azokat.²⁰

Magyarországon is több indiai film forgott az elmúlt években, amelyek az indiai–magyar filmes kapcsolatok fejlődését és a Magyarországra irányuló indiai turizmust is serkentették. A sort az 1999-ben forgatott *Hum Dil De Chuke Sanam* (magyarul: *Már foglalt a szívem*, rend. Sanjay Leela Bhansali) című film nyitotta, amelyben Budapest igen fontos szerepet játszott, olyannyira, hogy még a film plakátjára is a Lánchíd került. A film főszereplői járnak a Szent István Bazilikában, utaznak a 2-es villamossal, sőt, a Salman Khan által alakított szereplő még egy cigányzenekar muzsikájára is táncra perdül. A dolog szépséghibája, hogy a városra végig, mint Rómára hivatkoznak. A film története szerint ugyanis az ifjú pár Olaszországban jár, amelynek a valós, a készítők számára pénztárcabarát megfelelője volt Budapest.

¹⁹ JAIN 2019: 347.

²⁰ CIECKO 2004: 5.

A később itt forgatott filmek ennyire egyértelműen nem változtatták meg a város és az ország identitását. Bár nem minden esetben nevesítették, hogy konkrétan Magyarországon játszódnak az események, de legalább Budapestnek nem kellett egyértelműen valamelyik másik város szerepét „játszania”. Sőt, további újdonságként jelent meg, hogy a filmkészítők már nemcsak Budapestre fókuszálnak, de a fővároson kívüli helyszíneket is igénybe vesznek. A 2016-os *Sultan* (rend.: Ali Abbas Zafar) című film például szentendrei helyszíneket mutatott be: a film története szerint ugyanis ide látogattak a főszereplők egy birkózóbajnokságra. A 2017-es *Raabta* (magyarul: *Kapcsolat*, rend. Dinesh Vijan) nemcsak Budapesten, de a tatai várban is forgott, és az ország látványosságai több alkalommal is megjelennek a filmben. A *Jab Harry Met Sejal* (magyarul: *Harry és Szédzsal*, 2017, rend. Imtiaz Ali) című film kifejezetten nagy hangsúlyt fektetett a magyarországi helyszínek bemutatására. Ez a film általánosságban is az utazásról szól, ezért Magyarországon kívül más európai helyszínek is megjelennek benne, úgymint Amszterdam, Bécs, Lisszabon és Prága. Ugyan a koronavírusjárvány némileg megakasztotta az indiai filmek magyarországi forgatásait, de 2021-ben úgy tűnik, hogy lassan újraindulhat a filmes forgalom a két ország között. A Budapesti Fesztivál- és Turisztikai Központ aktívan részt vesz a filmhelyszínek kiválasztásában és hangsúlyozza, hogy az indiai filmek magyarországi forgatása hozzájárult az India és Magyarország közötti turizmus fejlődéséhez.²¹

Ugyan a filmek közönségéhez mérten nyilvánvalóan elenyésző azoknak a turistáknak a száma, akik ténylegesen el fognak utazni Budapestre, mégis a magyar országimázs-fejlesztés szempontjából mindenképpen pozitív ez a megjelenés. Mi több, India is hasznot tud húzni ezekből a forgatásokból, amelyek kapcsán kialakult sajtóvisszhang a szélesebb magyar nyilvánosságnak is felhívja a figyelmét a bollywoodi filmek létezésére és a magyar vonatkozásaikra.²² Ebben reménykedve az Indiai Filmhét fontos részét képezi az Indiai Nagykövetség magyarországi kultúrdiplomáciai tevékenységének, évek óta nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy híres vendégeket hívjanak meg Indiából és reprezentatív helyen kerüljön sor a filmek vetítésére. A Magyarországon forgatott indiai filmek pedig erre még konkrétabb lehetőséget biztosítanak, hisz a 2018-as rendezvényre például Imtiaz Alit, a *Jab Harry Met Sejal* című film rendezőjét hívták meg.²³

Magyarország példáján is jól látszik tehát, hogy a globalizálódó hindi

²¹ Turizmus.com 2017.

²² Pl. FÖLDI 2018, Fidelio 2018.

²³ Embassy of India Budapest 2018.

filmipar hogy járul hozzá ahhoz, hogy ezeket a filmeket minél szélesebb körben megismerje a világ, és egyúttal a bővülő indiai középosztály számára a világ megismerésének egy újfajta módját is nyújtják.

BIBLIOGRÁFIA

ADAMU, Abdalla Uba

2010 „The muse’s journey: transcultural translators and the domestication of Hindi music in Hausa popular culture.” *Journal of African Cultural Studies*, 22. 1. 41–56.

GOPAL, Sangita – MOORTI, Sujata.

2008 „Introduction. Travels of Hindi Song and Dance,” In Gopal, Sangita – Moorti, Sujata (eds.): *Global Bollywood: Travels of Hindi Song and Dance*. Minneapolis, University of Minnesota Press. 1–60.

CIECKO, Anne

2004 „Into the Sc(re)enery: Bollywood Locations and Docu-diaspora.” *Asian Cinema*, 15. 2. 5–19.

CHAKRAVORTY, Pallabi

2006 „Dancing into Modernity: Multiple Narratives of India’s Kathak Dance.” *Dance Research Journal*, 38. 1–2. 115–136.

FÖLDI Bence

2018 „Budapest (is) forgatott film érkezik az Indiai Filmfesztiválra.” *Medium.com*. 2018. szeptember 14. <https://medium.com/a-benyoblog/budapestenis-forgott-film-is-%C3%A9rkezik-az-indiai-filmfesztiv%C3%A1lra-29b50fa1a845>. (utolsó letöltés 2021. november 29.).

„Indiai Filmfesztivál 2018 / Indian Film Festival 2018.” 2018. *Embassy of India Budapest*. 2018. szeptember 14. https://www.eoibudapest.gov.in/ascc/news_detail/?newsid=150&cat=5. (utolsó letöltés 2021. november 29.).

JAIN, Pankaj

2019 „Sara Jahan Hamara: Indian Films and Their Portrayal of Foreign Destinations.” *Visual Anthropology*, 32. 3–4. 343–352.

„List of Indian Submissions for the Academy Award for Best Foreign Language Film.” 2013. *Film Federation of India*. <http://www.filmfed.org/indian-submission.html>. (utolsó letöltés 2021. november 29.).

„Nézz meg, mit forgatott Budapesten a legnagyobb indiai sztár!” 2018. *Fidelio*. 2018. október 03. <https://fidelio.hu/vizual/nezze-meg-mit-forgatott-budapestena-legnagyobb-indiai-sztar-139651.html> (utolsó letöltés 2021. november 29.).

PUNATHAMBEKAR, Aswin

2013 *From Bombay to Bollywood*. New York, New York University Press.

RAJAGOPALAN, Sudha

2006 „Emblematic of the Thaw.” *South Asian Popular Culture*, 4. 2. 83–100.

- ROY, Anjali Gera
2012 „Introduction.” In Roy, Anjali Gera (ed.): *The Magic of Bollywood: At Home and Abroad*. New Delhi, Sage. 1–24.
- YOUNG, Katie
2021 „Hindi Films, Bollywood, and Indian Television Serials: A History of Connection, Disconnection, and Reconnection in Tamale, Northern Ghana.” *Journal of African Cultural Studies*, 33. 4. 505–520.
- Thusu, Daya Kishan. 2013. *Communicating India's Soft Power. Buddha to Bollywood*. New York, Palgrave Macmillan.
- „Budapest magát alakítja egy indiai filmben.” 2017. *Turizmus.com*. 2017. április 21. <https://turizmus.com/desztinaciok/budapest-magat-alakitja-egy-bollywoodi-filmben-1151100>. (utolsó letöltés 2021. november 29.).

MŰVÉSZET, FORRADALMI HAGYOMÁNY ÉS NEMZETKÖZI
JELENTŐSÉGŰ GYŐZELMEK
AZ 1951-ES ÚJ KÍNA KIÁLLÍTÁS A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

NAGY MERCÉDESZ

BEVEZETŐ

A második világháborút követő geopolitikai átrendeződés egyik eredményeként 1949-ben az egymástól mind földrajzilag mind kulturálisan rendkívül távol eső Kína és Magyarország közvetlen szövetségesek, „testvéri-baráti” országok lettek. A Mao Ce-tung (Mao Zedong)¹ vezette „Új Kína” az ötvenes évek elejének Rákosi Mátyás vezette Magyarországon való kulturális megjelenésekben testet öltő bemutatkozása már a kezdeti időszakban is intenzívnek volt mondható.

Jelen tanulmány az 1951-es év ilyen jellegű eseményei közül a februárban a Szépművészeti Múzeumban megnyílt *Új Kína* kiállítást vizsgálja, valamint a kiállítást övező sajtómegjelenéseken keresztül azt a Kína-képet igyekszik rekonstruálni, amely a távol-keleti országról addig sporadikus ismeretekkel rendelkező magyar közvéleményben kialakulhatott, s amely egyben a korabeli bel- és külpolitikai célokat is kiszolgálta. A tanulmány bemutatja továbbá, hogy a korszak a kultúrában is érvényre juttatott jellegzetes, a Szovjetunióból irányított ideológiát alátámasztó retorikája és esztétikája hogyan nyomta rá a bélyegét az *Új Kína* kiállításra.

„Az Új Kína kiállítás Mao-Ce-Tung szabad és győzelmes új Kínájának, a Szovjetunió vezette béketábor hatalmas tagjának első, közvetlen találkozása a magyar néppel. Már ezért is nagyjelentőségű tehát ez a kiállítás: dokumentációs és művészeti anyaga megragadó egységben mutatja meg a kínai nép multját, jelenét és

¹ A kínai neveknél törekedtem a *pinyin* átírása – kivéve a meggyökeresedett egyéb alakokat, pl. Mao Ce-tung, azonban több korabeli magyar szöveg, például ez a kiállítási katalógus, a népszerű vagy annak szabályszerűségeit mellőző, néhol *ad-hoc*-nak is tekinthető átírást alkalmazott. Ezeket betűhíven idézem, ahol sikerült felfejteni az eredetét, ott *pinyin*ben adom meg.

jövőjét, azt a szocializmus közeli fényeiben felvillanó jövőt, amely a népi demokráciák közös célja és reménysége. E népeket mindjobban összeforrasztja, egymás iránti barátságukat még elményültebbé, még megbonthatatlanabbá teszi a kölcsönös megismerés, az immár rendszeressé váló kulturális érintkezés. (...) Nagy eseménye ez a kiállítás a nemzetközi békemozgalomnak is, amely a Szovjetunió vezetésével szüntelen harcot vív a világbékéért s amelyben a felszabadult kínai nép hatalmas szerepe is mind nyilvánvalóbb.

Az új Kínában is, hazánkban is törvényszerűen és hősi lendülettel indult meg az országépítés nyomán a kultúrforradalom. (...) Dolgozóink hatalmas lelkesedéssel élnek majd az első nagy alkalommal, hogy végre bepillanthassanak az Új Kína csodálatos művészetet, forradalmi hagyományokat és nemzetközi jelentőségű győzelmeket megörökítő gazdag világába.”²

Fotó: Fortepan

² RADNÓTI 1951: 4. (kiállítási katalógus, az eredeti helyesírással).

Az 1949. októberi a Kínai Népköztársaság (KNK) és a Magyar Népköztársaság (MNK) közötti diplomáciai kapcsolatfelvétel utáni Magyarország kulturális eseményeiben testet öltő Kína-reprezentáció egy, a második világháborút megelőző Távol-Kelet képpel szemben egészen új gondolkodást igyekezett meghonosítani. A távoli, misztikus egzotikumból, jóllehet épp, a turanizmus eszméjén túl, például a művészet terén, a műgyűjtésnek köszönhetően voltak információk Kínáról és közvetlen kapcsolatok is léteztek,³ a hidegháború narratívája egy csapásra közvetlen politikai szövetségest, testvéri-baráti országot teremtett. Az ötvenes évek elején beinduló kulturális kapcsolatok, a kezdeti – még oroszból fordított – könyvkiadás,⁴ a filmvetítések, illetve a nyelvi korlátok problematikáját ignorálni képes vizuális művészeti események: a tánc-, színházi és artista csoportok vendégszereplése valamint a kiállítások ekkor mind a Moszkvából irányított kultúrpolitika tempójában és dramaturgiája szerint zajlottak.

Az első központilag szervezett találkozás a „népi Kína” képviselőivel az 1949-es augusztusi budapesti Világifjúsági Találkozó (VIT) volt, amelyre 124 fős kínai küldöttség érkezett, s ahol természetesen számos kulturális előadás szerepelt a programban, köztük filmbemutatók, melyek később önállóan, a VIT-től függetlenül is bejárták az országot. A *Kína Felszabadulása* című film például szeptemberben nagyszabású díszbemutatót is kapott, amelyen Dobi István, a pár hetes Magyar Népköztársaság minisztertanácsának első elnöke mondott megnyitó beszédet.⁵ 1950-ben, az április 4-i ünnepekre érkező protokolldelegáción felül a Kínai Kommunista Párt és a kultúra jelentős képviselője, vezető értelmiségyje Guo Moruo⁶ is Magyarországon járt: a kínai küldöttség vezetőjeként érkezett

³ Lásd erről FAJCSÁK 2009. Továbbá Kína háború előtti magyarországi képéről: FAJCSÁK – KELÉNYI 2017. Valamint: ABLONCZY 2016.

⁴ 1950 őszén utazott ki az első magyar ösztöndíjas generáció (köztük Galla Endre, Józsa Imre, Miklós Pál, Tálás Barna), akiknek – és a következő években csatlakozó utódaiknak – későbbi tevékenysége igazán élővé és közelivé tudta hozni a kínai kultúrát és irodalmat.

⁵ „Sztálin nevével indult...” 1949. szeptember 17.: 6., továbbá: „Kína felszabadulása”. A filmbemutató alkalmat szolgáltatót a Rajk László letartóztatása körüli aktuális kül- és belpolitikai eseményekkel való kódolt párhuzam felmutatására, amit a *Magyar Nemzet* helyszíni beszámolójának címe is érzékeltet: „Csangkájsek azt tette Kínában...” 1949. szeptember 16.: 2.

⁶ Guo Moruo, (1892–1978) író, költő, történész, régész, a Kínai Tudományos Akadémia elnöke, a Kínai Népköztársaság egyik vezető politikusa, haláláig az Országos Népi Gyűlés alelnöke; az MTA 1953-ban tiszteletbeli tagjává választotta, neve a korabeli magyar sajtóban legtöbbször Kuo Mo-Zso átirát alakban szerepel.

az Országos Béketanács nagygyűlésére és a Magyar Tudományos Akadémia Ünnepi hetére.⁷

A következő, 1951-es év pedig kulturális téren volt nagyon sűrű: mindjárt februárban nagyszabású utazó kiállítás érkezett a Szépművészeti Múzeumba *Új Kína* címmel. A kultúrdiplomácia képviselői 1951. július 12-én írták alá az első kulturális együttműködésről szóló egyezményt, augusztus 20-án pedig az első filmcsere-megállapodást.⁸ Októberben kínai filmhetet rendeztek Budapesten, mellyel egyidejűleg egy 215 fős kínai ifjúsági művészegyüttes is érkezett, akik az Operaháztól Dunapenteléig számos helyen felléptek. Decemberben a Múcsarnokban szintén egy Kínát bemutató kiállítással zárult az év, amelyen ruházati, kis- és élelmiszeripari termékek, ásványkincsek, porcelántárgyak kerültek a vitrinekbe.

„A SZOVJETUNIÓ VEZETTE BÉKETÁBOR HATALMAS TAGJA”

Ekkor, a hidegháború bebetonozódásának korai éveiben egy kínai kiállítás a Szépművészeti Múzeumban kevésbé jelentette a két ország közti közvetlen viszonyt és a kínai képzőművészet budapesti bemutatkozását, mint inkább totalitárius államok egymás közötti, a kommunista táborba való betagozódásának aktusát.

A moszkovita Rákosi Mátyás vezette ifjú Magyar Népköztársaság apró tényező volt ekkor csupán a Szovjetunió dominálta béketáborban, ahova még csak frissen csatlakozott Mao Ce-tung Kínája. Az új, bár *„hatalmas”* tag mind gazdasági, mind politikai téren rá volt utalva Sztálinra, s emiatt – igaz, a kiegyenlítettebb erőviszonyok miatt messze nem olyan mértékben és módon, mint Magyarország – alárendelt szerepet töltött be mellette. Pedig Mao Ce-tung nem akart Sztálin mögött maradni. A '30-as években maga kereste fel a generalisszimust segítségért, s elképzelése szerint a Szovjetunió csak segített volna a KNK-nak, abban, hogy Kína visszaszerezze több évezredes történelme során betöltött, méltó „középponti” szerepét.⁹

⁷ „»A béke megvédésének ügye...» 1950. december 3.: 7–8, „»Minden becsületes magyar embernek...» 1950. december 5.: 1–2. (a második oldalon Guo Morou fotójával)

⁸ VÁMOS 2008: 11.

⁹ VÁMOS 2008: 11., és 2020: 21. A Szovjetunió és Kína viszonyáról lásd még: LÜTHI 2008; GERNET 2001: 493–494.

Budapest, 1951. február 10. Révai József, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) főtitkárhelyettese, népművelési miniszter és Jevgenyij Dimitrijevic Kiszeljov, a Szovjetunió magyarországi nagykövete beszélgetnek, amikor Új Kína címmel kiállítás nyílik a Szépművészeti Múzeumban. Magyar Fotó: Bauer Sándor, MTI Fotóarchívum

Az ötvenes évek első felében a kínaiak Magyarország és a kelet-európai térség, a béketábor nyugati határvidékének kis államaival fenntartott kapcsolata elsősorban a Szovjetunió felé tett gesztus volt, demonstrálандó az elköteleződést a szocialista tábor egysége és rendje iránt.¹⁰ Az új világrend megszilárdításához mindhárom országban a marxizmus-leninizmuson alapuló sztálinista – Kínában a helyi viszonyokra adaptált maoista¹¹ – ideológia volt a kenő- és kötőanyag, amely meghatározta az államot és igazgatta a társadalmi rendszert.

A totalitárius berendezkedésben a kultúra kiemelten fontos kommunikációs és legitimációs médium volt. A kultúrpolitika magában foglal-

¹⁰ A kínai–magyar diplomáciai kapcsolatok részletes dokumentációját lásd: VÁMOS 2020.

¹¹ Mao Ce-tung a jenani (yan'ani) időszakban érlelte ki a marxizmus sinizálását, amit összefoglalóan 1940-ben *Az új demokráciáról* c. írásában fektetett le. SCHRAM 2002: 335.

ta a propagandát és az ennél erőteljesebb agitációt. Ezek működtették az ideológiát,¹² a szívre/észre ható, tudatalakító érzelmi-logikai legitimációs eszközt. Erre a célra a pártbizottságok rendszerint külön propagandaosztályt hoztak létre.

A hidegháború logikájából is következő totalitárius művészet stílusjegyei nemzetközilek, hivatalos esztétikája mindenkori törvényszerűségek mentén artikulálódik,¹³ melyeket Igor Golomstok orosz művészettörténész így foglalt össze:

„A totalitárius állam születésekor az első intézkedések közt van a saját képére formált kultúra létrehozása, mely szigorúan funkcionális részekből tevődik össze, rigid programmal és univerzális célokkal. A totalitárius művészet alapjai megegyeznek az egypártrendszer alapjaival: 1. A művészet ideológiai fegyver és a hatalmi harc eszköze. 2. az ország művészeti élete fölött az állam monopóliumot gyakorol. 3. Az állam egy mindent felölelő apparátust hoz létre a művészet irányítására és ellenőrzésére. 5. A művészeti irányzatok közül kiválaszt egyet, amely szükségének a legjobban megfelel, és azt teszi meg hivatalossá és kötelezővé. 6. Az állam élet-halál harcot hirdet minden más művészeti irányzat ellen, reakciónak és ellenségesnek bélyegezve a párttal, az állammal, a néppel, a hazával stb. szemben.”¹⁴

Ezen államok nemcsak a kultúra minden területét, hanem az embereket is ellenőrizték, hogy hittek-e a hivatalos eszmékben; az igazodást és engedelmességet jutalmazták, sőt ez elengedhetetlen volt bármilyen pozíció betöltéséhez.¹⁵ Jellemző rájuk a paternalizmus és az ezzel összefüggő infantilizálás is: a totális állam gondoskodó, az állampolgárnak csak szót kell fogadnia.¹⁶ Ezzel összhangban artikulálódik a vezető körüli személyi kultusz, aki a nép atyjának szerepét veszi fel, s érzelmileg ezzel igazolódik a központosított hatalom.

A paternalista-infantilizáló berendezkedésnek felelt meg a propagandisztikus szórakoztatás-ismeretterjesztés-átnevelés mozaikjából összeálló kultúrában a mese retorikája, az érzelmekre ható népmesei fordulatok, s a mítoszteremtésre való törekvés: az „Új” mítoszának felrajzolása.¹⁷

¹² FEHÉR – HELLER – MÁRKUS 1991: 275–277.

¹³ SZILÁGYI 1992: 7–11.

¹⁴ GOLOMSTOCK 1990: xiii, 306.

¹⁵ LITVÁN 1988: 150., FEHÉR – HELLER – MÁRKUS 1991: 284–285.

¹⁶ KORNAI 1998: 92.

¹⁷ Kínában ez ráadásul összekapcsolódhatott az emberek fejében az évezredekig fennállt császári rendszerben az „Ég fia” a *Tianzi* mitikus eszményével. Lásd erről pl.: WALKER 1972: 162.

A kommunizmusban a deklaráltan ateista nép atyja ugyanazokat a lelki/kognitív regisztereket mozgatja meg, mint a vallás, és ugyanazok az emocionális-rituális tevékenységek hatják át az államszocializmus ünnepeit is. Ezért is könnyű párhuzamba állítani pl. az ortodox ikonokat és a bolsevik hősök arcképeit.¹⁸

Ezzel részben összhangban: a népnevelő üzeneteknek könnyen de-kódolhatóknak és minél szélesebb réteget elérőnek kellett lenniük, ezért a vizualitás, mint a politika és a hatalom által hadrendbe állított művészet történetében mindig, kézenfekvő csatornának bizonyult. Különösen, ha figyelembe vesszük az országonként többé-kevésbé létező analfabetizmust is.

Magyarországon az '50-es évek kultúrpolitikájának jelszavai a következők voltak: békeharc; egység és ragaszkodás a kommunista párthoz; munka- és áldozatkészség (elsősorban az ötéves tervek idő előtti teljesítéséhez); hazaszeretet és ellenséggyűlölet; hűség a Szovjetunió és a baráti országok iránt.

Kínát hasonló elvek vezérelték. Mao Ce-tung több ízben is összefoglalta és kinyilatkoztatta kultúrával, művészettel kapcsolatos nézeteit:¹⁹

„A milliós néptömegek számára a forradalmi kultúra a forradalom hatalmas erejű fegyvere. A forradalom előtti időszakban a forradalom ideológiai előkészítését szolgálja, a forradalom során a forradalom általános frontjának a szükséges és fontos része, a kulturális fronton működő forradalmárok pedig ezen a fronton különféle rangú parancsnokok.”²⁰

„Öncélú művészet, osztályok felett álló művészet, a politikától elkülönülten vagy tőle független fejlődő művészet a valóságban nem létezik. A proletár irodalom és művészet része a proletariátus egész forradalmi ügyének, vagy, mint Lenin mondotta, »keréke és csavarja« a forradalom általános gépezetének.”²¹

Ezzel természetesen Magyarországon is tisztában voltak. A *Köznevelés* 1951. február 15-i számában például – az *Új Kína* kiállítás idejére időzítve – Balogh Jenő jegyez egy háromoldalas cikket *A régi és az új Kína* címmel. Az írás több ponton idéz Sztálin, a Szikránál 1950-ben megjelent *Kínáról* című könyvéből. Balogh a régi Kínáról való magyarországi gondolkodást a „bölcs mosoly” „titokzatos” országaként való elképzelésekkel

¹⁸ BONNELL 1999.

¹⁹ SCHRAM 2002: 338–339; JORDÁN – TÁLAS 2005.

²⁰ MAO 1954a: 289.

²¹ MAO 1954b: 162–163.

jellemzi, csakhogy – mint írja – ez a „csodálatra méltó” titokzatosság és kifinomult kultúra, csak egy „szűkrétű osztálykultúra” volt, s az elnyomóknak nem volt érdeke, hogy felemelje a dolgozó parasztokat. Ez magyarázza, hogy például az írás megreformálására sem tettek erőfeszítéseket, mely továbbra is „varázslat” maradt a nép számára, hiszen „egy élet is kevés a megismerésére”.²²

Tehát a sztálinista kultúraszervező elv szerint hadrendbe állított művészet mint ideológiát terjesztő egyirányú kommunikációs csatorna átítatta az ötvenes éveket, ami különösen az évtized első esztendeiben bizarr, abszurd és groteszk eredményeket szült. Erre az *Új Kína* művészeti kiállítás mint gyakorlati, nemzetközi viszonylatban megvalósult kultúragitációs, diplomáciai és propagandaprogram is példaként szolgál.

A magyarországi kultúrforradalmat²³ már 1948-ban meghirdető Révai József vezette, 1949 szeptemberében létrehozott Népművelési Minisztérium felügyelte a teljes médiát, az irodalmat és a művészeti életet. Az *Új Kína* kiállítás azonban a külföldi kulturális kapcsolatokat közvetlen pártirányítás alatt tartó, szintén 1949-ben a szovjet VOKSZ²⁴ mintájára

²² BALOGH 1951: 160. A cikk az oktatás-nevelés, ezen belül a kádernevelés fontosságát hangsúlyozza Kína viszonylatában is. A *Köznevelés* következő, március elsejei száma pedig felhívja a figyelmet az *Új Kína* kiállításra, idézve a megnyitón elhangzott beszédeket, ösztönözve szakmai olvasóit, hogy iskolák, nevelők és főleg a tanulóifjúság látogasson el a Szépművészetibe, mert „sokat tanulhatnak belőle”.

²³ Ez a kommunista ideológiának megfelelően a művelődés totális átalakítására irányult, vezéralakjának, Révai Józsefnek a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) II. kongresszusán mondott beszéde szerint: „emelnünk kell dolgozóink általános műveltségét, (...) dolgozó népünk millióiban kell kifejlesztenünk és tudatosítanunk a munkához, az államhoz, a hazához való új viszonyt. (...) ki kell fejlesztenünk és meg kell szilárdítani az új, szocialista erkölcsöt, (...) állandó, szívós és rendszeres harcot kell vívni az emberek öntudatában, erkölcsében, szokásaiban meglévő kapitalista ideológiával és maradványaival (...) népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és a propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját.” (RÉVAI 1952: 6.) Ezen elvek gyakorlatba ültetésére az 1949. évi XV. törvény, létrehozta a Népművelési Minisztériumot.

²⁴ Az 1925-ben megalakult VOKSZ (Kulturális Külszervezetek Összszövetségi Társasága) elnöke kezdetben Lev Trockij testvére, Olga Kameneva volt. A szervezet égisze alá tartozott a tudósok, művészek, előadók szponzorálása és a kiállítások, kultúrprogramok, sportesemények szervezése, valamint Moszkva befolyásának fenntartása a szocialista táborban, illetve a világ többi részén a szovjet kultúra népszerűsítése, pozitív színben való feltüntetése. Egyidejűleg a szovjet

létrehozott szervezet, a Kultúrkapcsolatok Intézete²⁵ (KKI) hatáskörébe tartozott.

A KKI szervezte és fogadta az 1951. február 10-től március 10-ig tartó, a Szépművészeti Múzeumban bemutatott *Új Kína* kiállítást is. A Szépművészeti csak reprezentációs értéke miatt szerepelt helyszínként, a kiállítás-hoz a múzeumnak és az ott dolgozóknak olyannyira nem volt köze, hogy archívumában ma sem található meg a kiállítás dokumentációja, még a katalógusa sem. Pedig a minden nap 10-től 21 óráig látogatható, Kínából²⁶ indult utazó kiállítás fontos reprezentációs esemény és népnevelési színpad volt.

A kiállítás későbbiekben ismertető sajtóvisszhangja is jól példázza, hogyan használta fel a kultúrát és annak intézményeit a politikai propaganda.²⁷ A béketábor hatalmi hierarchiáját mindvégig fegyelmezetten szem előtt tartó magyarországi Kína-ismertetés széleskörű mivoltát jellemzi, hogy a megnyitó napján több budapesti és vidéki mozi – köztük az Uránia, a Tátra, a Felszabadulás – is bemutatta *A kínai nép győzelme* című színes szovjet–kínai dokumentumfilmet, amelyről a bemutató előtti napon Somlyó György írt hosszú, méltató kritikát a *Szabad Népbé*.²⁸

A Bukarestből Budapestre érkező kiállítási anyag néptájékoztatói, agitációs és orientációs jellegét a megnyitón elhangzó kultuszminiszteri beszéd is világossá tette. Révai egyértelműsítette a béketábornak a kultúra iránymutatásában is mértékadó szereposztását:

„Az új kultúra, amelyből az újjászülető és mégis ősi kínai kultúra a legtöbbet merít és tanul, ugyanaz a kultúra, amelyből mi is legtöbbet merítünk és tanulunk saját újjászülető és mégis ősi nemzeti kultúránk fejlesztésénél: a szovjet kultúra!”²⁹

hírszerzés fontos szerve volt, mely a kultúrkapcsolatok „fedőtevékenység” alatt a szellemi, tudományos, művészeti és kormányzati körökben szerzett titkosszolgálati információkat. CHERVONNAYA 2008 és BARGHOORN 1958: 41–55.

²⁵ A KKI a Kulturális Kapcsolatok Hivatala utódjaként jött létre, és a Külügyminisztériumhoz tartozott. A VOKSZ-hoz hasonlóan ellátott hírszerzési feladatokat is, főleg a nyugati országokat érintő kultúrprogramok, kapcsolatok okán, de ellenőrizték az emigrációban élő magyar szellemi életet is. Továbbá saját körükben is folytattak megfigyeléseket – az értelmiségi területen gyakran előforduló polgári származás pl. automatikusan megfigyelést vont maga után. Lásd erről: ÁBTL: 3.1.5. O-18100

²⁶ 徐玲: 1950–1966 年博物馆出国展览与中国新形象表达 <http://dnwh.njmuseum.com/pdf/2021/202104/20210414.pdf>

²⁷ A kiállításról szóló napi sajtóhírekről lásd: NAGY 2021.

²⁸ „A kínai nép győzelme...” 1951. február. 10.: 6.

²⁹ A Szovjetunióhoz fűződő testvéri viszony aláhúzása kiemelkedően lényeges

Örömmel láthatjuk a kiállításon, hogy éppen a szovjet kultúrától megtermékenyülve válik tartalmában, feladataiban, irányában rokonná a kis magyar nép és a nagy kínai nép kultúrája anélkül, hogy nemzeti jellegzetességeitől megfosztódának”³⁰

A megnyitóbeszéd alkalmat adott arra is, hogy Révai kitérhessen az aktuálpolitikai eseményekre, hiszen éppen azokban a napokban derült ki, hogy Kínát és Magyarországot nem vette fel tagjai közé az Egyesült Nemzetek Szervezete:

„Hadd jelentsem ki kormányunk és népünk nevében – egy ország nevében, melyet éppoly jogtalanul, mint Kínát, elütöttek attól, hogy tagja legyen az ENSZ-nek – hogy teljes mértékben oszttjuk a kínai nép felháborodását az imperialisták aljas és képmutató rágalmai fölött.”³¹

Az aktualizálás jegyében Huang Zhen,³² a KNK budapesti nagykövetének Révaié után elhangzott beszédében az éppen zajló koreai háború is megjelenik:

„...az amerikai imperialistaklikk nekivadultan ront az egész világ békéjére – Távol-Keleten is. Véres háborút visel Korea ellen, hogy elpusztítson minden várost, minden falut, hogy eltörölje a kultúra utolsó nyomait is. Vajon mit bizonyít mindez? Azt, hogy az amerikai imperializmus ellensége minden népnek, ellensége a világ-békének, az igazi demokráciának és a kultúrának”.

Illetve a már hallott kötelező politikai retorika elemei visszhangzanak újra:

„Óriási messzeség választja el a távol keleti Kínát és az európai Magyarországot. (kiemelve:) A hatalmas Szovjetunió vezetésével azonban elértük, hogy népeink ma már egy 800 milliós nagy család tagjaiként testvéri egyetértésben fogtak össze. (...) Lenin és Sztálin bölcs tanításainak diadala ez a Távol-Keleten (...) A szovjet kultúra a leghaladóbb az egész világon. Az új Kína kultúrája is a szovjet példa nyomán fejlődik.”³³

ideológiai elem volt: a szovjet példákból lehetett és kellett tanulni minden területen. FEHÉR – HELLER – MÁRKUS 1991: 293–294.

³⁰ „Ünnepélyes keretek közt...” 1951. február 11.: 3, lásd még: „A kínai és a magyar nép...” 1951. február 11.: 3.; „A kínai nép szabadságharca...” 1951. február 11.: 1.

³¹ Uo.

³² Huang Zhen hivatali ideje budapesti nagykövetségként: 1950. augusztus – 1954. október, neve a korabeli sajtóban Huang Chen, Huang Csen, Huan Cen átirással szerepel.

³³ Uo.

A nagykövet végül e mondatokkal zárta beszédét:

„Éljen a kínai és a magyar nép barátsága! Éljen Mao Ce Tung, a kínai nép vezére! Éljen Rákosi Mátyás, a magyar nép vezére! Éljen Sztálin generalisszimusz, az egész világ dolgozóinak nagy vezére és tanítója!”³⁴

Révai József népművelési miniszter, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkárhelyettese beszédet mond az Új Kína című kiállítás nyitóünnepségén a Szépművészeti Múzeumban. Mellette Huan Cen (sic!), a Kínai Népköztársaság magyarországi nagykövete és Majláth Jolán, a Kultúrkapcsolatok Intézetének főtitkára. Magyar Fotó: Bauer Sándor, MTI Fotóarchívum

“MEGRAGADÓ EGYSÉGBEN MUTATJA MEG A KÍNAI NÉP MULTJÁT,
JELENÉT ÉS JÖVŐJÉT,”

Révai a megnyitón külön kiemelte a kiállításon nagy számban szereplő, és a jenani (yan'ani), forradalmi művészetre jellemző fametszeteket, melyek

³⁴ Uo.

„képes újsággá, egyenesen röpirattá”, sőt „fegyverré” válhatnak, „amely az ellenség melléke van szegezve, amely soha, semmilyen körülmények között nem szakadhat el a nép életétől és harcaitól.” A forradalmi fametszet valóban nagy találmánya volt a KNK-nak. Eredetük egyik praktikus aspektusáról a *Szabad Művészet* egy cikkében tudhattunk meg többet,³⁵ illetve ekkor már megjelent itthon a *Forradalmi Kína fametszetei*³⁶ című album is Végvári Lajos művészettörténész bevezetőjével.

³⁵ A *Szabad Művészet* 1950. márciusi számában *Az Össz-kínai Művész Szövetség üdvözlözte a Magyar Művész Szövetségnek* címmel megjelent cikkében idézi Hua-Chun-Wu (a folyóirat átírásával) a kínai kormányküldöttség tagjának szavait a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségénél tett látogatásakor: „A művészek megértették Mao Ce-tung tanítását, azt, hogy a művészeknek a tömegek felé kell fordulni s a nép harcával kell foglalkozni. A kínai művészek túlnyomó többsége jelenleg a hadseregben, a gyárakban és a parasztok között dolgozik.” Itt olvasható az első praktikus eredete a forradalmi fametszeteknek: „a hosszú háború, az ennek következtében beállott nagy anyaghiány a magyarázata annak, hogy művészeink egyelőre csak a rajzok, fametszetek művészetében alkothatnak jelentős műveket s a festészet és szobrászat csak igen kis mértékben fejlődött ki.” Magyar részről Ék Sándor válaszolt Mao Ce-tung szavaival, hozzátéve: „...azt a szellemet érzem s hallom kicsengeni, amely szellemben mi magyar haladó művészek is, a nagy Szovjetunió példája nyomán és Pártunk útmutatása mellett, elindultunk.” („Az Össz-kínai Művész Szövetség...” 1950. március 1.: 150.) A *Szabad Művészet* 1950. májusi számában (269. oldal) hírt ad arról, hogy Prágában kínai kiállítás nyílik. A nem túl részletes leírás alapján valószínűsíthető, hogy a következő évi budapesti tárlattal nagyrészt megegyező anyag került a közönség elé: „Ez a kiállítás, melyet a prágai Képzőművészeti Palotában rendeznek, sokszáz fényképen mutatja be az új Kína életét. Azonkívül modern képzőművészeti alkotások, főleg a Jenani Művészeti Akadémia szocialista-realista művei s végül a pekingi palota műtárgyai láthatók a kiállításon.” Az októberi szám *Lapszemle* rovatában szerepel a *Kínai Képzőművészeti Kiállítás Moszkvában* című írás – a szovjet *Kultura i Zsizny* periodika szeptemberi számából fordítva. Érdekesség, hogy a beszámolóból kiderül, ezen a kiállításon is felbukkantak azok a Sztálint és Mao-t ábrázoló selyemhímzések, amelyeket majd a magyar dolgozók is megcsodálnak az *Új Kína* kiállításon: „Különösen megragadják a nézők figyelmét a Sztálint és Mao Ce Tungot ábrázoló, szeretetteljes gondnal készített művészi selyemhímzések...” A cikk a kiállítási anyagból emellett – többek közt – megemlíti *A parasztok megállapítják a falu osztályösszetételét* című munkát több osztályharcos műalkotással együtt. Tehát a Budapestre került kiállítási anyag már korábban itt cirkulált a térségben, azt megelőzően is, hogy Bukarestből a Szépművészetibe érkezett. („Lapszemle: Kínai képzőművészeti kiállítás Moszkvában.” 1950. május 1.: 400.)

³⁶ *A forradalmi Kína fametszetei*, Művészeti Alkotások N.V., 1950. (Végvári Lajos bevezetőjével) Könyvismertető a kötetről a *Szabad Művészet* 1951. áprilisi számában: „Könyvek: A forradalmi Kína fametszetei.” 1951. április 01.: 186.

A röpirattá válást azonban maga a kiállítás katalógusa, a „kiállítási vezető” valósította meg a legtisztábban. A kis alakú füzet Kína történelmét, politikáját, kultúráját és művészetét a marxista történelemszemlélet osztályharcos szellemében ismertette. Ideológia-propaganda kiadvány volt – feltehetően Kínában állították össze és mellékeltek a kiállításához, de, hogy milyen közvetítő nyelven, illetve ki fordította magyarra nem tudjuk, ezekkel kapcsolatban nem jelez semmit a Szikra nyomdában készült kiadvány – a Kultúrkapcsolatok Intézetének korai, az 1949–60 közötti időszak iratanyaga pedig elveszett.³⁷

A katalógus címoldala

³⁷ KOSTRICZ 2015.

A kisméretű kiadvány a kiállítás I., II., III., termének bemutatásával kezd – egyelőre mellőzve a szintén itt elhelyezett klasszikus művészeti anyagot –, az idézőjelbe tett „*Mennyei birodalom*” címmel. Az idézőjel itt utal arra, hogy a feudális, császárkori Kína csak a kiváltságos osztálynak jelentett mennyei életet, a nép nyomorgott. „Milyen körülmények között élt ez az óriási tömeg a kínai »népek börtönében«? Rendezetlen agyagviskókból álló falvakban tengette életét. Az agyagviskók előtt földszínű arcú, sovány emberek tántorogtak, jóformán minden falusi lakosnak volt valami bőrbaja.” (8. o.) A kiadvány a pártiskolák agitációs anyagaihoz hasonló módon a kérdésfeltevés retorikájával operál: „Kit terhel a felelősség ezért, kik voltak a bűnösök abban, hogy erre a mesés kincseket rejtő ősi birodalomra halálos pontossággal megisméltődő lavinaként zúdult az éhínség, az árvíz és a sáska?” (7. o.)

Az ízes, színes, érzékletes, hangulatkeltő kifejezéseket, a korszakra jellemző népmesei fordulatokat sem mellőző propagandanyelven megfogalmazott válaszban természetesen a felelősök is meg lettek nevezve: a feudalizmus és az imperialisták. „Mint zsiros falatra a legyek, úgy telepedtek a múlt század közepe óta Kínára a gyarmatosító nagyhatalmak. (...) Megegyeztek a kínai rablótőkésekkel és uzsorásokkal abban, hogy közösen zsákmányolják ki a kínai munkás- és paraszt-tömegeket, a dolgozó népet.” (7. o.) Az előkészítés után a IV., V., VI., VII. teremben következett *A kínai nép harca a felszabadulásért* című anyag, mely 1911-től dokumentálta Kína történelmét: pontosította Szun Jat-szen szerepét, kiemelte a Kuomintang árulását, megjelenítette a Kommunista Párt megalakulását és győzelmét, és természetesen dicsérte a Szovjetuniót – a katalógus első képes oldala (13. o.) is csak ekkor következett: Wu Hsien Chün³⁸ Sztálint derékig ábrázoló selyemhímzése. Még ebben a dramaturgiai szakaszban, két oldallal később jelenik meg Hu Yen Tung Mao Ce-tung mellképét ábrázoló szintén selyemhímzése.

A főleg fotódokumentációt tartalmazó termekhez mellékelte kísérőszöveg a passzus végén így összegez:

„Mi tette lehetővé a győzelmet? (eredetiben is inntól dőlttel szedve mint ideológiailag fontos üzenet) *A győzelem legfontosabb feltételét az Októberi Forradalom, a Szovjetunió, a nagy Sztálin felbecsülhetetlen segítsége adta. A kínai kommunisták a bolsevikoktól, Sztálintól kapták a győzelem tudományát.... A Szovjetunió – és a Kínai Kommunista Párt vezetése, – ez a két döntő tényező, amely biztosította a forradalom győzelmét.*” (20. o.)

³⁸ A katalógusban megjelenő neveknel a katalógus átirását, az onnan idézett szövegeknel az ott szereplő helyesírást követve.

A VIII. terem már az építkezésé: *Földreform és iparosítás*. Az anyag ismerteti az 1950-ben megkezdett agrárreformot és „a parasztok hatalmas életszínvonal emelkedése”-t (22. o.). A IX. terem *Új nép, új élet* címmel, vidám képeket hoz a tanuló ifjúságról és a bölcsődékről: „Az új Kína egészséges, boldog gyermekeket nevel” láthatjuk az azonos című fotón. (30. o.)

Külön termet kapott *A Kínai Népköztársaság és a békeharca*, itt megjelenik az ekkor már Magyarországon is járt, korábban említett Guo Moruo alakja: „Már a Népköztársaság kikiáltása előtt, 1949 májusában részt vettek a kínai nép küldöttei Kuo-Mo-Zso vezetésével a Prágai Békevilágkongresszuson”. (31. o.) Ez a rész mondja ki a mai napig a KNK-nak oly érzékeny „egy Kína”-elvet is a Varsói Békekongresszust felidézve: „Az egész világ népeinek követelését fejezték ki a kínai küldöttség tagjai, amikor szót emeltek a koreai kérdés békés rendezése, az amerikai agresszió megszüntetése érdekében az egész világon, beleértve Taiwan (sic!) szigetét is, mely a Kínai Népköztársaság szerves, elidegeníthetetlen része.” (32. o.)

A X. teremben a totalitárius ideológia dramaturgiája szerint megjelenik a gyűlölt ellenség: *Az amerikai betolakodók és bérenceik ellen*. S itt a kiállítási vezető, mint egy tankönyv összegező, visszautal a már megismert ellenségre:

„Tudjuk, hogy a japán fasiszták után az amerikai imperialisták által támogatott Csang-Kaj-Sek banda viselt háborút a kínai nép ellen.” (34. o.) Tehát az évezredes ellenség, Japán mellett az új berendezkedésben kiemelt ellenség Amerika. Ugyanebben a teremben, ahol az ellenség külön hangsúlyt kapott, következett az Új kínai kultúra bemutatása (36. o.). Mao Ce-tung-idézet köti össze a terem két egységét: „Az önkényuralom híveinek előnyös, hogy a nép sötétségben éljen, a mi érdekünk azonban, hogy a nép felvilágosodott legyen” – persze csak bizonyos mértékig és bizonyos felvilágosítókon keresztül, tehetnénk hozzá. Itt elsősorban az oktatás és azon belül is az analfabetizmus felszámolása jelenik meg mint fő cél. S valóban, a későbbi írásjegy-egyszerűsítés ilyen téren jelentős javulást hozott. Igaz, közben el is zárta a már olvasni tudó népet a múlt (klasszikus írásjegyekkel írt) műveitől.³⁹

Am a múltat sem kell végképp eltörölni, elég átkeretezni, tanulható meg a kiállítási anyagból – más kérdés, hogy a tizenöt évvel később

³⁹ 1954-ben létrehozott Kínai Írásreform Bizottság felügyelte az írásjegyek egyszerűsítését, amely főként az írásjegyeket alkotó vonások számának csökkentését jelentette. Feladata volt még a köznyelv elterjesztése; a latin betűs *pinyin* átírás megtervezése. JUHÁSZ 2012: 89.

induló kulturális forradalom fékevesztettségében majd sor kerül arra is. A katalógus végén néhány oldal foglalja össze a hagyományos értelemben vett művészeti anyagot (39. o.), pedig a kiállítás a berendezés szerint ezzel kezdődött, a II.–III. termék tartalmazták részben. Természetesen itt is érvényesülnie kellett az ideológia optikájának:

„A porcelán-monopólium nagy hasznot hajtott a császároknak, különösen a nyugattal folytatott kereskedelemben.” (39. o.) „A kínai feudalizmus rendszerének sajtós emlékei a drágakövekből készült kisplasztikák. A feudál-bürokrata Kínában a hivatalnok-nemesek teljesen a császártól függtek, aki alattvalóinak példátlan hízelgéseit és szolgálkúságát kitüntetések osztogatásával jutalmazta” (40. o.).

A kötelező osztályharcos mondatok mellett a katalógus szavaiból itt átsüt a lelkesedés a kiállítási anyagban megjelenő mesterségbeli tudás, a tárgyak hihetetlen művessége felett. Bár a szerző művészettörténeti szak tudása hagyhatott maga után kívánnivalót, hiszen a 41. oldalon látható illusztrációt, egy feltehetően elefántcsontból faragott – a katalógusban ez nincs feltüntetve – bódhiszattvafej ábrázolást Liu His (sic!) *Gu Ósember fej* című alkotásaként szerepeltet.⁴⁰ A szövegben a természetábrázolás szépsége feletti örvendezés is hamar helyére kerül: „A feudalizmus okozta megköttöttség következtében – melynek az volt a célja, hogy elterelje a figyelmet a társadalmi valóságról – a kínai művészek fő témája a táj és a természetben látható sokféle élőlény.” (42. o.)⁴¹

A XII.–XVIII. teremben kapott helyet *Az új Kína művészete*, „mely a szocialista realizmus útján halad, felhasználva nemzeti hagyományainak haladó értékeit s a szovjet képzőművészet példamutatását” (46. o.); olajfestményekkel, forradalmi fametszetekkel és az addig a folklórból ismert, de a forradalom szolgálatába állított újévi képekkel. Felsejlett a jenani „ős-haza” művésztelepe:

„A kínai fametszők kezdetben a nyugati fametszés hatása alatt álltak. A Szovjetunió példája és Mao-Ce-Tung elvtárs tanítása helyes útra terelte a fametszők tevékenységét, ennek következtében kialakult realista fametszés nagy fejlődésen ment keresztül és ma már a többi képzőművészeti műfaj számára példaképül

⁴⁰ Itt lehet, hogy egy korábbi, fordításbeli tévesztést látunk, s a buddhista ikonográfiában és szimbolikában járatlan kelet-európai vagy szovjet szövegezők ejtettek hibát, hiszen az utazó kiállítás Romániából érkezett.

⁴¹ Ennek ellentmondanak a szakértők, többek közt Miklós Pál által a kínai a természetábrázolásról írottak pl. *A sárkány szeme* című könyvében. (MIKLÓS 1973: 150–180.)

szolgál. A kínai fametszők művészetüket a munkások, parasztok és a Néphadsereg szolgálatába állították, résztvettek harcaikban és lelkesítették őket a győzelem és az újjáépítés sikeres megvalósításában. Az ideológiailag is jól képzett művészek állandóan kapcsolatban vannak a néppel, így a művészetük állandó fejlődést tart az élet eseményeivel. A mai kínai fametszés nem csupán tükrözi a kínai életet, hanem bátorít és előremutat.” (44–46. o.)

Ezen alkotások részletes művész-cím felsorolásban: 147 db fametszet (pl. Hu Yi-ch'uan: *A „Munkaközvetítő Csoport” tagja egy másik tag tehenével szánt*); 51 db újévi kép (pl. Chang Ting: *Üsd le Chiang Kai-shek-et vagy Mo Lang: „Ünnepeld a győzelmet!”, „Igyekezz többet termelni!” – Játzó gyermekek jelszava*); 9 db hagyományos technikájú kínai festmény (köztük pl. Hsü Pei-hung: *Nanking felszabadításának híre megérkezik a Világbéke konferenciára*); 8db szocreál, szovjet mintájú olajfestmény. (Mo P'u: *Likvidálják a földesurat*).

A korabeli szaksajtó, a *Szabad Művészet* is beszámolt a kiállításról. A lap márciusi számának címdoldalán egy, a kiállításról származó mű szerepelt: Li Cung-cin⁴²: *Vezetéjkjavítás* című olajfestménye. *A régi és új Kína művésze-te – az Új Kína kiállításon* című cikket jegyző Horváth Tibor, a Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum régész-művészettörténész igazgatója⁴³ inkább a ha-

⁴² Li Zongjin (1916–1977).

⁴³ Horváth Tibor rendezett már egy hasonló tematikájú kiállítást a ma Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, akkori nevén Kelet-ázsiai Művészeti Múzeumban. A kiállítás megnyitóját 1949. december 23-ra Sztálin 70. születésnapjára (a generalisszimusz december 18-án született) időzítették. Ez volt az első olyan kiállítás, mely művészeti anyaghoz csatolva aposztrofálta az „új Kínát”. A Hopp Múzeum adattárában őrzött, „Felvinczi Takács Zoltán úr egyetemi tanárhoz” (A múzeum első igazgatója) címzett meghívóban ez szerepel: „A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja tisztelettel meghívja a 3 éves terv keretében újjáépített Keletázsiai Művészeti Múzeum Sztálin elvtárs 70-ik születésnapjára felajánlott *KÍNA Háromezer év művészetének emlékei, Az utolsó negyven év küzdelmei a független, demokratikus Kínáért* kiállításra a Múzeum fennállásának 30-ik évében.” (Hopp Ferenc Múzeum adattára. 1950. dec. 01. jelzet: A. 1740.1) A kiállítás anyagát képező, főként buddhista tárgyú szobrok, műalkotások, a múzeum saját gyűjteményéből származtak, s a kiállítás végén, a folyosón helyezték el a dokumentációs anyagot Kína közelmúltjáról, jórészt újságcikkek felnagyított (sokszor német feliratú) fotóiból. A születésnap tárlatról Horváth hosszú cikket írt a *Szabad Művészet*be. (HORVÁTH 1950: 30.) Horváth nagyon ügyesen a bevezető és befejező bekezdésekben mutatja fel a kötelező ideológiai keretet, s ezt is Mao Ce-tung idézetekkel. A bevezetéshez – amely a kiállítás mottójául is szolgált – olyat választott, amely Kínára mint ötezer éves civilizációra hivatkozik, ezzel egyből rá tudott térni a múzeum legrégebbi kínai tárgyaira: a Kr. e. 1200 körülről származó jóslócsontokra. Cikkében végigveszi a dinasztákat és a műtárgycsoportokat – kerámia, selyem, festészet, kalligráfia – s az utolsó bekezdésben tér csak ki a folyosón elhelyezett dokumentációs kiállítás anyagára: „tíz falitáblán fényképek, rajzok, feliratok mutatják meg azt a nehéz és küzdelmes utat, melyet a kínai nép az utolsó 40 évben a császárság bukásától a mai felszabadult, független és a szocializmus építésének útjára lépett népi demokratikus Kínáig megtett.” A cikk után (Horváth cikkei sosem elég ideologikusak, ezért rendszerint követi egy vonalasabb anyag) a *Szovjetszkoje Iszkussztvo* február 25-i számából Finogenov Sztálin-díjas festő lelkes hangú írása következik: *A haladó Kínai művészetéről* (38. o.). „A legtöbb haladó kínai művésznek sikerült a régi modort összeegyeztetni a realizmussal és az új tartalommal. Néhány festő művén érezhető ugyan még a francia impresszionizmus hatása, de ezek a művészek is igyekeznek megszabadulni ettől a modorosságtól, mert megértették, hogy hamisíthatatlanul népi, eszmeien tartalmas műveket csak világos, realista formanyelven alkothatnak. (..) A szabadság szenvedélyes és harcoss írója, Lu-Szin (Lu Xun – N.M.), azt mondta: »A grafikát a tömegek forradalmi fegyverévé kell tennünk.«”

gyománys művészeti anyagot taglalta. Írása, melyben az Új Kína művészete csak a lezárásban szerepel, megszabadítja a 18 termes kiállítást a propagandisztikus tematizálástól. Horváth jó szakember, de kénytelen ideológiailag is helyt állni, így az első bekezdésben egy mondatba minden kötelező elemet belezsúfol, hogy aztán rátérhessen a műtárgyakra:

„A népi demokratikus Kína kormánya nagyszerű anyagot küldött messzi nyugatra, hogy a baráti, a Szovjetunió segítségével szocializmust építő népi demokratikus országok dolgozó népének bemutassa a kínai nép győzelmi diadalútját, új, tartalmában szocialista művészetét, továbbá az ötezer évre visszanyúló művészetének a pekingi Palota-múzeumban megőrzött és a Csang Kai-Sekék⁴⁴ által el nem rabolt gyűjtemény válogatott darabjait.”⁴⁵

Tehát a kiállításon megvalósulthoz képest ellentétes súlyozással írt cikkben Horváth, s igyekszik az első két teremről írni bővebben, kiemelve a műtárgyakat létrehozó „páratlan mesterségbeli tudás”-t. Tőle tudhatjuk, hogy igazi ritkaság érkezett a Szépművészetibe:

„Budapesten, kiállításon, most nyílik először alkalom arra, hogy a kínai festészetre olyan jellemző horizontális képtekercseket nagyobb számban megismerhessük. Ezek mindig folyamatot mutatnak be: a tájkép esetében a táj bejárását; figurális képeknél az események folyamatát. Ezeknek a tekercsképeknek hagyományos szemléleti módja az volt, hogy a tekercsset lassan kibontva, mindig csak egy 25–30 cm hosszú darab vált szemlélhetővé, mert a már megnézett részletet újra felcsavarták.”⁴⁶

Azonban rá kell térnie az új anyagra is, főleg a nagyszámú fametszetek okán, de ismét leleményesen Mao mögé bújjik, ebből a perspektívából értelmez:

„Ha meg akarjuk érteni, hogy az új Kínában mi a képzőművészet helye és szerepe, akkor elsősorban vissza kell térnünk Mao Ce Tungnak a japán hódítók ellen viselt háború kellős közepén, 1942. május 23-én elmondott beszédére (...) »A jelenlegi időszakban az új kínai kultúra a tömegek, a népek kultúrája, amelyet a proletariátus vezet az imperialista és a feudális kultúra elleni harcban« — mondotta Mao Ce Tung. »Azt, ami valóban a népé, szükségszerűen a proletariátusnak kell vezetnie. De vajon, mi a nép és mik a tömegek? Ez az a közösség, amely magában foglalja a lakosság kilencven százalékát: munkások, parasztok, katonák és kispolgárok.

⁴⁴ Csang Kai-sek, Csangkájsek, , ismertebb átirással: Csang Kaj-sek; *pinyin* átirással Jiang Jieshi, (1887–1975) katona, politikus, a Mao vezette kínai kommunisták ellenfele, a Szun Jat-szen utáni Kuomintang vezéralakja.

⁴⁵ Horváth 1951: 101.

⁴⁶ Horváth 1951: 101.

E kategóriák közül legfontosabbak a munkások, a parasztok és a katonák. Rögtön feltesszük magunknak a kérdést: melyek azok a művészi tárgyak, melyeket terjeszteni fogunk köztük? Vajon a feudális kultúra termékei? A tőkés osztály alkotásai talán? Vagy a kispolgárság alkotásai talán? Egész biztosan nem. Egyedül az, ami a munkásokkal, parasztokkal és katonákkal kapcsolatos.« Mao Ce Tung egy másik beszédében mondta: »Meg akarjuk semmisíteni a kínai nemzetnek azt a régi kultúráját, mely elválaszthatatlan volt a régi politikától és gazdasági rendtől. Meg akarjuk alkotni a kínai nemzet új kultúráját, mely elválaszthatatlan az új politikától és az új gazdasági rendtől.« Ennek a programnak szellemében indult meg Kína művészeinek tevékenysége.”⁴⁷

Horváth megemlíti még, hogy „Lu Szin” (Lu Xun) író, mozgalmár, a művészek között szovjet grafikákat osztott. Végül, régi és új jegyében a következő gondolattal zár:

„Ötven évvel ezelőtt a kínaiakról általában az volt a vélemény, hogy bölcsekedők, magukba vonultan szeretnek élni, a közügyek iránt nem érdeklődnek. A forradalmi harcokban felnőtt generáció mennyire távol áll tőlük: energikus, tettekre vágó és a köz ügyét a saját egyéni érdekei elé helyezi.”⁴⁸

Cikke után, amelyet talán nem éreztek elég harcosnak a *Szabad Művészet* szerkesztői, következik Koós Judit tollából a *Jegyzetek az Új Kína kiállításáról* című írás, melyhez kezdő illusztrációként Ai Csung-Szin⁴⁹ olajfestményét választották *Megérjük, hogy nem lesz fennakadás az energia ellátásban* címmel.⁵⁰

A *Szabad Művészet* következő, 1951. áprilisi számából – amelyben az egy évvel korábban megjelent *A forradalmi Kína fametszetei* című könyvről szóló recenzió is olvasható – tudjuk meg, hogy a Magyar Régészeti-Művészettörténeti Társulat március 3-án felolvasó ülést tartott az *Új Kína* kiállítás kapcsán. Csongor Barnabás az új kínai fametszetekről tartott előadásában rámutatott, hogy régen nem volt annyira jellemző ez a művészi kifejezés mód, ám most fontos lett, mivel ezek a fametszetek „a proletariátus győzelmének kifejezői”. Horváth Tibor ismét a régít képviselve egy Ming-kori festőről – *Cs’iu Ying*⁵¹ műveinek kérdéséhez címmel – adott elő.

⁴⁷ Horváth 1951: 103.

⁴⁸ HORVÁTH 1951: 104.

⁴⁹ Ai Zhongxin (1915–2003) a polgárháborús időszak és a szocialista realizmus irányzatának jelentős kínai festője, a pekingi Központi Művészeti Akadémia olajfestő tanszékének vezetője 1949-től.

⁵⁰ Koós 1951: 105.

⁵¹ Qiu Ying (1494–1552).

“DOLGOZÓINK HATALMAS LELKESEDÉSSEL ÉLNEK MAJD
AZ ELSŐ NAGY ALKALOMMAL”

Látogatók az Új Kína kiállításon a Szépművészeti Múzeumban 1951 februárjában MTI Fotó/Magyar Fotó

A kiállításról és anyagáról már a megnyitó előtt is kapott tájékoztatást a nagyközönség, hiszen a nagy érdeklődésre számító tárlatok bevett módszere szerint már a műtárgyak kicsomagolására újságírókat hívtak meg: „Hatalmas, gondosan lepecsételt vaspántos ládák érkeztek a napokban a Szépművészeti Múzeumba. Messzi föld küldte üzenetét bennük: Távol-Kelet csodálatos kincseit rejtik a ládák” – olvasható a február 9-i *Magyar Nemzet*ben.⁵² Valóban, addig egzotikusnak számító selyemképek, „mesebeli drágakövek”, üvegszobrok, porcelánok, jáde faragványok, zománc tárgyak, elefántcsont és bambusz munkák, a Palotamúzeummá vált egykori császári lakhely, a Tiltott Város sokáig elzárt, majd a menekülő

⁵² UNGVÁRI 1951: 5. (Magyar Nemzet, 1951. február 9.: 5.).

Kuomintang által hátrahagyott különleges műtárgyai kerültek a Szépművészetibe. De arról nem volt szabad megfeledkezni, hogy – a *Szabad Nép* újságírójának szavaival élve – „a nép alkotó művészetének ezek a remekművei valaha mohó és lusta, kegyetlen és vérengző kényurak kedvtelését szolgálták.”⁵³

Természetesen a nagyobb, dokumentációs propagandaanyagról is beszámolt a sajtó: a feudális császárkor idején „a »Mennyei Birodalom« a sovány parasztok, fabölcsőben elszáradt csecsemők és véres parasztlázadások hazája volt.”⁵⁴ A napilapokból tudni lehetett, hogy a dokumentációs anyag fényképei éhen halt embereket is bemutatnak, és beszámoltak a szökött munkásokra géppisztollyal vadászó, gyerekmunkát vásárló nyugatiakról, továbbá az adószedő kínai földesurakról is. „Az amerikai imperializmus és a kínai urak ördögi szövetségének Kínájáról beszélnek ezek a képek.”⁵⁵ De: „Szemünk előtt éri ezeken a képeken az imperializmust a legnagyobb vereség, amelyet a Nagy Októberi Forradalom és a második világháború fasisztaellenes győzelme óta elszenvedett.”⁵⁶

Az újságírói beszámolók is kiemelik a kínai tradicionális technikával készült két modern textilt:

„A fényképek közt két selyemhímzés. Sztálin és mellette Mao Ce-tung. Sok vita zajlik a két hímzés előtt. Vannak, akik azt mondják, hogy »festve van, selyemre«, mert »így nem lehet hímezni«. A vitát az asszonyok döntik el, akik megmutatják a férfiaknak a hímzőszál útját és elmondják: sok, nagy szeretettel lehet így hímezni.”

S a tradíció vonalán megismertetik az olvasóközönséget az aktualizált újévi képekkel is, melyek szintén a népművészet köréből kerültek az agitáció „csatornába”. Ezekkel a képekkel szokás díszíteni kínai újévkor az otthonokat, s legtöbbször jó szerencsét, hosszú életet és egyéb jókívánásokat jelenítenek meg. Ám a kiállított darabok a tradicionális szerencse kívánások helyett a reményteli jövőt ábrázolták vagy „a termelési csata”-t elevenítették fel olyan címekkel, mint például *Több termeléssel a front támogatására!* vagy *Az élmunkás házaspár.*⁵⁷

⁵³ „Legyőzhetetlen Kína...” 1951. február 16.: 4.

⁵⁴ „»Uj Kína«...” 1951. február 13.: 6.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ UNGVÁRI 1951: 5. (*Magyar Nemzet*, 1951. február 9.: 5.)

A műtárgyak és a dokumentációk közti átmenetet megtestesítő új művészeti alkotások közül a sajtó kiemelte az *Apu megszökött a börtönből*, *A háziúr minden könyörgés ellenére kiteszi a lakót*, vagy az *Éhezők rizst rabolnak* című fametszeteket, amelyeken megelevenedett és mozgósított a nyomor. A fametszetek közül persze a „harcos elszántságot”, az örömet, az összetartozás biztonságát és erejét megjelenítő munkák sem hiányoztak. Ilyen a *Látod, a nép szavára hallgat a kormány*; *A felszabadító néphadsereg segít a parasztnak gyomlálni* vagy a *Bújtassuk el a nőket a reakciós katonák elől* című munkák – emeli ki a *Magyar Nemzet* a megnyitó után két nappal, február 17-én megjelent cikke.⁵⁸

A lap egy héttel későbbi, február 25-i számában szerepel talán a legteljesebb és leghozzáértőbb napilapos beszámoló dr. K.M. monogrammal: *A budapesti Új Kína kiállítás – Az ősi és az új kínai művészet* címmel. Már a kiállításkritika felütése jelzi, hogy a témát behatóbban ismerő szerző jegyzi a cikket, érzékenységgel s kivételesen nem a közös szovjet emlőről való megemlékezéssel közelít, s igyekszik valami esszenciális és ősi-időtlen kiemelni a kínai kultúrából:

”Ha csak a kínai betűt hasonlítjuk a mi betűnkhez, kitűnik a két forma és a benne rejlő tartalom közötti lényeges különbség. A kínai írásjelek mindegyike számos finoman árnyalt vonalkából, ívecskéből, s ezeknek valóságos ornamensekre emlékeztető kapcsolásából kerekedik ki, melyeket még lemásolni is alig tudunk. Egy-egy írásjegyen 10–15 önálló vonáskát is megszámlálhatunk és nehéz elképzelni, mennyi idő kell egy szó, egy mondat, egy oldalnyi írás, egy könyv, vagy sok kötetes mű pusztá leírásához. S ha megfigyeljük ősi filozófiájukat, régi közmondásaikat, népi énekeiket, költészetüket, természettudományukat, minden nemzetet megelőző természettudományukat, zenetudományukat és képzőművészetük egészét, észrevehetjük az írásmódjukhoz hasonló végtelen részletességet, lelkiismeretes, szinte mikroszkopikus valóságmegfigyelést, mely minden közlésüket kíséri. Tegyük gondolatban egymás mellé egy egyiptomi piramist, s egy kínai pagodát: előbbinek mozdulatlan körvonalú hatalmas tömege némán merevedik zárt egységében, – a pagoda beszédes, aprózóan részletező és e részletek mozgalmal ismételtetéséből kialakuló kecsessége a madárdal meg-megújuló trilláira emlékeztet.”⁵⁹

⁵⁸ „Évezredes elnyomásból szabadult...” 1951. február 17.: 5. Szintén hozzáértő a *Kis Újság* 1951. febr. 14., 3. o.-án található cikke: *Az Új Kína kiállítás pazar kincsei és csodálatos látványai közt* (n.) címmel, amely előtt a 2. oldalon egy Lu Xun – a lapban „Lu Hszin” – írás található: *Papírsárkány* címmel.

⁵⁹ „A budapesti Új Kína kiállítás...” 1951. február 25.: 7.

Ez az írás számol be arról is, hogy nem csak vizuális hatásokkal éltek a kiállítás szervezői. „A termeken végig kínai ízlés szerint elrendezett virágdíszek jelzik a járás irányát, — s láthatatlan, halk hangforrásból Kína régi népi énekei, dalos gyermekjátékai mellett, felhangzanak honi dalosmadaraik csattogó füttyei is...”

Az Új Kína című kiállítást nézik a Mao Ce-tung nevét viselő osztály tanulói tanárukkal Budapesten. MTI Zrt. Fotóarchívum

A kiállításra, melyre brigádok, munkáskollektívák, iskolai osztályok látogattak el – többek közt a Mao Ce-tung nevét viselő is –, több százezer látogatót vártak. A *Világosság* február 20-i számában (4. o.) *Itthon vagyok az Új Kína kiállításon* címmel számol be arról, hogy a magyar „dolgozók érdeklődéssel nézik a régi Kína eddig soha nem látott művészi alkotásait”. A cikk megszólaltatja Horváth József korongozót, Tóth István bádögüzemi munkást és Burján Ibolyát a Continental Szalagszövőgyár dolgozóját – utóbbi épp a *Hídépítők Marco Polo hídon* című festményt méltatja, s a hídépítés mozzanata juttatja eszébe, hogy „itthon van” a kiállításon.⁶⁰

A gigantikus tárlatról való távozás élményét talán a *Szabad Nép* újságírója fogalmazhatta meg a legfrappánsabban: „S a látogató, amikor a vörös selyemlobogó alatt lefelé megy a Szépművészeti Múzeum lépcsőin, Molotov szavaira gondol: »A szovjet-kínai szerződés olyan erő a béke megvédelmezésében, amilyen még nem volt a világtörténelemben!»”⁶¹

ÖSSZEZÉS

A második világháború és a holokauszt traumájának talaján kiépülő hidegháborús berendezkedés, amely Magyarországon a diktatórikus, Moszkvából irányított Rákosi-rendszer megvalósulásában öltött testet, magával hozta a totalitárius államok kultúra- és művészetfelfogását és esztétikáját. Ennek a szigorúan véve 1948 és 1953 közötti (tágabban értelmezve 1945–1956) néhány évnek a politikája drasztikus változásokat kívánt végrehajtani a társadalomban és kultúrában, mindezt egy nagyobb geopolitikai egység, a Szovjetunió vezette keleti blokk, a „béketábor” egyik kis országaként. Ugyanennek a tábornak volt tagja Kína is, s ez a tény valamint a táborban egységesített kultúrpolitika olyan helyzetet teremtett, melyben az addig rendkívül távolinak számító Kína ismerős hangon szólalt meg – akár egy művészeti tárlat keretében is, melyre az 1951 februárjában megnyílt, a Szépművészeti Múzeumban megrendezett *Új Kína* kiállítás szolgált például.

Azonban a kommunista propagandával összemosott országismertető, ahogy a kultúra átalakítására tett agresszív szovjetizáló törekvés is, inkább groteszk kísérletnek tűnik az évek távlatából. Hogy így érezték-e a korabeli kiállításlátogatók, nem tudjuk, azonban a szintén központosított művészeti sajtóban megjelent írások, elsősorban Horváth Tiboré,

⁶⁰ „Itthon vagyok az Új Kína kiállításon” 1951. február 20.: 4.

⁶¹ „Legyőzhetetlen Kína...” 1951. február 16.: 4.; kiállítási vezető 31.

illetve az ekkor még ösztöndíjjal Pekingben tartózkodó Miklós Pál későbbi munkássága azt engedi sejtetni, hogy az ilyen jellegű művészetten keresztüli agitáció nem hagyott mély nyomot a magyar társadalom Kína-képében – főleg a művészet terén. A kiállítást megtekintő százezernél is több dolgozó lehetséges reflexióihoz hadd idézzem Szabó Miklós gondolatait *Hétköznapi sztálinizmus Magyarországon*⁶² című cikkéből:

„Hihetetlenül hangzik ma (...) A nép teli szájjal röhögött a rendszer idétlenségein, és várta a jobb jövőt. A szólas, hogy »guggolva is kibírjuk« ennek a légkörnek a szülötte. (...) Mindenki igyekezett úgy tenni, mintha a rendszer híve volna, és ennek megfelelő »vonalas« szövegeket mondani (...) Az eddigiekben felrajzolt kép persze egyoldalú, hogy megint egy viccel szóljak, »Kína a Mosoly Országá, Magyarország tiszta röhej« mondtuk akkor.”

A történelmi dokumentumok inkább ellenkező előjellel emlékeznek meg az ötvenes évek elejéről, de feltehetően a kiállítás látogatói közt is volt, aki elmosolyodott néhány fametszet címének láttán.

A kínai–magyar kulturális kapcsolatok a két országban rendszeresen megrendezett – művészeti kiállításokban történő tetstet öltése a következő években is jellemző volt; az utolsó ilyen nagyszabású, diplomáciai háttérrel megszervezett tárlatnak szintén a Szépművészeti Múzeum adott otthont 2012-ben.

BIBLIOGRÁFIA

Elsődleges források

- Kultúrkapcsolatok Intézete. Állambiztonsági Levéltár, ÁBTL: 3.1.5. O-18100.*
Meghívó Felvinczi Takács Zoltán részére 1949. december 23-ra, Sztálin 70. Születésnapjára rendezett KÍNA Háromezer év művészetének emlékei, Az utolsó negyven év küzdelmei a független, demokratikus Kínáért c. kiállítás megnyitójára.
Hopp Ferenc Múzeum adattára. Jelzet: A 1740.1.
RADNÓTI Károly (szerk.)
1951 *Új Kína – Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban a Kultúrkapcsolatok Intézete rendezésében.* Kiállítási vezető. Budapest, Szikra.

⁶² SZABÓ 1988: 160–161.

Feldolgozások

- „A béke megvédésének ügye minden becsületes ember, és köztük a tudomány embereinek ügye is» – Véget ért a Magyar Tudományos Akadémia Ünnepi Hete.” 1950. *Szabad Nép*, 1950. december 3., 7–8.
- ABLONCZY Balázs
2016 *Keletre, Magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest, Jaffa.
„A budapesti Új Kína kiállítás – Az ősi és az új kínai művészet.” 1951. (Dr. K. Gy.) *Magyar Nemzet*, 1951. február 25., 7.
„A kínai és a magyar nép egy az imperialista agresszorok elleni helytállásban.” 1951. *Magyar Nemzet*, 1951. február 11., 3.
„A kínai nép szabadságharca egyetlen nagy hősköltemény – Révai József népművelési miniszter megnyitotta az Új Kína-kiállítást.” 1951. *Kis Újság*, 1951. február 11., 1.
„Az Össz-kínai Művész Szövetség üdvözlőlevele a Magyar Művész Szövetségnek.” 1950. *Szabad Művészet*, 4. 3–4. 150.
„Az Új Kína kiállítás pazar kincsei és csodálatos látványai közt.” 1951. (n.) *Kis Újság*, 1951. február 14., 3.
- BALOGH Jenő
1951 „A régi és az új Kína.” *Köznevelés*, 7. 4. 160.
- BARGHOORN, Frederick
1958 „Soviet Cultural Diplomacy since Stalin.” *The Russian Review*, 17. 1. 41–55.
- BONNELL, Victoria E.
1999 *Iconography of Power: Soviet Political Posters under Lenin and Stalin*. University of California Press.
- CHERVONNAYA, Svetlana
2008 „»VOKS«, Documents Talk: A Non-definitive History. <http://www.documentstalk.com> (utolsó letöltés: 2021. július 18.).
„Csangkájsek azt tette Kínában, amit most Európában Tito tesz – mondotta Drahos Lajos a »Kína felszabadulása« bemutatóján.” 1949. *Magyar Nemzet*, 1949. szeptember 16., 2.
„Évezredes elnyomásból szabadult boldog nép mutatja be multját (!) és jelenét az Új Kína kiállításon.” 1951. (S. Gy.) *Magyar Nemzet*, 1951. február 17., 5.
- FAJCSÁK Györgyi
2009 *Kínai műgyűjtés Magyarországon a 19. század elejétől 1945-ig*. Budapest, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum.
FAJCSÁK Györgyi – KELÉNYI Béla (szerk.)
2017 *Sanghay-Shanghai*. Budapest, Szépművészeti Múzeum-Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum.
- FEHÉR Ferenc – HELLER Ágnes – MÁRKUS György
1991 *Diktatúra a szükségletek felett*. Budapest, Cserépfalvi.
- FINOGENOV
1950 „A haladó Kínai művészetről.” *Szabad Művészet*, 4. 1–2. 38.
- GERNET, Jacques
2001 *A kínai civilizáció története*. Budapest, Osiris.

- HORVÁTH Tibor
 1950 „A Keletázsiai Művészeti Múzeum Kínai Kiállítása.” *Szabad Művészet*, 4. 1–2. 30.
 1951 „A régi és új Kína művészete – az Új Kína kiállításon.” *Szabad Művészet*, 5. 4. 101–104.
 „Itthon vagyok az Új Kína kiállításon.” 1951. *Világosság*, 1951. február 20., 4.
- JORDÁN Gyula – TÁLAS Barna
 2005 *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Budapest, Napvilág.
- JUHÁSZ Ottó
 2012 „A modernizáció és tradíció kérdései Kínában 1840–2012.” *Külvilági Szemle*, 11. 2. 89.
- GOLOMSTOCK, Igor
 1990 *Totalitarian Art in the Soviet Union, the Third Reich, Fascist Italy and the People's Republic of China*. (ford. R. Chandler) New York, HarperCollins.
 „Kína felszabadulása.” 1949. *Szabad Nép*, 1949. szeptember 24., 6.
- KOÓS Judit
 1951 „Jegyzetek az Új Kína kiállításáról.” *Szabad Művészet* 5. 4. 105–107.
- KORNAI János
 1998 „Hatalom és ideológia.” In Fokasz Nikosz – Örkény Antal (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete III. (1945–1989)*. Budapest, Új Mandátum, 76–96.
- KOSTRICZ Anna
 2015. „A Kulturális Kapcsolatok Intézete.” *Archívnet, XX. századi Történeti Források* 15. 4. https://archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html (utolsó letöltés: 2021. július 18.).
 „Könyvek: A forradalmi Kína fametszetei.” 1951. *Szabad Művészet*, 5. 4. 186.
 „Lapszemle: Kínai képzőművészeti kiállítás Moszkvában.” 1950. *Szabad Művészet*, 4. 10. 400.
 „Legyőzhetetlen Kína – Mire tanítanak az Új Kína-kiállítás dokumentumai.” 1951. (G.E.) *Szabad Nép*, 1951. február 16., 4.
- LITVÁN György
 1988 „Mi, kommunisták, különös emberek vagyunk...” A sztálinizmus lélektana”. *Századvég folyóirat*, 3. 6–7. 150.
- LÜTHI, Lorenz M.
 2008 *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. New Jersey, Princeton University Press.
- MAO Ce-tung
 1954a „Az új demokráciáról, (1940 január).” In: *Mao Ce-tung válogatott művei 3. kötet*, Budapest, Szikra, 213–295.
- MAO Ce-tung
 1954b „Felszólalások az irodalom és a művészet kérdéseivel foglalkozó jenani tanácskozáson, (1942. május).” In *Mao Ce-tung válogatott művei 3. kötet*, Budapest, Szikra, 127–186.
- MIKLÓS Pál
 1973 *A sárkány szeme*. Budapest, Corvina.

- „»Minden becsületes magyar embernek ott a helye a békénket védők táborában« – Az Országos Béketanács lelkes nagygyűlése a Sportcsarnokban.” 1950. *Szabad Nép*, 1950. december 5., 1–2.
- NAGY Mercédesz
2021 „Az Új Kína kulturális percepciója a Rákosi-korszakban.” *Újkarakter*, 2021. május 21. <https://ujkarakter.blogspot.com/2021/05/az-uj-kina-kulturalis-percepcioja.htm> (utolsó letöltés: 2021. július 18.).
- RADNÓTI Károly (szerk.)
1951 *Új Kína – Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban a Kultúrkapcsolatok Intézete rendezésében*. Kiállítási vezető. Budapest, Szikra.
- RÉVAI József
1952 *Kulturális forradalmunk kérdései*. Budapest, Szikra.
- SCHRAM, Stuart
2002 „Mao Tse-tung’s Thought to 1949.” In Goldman, Merle – Ou-fan Lee, Leo: *An Intellectual History of Modern China*. Cambridge, Cambridge University Press, 267–358.
- SOMLYÓ György
1951 „A kínai nép győzelme – Nagyszerű szovjet-kínai dokumentumfilm.” *Szabad Nép*, 1951. február 10., 6.
„Sztálin nevével indult harcba a szabadságharcos kínai sereg – A »Kína felszabadulása« ünnepélyes bemutatója Csepelen.” 1949. *Kis Újság*, 1949. szeptember 17., 6.
- SZABÓ Miklós
1988 „Hétköznapi Sztálinizmus Magyarországon.” *Századvég folyóirat*, 3. 6–7. 160–161.
- SZILÁGYI Ákos
1992 „Paradicsomi realizmus. Totalitárius államművészet a XX. században.” In György Péter – Turai Hedvig (szerk.): *A művészet katonái – Sztálinizmus és kultúra*. Budapest, Corvina, 7–11.
- „»Új Kína« A gyönyörű kiállítás képzőművészeti alkotásai.” 1951. (Ö.I.), *Szabad Nép*, 1951. február 13., 6.
- UNGVÁRI Jenő
1951 „Új Kína kincsei közt a Szépművészeti Múzeumban.” *Magyar Nemzet*, 1951. február 9., 5.
„Ünnepélyes keretek közt megnyitották az »Új Kína« kiállítást.” 1951. *Szabad Nép*, 1951. február 11., 3.
- VÁMOS Péter
2008 *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról 1956*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete.
2020 *Magyar-kínai kapcsolatok 1949–1989*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – LHarmattan.
- WALKER, Richard L. 1972. „Mao as Superman.” *Journal of International Affairs*, 26. 2. 160–166. <http://www.jstor.org/stable/24356507> (utolsó letöltés: 2021. július 18.).

KUOMINTANG SOFT POWER BUDAPESTEN –
CIGÁNYZENÉS TRIANON-PROPAGANDA SANGHAJBAN.
ADALÉKOK A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTTI KÍNAI–MAGYAR
KULTÚRKAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ

MERVAY MÁTYÁS

BEVEZETÉS

Az 1949 előtti, diplomáciai kapcsolatokat nélkülöző időszak magyar–kínai kulturális tapogatózásai fontos adalékkul szolgálnak a két ország kultúr-diplomácia-történetéhez. Jelen tanulmány előbb a sanghaji magyar diaszpóra két tagjának kulturális és politikai célokat népszerűsítő törekvéseit, majd egy az 1930-as években Budapesten aktív Kuomintang propagandista munkáját mutatja be. A sanghaji zsidó menekültek segítőjeként ismert Komor Pál és egy nőegyleti elnök Moll Terézia különböző fókusszal mutatták be a Monarchia felbomlása utáni közép-európai régiót. Végül se Komor revizionizmusa, se pedig Moll Duna menti megközelítése, hanem jótékonyági tevékenységük hagyott maradandó nyomot a kínai metropoliszban.

A budapesti egyetem kínai nyelvoktatóját, He Zhenyát, valamint a magyar turanizmus és a kínai három népi elv kombinálóját vizsgáló jelen kutatás nemcsak újdonság az atlanti fókuszú kínai propagandatörténetben, hanem mintegy másfél évtizeddel korábbra vezeti vissza a magyar–kínai államközi közeledés és a magyarországi sinológia gyökereit. Különböző politikai indíttatásból, de mindhárom itt bemutatott személy a kultúr-diplomácia ma is ismert PR-eszközét alkalmazta szülőföldjük megismertetése és nemzetközi szimpátia-keltés céljából.

„A mai Magyarországról beszélve lehetetlen meg nem emlékezni a trianoni békéről [...]”¹

¹ KOMOR: Hungary of To-Day 1930.

„A trianoni békeszerződés politikai szadisták műve volt, és hiányzik belőle mindenfajta méltányosság és igazság.”²

„Nyilvánvaló, hogy a japánok nem tanultak a[z első világ]háború utáni [békeszerződések] békés, igazságon alapuló példájából, amelyet Európa állított nekik. Azazhogy, a politikai célokat nem fegyverrel kell elintézni, és hogy a hulladékké-
met semmilyen körülmények között sem szabad újra hasznosítani [golyógyártás céljából].”³

A fenti sorok a ma leginkább a második világháború alatt Sanghajba menekült zsidók segítőként ismert, és a korban sanghaji magyar közösség informális vezetőjeként tisztelt Komor Páltól származnak. Az első idézet 1930-ban a sanghaji Rotary Club kínai és nemzetközi közönségéhez intézett előadásában hangzottak el, míg a második jó példa Komor számos nagynevű médiumnak írt olvasói leveleire, amelyekben Magyarország pozícióját védte.

A harmadik írás az 1937 óta már nyíltan is folyó Kína-ellenes japán agresszió Komor szerint képmutató kritikáját állította pellengérré a rangos *North China Daily News* hasábjain. Komor metsző iróniával átíratott levelében a trianoni béke-

Komor Pál portré, 1940

szerződés kapcsán be nem teljesített, a népek önrendelkezéséről szóló wilsoni pontok liberális demokrata ideálját kérte számon a nyugati közvéleményen. Véleménye szerint a nyugati hatalmak hipokriták, amikor a Kína kárára terjeszkedő Japán imperializmusát kérik számon, míg a közép-európai háborús vesztesek területeinek saját százízük szerinti felosztását nem hajlandóak revízió alá venni.

² KOMOR „Caroll Alcott-nak, ...”.

³ KOMOR „Peace and Its Foundations” 1938.

1935-ben a korabeli magyar közönség számára nem túl meglepő alapállítással könyv jelent meg a hun–magyar rokonságról, bizonyos He Zhenya tollából.⁴ A mű szokatlanságát azonban az adta, hogy nem magyarul Budapesten, hanem kínaiul Sanghajban publikálták. Az ismeretterjesztő munka Prof. „Ázsia Ho Dzin-ja” közel egy évtizedes közép-európai tartózkodásának volt a gyümölcse. A kalandor kínai fiatalember budapesti évei alatt megmártózott a turanista szubkultúra bugyraiban, tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen és még egy csángóföldi „expedíció” tervével is eljátszott.

He Zhenya portré 1930-as évek

A Mao Ce-tung (Mao Zedong) kommunistái előtt Kínát kormányzó nacionalista Kuomintang (KMT) állampárt önjelölt Duna menti propagandistája kis híján összehozta az első magyar–kínai kereskedelmi és barátsági megállapodást. Ha ratifikálják, a megegyezés több mint másfél évtizeddel előzte volna meg a két ország közötti diplomáciai kapcsolat felvételét. Nem He Zhenyán múltott, hogy Horthy Magyarország végül a tengelyhatalmakhoz kapcsolódva Japánnal fűzte szorosabbra a viszonyt. Ki tudja, ha célt ért volna, talán az 1940-es években vizionált japán–magyar rokonság intermezzója helyett a ma is nagyban virágzó kínai–magyar kapcsolatok indulhattak volna meg jóval Rákosi és Mao egymásra találása előtt.⁵

Tanulmányomban röviden áttekintem a két háború közötti magyar, illetve a köztársaságkori kínai (1911–1949) kultúrdiplomácia főbb mozgatórugóit, majd rátérek Komor Pál és Moll Terézia sanghaji, valamint He Zhenya budapesti tevékenységeire.

⁴ He Zhenya (何震亚), 1935.

⁵ A magyar–kínai kapcsolatok 1949 utáni történetéről lásd: VÁMOS 2020. A könyvről e tanulmány szerzője írt recenziót: MERVAY 2021.

He Zhenya kínai nyelvű cikkének sztyeppei lovast ábrázoló magazin illusztrációja

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR ÉS A KÖZTÁRSASÁGKORI KÍNAI KULTÚRDIPLOMÁCIÁRÓL

Nagy Zsolt munkájára⁶ támaszkodva kijelenthető, hogy a két háború közötti magyar kormányok kulturális diplomáciája egy „public relations”,

⁶ NAGY 2017: 1.

azaz „közönségkapcsolatok” kampány volt, *avant la lettre*, vagyis a PR fel-találása előtt. Legfontosabb célja a Magyarországról alkotott pozitív kép kialakítása volt. A nemzetközi „imázsépítésre” már csak azért is szükség volt, mert a Monarchia felbomlása utáni, Trianonban megcsonkított országnak se katonai, se gazdasági, se politikai ereje nem maradt, artikulálandó panasza viszont annál több.

A Trianon-szindrómának is nevezett revizionizmus a Horthy rendszerben meghatározó közvélemény formáló szerepe mellett, az 1920-as, 1930-as évek Magyarországnak domináns külpolitikai szervező ereje is volt. A klebelsbergi kultúrpolitikától a végzetes, tengelyhatalmak felé gravitáló, Ránki György szavaival „kényszerpályáig” minden a régi dicsőség, Nagy-Magyarország visszaszerzését célozta.

De nem csak Budapest ismerte fel a „kis államok egyetlen fegyverét”. Prága, Bukarest, Belgrád és társaik ugyanúgy igyekeztek folytatni a háborút, immáron nem a harctereken, hanem a nyilvánosság előtt, a nemzetközi médiában. Kulturális intézetek hálózatának kiépítése (Collegium Hungaricum), világnyelveken publikált folyóiratok létrehozása, a turizmus újragondolása (Karlov Vary), valamint modern dokumentumfilmek és rádióadások gyártása mind-mind eszközei voltak ezeknek a sokszor egymással versengő kultúrdiplomáciai kampányoknak.

Habár a *propaganda* szó ekkoriban kezdte elveszteni a semleges jellegét, főként az első világháborús németellenes antant médiakampányok tapasztalata nyomán,⁷ magyar nyelvterületen még egy ideig bőven használatban maradt a kifejezés. A sanghaji Komor Pál például rendszeresen „propagandaanyagként” hivatkozva kért Budapestről turisztikai és Trianonnal kapcsolatos felvilágosító broszúrákat az 1930-as évek derekán is.

Összefoglalva kijelenthető, hogy a fél évezred óta függetlenségét először visszanyerő, forradalmak és háborús sokk tépázta Magyarország Horthy-korszak-béli kultúrdiplomáciáját a revizionizmus eszméje motiválta és tematizálta. A „meg nem értettséget”, a „félreismertséget” és a negatív sajtóban megnyilvánuló „PR-károkat” Eurázsia másik végén is, mint az ország bajainak okozóját diagnosztizálták.

A köztársaságkori Kínában hasonló, „imázs-javító” projekttel álltak elő a főként nyugati országokban végzett értelmiségiek. Az 1919-es Május 4-e diákmozgalomban hazafias megnyilvánuló, a nagyhatalmak Kína iránti közönyössége okozta általános kiábrándulás és csalódottság nyomán egyre többen ismerték fel a nemzetközi közvélemény befolyásolásának fontosságát. A 1911-ben frissen megdöntött utolsó, Qing császári

⁷ GULLACE 2011: 686.

dinasztia nyomán botorkálva meginduló fiatal Kínai Köztársaság láthatólag hiába állt az első világháborúban a győztesek oldalán.

Az antant nagyhatalmak ugyanis a párizsi békeasztalnál végül az éppen Ázsia urának készülő rivális Japánnak ítélték az egykori shandongi német gyarmatok feletti ellenőrzés jogát. Yong Volz tanulmánya szerint a fiatal republikánus kínai értelmiség tagjai közül sokan a „kínai körülmények valódi ismeretének hiányát” tették felelőssé az igazságtalanságokért.⁸ Ezek a többnyire Amerikában és Európában végzett ifjak célul tűzték ki, hogy bemutassák a külvilágnak Kína szerintük kevésbé ismert antikolonializmus- és haladáspárti küzdelmét.

Edward Said kifejezésével élve a „diszkurzív erőszak” ellen később a progresszív újságírók után a rövid időre (nankingi évtized 1927–1937) megszilárduló KMT kormányzat is létrehozott egy ún. „Nemzetközi Újságírók Propagandistaként való alkalmazása és professzionális újságírók propagandistaként való alkalmazása volt a feladata. Míg az effajta propaganda Nyugaton, Volz szavaival élve, „a demokrácia és az újságírás elárulásának” érződik, addig az 1919 után meghonosodó nemzetközi közönségnek szóló kínai propaganda jogos és igazolt reakcióként regisztrálódott a kártékony előítéletek ellen proaktívan fellépő intellektuális szemében.

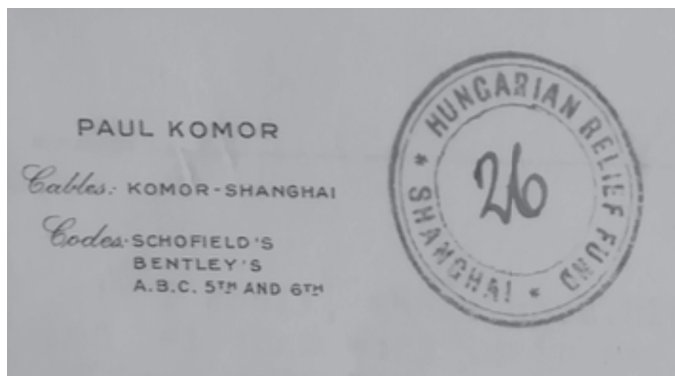
A fenti, hevenyészett háttér-bemutató alapján a következő, tanulmányom szempontjából fontos, Kína és Magyarország közötti hasonlóságot hangsúlyozó megfigyelést szeretném most kiemelni. Nevezetesen, amikor a 20. század első forradalmi megközelítőleg azonos időben söpörték el, az országukat a kora újkor óta uraló Qing, ill. Habsburg Birodalmat, mindkét ország jelentős PR hátrányból indult. A Versailles-i békeszerződések nyomán mindkét csalódott értelmiségi réteg, és révükön a politikai vezetés, az országukat negatív színben bemutató nemzetközi sajtót tette felelőssé a bajokért. A fenti diagnózisból logikusan következett a felismerés, hogy a nemzeti célok elérése érdekében, saját narratíva terjesztésére és a külföldi közvélemény megnyerésére is szükség lesz.

KOMOR PÁL ÉS MOLL TERÉZIA ORSZÁGIMÁZS-ÉPÍTŐ TEVÉKENYSÉGE SANGHAIJBAN

Az alábbiakban az eddig röviden bemutatott nagyobb képek egy-egy specifikus szepterére szeretnék fókuszálni. Komor Pál és Moll Terézia sanghaji országimázs-kampánya, valamint He Zhenya budapesti kapcsolatfelvételi

⁸ VOLZ 2011.

kísérletei a témával foglalkozó szakirodalom számára nem ismert példák, mégis hasznos adalékul szolgálnak nem csak a két ország közötti kapcsolatok 1949-előtti, alig-alig ismert fejezetéhez, de fontos jelenkori párhuzamokra is felhívják a figyelmet.

Komor Pál sanghaji Magyar Segélyalapjának pecsétje, 1930?

Komor Pál Kínában élt magyar üzletember neve az 1938–1945 közötti sanghaji zsidó menekültválságban vállalt kulcszerepe miatt méltán maradt fent az utókor emlékezetében. A háború éveiben valóságos senkiföldjeként, a világ egyetlen vízummentes menedékvárosaként funkcionáló Sanghaj közel 20 000 a náci üldöztetés elől menekülő európai zsidónak nyújtott oltalmat.⁹ Komor Pál korábbi, első világháborús szibériai hadifoglyok hazatérését, valamint a többnyire ilyen egykori katonákból álló helyi magyar közösség szegényeit segítő akciói ennek a nagyobb humanitárius szervezésnek voltak a tanulópályái.¹⁰

Az 1930-as évekre a sanghaji kvázikonzullá emelkedő Komor azonban nem

Komor Pál bugaci pásztor-viseletben 1904 körül

⁹ VÁMOS 2005.

¹⁰ Komor Pál hadifoglyokat és zsidó menekülteket segítő sanghaji akciói közötti kapcsolatokról ld. MERVAY 2020.

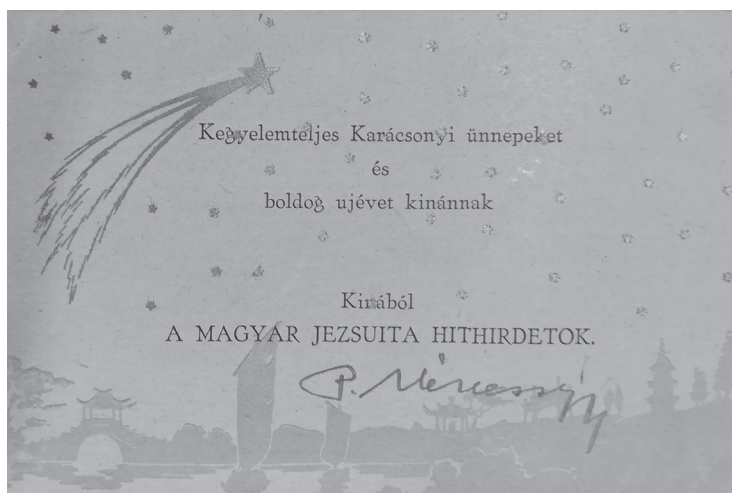
csak karitatív tevékenységgel szolgált ekkor már fél évszázada hátrahagyott hazáját. A dualizmus alatt Kelet-Azsiába emigrált, és a nyugatiaknak árult keleti csecsebecsékkel (*curio*) kereskedő édesapja nemcsak a család anyagi biztonságát alapozta meg, hanem szilárd hazaszeretetet is oltott fiába. Az egykori komáromi rabbi unokája, Pál haszonélvezője és egyben emigrációban konzervált mintapéldánya volt a Monarchia alatti konzervatív-szabadelvű, asszimilált zsidó magyarnak. Habár Komor tanulmányait a sanghaji német iskolában végezte, családi könyvtárunkban a brit viktoriánus klasszikusok mellett a nagy magyar romantikusok művei is ott sorakoztak.¹¹

A Habsburg-dinasztia híve, Széchenyi és Tisza István nagy tisztelője, képtelen volt szívében elfogadni a történelmi Magyarország felbomlását. Dacára annak, hogy az 1920-as évek kínai–magyar tárgyalásai és így Komor sanghaji magyar konzuli kinevezése is elakadtak, a helyi magyar közösség informális feje csak ekkor lendült igazán munkába. Az 1930-as évek folyamán a Magyarok Világkongresszusán keresztül (Magyarok Világszövetsége elődszervezete) Trianon-ellenes propagandaanyagokat terjesztett az angolul értő, Sárga-tenger menti kozmopolita környezetben. Illusztris közönségek előtt felvilágosító előadásokat tartott a békediktátum következményeiről, valamint nagynevű helyi lapoknak küldött olvasói leveleiben tette helyre az általa „antant propagandának” nevezett nemzetközi hírügynökségek Magyarországról szóló értesüléseit.

A Radics Cigány Banda Sanghajban; középen Komor Pál, 1938

¹¹ A Komor családról bővebben lásd még Kiss 2017.

A kínai magyar jezsuita misszió karácsonyi üdvözlőlapja, 1941?

A magyar közösség számára nemzeti ünnepek alkalmából összejöveleteket szervezett, amelyekre állampolgárságra való tekintet nélkül várta honfitársait. A Komor által szervezett március 15-i megemlékezések rendszerint pár nappal későbbre estek, hogy a csehszlovák állampolgársággal rendelkező magyarok ne kerüljenek nyílt konfliktusba Prága által ki-nevezett konzuljokkal. Egy ilyen alkalmon kerülhetett sor az ez időtájt épp a metropolisz egyik híres-hírhedt szórakozóhelyén szerződéssel szolgáló Radics Cigány Banda előadására is. Jámorabb hangvételű, de

Moll Terézia, alias Mrs. Renner, mint „sanghaji európai asszony”, 1933

egyaránt hazafias tűzzel lobogó esemény volt az 1939. márciusi, Kárpátalja visszatérte alkalmából szervezett hálaadó mise is, amelyet egy sanghaji magyar jezsuita páter celebrált és magyar marista szerzetesek zsoldáréneke kísért.

Komor elsősorban a trianoni Magyarországot középpontba állító, helyi nemzetközi és magyar közösségnek szóló programjaival szemben Moll Terézia kultúreseményei tágabb fókusszal bírtak. Moll Grünfeld Terézia-ként született a felvidéki Szenicén (ma: Senica, Szlovákia). Budapesten tanult színművészetet Ódry Árpád, valamint zongorát és éneket Szendy Árpád óráin. Rövid budapesti és prágai karrier után azonban követte a villámlátogatásra hazatérő exhadifogoly férjét, az orvos Renner Sándort, aki az 1920-as évekre már jól menő, exkluzív pácienseket kezelő praxissal rendelkezett Sanghajban.

GERMAN THEATRICAL SOCIETY

“Liliom” at the Olympic Theatre

A LEGEND IN SEVEN PICTURES BY
FRANZ MOLNAR

Liliom.....Herr Fritz Witkowski.
Julie.....Frau Therese Renner.
Marie.....Frau Margarethe Kann.
Frau Maskat.....Frau Gereke.
Luise.....Frl. Walter.
Frau Hollunder.....Frau Junginer.
Fiscur.....Herr Mascher.
Young Hollunder.....Herr Christ
Junginger.
Wolf Beifeld.....Herr I. Schurer.
The Turner.....Herr Karst.
Linzman.....Herr Meiser.
Captain of the Town Militia
.....Herr Meyer.
Bercowics.....Herr Steinle.
The Magistrate.....Herr Dr. Schmidt.
The Well-dressed Prisoner
.....Herr Dr. Wilhelm.
The Poorly-dressed Prisoner
.....Herr Steinle.
The Constable.....Herr Milberg.
First Detective.....Herr H. Beck.
Second Detective.....Herr A. Altenberg.
Physician.....Herr Fischer.
Stage managers: Frau Erdman; Herr
Witkowski; Properties: Frau Stieven-
sen; Prompter: Frl. Gereke; decora-
tions; Herr G. Koppany.
Produced at the Olympic Theatre,
Shanghai, on March 16, 1925.

Molnár Ferenc “Liliom” a sanghaji Német Színtársulat színpadán, 1925

A budapesti művészneve helyett gyakran „Mrs. Renner”-ként feltűnő Moll, eleinte a Lengyel Menyhért-darabokat is játszó sanghaji Német Színtársulatban (*Deutscher Theater Verein*) népszerűsítette Molnár Ferenc munkáit. Moll Terézia fordított irányú kultúra-előmozdító tevékenységére példa 1931-ben, a budapesti Nyugat Barátok Körében, Kosztolányi Dezső jelenlétében tartott kínai költemény-felolvasása. (Kosztolányi kínai versfordításai ugyanebben az évben jelentek meg.) Az igazán nagy fordulat azonban 1929-ben következett be Moll életében. Ekkor döntött úgy, hogy alkalmi fellépések helyett szervezett módon kíván részt venni a kultúrát és a jótékonykodást összekapcsoló nőegylet munkájában.

A Dunai Országok Nőegylete (*Danube Countries' Women Association*) főként csehszlovák és osztrák állampolgárságú, de különféle etnikumú tagokat gyűjtött

LYCEUM THEATRE

Sunday, November 18, 1928

SCHUBERT FESTIVAL

given under Auspices of the Danube Countries Women's Association
and German Amateur Orchestra, supported by the Joint Committee of
Shanghai Women's Organizations with the collaboration of

Mrs. F. W. Clifton
Mrs. E. J. Knipschildt-Holesco
Miss Dita Tenger's Pupils (Hans Wiener's Studio)
Mr. Frederic A. Leekney
AND OTHERS

BOOKING AT MOUTRIE'S. 7007

Schubert Fesztivál Sanghajban, Moll Terézia Duna-menti Nőegyletének szervezésében, 1928

8 THE NORTH-CHINA SUNDAY NEWS,

The "Beseda," the Czech national dance, which will be presented next Friday at the musical-literary afternoon under the auspices of the Danube Countries Women's Organization.—Wei Fong.

Mr. merc

Beseda cseh néptánc fotó a sanghaji angol sajtóban

magába. A rövidesen Moll Teréziát elnökké választó egyesület korábbi példái nélkül, a Monarchia utódállamait fogta össze egy közös „Duna-menti” kultúra reprezentálása, és a karitatív célok hatékonyabb elérése érdekében. Míg férjeik külön-külön kis nemzeti alapon szervezett egyesületeiket építették, a Moll és nőtársai által szervezett programok a volt-Habsburg régió széles palettáját mutatták be. Bécsi kortárs koreográfia, magyar klasszikus zeneszerzők darabjai, cseh költészet és szlovák néptáncok egyaránt szerepeltek a sanghaji lapokban publikált hirdetésekben.

Sanghaj, akár csak manapság, úgy a két háború között is, a világ legtöbb országa számára saját kultúrájának legfontosabb bemutatóhelye volt. A lehetőséggel azonban, mint láthattuk, többféle módon próbáltak élni a kultúrdiplomáciában, országimázsban érdekelt személyek. Míg Komor Pál egy Trianon-központú, a Horthy-kori Magyarország hivatalos programját vitte, addig Moll Terézia egy afféle összdunai kultúrmisszióban volt érdekelt.

HE ZHENYA – KUOMINTANG *SOFT POWER* ÉS A BUDAPESTI TURANIZMUS

„Kínai vizsga Budapesten”¹²; „Megjelent az első magyar–kínai nyelvtan”¹³;
„A »koutya« ugat, a »nú« nő – nem csoda, hogy kínaiul kezd tanulni Budapest”¹⁴

A fenti szalagcímek azt az 1930-as évek eleji lázas érdeklődést örökítették meg, amellyel a korabeli fővárosi sajtó felkapta Magyarországra tévedt He Zhenya nevét. A mai ELTE, korabeli nevén Pázmány Péter Tudományegyetem első kínai nyelvi lektora, az első ismert magyar–kínai nyelvkönyv írója és a Turáni Társaság kínai nyelvkurzusának oktatója azonban jóval több volt, mint pusztán vándor értelmiségi.

Az 1928–1934 közötti Budapesten újságírói, tudományos és dramaturgi pályát is befutó He a legkorszerűbb ideológiai szlogeneket alkalmazva csaknem másfél évtizeddel előzte meg a kínai–magyar hivatalos közeledést. Ellentétben az 1949 utáni Keleti Blokk és a Békétábor divatos „baráti szocialista” narratívájával, He a KMT Szun Jat-szen-féle „három népi elvet”¹⁵ és a magyar turanizmust¹⁶ igyekezett összefésülni, nagyon is konkrét gazdasági célok érdekében.

¹² *Pesti Napló*, 1932. április 19.: 6.

¹³ *Pesti Hírlap*, 1932. június 7.: 7.

¹⁴ *Magyarország*, 1931. január 31.: 2.

¹⁵ *Sanmin Zhuyi* (三民主义): nacionalizmus, demokrácia, népjólét.

¹⁶ A magyar turanizmus történetéről lásd ABLONCZY 2016.

He Zhenya előad a Turáni Társaságban, 1933

He Zhenya hatéves magyarországi tartózkodása alatt tökéletesen megtalálta azt a kulturális-ideológiai betörési pontot, ahol pozitív imázst építhet fel hazájáról egy kis közép-európai országban. 1934-ben, már a barátsági és kereskedelmi szerződés előmozdításának céljából Kínába való visszatérte után, így ír a nankingi kormánynak a magyarokkal való kapcsolatfelvétel lehetőségéről:

„A magyar kormány állítja, hogy a magyarok valójában ázsiai nép, mégis, az ázsiai országok közül eddig egyedül Japán küldött csak követet Magyarországra. A rokoni kapcsolatok elismeréséül létezik továbbá a Japán–Magyar Társaság¹⁷ is. A magyar nép úgy érzi, hogy a világ igazságtalanul bánik vele. Ha Kína folytatja a kis népek felébrésztését a három népi elv alapján, azzal meg tudja akadályozni, hogy Japán Kína ellen fordíthassa Magyarországot.”¹⁸

¹⁷ *Ri-Xiong Xiehui* (日匈协会): He itt minden bizonnyal a Szentgáli Antal és Mezey István-féle, 1924-ben alakult Magyar Nippon Társaságra gondolt.

¹⁸ He Zhenya petíciója a nankingi kormányhoz, 1934. március 7., As IMH DA „Zhong Xiong (Xiongyali) shangyue (中匈 (匈牙利) 商约”, 11-06-05-06—01-001.

Az eredetileg tanárnak készülő, ám a Pekingi Egyetemen diplomáját soha meg nem szerző hangzhoui fiatalember, valószínűleg 1926-ban indult el európai útjára. Az egymástól némileg eltérő sajtóértésülések szerint először Párizsban, majd Stockholmban – mások szerint Berlinben majd Bécsben – dolgozott a kínai követségeken. A tajvani külügyi levéltári kutatások alapján utóbbi útvonal tűnik valószínűbbnek, annál is inkább, minthogy a Budapesten nem akkreditált bécsi kínai követtel He magyarországi tartózkodása alatt folyamatosan együttműködött.

A He Zhenyában csodabogár egzotikumot és a hazafias nemzeti oldalt fricskázásának a lehetőségét látó *Pesti Napló* cinikus újságírója, már az 1928-as, első He-vel készített interjúban megjósolta He turanista karrierjét. És valóban, 1930-ban a Klebelsberg miniszter védnöksége alatt, az egykori osztrák–magyar hadifogolyból lett pekingi művészeti akadémia igazgatója¹⁹ által válogatott kiállítás megnyitóján He Zhenya együtt feszített a „keleti nyitás” korabeli húzóneveivel. A diplomaták, a kulturális államtitkár, a főpolgármester, a főispán mellett a Turáni Társaság és a Nippon Társaság vezetői, valamint Felvinczi-Takács Zoltán a Keletázsiai Múzeum igazga-

He Zhenya kínai órája a Turáni Társaság szervezésében, a budapesti Vas utcai kereskedelmi iskolában, 1931

¹⁹ Vojtěch Chytilről bővebben: ČAPKOVA 2013; PEJČOCHOVÁ 2019.

tója és más illusztris művészek, közéleti szereplők együtt hallgatták He főnökének, Tong Deqian bécsi kínai követnek az ősi „kínai–magyar testvériséget” méltató üdvözlőbeszédét.²⁰

Hogy pontosan hogyan merült el He a magyar orientalisták szubkultúrájában, egyelőre nem világos. Az viszont biztos, hogy 1930-tól már a Turáni Társaság által szervezett kínai nyelvkurzusát vezette. Harmincnégy diákból, akik között a fent említett múzeumigazgató Felvinczi-Takács is koptatta a padot, a többség elvégezte, a fele pedig még vizsgát is tett. A város első hivatalosan is meghirdetett kínai nyelvtanfolyama is hozzájárult ahhoz, hogy elnyerte a budapesti egyetem két tekintélyes Ázsia-kutató professzorának támogatását.

1931-ben a turanista körökben aktív poliglott turkológus Prőhle Vilmos és a Kínát is beutazó földrajzos Cholnoky Jenő a BTK kari ülésén lelkesen lobbiztak He lektori kinevezéséért. Prőhle szerint: „a kínai hivatalos körök különös rokonszenvvel viseltetnek hazánk iránt”, míg Cholnoky úgy érvelt, hogy „a lektorra igen nagy szükség van tudományos munkáinál, mert a régi kínai írások olvasásában nélkülözhetetlen.”²¹ Ha anyagi kompenzálást nem is tudtak szerezni a minisztériumtól, He Eötvös Collégium-i elhelyezését azért sikerült elérniük. 1932-ben az ekkor szintén az Eötvösben lakó és később az intézményes magyar sinológia alapjait lerakó mongolista Ligeti Lajossal és az ifjú Kodály Zoltánnal egy időben került kinevezésre, mint bölcsészkarri oktató.²²

E tanulmány terjedelmi korlátai miatt nem vállalkozhatom He Zhenya 1934 és 1937 között budapesti lapokban, rádióadásokban, tudományos és ismeretterjesztő előadásokon kifejtett, Kína kultúráját, valamint politikai vezetését népszerűsítő tevékenységének bemutatására. A keleti tematikát többször alkalmazó drámaíró Lengyel Menyhérttel folytatott együttműködését is csak felvillantom. *A kínai lány* című darab, amelynek későbbi, berlini szereposztására Lengyel az első hollywoodi világsztár kínai színésznőt, Anna May Wongot is megnyerte, jó eséllyel He Zhenya túl direkten politizáló dramaturgiája miatt nem lett végül kasszasiker. A Horthy Miklós által is megnézett előadást állítólag csak a bérletesek mentették meg. Láthatólag a magyar közönség a színészcsillag Csontos

²⁰ „A kínai kiállítás megnyitása” 1930: 20., „Ünnepi keretek között...” 1930: 23.

²¹ Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Tudományegyetem BTK-nak VIII. üléséről 1932.

²² A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja az 1931–1932. tanévre 1932.

Gyula alakítása ellenére sem volt túl fogékony a hadurak basáskodását kritizáló nacionalista propagandára.²³

Ha belvárosi dramaturg nem is, 1932-ben közép-európai kínai sajtófőnök viszont lett He Zhenyából. Mint a nankingi KMT-kormány immáron hivatalos propagandistája, He Zhenya magasabb fokozatba kapcsolt. 1933-ban az ő bábáskodásával született meg az első, Magyar–Kínai Társaság amelynek a korabeli magyar tudományos és kulturális élet illusztris képviselői mellett, gazdasági és más közéleti szereplők is tagjai lettek. He Zhenya nevével jegyzett levelük megfogalmazásában, céljuk volt a hagyományos kínai–magyar rokonsági kapcsolatok és a két nemzet közötti tudományos, valamint gazdasági együttműködés ápolása.²⁴

Az 1930-as években néhány magyar gazdasági szereplő érdeklődését is felkeltő lehetséges kínai piac, hivatalos bilaterális kereskedelmi szerződés hiányában közvetett módon elérhetetlen volt. A Magyar–Kínai Társaság, mint a két ország közti közvetítő reményt adott a KMT-kormánynak fegyvereket eladni igyekvő budapesti vállalatok ügynökeinek. A szerződést több mint egy évtizedes, a magyar és kínai fél bécsi, berlini, majd prágai képviseleteinek közvetítésével zajló tárgyalásai ellenére végül sohasem ratifikálták.²⁵ A második világháború és a körülötte kialakuló szövetségi rendszerekben Nanking és Budapest ellenkező oldalakra kerültek.

He Zhenya 1934-ben, a trieszti kikötőből, azon olasz gőzösöknek egyiken hagyta el Magyarországot, amelyek négy év múlva a Komor Pál által Sanghajban befogadott zsidó menekülteket is szállították. A már fent idézett, a kínai vezetést a magyar turanizmusban rejlő lehetőségekre felhívó petíciót már Kínából írta. Komor Pál Budapesten őrzött, a Magyarok Világkongresszusa igazgatójával folytatott levelezéséből tudjuk, hogy He Sanghajban is aktívan folytatta Magyarországon megkezdett tevékenységét.

A már Wang Jingwei japánokkal kollaboráns kormánya alatt He által alakított sanghaji Kínai–Magyar Egyesületnek több helyi magyar, így a kultúraszervező Moll Terézia férje, az orvos Renner Sándor is tagja volt. 1935-ben publikált füzetnyi „könyve”, *Hunok és magyarok* címen ma is

²³ GÁSPÁR 1931.

²⁴ He Zhenya, Prof. Asia Ho és [olvashatatlan aláírás], Magyar–Kínai Egyesület, Budapest a nankingi kormánynak, „Handelsverbindung zwischen China und Ungarn”, As IMH DA, „Zhong Xiong (Xiongyali) shangyue”, 1933. november 4., 11-06-05-06-01-001.

²⁵ „Zhong-Xiong Xiehui ji Zhong-Xiong Shangwu Qiaowu diaocha qingxing wenjian (中匈协会及中匈商务侨务调查情形文件)”, As IMH DA „Zhong-Xiong Shang Yue (中匈商约)”, 1933–1937. 11-32-04-00-001.

aktívan kering a kínai interneten, ahol obskurus műkedvelő oldalak hivatkoznak rá. A Jangce-menti városok újságjai többször is mint „Magyarországot megjárt diplomatát”, „budapesti professzort”, a „kínai–magyar kapcsolatok kutatóját” említik, aki egy ízben a híres anarchista-szocialista, majd japán-kollaboráns politikai aktivista Jiang Kanghu oldalán adott elő suzhoui gimnazistáknak Magyarországról.²⁶

He Zhenya nevének pár, 1937-ben közép-európai országokról publikált folyóiratcikke után sajnos nyoma vész.²⁷ Személyével, munkásságával foglalkozó kutatás, Tokaji Zsolt eddig publikálatlan korabeli magyar sajtóértesüléseket vizsgáló munkáján kívül nem ismert. Előadásomban ugyanakkor arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy milyen úttörő szerepet játszott ez a kalandor fiatalember a két ország kapcsolatainak történetében. A magyar turanizmust és a kínai három népi elvet összefésülni akaró kölcsönös kultúrpropaganda a mai ismereteink szerint egyedülálló. Személyében a magyarországi sinológia eddig ismert második világháború utáni gyökereit csaknem másfél évtizeddel tudjuk visszább vezetni.

KONKLÚZIÓ

Cikkemben két ország három képviselőjének azonos célú, de módszereiben különböző kultúrdiplomáciai törekvéseit villantottam fel. Komor Pál és Moll Terézia a Monarchia felbomlása utáni közép-európai régiót saját nemzeti identitásuknak megfelelően mutatták be a külföldi közönség számára. Komor hazafias, Magyarország-központú revizionizmusával szemben Moll a Duna menti országok együttes kultúráját tárta Sanghaj elé.

²⁶ „Zhongwai wenhua xiehui chuangan. Zhongwai yuwen xiao ji kaixue (Középkultúra társaságának megalapítása. Középkultúra iskolájának kezdése)” 1935; „Zhongwai wenhua xiehui juxing. Shouci li dongshi huiyi (Középkultúra társaságának megalapítása. Első közgyűlés)” 1935; He Zhenya jinri yanjiang. Ruhe zhenfa Zhongguo minzu de zixin li (He Zhenya maianapjának előadása. Hogyan erősítsük meg a kínai nemzet önbizalmát)” 1935; Wu shi tan hu bu (Wu Shi tan hu bu) 1935; „Goutong zhongwai wenhua zhi. Zhongwai wenhua xiehui zuo chengli. (...) (Középkultúra társaságának megalapítása. Középkultúra társaságának megalapítása (...))” 1935; Guoxuehui zhi gongkai yanjiang Jiang Kanghu zhi jueshi miaolun (Középkultúra társaságának nyilvános előadása Jiang Kanghu zhi jueshi miaolun) 1935.

²⁷ He Zhenya, jinri zhi Aodaliya Gongheguo (He Zhenya, maianapjának előadása Ausztrália Köztársaságáról) 1937; He Zhenya, Xiongnu yu Xiongyali: Yi xiongnu de lishi (He Zhenya, Xiongnu és Xiongyali: Egy xiongnu története) 1937; He Zhenya, Ou zhan hou zhi Jiekesilafu xinxing gongheguo (He Zhenya, a második világháború utáni Csehszlovákia új köztársaságáról) 1937.

A sors úgy hozta, hogy végül nem kultúrmissziójuk, hanem jótékonykodásuk hagyott maradandó nyomot. Míg Moll nőegyleti segélyakciói sajnos ez idáig nem kaptak publicitást, addig Komor Pál embermentő tevékenységét méltán őrzi a nemzetközi emlékezet. Komor küldetése, ha nem is az általa elképzelt módon, de végül is célt ért. Trianon revíziója helyett, halála után ő maga vált a mai kínai magyar kultúrdiplomácia tartóoszlopává.

Akárcsak Komor, He Zhenya sem érte meg fáradozásainak végső sikerét. A hivatalos kínai–magyar közeledés és az államközi szerződés tető alá hozása látszólag sikertelenek voltak. Ha azonban az 1949 után meginduló magyar–kínai kapcsolatokat és a magyarországi sinológiát nézzük, azokban He Zhenya közvetett szerepe tagadhatatlan. Az ekkoriban alakult Kelet-Ázsiai Intézetben kifejtett munkájának feltárása egy következő kutatás tárgyát képezheti. Egy biztos, a nyilvánvaló ideológiai különbségek ellenére, He, akárcsak legfőbb vezetője, Csang Kaj-sek, bizonyára örülne, ha látná a mai egységes, erős, szuverén nagyhatalom Kínát, amelynek nemzetközi elismeréséért egész életében küzdött. Személyében a magyarországi pozitív Kína-imázs első építőjét tisztelhetjük.

BIBLIOGRÁFIA

- „ A (...) Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja az 1931–1932. tanévre.”
1932. Budapest, Egyetemi Nyomda.
- „A kínai kiállítás megnyitása.” Budapesti Hírlap, 1930. november 23., 20.
- „A »koutyua« ugat, a »nú« nő — nem csoda, hogy kínaiul kezd tanulni Budapest.”
Magyarország, 1931. január 31., 2.
- ABLONCZY Balázs
2016 *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története.* Budapest, Jaffa.
- ČAPKOVA, Helena
2013 „Collecting Modern Chinese Art in the 1930s The Collection of Vojtěch Chytil and the Architect Bedřich Feuerstein.” *Journal of the History of Collections*, 25. 3. 1–10.
- GÁSPÁR Jenő
1931 „Beszámoló a Nemzeti Színház idei szezonjáról.” *Új Nemzedék*, június 19., 7.
- „Goutong zhongwai wenhua zhi. Zhongwai wenhua xiehui zuo chengli. (...) (沟通中外文化之。中外文化协会昨成立(...)) [Kínai-külföldi kulturális kapcsolatok. Kínai-külföldi kultúregyesület alakult tegnap(...)].” *Shishi Xinbao* 时事新报 [*The China Times*], 1935. április 15., 6.
- GULLACE, Nicoletta F.
2011 „Allied Propaganda and World War I: Interwar Legacies, Media Studies, and the Politics of War Guilt.” *History Compass*, 9. 9. 686–700.

- „Guoxuehui zhi gongkai yanjiang Jiang Kanghu zhi jueshi miaolun 国学会之公开演讲*江亢虎之绝世妙论 [Az Országismereti Egyesület nyilvános előadása: Jiang Kanghu különleges elmélete].” Suzhou Mingbao 苏州明报 [Min Bao Daily News], 1935. január 11., 7.
- HE Zhenya (何震亚)
- 1935 Xiongnu yu Xiongyali (匈奴与匈牙利) [A hunok és Magyarország]. Sanghaj, k. n.
- 1937 „Jinri zhi Aodaliya Gongheguo (今日之奥大利亚共和国) [A mai Ausztria].” *Zhongwai wenhua* (中外文化) 3. 14–20.
- 1937 „Xiongnu yu Xiongyali: Xiongnu de lishi (匈奴与匈牙利:一 匈奴的历史) [A hunok és Magyarország: A hunok története].” *Zhongwai wenhua* (中外文化) 1.39–40.
- 1937 „Ou zhan hou zhi Jiekeshilafu xinxing gongheguo (欧战后之捷克斯拉夫新兴共和国) [A világháború után létrejött Csehszlovákia].” *Zhongwai wenhua* (中外文化) 4. 19–27.
- „He Zhenya jinri yanjiang. Ruhe zhen fa Zhongguo minzu de zixin li 何震亚今日演讲。如何振发中国民族的自信力 [He Zhenya mai előadása. Hogyan erősíthető a kínai nemzeti önbizalom?].” *Shishi Xinbao* 时事新报 [*The China Times*], 1935. november 17., 9.
- „Jegyzőkönyv a Pázmány Péter Tudományegyetem BTK-nak VIII. üléséről.” Az Eöt-vös Loránd Tudományegyetem jegyzőkönyvei, 1889–1974. Budapest, 1932. április 4.
- „Kínai vizsga Budapesten.” *Pesti Napló*, 1932. április 19., 6.
- KISS Sándor
- 2017 *Japán vonzásában: Magyarok, akik szerették Japánt*. Budapest, Holnap.
- KOMOR, Paul.
- 1930 „Hungary of To-Day.” *The Pagoda – Shanghai Rotary Club*, September 25., 2–4.
- KOMOR Pál
- 1938–1940? „Caroll Alcott-nak, az XMHA sanghaji amerikai rádió szerkesztőjének, Re: ‘Undeserved Crack’ Taken at Hungary.” Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, P975 Magyarok Világszövetsége (1924–1973), I–22 Kína, 1–3.
- KOMOR, Paul. 1938. „Peace and Its Foundations.” *The North-China Daily News*, February 9., 218.
- „Megjelent az első magyar-kínai nyelvtan.” *Pesti Hírlap*, 1932. június 8., 11.
- MERVAY Mátyás
- 2020 „Komor Pál zászlaja. A cserben hagyott hazafi, rászoruló sanghaji magyarok és zsidó menekültek megmentője.” *ujkor.hu*, 2020. július 14. <https://ujkor.hu/content/komor-pal-zaszloalja-a-sanghaji-magyar-hazafi-zsido-menekultek-megmentoje-es-a-kinai-magyar-kolonia-partfoga.> (utolsó letöltés: 2021. május 25.).
- 2021 „Vámos Péter, Magyar–kínai kapcsolatok 1949–1989. Források (Budapest: L’Harmattan Könyvkiadó Kft., 2021, 878.)” *ujkor.hu* 2021. április 17. <https://ujkor.hu/content/magyar-kinai-kapcsolatok-1949-1989ig.> (utolsó letöltés: 2021. május 25.).

NAGY Zsolt

2017 *Great Expectations and Interwar Realities: Cultural Diplomacy in Horthy's Hungary*. Budapest, Central European University Press.

Pejšochová Michaela and Loparauová, Veronika. 2019. *Emissary from the Far East: Vojtěch Chytil and the collecting of modern Chinese painting in interwar Czechoslovakia*. Prague: National Gallery.

„Ünnepi keretek között nyílt meg a kínai képzőművészeti kiállítás.” *Nemzeti Ujság*, 1930. november 23., 23.

VÁAMOS Péter

2005 „Távoli Menedék. Közép- és kelet-európai zsidó menekültek Sanghajban a második világháború Idején.” *Világtörténet*, 2. 72–85.

2020 *Magyar–kínai kapcsolatok 1949–1989. Források*. Budapest, L'Harmattan.

VOLZ, Yong Z.

2011 „China's Image Management Abroad, 1920s–1940s: Origin, Justification, and Institutionalization.” In Wang Jian *Soft Power in China: Public Diplomacy through Communication*. New York, Palgrave Macmillan US.157–179.

„Wu shi tan hu bu 吴市谈虎补 [Jangce-menti előadás a „tigris táplálásáról].” *Suzhou Mingbao* 苏州明报 [*Min Bao Daily News*], 1935. január 14., 8.

„Zhongwai wenhua xiehui chuangban. Zhongwai yuwen xiao ji kaixue 中外文化协会创办。中外语文校即开学 [Megalakult a Kínai-külföldi Kulturális Egyesület. Kínai és idegennyelvi iskola nyílt].” *Shishi Xinbao* 时事新报 [*The China Times*], 1935. június 21., 7.

„Zhongwai wenhua xiehui juxing. Shouci li dongshi huiyi 中外文化协会举行。首次理事会议 [A Kínai-külföldi Kulturális Egyesület első testületi ülése].” *Shishi Xinbao* 时事新报 [*The China Times*], 1935. április 23., 6.

„Zhong-Xiong (Xiongyali) Shangyue 中匈 (匈牙利) 商约, [Kínai-magyar kereskedelmi szerződés]” 1933. Guomin Zhengfu Waijiao Bu, Ouzhousi Xiongyali Jingji Hezuo 国民政府外交部, 欧洲司 匈牙利 经济合作 [Nemzeti (KMT) Kormány, Külügyminisztérium, Európa Osztály, Magyarország, Gazdasági együttműködés]. Zhongyang Yanjiuyuan Jindaishi Yanjiusuo 中央研究院近代史研究所 [Institute of Modern History, Academia Sinica]. Tajpej.

„Zhong-Xiong Shangyue 中匈商约,” 1933–1937. Guomin Zhengfu Waijiao Bu, Guoshiguanancang Waijiaobu Ouzhousi Xiongyali (国民政府外交部, 国史馆藏外交部欧洲司匈牙利) [Nemzeti (KMT) Kormány, Külügyminisztérium, Történeti Gyűjtemény, Külügyminisztérium, Európa Osztály, Magyarország]. Zhongyang Yanjiuyuan Jindaishi Yanjiusuo 中央研究院近代史研究所 [Institute of Modern History, Academia Sinica]. Tajpej.

KÉPEK

Komor Pál portré, 1940. Magyar Nemzeti Levéltár, MNL, OL, P975 Magyarok Világszövetsége (1924–1973), I-22 Kína, 1–3.

- He Zhenya portré 1930-as évek.* Hu-Dzin-Ya. „Kínai-orosz-japán háború előestéjén. A moszkvai kínai követ nyilatkozata.” *Pesti Napló* 1932. október 16., 34.
- He Zhenya kínai nyelvű cikkének sztyepei lovast ábrázoló magazin illusztrációja.* He Zhenya (何震亚). „Jinri zhi Aodaliya Gongheguo (今日之奧大利亞共和國).” *Zhongwai Wenhua* (中外文化) 1 juan (卷), no. 3 qi (期) (1937), Duxiu (读秀), 14–20.
- Komor Pál sanghaji Magyar Segélyalapjának pecsétje, 1930.* Magyar Nemzeti Levéltár, MNL, OL, P975 Magyarok Világszövetsége (1924–1973), I–22 Kína, 1–3.
- Komor Pál bugaci pásztor-viseletben 1904 körül.* http://nol.hu/data/cikk/1/47/45/77/cikk_1474577/Komor_Pal_1904_korul.jpg
- A Radics Cigány Banda Sanghajban; középen Komor Pál, 1938.* Magyar Nemzeti Levéltár, MNL, OL, P975 Magyarok Világszövetsége (1924–1973), I–22 Kína, 1–3.
- A kínai magyar jezsuita misszió karácsonyi üdvözlőlapja, 1941?* Magyar Nemzeti Levéltár, MNL, OL, P975 Magyarok Világszövetsége (1924–1973), I–22 Kína, 1–3.
- Moll Terézia, alias Mrs. Renner, mint „sanghaji európai asszony”, 1933.* “Sanghaiban Élő Európai Asszonyok.” *Pesti Napló Képes Műmelléklet*, 1933. január 15., 12.
- Molnár Ferenc “Liliom” a sanghaji Német Színtársulat színpadán, 1925.* “GERMAN THEATRICAL SOCIETY: „Liliom” at the Olympic Theatre.” *The North - China Daily News*. March 21, 1925., ProQuest Historical Newspapers: Chinese Newspapers Collection, 480.
- Schubert Fesztivál Sanghajban, Moll Terézia Dunamenti Nőegyletének szervezésében, 1928.* “Schubert Festival.” *The North - China Daily News*. October 31, 1928., ProQuest Historical Newspapers: Chinese Newspapers Collection, 1.
- Beseda cseh néptánc fotó a sanghaji angol sajtóban.* “The ‘Beseda,’ the Czech National Dance...” *The North - China Daily News - Magazine Supplement*. February 16, 1930., ProQuest Historical Newspapers: Chinese Newspapers Collection, 8.
- He Zhenya előad a Turáni Társaságban, 1933.* “Ho-Dzin-Ja fiatal kínai tudós a Turáni Társaság meghívására...” *Tolnai Világlapja*, 1933. március 22., 41.

MERRE TOVÁBB?
HAGYOMÁNY, ÖRÖKSÉG ÉS ÖRÖKSÉGESÍTÉS
ÉSZAKNYUGAT-KÍNÁBAN¹

SÁRKÖZI ILDIKÓ GYÖNGYVÉR

BEVEZETÉS

A helyet, ami az ujugrok és a sibék történetét összeköti, ma Xinjiang Ujgur Autonóm Terület néven ismerjük. E két etnikum egymástól merőben eltérő nyelvi, kulturális és vallási jellemzőkkel bír. A Kínai Kommunista Párt hatalomra jutása után azonban maga a hely, Xinjiang, ezer szálon fonta össze etnikus identitásuk megőrzéséért folytatott küzdelmeiket. Ám küzdelmeik dacára sem az ujugrok, sem a sibék nem tudták elérni, hogy kultúrájuk és vallásuk a hagyományos társadalmi kontextusban élhessen tovább. Ma mindezeknek csupán a folklórra redukált, politikai propagandacélokat szolgáló megjelenési formájának ápolása élvezi a kommunista rezsim támogatását. E jelenség háttérében az *örökség* fogalom kínai értelmezése és az abból fakadó politikai-kulturális gyakorlat áll. Jelen cikkben egy kiemelt esettanulmány példáján keresztül az adott problémakört érintő kérdéseimet helyezem a tanulmány középpontjába, különös tekintettel a vallási hagyományok *örökségesítésének* kérdésére.

Bellér-Hann Ildikó, a Koppenhágai Egyetem docense meghívására egy kétnapos workshopon vettem részt 2019. március 28–29-én, Koppenhágában. A *Present Tense, Past Perfect? Narrative constructions and social representations in Central Eurasia* című workshop egy hároméves kuta-

¹ A három, korábban megjelent publikációm (SÁRKÖZI 2019, 2020, 2021) újra-, illetve továbbgondolásán alapuló, azokból merítő tanulmányom az „OTKA” fiatal kutatói kiválósági programon belül, az *Örökségesítés és szekularizáció Kínában (1949-től napjainkig)* című, 134244-es számú projekt keretében készült el az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatásával, az NKFI Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján.

tóprojekt keretében került megrendezésre.² A nemzetközi szakmai fórumon résztvevő előadók kutatásait a mai Xinjiang Ujgur Autonóm Terület, illetve az ott élő ujugrok múltja és jelene iránti érdeklődés fűzte egybe. Ez a kapcsolódási pont a Xinjiangot érintő aktuálpolitikai kérdések miatt egyszersmind kiemelkedő jelentőséggel ruházta fel az eseményt.

A nemzetközi média és a kormányok biztonságpolitikai okok miatt ugyanis évtizedek óta figyelemmel kísérik a közép-ázsiai muszlimok helyzetét. Mindez különösen igaz a xinjiangi ujugrokra, akik – válaszul a pekingi vezetés elnyomást gyakorló politikájára – az 1990-es évektől kezdve egyre határozottabban adtak hangot elégedetlenségüknek.³ Az ujugrok szeparatista törekvéseitől, illetve a szélsőségesnek vélt vallási irányzattól való félelem azonban a kínai vezetést szigorú intézkedésekre sarkallta.

Ez a folyamat 2016-ban tetőzött, amikor az ujugrokat csúcstechnológia alkalmazásával megfigyelés alá helyezték, és – bár pontos adatok nincsenek, de – megközelítően egymillió embert politikai átnevelő táborokba kényszerítettek. A kommunista rezsim teljes asszimilációt célzó programjai pedig – amelyek ma megszabják például az ujugrok öltözködésének, hajviseletének, névadási szokásainak stb. megengedhető formáit – az ujugrok etnikai identitásának felszámolásával fenyegetnek.⁴

A mai Kínában azonban a különböző kultúrák és vallások hagyományos társadalmi kontextusban való továbbélésének lehetőségei nem csupán az ujugrok kapcsán vetnek fel kérdéseket. Tanulmányomban ezért az ugyancsak xinjiangi, de az ujugrokétól teljesen eltérő kulturális és vallási hagyományokkal bíró sibék társadalmi jelenét veszem górcső alá, bemutattva, hogy a kommunista rezsim asszimilációt célzó politikai-kulturális gyakorlata hogyan merít az *örökség* fogalom kínai értelmezéséből és kapcsolódik ezer szálon az etnikus hagyományok *örökségesítésének* folyamatához.⁵

² A *Between homogenization and fragmentation: textual practices as strategies of integration and identity maintenance among the Uyghurs of Xinjiang, China (20th–21st centuries)* cím alatt futó projekt 2017. szeptember 1-én indult a Koppenhágai Egyetemen.

³ Az ujugrok elégedetlenségének okai között megtalálhatók például a politikai döntéshozatalban való tényleges részvételük hiánya, az ujugrok munkaerőpiacra való diszkriminációja, illetve a Xinjiang területén rendszeresen végzett atomkísérletek (BELLÉR-HANN 2020: 559–560).

⁴ BELLÉR-HANN 2020: 560; HANN – BELLÉR-HANN 2020: 242.

⁵ *Örökségesítés*, vagyis az *örökséggé tétel* alatt azt a jelentéstermelő folyamatot értem, amely folyamaton belül a tudást, emlékezetet és identitást produkáló és reprodukáló legkülönbözőbb politikai, kulturális és társadalmi mechanizmusok reprezentálódnak.

A HÁTTÉR

A hely, ami az ujugurok és a sibék történetét összeköti, ma Xinjiang Ujgur Autonóm Terület néven ismert. Akkor, amikor a Qing-dinasztiát (1644–1911) megalapító mandzsuk hatalma Északkelet-Kínában már kialakulni látszott, e vidék szívéből a Qinghai-tóig terjedő területeket még mindig mongol törzsek uralták. A mandzsuknak 1757-ben sikerült csak megtörnie e törzsek hatalmát; ekkor került mandzsu felügyelet alá az Ili folyó völgye, amit a rá következő két évben a Tarim-medence elfoglalása követett. A mandzsuk katonai védvonalának kiépítése az északkeletről ide, Északnyugat-Kínába átvezényelt katonák feladata volt. Az eredetileg Északkelet-Kínában élő sibék közül 1764-ben több mint ezer katonát jelöltek ki az áttelepítésre, akik közel három és félezer hozzátartozójukkal együtt indultak el a Mongólián keresztül vezető hosszú útra.⁶ Végül számos viszontagság után, 1765-ben érkeztek meg az Ili folyó völgyébe, ahol előbb a folyó északi, majd déli partján állították fel katonai táborukat.⁷ E táborokból épültek ki a mai Chabucha'er Sibe Autonóm Járás falvai, ahol az esettanulmányom alapjául szolgáló történéseket dokumentáltam.⁸

Egy lokális térben egymástól merőben eltérő etnikumok kényszerültek tehát együttélésre az Ili folyó völgyében. A török nyelvű, szunnita muszlim ujugurok nyelvi, kulturális és vallási vonásaik alapján például leginkább Közép-Ázsia és a Közel-Kelet török nyelvű muszlim népeire (özbekekhez, kazakokhoz, kirgizekhez és türkménekhez, az anatóliai törökséghez és azeriekhez) hasonlíthatók. E sajátos jellemzőit a mai Xinjiangban élő közel 11 milliónyi ujugur mind a mai napig megőrizte. Velük szemben a mandzsu nyelvű, magukat buddhista és samanista hitűként aposztrofáló sibék kultúrája érdekes elegye az eredetileg Északkelet-Kínában élő etnikumok (mandzsuk, horcsin mongolok, daurok) kultúrájának. És bár ez a Xinjiangban élő közel 40 ezer sibe az ujugurokhoz hasonlóan megőrizte nyelvét és szokásainak jelentős részét, mindezen kulturális vonásaik ma már eltűnőben vannak.⁹ Küzdelmük a Xinjiangba telepített *han* kínaiak kultúrájában való feloldódás ellen elveszettnek látszik.

⁶ WU – ZHAO 2008: 58–62.

⁷ GUAN 1988: 15.

⁸ A Chabucha'er Sibe Autonóm Járásban kisebb-nagyobb megszakításokkal, de 2010 óta folytatot terepmunkákat.

⁹ Ez a folyamat az Északkelet-Kínában maradt sibék között jóval korábban, már az 1900-as évek elején végbement. Vö. SHIROKOGOROFF 1924: 14.

Ám dacára e fenti különbözőségeknek, a Kínai Népköztársaság kikiáltása után (1949) maga a hely, Xinjiang, ezer szálon fonta össze a sibék és az ujugrok identitásuk megőrzéséért folytatott küzdelmeit. E küzdelmek kereteit két olyan, egymással párhuzamosan futó országos program szabta meg, amelyek a Kínai Kommunista Párt nemzeti egység megteremtéséért folytatott törekvéseit szolgálták. Az egyik a kínai etnikumok kategorizálására irányuló „etnikus klasszifikációs program” volt.¹⁰ A másik a nemzeti történelem (re)konstruálására irányult.¹¹ E két program valójában egymást feltételezte: a nemzeti történelem csak a Kína határain belül élő etnikumok történelmének megírásával, mozaikszerűen (re)konstruálódhatott; ez viszont mindenekelőtt a kínai etnikumok megnevezését, megformálását követelte meg.

E programokkal karöltve formálódott a kínai nemzeti kultúra is, a kommunista rezsim egyik legfőbb hatalomlegitimációs eszközeként. Mao Zedong ugyanis, miután 1949-ben hatalomra juttatta a Kínai Kommunista Pártot, valamennyi etnikum számára egyenlőséget hirdetett meg, az autonómia lehetőségével egyetemben. Ezen felül ígéretet tett arra is, hogy valamennyi etnikum megőrizheti vagy megreformálhatja hagyományait, szokásait és vallásos hiedelmeit. A Kínai Népköztársaság megalapítása után a kommunista rezsim minden erőfeszítésével azon volt, hogy be is váltsa e fenti ígéreteket, nem véletlenül: hiszen több, hivatalosan elismert etnikum geostratégiai jelentőséggel bíró, nagy kiterjedésű területeken élt Kína határvidékein, amely területek megtartása és politikai stabilitása kulcsfontosságú volt a fiatal szocialista állam fennmaradásának szempontjából. Ám az alkotmányban megígért kisebbségi jogokat Kína történelmének olyan szélsőséges korszakaiban, mint amilyen a „kulturális forradalom” (1966–1976) is volt, egyszerűen a sárba tiporták.¹²

Enyhülést csak a „reform és nyitás” időszaka hozott az 1980-es években, amelynek köszönhetően az ujugr és a sibe kultúra is virágzásnak indult. Az újbóli fellendülést követően azonban változás állt be a kínai et-

¹⁰ Az „etnikus klasszifikációs program” a kínai etnikumok számának meghatározására, illetve az emberek etnikus kategóriákba való sorolására irányult. A program egyik legteljesebb összefoglalását lásd MULLANEY 2011. A program sibékre vonatkozó jellemzőit lásd SÁRKÖZI 2018: 41–44.

¹¹ A Kínai Kommunista Párt 1956-ban hirdette meg a kínai etnikumok társadalmának és történelmének megírására irányuló, országos szintű adatgyűjtési munkát, amely többek között az etnikumok életkörülményeinek feltárását célozta meg. A programról ugyancsak MULLANEY (2011) munkája nyújt kiváló összefoglalást.

¹² BELLÉR-HANN 2020: 559.

nikumok kulturális és vallási hagyományainak megítélésében. E változás szoros összefüggésbe hozható az „örökség” fogalom kínai térnyerésével, amely folyamat során a kínai nemzetet építő ideológusok a saját legitimációs törekvéseiket kiszolgáló elméletekhez igazítva végérvényesen újradefiniálták az UNESCO univerzálisnak hirdetett örökségdiskurzusát – direkt vagy indirekt módon a társadalmi élet szinte minden szintjére kiterjesztve azt. Így vált a (*szellemi*) kulturális örökség fogalom is az etnikumok felett gyakorolt kontroll legfőbb retorikai eszközévé,¹³ amelynek eredményeként ma mind az ujugrok, mind a sibék hagyományai leginkább csak a hagyományos társadalmi kontextusból kiszakítva, politikai propagandacélokat szolgálva élhetnek tovább.¹⁴ Az alábbi esettanulmány is ezt hivatott demonstrálni.

AZ ESETTANULMÁNY

Esettanulmányom 2015-ben veszi kezdetét. Az északnyugat-kínai Xinjiang Ujgur Autonóm Terület Chabucha’er Sibe Autonóm Járásában az Állami Nemzetiségi Ügyek Bizottsága alá rendelt Vallásügyi Hatóság helyi kirendeltségének egyik tisztviselője ebben az évben hívott össze gyűlést, hogy ismertesse a *Xibozu jiapu* [*Sibe genealógiák*] címen megjelentetni kívánt könyv kiadásának tervezett munkafolyamatát.¹⁵ A tisztviselő beszédében hangsúlyozta, hogy a könyvkiadás tervezete a gyűlés napjáig már számtalan szűrőn keresztülment, és örömeire mind a Propaganda Osztály, mind a chabucha’eri járásvezető elismeréssel méltatta azt. Ennek – érvelése szerint – legfőbb oka az volt, hogy a genealógiák a sibék saját maguk által írt történetének hordozói; olyan írott források, amelyek az elmúlt évszázadok történelmének és kulturális szokásainak, és ezzel egyetemben Kína gazdag kultúrájának állítanak emléket. Csakhogy – folytatta beszédét – a „kulturális forradalom” alatt számos genealógia odalett, és mivel félt, hogy a fennmaradtak java része is odaveszik, valamit tenni kell azok megőrzése érdekében.

¹³ Vö. YAN 2018: 80.

¹⁴ Vö. BELLÉR-HANN 2020: 560.

¹⁵ Az esettanulmányban ismertetett gyűlésen személyesen nem vehettem részt; a gyűlésen elhangzottakat az ott felolvasott politikai beszéd 2015-ben rendelkezésemre bocsátott fénymásolata, illetve a résztvevők beszámolóí alapján rekonstruáltam.

A tisztviselő tervei szerint első lépésben a szerkesztőbizottságot kellett felállítani, amelynek tagjai közé zömében kormányzati tisztviselőket jelöltek; a felsorolt nevek között történészek és néprajztudósok nevei elvétve szerepeltek. Ennek a listának a jóváhagyása nyilvánvalóan már a gyűlés előtt megtörténhetett. A szerkesztőbizottság felállítását követte volna a genealógiák összegyűjtése dokumentálás céljából. Mindez a lakosság együttműködésre való felkészítése miatt – ahogyan a tisztviselő kifejtette – a helyi média, illetve a rendőrség, a Kínai Kommunista Párt és a Propaganda Osztály bevonását kívánta meg. Szükség lett volna továbbá annak a műkedvelő történésznek a közreműködésére is, akit közössége elsősorban a genealógiák gyűjtése és írása iránti szenvedélyéről ismer. Ez az ember egyrészt maga is közel hatvan xinjangi sibe nemzetség genealógiájának másolatát birtokolja, másrészt a közösségben betöltött szerepe miatt segíthette volna a lakossággal való kapcsolatteremtést.

A könyv kiadása azonban nem valósult meg,¹⁶ és ennek oka nem pusztán a feladat monumentalitásában rejlik.¹⁷ 2015 őszén magam is Chabucháerben voltam, amikor az első káderek megjelentek a falvakban, hogy elkezdjék a genealógiák összegyűjtését. A káderek munkáját azonban hátráltatta, hogy sem a genealógiákat birtokló sibék egy részét, sem a fentebb említett műkedvelő történészt nem sikerült mozgósítani az ügy érdekében. Az elgondolással, hogy a genealógiák szerkesztésének évszázadokra visszanyúló, generációkon keresztül önkéntesen közvetített hagyományát *végérvényesen* a közös kulturális javak területére számúzzék, láthatóan nem mindenki értett egyet.

A hangsúlyt jelen esetben nem véletlenül helyeztem a „*végérvényesen*” szóra. A sibék genealógiáiról hagyománya tudniillik már több évtizede segíti a sibe politikai elit és értelmiség nemzetépítő törekvéseit.¹⁸ Az esettanulmányban ismertetett terv azonban nemcsak kötelességgként tüntette fel e hagyomány tárgyi hordozóinak megőrzését, hanem egye-

¹⁶ Sajnálatos módon a Xinjiang Ujgur Autonóm Területet jellemző aktuálpolitikai problémák miatt az utóbbi néhány évben már nem volt lehetőségem hosszú időtartamú terepmunka folytatására Chabucháerben. Sőt, 2017 óta az Ötödik falun kívül más faluba belépési engedélyt sem kaptam. 2019-ben pedig már csak felügyelet mellett kereshettem fel egykori Ötödik falubeli adatközlőimet. Ezért elnézést kérek, ha időközben a fent leírt tervek valósággá váltak volna.

¹⁷ Az 1980-as évektől számos kísérlet történt arra, hogy számba vegyék a sibe nemzetségeket (lásd pl. ZHAO – WU 2008) és a még fennmaradt genealógiákat (lásd pl. HE et al. 2009), de e kutatások eredményei meglehetősen hiányosnak bizonyultak. A probléma gyökereiről lásd SÁRKÖZI 2018: 148–149.

¹⁸ Erről bővebben lásd SÁRKÖZI 2018: 144.

nesen jogot kívánt alkotni a múltból alkotott tudás e formájának hozzájutásához és nyilvánosságra hozásához – egyértelművé téve, hogy a sibe politikai elit e hagyományt érintő nemzetépítő törekvéseinek hátterében immáron az örökségesítés intézményesített folyamata áll.¹⁹ Szociálintropológiai szempontból mindez azért bír jelentőséggel, mert e hagyomány örökségesítése, mint jelentéstermelő folyamat a különböző társadalmi csoportok legkülönbözőbb motivációit, gondolkodásmódját hozza a felszínre és állítja egymással szembe.

Ahhoz, hogy mindennek oka érthetővé váljék, e tudást, emlékezetet és identitást formáló folyamat társadalmi, kulturális és politikai kontextusba helyezése szükséges. A továbbiakban ezért történetiségében igyekszem *nagyvonalakban* bemutatni, hogy a sibék genealógiáiról hagyományait mit jelentett a sibék számára, az elmúlt évtizedekben hogyan formálódott az adott hagyományról való gondolkodás, és hogyan segítette mindez a kommunista rezsim *szekularista*, a nemzet *szakralizációját* előidéző törekvéseit.

HAGYOMÁNY ÉS „BABONA” A „KULTURÁLIS FORRADALOM” ELŐTT

A sibék eredetileg Északkelet-Kínában éltek, és az ún. „nyolczászlós hadseregbe” sorozva szolgálták a mandzsu birodalom (1644–1911) császárait. E hadseregbe sorozva „örökölték meg” a mandzsu nyelvet és írásrendszert is, valamint a genealógiák szerkesztésének hagyományát. Ez a hagyomány a 17. század végétől, a 18. század elejétől része a kultúrájuknak.²⁰ Genealógiáik – lévén, hogy fontos szerepet töltöttek be a halottakra való megemlékezések során²¹ – voltaképpen az ősről, és egyúttal a múltból őrzött tudás tárgyi hordozói voltak, amelyeket számos tabu övezett. Valamennyi tabu közül a legfontosabb az volt, hogy adott nemzetségek genealógiáit más nemzetségbeliek nem láthatták.²²

¹⁹ Vö. SJÖHOLM 2016: 26–27.

²⁰ LI 2006: 1.

²¹ TONGJIA – WEN 2009: 174.

²² A sibe társadalomszervezet hagyományosnak tekinthető, funkcionális alapegysége a patrilineáris ágazat, a *gargan*. Ezek az azonos névvel megnevezett, exogám, szolidáris, kimutatható leszármazáson alapuló csoportok nagyobb, világos funkcióval ma már nem rendelkező egységekbe, a *halákba* – vagy *halamukünokba* – tagolódnak. Rituális szempontból a *gargan* nem más, mint közös halottakkal és már divinizált ősről rendelkező csoport, amely közösen rendezi meg mindazon szertartásokat, amelyek az ősről kapcsolódnak, és ame-

A sibék őseikről, rokonságukról és egyúttal múltjukról őrzött tudására a fentebb már említett nyugatra telepítés (1764) mérte az első nagy csapást. A sibék egy csoportjának nyugatra telepítése után ugyanis a szétszakított nemzetségek nem tudták többé feljegyezni egymás ágazatait genealógiáikra: az északkeleten maradtak nem tudhatták, kik születtek az áttelepítés után amott, a mai Xinjiangban; az északnyugatra telepítettek pedig új genealógiákat nyitottak, amelyeken áttelepülő őseiket nevezték meg első ősökként, lassanként elfeledve északkeleti őseik neveit.²³

De sem a nyugatra telepítés, sem az 1800-as évek végén zajló bokszerlázadás – amikor is számos sibe nemzetség genealógiája odaveszett²⁴ – nem tudta csorbítani a genealógiairás hagyományának identitásformáló erejét, sőt! Kínai nyelvű forrásokból²⁵ tudni lehet, hogy az 1900-as évek elején, az utolsó császári dinasztia bukása miatt bekövetkező identitásválság idején, számos sibe nemzetség igyekezett rekonstruálni a bokszerlázadás során odaveszett genealógiáját, és/vagy – a mandzsu nyelv hanyatlása miatt – megpróbálta az esetlegesen épségben megmaradt mandzsu nyelvű genealógiát kínai nyelvre fordítani. Mindezek a törekvések arról árulkodnak, hogy a genealógiák – fizikai reprezentációját képezve az identitásnak²⁶ – mennyire fontos szerepet játszottak azokban a zavaros időkben a sibék saját magukról alkotott képének megformálásában.²⁷

Néhány évtizeddel e genealógiákat érintő (re)konstrukciós hullámmot követően, a Kínai Kommunista Párt hatalomra jutása után (1949), az 1950-es évek második felében került sor a sibék 1764-ben egymástól elszakított két nagy csoportjának újbóli kapcsolatfelvételére.²⁸ A Kínai Kommunista Párt által propagált „etnikus klasszifikációs program” eredményeként a sibéket ekkor már hivatalosan is a kínai nemzeti kisebbségek egyikeként tartották számon.²⁹ Ám lévén, hogy – szemben a xinjiangi sibékkel – az északkeleten élő sibék már az 1900-as évek ele-

lyen más ágazathoz tartozók nem vehetnek részt. Ilyen szokása a sibéknek, hogy genealógiáikat hagyományosan az év java részében elzárva, fából készült dobozban tartják, és csak holdújévkor, meghatározott szertartás során veszik elő azokat, hogy felolvassák róluk az ősök neveit és a nemzetség történetét (SÁRKÖZI 2018: 146–147).

²³ TONGJIA – WEN 2009: 145.

²⁴ Vö. SHIROKOGOROFF 1924: 62.

²⁵ Lásd pl. HE et al. 2009.

²⁶ Vö. SMITH 2006: 48.

²⁷ Vö. HACKSTAFF 2009: 183.

²⁸ Lásd SÁRKÖZI 2018: 117–119.

²⁹ GUAN 1988: 23.

jére elfeledték nyelvüket, a mandzsu nyelvet, és szokásaik jelentős részét, az egymástól elszakított két nagy csoport közös sibe identitásának újrafogalmazása hosszú folyamat volt. És ebben a folyamatban a genealógiáírás hagyománya mindennél fontosabb szerepet kapott.

A sibe identitás újrafogalmazása – vagyis az egymástól elszakított két nagy csoport homogenizálása – a sibe tudáselit kezében volt; ez volt a sibe értelmiségnek az a csoportja, amely a sibék közös múltjáról való tudást a nemzeti történelem megírására irányuló, több évtizeden átívelő országos program keretében konstruálta.³⁰ A múltkonstruáló tudáselit egyik legfőbb forrásai pedig éppen a genealógiák és az azokhoz csatolt nemzetségtörténetek voltak. Ugyanakkor, bármilyen fontos forrásnak is bizonyultak a genealógiák, a sibék formálódó, hivatalos történelmében meg sem említették a genealógiákhoz fűződő vallási hagyományokat – mint ahogyan a sibék semmilyen más vallási hagyományáról sem lehetett akkor olvasni.

1963-ban, a Kínai Tudományos Akadémia Nemzetiségi Kutatóintézetének gondozásában, belső forrásanyagként látott napvilágot a sibék történelméről írt első hivatalos munka, *Xibozu jianshi jianzhi hebian* [Összefoglaló a sibe nemzetiség rövid történetéről és krónikájáról] címen. E könyvet a hivatalos emlékezet reprezentációjaként olvasva lehet képet alkotni arról, hogy azokban az időkben a könyvet szerkesztő értelmiség miről is gondolkodott, gondolkodhatott egyáltalán a sibék kultúrájának részeként, illetve hogy vallási hagyományaik részét képezték-e a kultúrának nevezett fogalomkörnek. A könyv szerkesztői ugyanis a kötet nyolcadik és kilencedik fejezetében tárgyalták ugyan a sibe kultúrát: az előbbi fejezeten belül a „szocialista kultúra” kiépítésének lehetőségét és egyes fázisait taglalták, mint például az oktatás és az egészségügy fejlesztésének kérdését; az utóbbi fejezeten belül pedig az olyan népszokásokat ismertették, mint a házasságkötési és temetkezési stb. szokások.³¹ De arról, hogy a vallás bármely aspektusa jelen lett volna a sibék életében, a kötet

³⁰ E program keretében választották ki azt a két chabucha'eri születésű kádert – Ji Qinget és Xiao Fut –, akiknek köszönhetően megkezdődhetett a sibe történelem (re)konstruálása. A sibe tudáselit csoportján belül ők voltak a „hivatalos történetírás” képviselői. Ketten – Wu Yuanfeng és Zhao Zhiqiang – e csoport tagjaiként a „tudományos történetírást” képviselték. A csoport ötödik tagja Han Qikun volt, aki autodidakta „lokális történetíróként” minden fontosabb, a sibe nemzetépítő törekvések kibontakozását segítő döntés meghozatalában részt vett (SÁRKÖZI 2018: 58; 109; 114). Han Qikun munkásságának jelentőségéről később még írok tanulmányomban.

³¹ ZHONGGUO KEXUEYUAN MINZU YANJIUSUO – XINJIANG SHAOSHU MINZU SHEHUI LISHI DIAOCHA ZUBIAN (eds.) 1963: 82–115.

szerkesztői nem írtak – helyette a múltba száműzték a sibék vallási hiedelmeit.

Holott a Kínai Kommunista Párt hatalomra jutásakor – ahogyan azt fentebb már említettem – ígéretet tett arra, hogy valamennyi etnikum megőrizheti vagy megreformálhatja hagyományait, szokásait és vallásos hiedelmeit. Ezzel az ígérettel csupán két probléma volt, amely miatt a sibék hivatalos történetének első, 1963-as verziójában is mélyen hallgattak a sibék élő vallási hagyományairól: az a szakrális szerep, amelyet a Kínai Kommunista Párt hatalomra jutása után lassanként magára öltött, illetve az, ahogyan e szerep fényében a Párt ideológusai a megőrizhető vagy megreformálható „vallásos hiedelem” (kín. *zongjiao xianyang*) fogalmat értelmezték és kommunikálták a kínai etnikumok felé.

A Kínai Kommunista Párt és a Párt által képviselt ideológia lassanként történő szakralizációjára adhat magyarázatot N. A. Bergyajev orosz filozófus *Az orosz kommunizmus értelme és eredete* című könyvében leírt gondolatainak kínai viszonylatokra való átültetése. Ebben a könyvében Bergyajev rámutat arra, hogy az orosz kommunizmus nem társadalmi rendszerként, hanem egyfajta vallásként küzdött minden más vallás ellen. Egyeduralomra tört, és arra törekedett, hogy az emberi lélek összes vallási szükségletét egyedül elégítse ki.³² Ehhez hasonlóan a kínai kommunista rezsim is a társadalmi élet egészét kívánta ellenőrzése alá vonni, értékrendszerét az élet egészére kiterjesztve. Ez mindenekelőtt a kommunista rendszer legitimitációját kívánta meg, a legitimitációs kísérletek pedig a rendszer szakralizációjából fakadtak és a politikai rítusokon keresztül jutottak kifejezésre.³³

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a Párt ideológusai vallásként definiálták volna az általuk képviselt eszmerendszert, amely ráadásul soha nem foglalkozott sem a halál utáni élet, sem a megmagyarázhatatlan jelenségek kérdésével. E kérdések megválaszolásának lehetőségét meghagyták a lassú elsorvadásra ítélt vallásoknak. A legkülönbélebb hi-

³² BERGYAJEV 1989: 170.

³³ Mindez egybecseng Christel Lane „politikai vallásról” megfogalmazott gondolataival (LANE 1981). A fogalom használatát azonban két ok miatt mellőztem tanulmányban. Először is, mert a tanulmány szabott keretei nem teszik lehetővé, hogy a kínai kommunizmus kapcsán hosszasan kifejtssem és értelmezzem az olyan egybefonódó fogalmakat, mint amilyen a „politikai vallás” és a „civil vallás”. Másodszor, mert az adott fogalmak osztályozását, merev elválasztását csak elméleti szinten tartom lehetségesnek (vö. CRISTI 2001). A kérdésről a szovjet/ orosz kommunista rendszert vizsgálva kiváló összefoglalót ad MÁCSAI 2012.

edelemszervezetre alkalmazott gyűjtőfogalomnak azonban nem a „vallást” (kín. *zongjiao*), hanem a „babonát” (kín. *mixin*) tették meg, három nagy csoportot különböztetve meg: az „egyszerű babonákat” (kín. *yiban mixin*), amelyek közé az őskultuszhoz kapcsolódó, családokon belül gyakorolt szokásokat sorolták; a „feudális babonákat” (kín. *fengjian mixin*), mint például az ördögűzést vagy a geomanciát; és a „vallási babonákat” (kín. *zongjiao mixin*), amelyek közé a tételes vallások – a buddhizmus, a taoizmus, az iszlám, a protestantizmus és a katolicizmus – tartoztak.³⁴

Am valláspolitikai gyakorlatukban a Kínai Kommunista Párt ideológusai – szemben a fenti kategóriákkal – éles határt húztak a legálisnak ítélt „vallások”, és az illegálisnak ítélt „babonák” közé. Csak a „vallási babonák” kategóriájába sorolt tételes vallásokat tekintették hivatalosan „vallásnak”. Ennek megfelelően az 1950-ben felállított Vallásügyi Hivatal (a mai Vallásügyi Hatóság) is csak az öt intézményes vallás híveinek ellenőrzéséért felelt. Ezzel szemben az első két kategória hívei hivatalosan nem minősültek „vallásosnak”. Ugyanakkor, mivel az e kategóriákba sorolt „babonák” voltak azok, amelyek gyakorlatilag az egész falusi népesség életét átszöve az etnikus öntudat egyik legfőbb hordozói voltak, a „tudományosságot” hirdető Párt bennük látta manifesztálódni politikai hatalmának egyik legnagyobb ellenségét. Ezeknek a „babonáknak” az ellenőrzése éppen ezért nem a Vallásügyi Hivatal, hanem a közbiztonsági hivatalok feladatköre volt.³⁵

Az olyan vallási közösségek tehát, mint amilyen a sibéké is lehetett, igen nagy fenyegetést jelentettek a Kínai Kommunista Párt politikai és vallási hatalmának legitimációja szempontjából. Ez lehet az oka annak, hogy a sibék első hivatalos történetének írói is mélyen hallgattak a sibék „babonaként” fémjelzett vallási hagyományairól – beleértve genealógiaíró hagyományukat is.

HAGYOMÁNY ÉS ÖRÖKSÉG A „KULTURÁLIS FORRADALOM” UTÁN

Mindössze három évvel azután, hogy a sibék hivatalos „rövid története” napvilágot látott (1963), a „kulturális forradalom” első pusztító hullámai végigsöpörtek Kínában. A Kínai Népköztársaság történelmének e szélsőséges korszaka fékezhetetlennek tűnő erővel sodorta magával Kína etnikumait egy olyan nemzeti egység felé, amelyben az etnikus identitások végleg feloldódni látszottak.

³⁴ ANAGNOST 1987: 43–44.

³⁵ SALÁT 2000: 144.

Enyhülést csak a „reform és nyitás” politikája hozott az etnikumok számára, amikor is új korszak vette kezdetét Kínában: a „sajátosan kínai színezetű szocializmus” kiépítésének korszaka, amelynek kiteljesítése mind a mai napig tart. E korszak jegyében, az 1980-as években indult újból virágzásnak a sibe kultúra – beleértve az anyanyelv szabad használatát és a szabad vallásgyakorlatot. A kínai kormányzat korai reformprogramjának ugyanis részét képezte, hogy megtagadja a „kulturális forradalom” borzalmait, és – legalábbis elviekben – valamennyi kínai etnikum számára biztosítsa vallási hagyományaik gyakorlásának jogát. Ugyanakkor a Kínai Kommunista Párt ideológusai hittek abban, hogy a modernizáció előbb-utóbb elhozza majd a vallási hagyományok hanyatlását, és híveiket az ateista elképzelések rendületlen terjesztésére szólították fel. A kezeik közül kikerülő dokumentumokban olvasható ellentéteket pedig úgy igyekeztek feloldani, hogy kijelentették: a vallást privát ügyként kell kezelni, hiszen a vallási hagyományok ápolása mindenkinek a saját döntési joga, de a vallásgyakorlás csak addig tolerálható, amíg az valóban a privát szférán belül marad.³⁶

A fentiek alapján a kommunista rezsim által alkalmazott valláspolitikára könnyen ráaggatható a szekuláris jelző. De ha a valláspolitikai törekvéseket a nemzetépítés részeként értelmezzük, akkor a folyamatra inkább vallási rítusként érdemes tekinteni. E rítus végrehajtói elméleti szinten megváltoztatható szabályokként, gyakorlati szinten azonban megváltoztathatatlan princípiumokként kezelik a kínai nemzetet formáló alapelveket. Céljuk, hogy abszolutizálják a fennálló politikai rendet,³⁷ illetve szentesítsék azt az életre hívott kollektív szekuláris entitást, amit eszmerendszerükbe ágyazva arra használnak fel, hogy a társadalmi létezés értelmének új kereteit formálják meg. E folyamaton belül a nemzeti történelem megformálásának és szentesítésének a „kulturális forradalom” után is döntő szerep jutott, hiszen a már szakralizált kollektív entitást azok a politikai liturgiák tarthatták csak életben, amelyeket a szent(esített) nemzeti történelem táplált.³⁸

1979-ben az Állami Nemzetiségi Ügyek Bizottsága – amelynek feladata a központi kormányzat és az etnikumok közötti együttműködés összehangolása volt – ezért is döntött úgy, hogy folytatni kell az 1950-es években megkezdett és a forradalom alatt beszüntetett történettudományi munkák meg- és újraírását – immáron a mindent uraló ideológia, a patriotizmus jegyében. A Kínai Kommunista Párt korabeli etnopolitikájának

³⁶ MADSEN 2010.

³⁷ Vö. LANE 1981: 36.

³⁸ A politikai szakralizáció itt leírt folyamatának elemzését lásd MÁCSAI 2012: 229–233.

ugyanis egyik legjelentősebb fordulata az volt, hogy a kínai nemzeti egység megteremtésére használt addigi hívószó, a „nacionalizmus” helyére a „patriotizmust” vezette be. Ez a fogalom arra hivatott, hogy meggátolja az etnikumok és az állam, illetve az etnikumok egymás közötti potenciális ellentéteinek kiélesedését, hiszen „hazaszeretőnek” lenni Kínában egyet jelent a Párt szeretetével és a Párt célkitűzéseinek szolgálatával.

Ilyen irányadó nemzetépítési törekvések árnyékában született meg a sibék hivatalos történetének második, újraírt változata *Xibozu jianshi* [A sibe nemzetiség rövid története] címen, 1986-ban. Ebben az újraserkesztett változatban – számos más betoldás mellett – a szerkesztők már külön fejezetet szenteltek a sibék vallási hagyományainak, vagy inkább „vallási hiedelmeinek” – hogy a pontos szóhasználattal éljek – jelezve: ez az a fogalom, amit hatalomra jutásakor a Kínai Kommunista Párt a kínai etnikumok „megőrizhető” és „megreformálható” értékei közé sorolt. Igaz, a „vallási hiedelmeket” ebben a kötetben még élesen elkülönítették a sibék kultúrájától (úgy mint nyelvétől, művészetétől stb.) és szokásaitól (mint például a temetkezési szokásoktól, az ünnepnapoktól vagy a tabuktól), amelyeket szintén két, külön fejezetben ismertettek.³⁹ Mindez igen éles váltás a sibék „rövid történetének” korábbi kiadásához képest, amelyek a vallási hagyományok létezését mintegy letagadták. A két véglet között található valóság azonban ennél sokkal összetettebb volt, és ebben a valóságban egy olyan fogalom kezdte átszínezni a vallási hagyományokról való gondolkodást, amely a legkisebb falusi közösségektől a nemzetek társadalmának egészét áthatva kulturális és politikai erőforrásként szolgált a nemzetépítő hatalmakat. Ez a fogalom a *kulturális örökség* (kín. *wenhua yichan*) volt.⁴⁰

Önmagában az *örökség* fogalmának elterjedése Kínában – mint a világon mindenütt – hosszú idő alatt ment végbe, és megőrzésének Kínában elterjedő gyakorlatát a szakirodalom nyugati befolyásnak tartja, a folyamat gyökerét az 1890-es évekig vezetve vissza. E tekintetben annyi valóban bizonyosnak tekinthető, hogy a Nyugat Kínába áramló új diszciplínáinak – úgymint a régészet, a történettudomány vagy az etnológia – hatására az örökségről alkotott kínai elképzelések valóban új tudományos értékkel és jelentéssel telítődtek meg.⁴¹ Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy Kínában korábban is létezett a természeti és kulturális értékek megőrzésének gyakorlata, így a nyugati idea az örökség megőrzéséről nem valami merőben új dologként bukkant fel, hanem valami másként.⁴²

³⁹ „XIBOZU JIANSHI” BIANXIEZU (ed.) 1986: 96–120, 135–138.

⁴⁰ Vö. SONKOLY 2011: 10.

⁴¹ LAI 2016: 50–51; 79.

⁴² Vö. CAO 2007: 4–5; YAN 2018: 29.

Az „örökség” fogalom kínai értelmezéséről születő diskurzus, illetve az ahhoz kapcsolódó intézményes, szervezeti keretek kiépítésének első fejlődési szakaszát a szakirodalom az 1980-as évek közepéig datálja. Ekkortájt, 1985-ben ratifikálta Kína az UNESCO 1972-ben adoptált, a világ természeti és kulturális örökségének védelmét célul kitűző egyezményét. A hivatalos dokumentumokban ekkor a kulturális örökség fogalom még csak elvétve bukkant föl, szemben a *kulturális relikvia* (kín. *wenwu*) széles körben elfogadott – és értett – fogalmával. E két terminus használata az örökségről való gondolkodás második, egészen 2005-ig elhúzódó, átmeneti szakaszában is következetlen maradt, és az iratokban, amelyek a kulturális megőrzés kérdését feszegették, továbbra is többnyire a „kulturális relikvia” kifejezést használták. A két fogalomnak rendelt funkció azonban egy és ugyanaz volt: a hazaszeretet propagálása.⁴³

Ebben az átmeneti időszakban, az adott politikai feltételek mellett kezdődött meg a sibe genealógiák (re)konstruálása vagy éppen újraírása is, amelyet azonban a lokális kormányzatok továbbra sem néztek jó szemmel. Erről árulkodik az az 1980 márciusában, az északkeleti Shenyang városban összehívott tanácskozásról fennmaradt beszámoló is, amelyen – falusi káderekkel egyetemben – egy amatőr helytörténész, Han Qikun is részt vett. Han Qikun egyik memoárjában így emlékezik vissza a tanácskozásra:

„Hogy miként szabadítsuk fel gondolkodásunkat, [hogyan végezzük] a reformot és a nyitást, [miként] fejlesszük a mezőgazdasági termelést, és vele együtt [miként] segítségük elő az ipart és az állattenyésztést, [...] [mindannyiunkat] nagyon érdekelt. [...] A gyűlésen részt vevő káderekkel együtt ugyancsak nagy érdeklődést mutattunk [...] a családfák és a kultúra megőrzésének módja iránt. A „Családi Kutatások Csoportja” név alatt újraírták a családfákat. Miért kellett ezt a nevet használni? Mert voltak, akik [...] a sibe emberek családfák és kultúra megőrzése iránti vágyát és buzgóságát vélték mindebben felfedezni.”⁴⁴

A fenti szövegrészletet olvasva azonnal szembeötlik, hogy a változó ideológiák következtében milyen bizonytalanság és kiszámíthatatlanság jellemezte a közösségek mindennapjait és vele egyetemben a sibe értelmiség tevékenységét. És mégis, mint az a fenti szövegrészletből is kitetszik: a sibéket – a kínai nemzeti egységbe való olvadás kívánalmának dacára – még mindig a leszármazás és az ősökre vonatkozó tudás „megőrzése” foglalkoztatta leginkább.⁴⁵

⁴³ Vö. BAI 1986: 16–26.

⁴⁴ NA – HAN 2010: 24.

⁴⁵ SÁRKÖZI 2018: 175.

Ugyancsak ez idő tájt, az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején születtek azok a memoárok, amelyek egyértelmű jelzései voltak annak, hogy a helyi közösségek genealógiáiró szokásukra saját maguk is mint közösséget formáló és emlékezetet termelő hagyományra kezdtek tekinteni. Valamennyi memoár közül – identitásformáló erejét tekintve – a legnagyobb jelentőséggel a fentebb említett amatőr helytörténész, Han Qikun által írt történet bír, ami többször is megjelent nyomtatásban. Han Qikun memoárja nemzetségének családja-egyesítő történetét meséli el: azt, hogy nemzetségének 1764-ben egymástól elszakított ágazatai hogyan leltek ismét egymásra a kulturális forradalmat követően, és hogyan sikerült kimutatni ezen ágazatok együvé tartozását a nemzetségben őrzött genealógiáknak, illetve a legidősebb nemzetségi tag emlékezetének köszönhetően.⁴⁶

Han Qikun története és a nemzetségében őrzött genealógiák igen hamar szimbólumokká váltak. A történet hatására már az 1990-es évek elejétől kezdve mind több genealógiáját vesztett sibe nemzetség igyekezett (re)konstruálni nemzetségének történetét, újraírni genealógiáját, és megtalálni 1764-ben elveszített rokonságát. Ezek a törekvések pedig a sibék északkeleten és északnyugaton élő csoportjait lassanként genealógiai közösséggé formálták, lehetőséget adva a sibe tudáselitnek ahhoz, hogy a genealógiákat az 1764-ben egymástól elszakított sibék hazáért hozott áldozatának tárgyi bizonyosságává tegyék meg.⁴⁷

A sibék genealógiáiró hagyománya tehát egyfajta kulturális és politikai erőforrásként szolgált a sibék közös identitásának megfogalmazását, és a kapcsolat e hagyomány, illetve az identitás között a kollektív emlékezet történetíráson keresztüli megteremtésére épült.⁴⁸ A kollektív emlékezet multivokális vagy fragmentált természetéhez igazodva formálódott a sibék genealógiáiró hagyományáról, mint kulturális örökségről való gondolkodás is.⁴⁹ E folyamat eredményeként, az új évezred elején a genealógiáirás hagyománya a társadalomra káros babonából a nemzetet építő örökséggé vált – materiális formájában a múlt folytonosságának repre-

⁴⁶ Han Qikun „családja-egyesítő” történetét, illetve a nemzetségében őrzött genealógiák ismertetését lásd SÁRKÖZI 2018: 143–167.

⁴⁷ SÁRKÖZI 2018: 167.

⁴⁸ Vö. YAN 2018: 17.

⁴⁹ Jelen tanulmány keretei között nincs lehetőségem arra, hogy az emlékezet természetéről – annak állandóságáról és/vagy képlékenységéről – alkotott elméleteket (lásd pl. BURKE 1989: 100; SCHUDSON 1989: 113; SCHWARTZ 2000: 203) áttekintsem. Az adott kérdés összefoglalását, illetve ezen elméleteknek az örökség értelmezésével való párhuzamba állítását lásd YAN 2018: 18.

zentálójaként, immateriális formájában pedig a meglehetősen képlékeny múlt narratívák szimbolikus arénájává lépve elő.⁵⁰

Mindezzel szoros összefüggésben fontos megjegyezni, hogy az új évezred elején, egészen pontosan 2000-ben jelent meg a hivatalos dokumentumok címében, illetve a hivatalok nevében a kulturális örökség fogalma.⁵¹ Mindez azt jelezte, hogy a kulturális megőrzéssel kapcsolatos hivatalos terminus a kulturális relikvia helyett a kulturális örökség lett. Ez a fogalomváltás a kínai szakirodalom szerint nem pusztán terminológiai elfogadást jelentett, hanem narratív változásokat is hozott a hivatalos iratokban, a politikai beszédekben és az individuumok örökségről való gondolkodásában:⁵² A kulturális örökségről folytatott diskurzus eszerint lassanként olyan irányba haladt, ami megfordította a kultúra felhasználásának és a kultúra megőrzésének elsődlegességéről folytatott addigi gondolkodást.⁵³

MERRE TOVÁBB?

A szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményt az UNESCO 2003-ban ratifikálta, és Kína az elsők között, 2004-ben csatlakozott a programhoz. Mindez új intézmények felállításához, illetve az identitást, az etnikus szolidaritást és a társadalmi-harmóniát hangsúlyozó örökség-retorika megszületéséhez vezetett. Ez a retorika a szellemi kulturális örökségről megfogalmazott, a lokális diverzitást népszerűsítő elképzelést egyenesen eszközként használta és használja mind a mai napig is ahhoz, hogy legitimálja az etnikumok felett gyakorolt (kulturális) kontrollt.⁵⁴ Mindezek fényében érthetővé válik az is, hogy Kína új örökség-retorikája miért nem vezetett a különböző kulturális és vallási gyakorlatok toleranciájához – csupán egy újfajta utat nyitott azok menedzseléséhez.⁵⁵

⁵⁰ Az anyagi és a szellemi örökség dichotómiája számos értelmezési problémát szül. E dichotómia mind a mai napig él Kínában, ahol éppen 2019 júliusában tartottak konferenciát a témában *Theorizing (Im)Material Cultural Heritage in China* címmel.

⁵¹ YAN 2018: 45.

⁵² Vö. CAO 2007: 4–5.

⁵³ Vö. HUO 2016: 499; YAN 2018: 31.

⁵⁴ YAN 2018: 80–82.

⁵⁵ Számos tanulmány foglalkozik például a kérdéssel, hogy a turizmus, amelynek fejlesztésében a kulturális örökség program mindennél fontosabb szerepet kapott, hogyan vált a kínai vidék modernizációjának legfőbb eszközévé (lásd pl.

A sibék genealógiáról hagyománya az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezménye értelmében 2008 óta a sibe szellemi kulturális örökség részét képezi. Az esettanulmányomban ismertetett történések azonban arra világítanak rá, hogy a sibék ezen immáron hivatalosan is örökséggé nyilvánított hagyománya nem ugyanazzal a jelentéssel bír a társadalom különböző csoportjai számára, és hogy e csoportok szemszögéből örökségként identitásformáló minőségében sem ugyanazon lehetőségeket rejti magában. Ezért is vélem úgy, hogy e történések és esettanulmányom egésze kiválóan példázzák a nemzeti érdekek mentén formálódó örökség imaginatív, eltérő értelmezéseknek teret adó természetét, amely miatt az örökségesítés folyamata gyakorta válik gazdasági, politikai és kulturális konfliktusok forrásává.

E konfliktusok egyik oldalán a kínai örökségrezsim áll, ami az átfogalmazott, de univerzálisnak hirdetett konvenciókban, a politikában és a jogban ölt testet, fentről lefelé irányítva az örökséget definiáló és alkalmazó kapcsolatrendszer. Az örökségesítés folyamata az örökségrezsim számára valójában nem jelent mást, mint a múlt interpretálásának, manipulálásának és invenciójának lehetőségét a jelen és a jövő érdekeltségeiért.⁵⁶ Mindez azon túl, hogy számos kérdést vet fel a folyamat ellentétes pólusán álló lokális közösségek jogait illetően,⁵⁷ gyakorta kétélű fegyvernek bizonyul. Hiszen az örökség folyamatos hízásával együtt járhat az etnikus identitások újbóli felerősödése, amelynek eredményeként mind több, önmaga legitimitását bizonyítani igyekvő csoport, illetve individuum kérdőjelezi meg az örökségesítés folyamatában rá szabott szerepet. Az így kibontakozó konfliktusok a sibék esetében különösen az identitásuk mélystruktúráját alapvetően meghatározó vallási hagyományok örökségesítésének vizsgálatakor válnak nyilvánvalóvá, az örökségesítés folyamatának kérdését egybefonva a szekularizációval.⁵⁸

Valójában a kapcsolat örökségesítés és szekularizáció között meglehetősen összetett jelenség, már csak azért is, mert a vallási hagyományok

SVENSSON 2016: 41); vagy hogy a lokális kormányzatok hogyan fedezték fel az ősohöz fűződő örökségekben rejlő tőkét és emelték azokat a hivatalosan véendő (materiális vagy immateriális) örökségek közé, amelynek köszönhetően a vallás mindennél nagyobb üzletgággá nőtte ki magát Kínában (CHAU 2014: 953).

⁵⁶ Vö. CHAN 2005: 65.

⁵⁷ Vö. BEAZLEY 2010: 63.

⁵⁸ E folyamat egyik mintaszerű példáját lásd a sibék Sirin *mamába* vetett hitének örökségesítése kapcsán (SÁRKÖZI 2019).

örökségként számos, hivatalosan szekulárisnak titulált nemzetállam önértelmezésében játszanak fontos szerepet. E tekintetben Kína sem kivétel, ahol – mint számos más nemzetállamban – a Kínai Kommunista Párt hatalomra jutása után, a kiteljesedő szekularizációs folyamattal együtt járt a kínai nemzet szakralizálódásának folyamata: miközben a pártideológusok minden tekintetben a vallásos élet háttérbe szorításán fáradoztak, új nemzeti nacionalista mítoszok és ideológiák születtek. A vallási hagyományok örökségesítésének folyamata Kínában ezt a szekularista, a nemzet szakralizációját előidéző modernitást szolgálja. Másrészt, a kommunista rezsim minden törekvése ellenére, a legkülönbélebb vallási hagyományok számos lokális közösségben mindmáig nem veszítették el jelentőségüket, vagy éppen új formát öltve születnek újjá, keresztezve a modern bürokratikus állam és a piacgazdaság szabta új utakat.⁵⁹

A kínai nemzet szakralizációja és a kommunista rezsim valláspolitikáját jellemző szekularizáció egymással ellentétes irányba haladó folyamatok tehát egyszersmind egymás kiegészítői és függvényei is. Ugyanakkor, ahogyan azt esettanulmányom is mutatja, e folyamatok, a kulturális örökség programmal karöltve vagy éppen annak dacára, igen könnyen deszekularizációs folyamatok elindulásához is vezethetnek. Már feledésbe merült vagy megkopott vallásos hitek és gyakorlatok éledhetnek újjá vagy válhatnak mind intenzívebbé.⁶⁰ És bár azt kétségtelenül nehéz lenne megválaszolni, hogy ez a folyamat milyen mélységeiben hatja át az individuuumok tudatát, egyvalami bizonyosnak vehető: ha ezek a vallási hagyományok soha többé nem is lesznek képesek betölteni egykori „klasszikus”, közösségformáló erejüket, potenciálisan továbbra is befolyásolhatják az individuuumok és a modern társadalom szekularizálódott szektoraitól elhatárolódó kisközösségek énképét és cselekedeteit.

BIBLIOGRÁFIA

ANAGNOST, Ann S.

1987 „Politics and Magic in Contemporary China.” *Modern China*, 13. 1. 40–61.

BAI Youhan

1986 *Xibo zu yuanliu shi gang* [The Broad Outlines of the Origin of the Sibe Nationality]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe.

⁵⁹ Vö. MADSEN 2010.

⁶⁰ Vö. KARPOV 2010: 250.

- BEAZLEY, Olwen
2010 „Politics and Power: The Hiroshima Peace Memorial (Genbaku Dome) as World Heritage.” In Labadi, Sophia – Long, Colin (eds.): *Heritage and Globalization*. New York, 45–65.
- BELLÉR-HANN Ildikó
2020 „Ujgur identitásnarratívák Kínában a „reform és nyitás” időszakában.” *Világtörténet*, 10. 42. 559–579.
- BERGYAJEV, Nyikolaj (ford. Kiss Ilona)
1989 *Az orosz kommunizmus értelme és eredete*. Budapest, Századvég.
- BURKE, Peter
1989 History as Social Memory. In Butler, Thomas (ed.): *Memory: History, Culture and the Mind*. Oxford, Blackwell, 97–113.
- CAO Bingwu
2007 „Zhongguo wenwu yu wenhua yichan gaikuang jiqi baohu de zhongyao yiyi [A kínai kulturális relikviát és kulturális örökséget, illetve a megőrzés gyakorlatát érintő kérdések].” In Cultural Relics Press (ed.): *Zhongguo wenhua yichan baohu chengjiu tonglan* [A kínai kulturális örökség megőrzésének gyakorlatáról]. Beijing, Cultural Relics Press, 1–8.
- CHAN, Selina Ching
2005 „Temple-Building and Heritage in China.” *Ethnology*, 44. 1. 65–79.
- CHAU, Adam Yuet
2014 „The Commodification of Religion in Chinese Societies.” In Goossaert, Vincent – Kiely, Jan – Lagerwey, John (eds.): *Modern Chinese Religion II: 1850–2015*. Leiden and Boston, Brill, 949–976.
- CRISTI, Marcela
2001 *From Civil to Political Religion. The intersection of culture, religion and politics*. Waterloo, Wilfrid Laurier University Press.
- GUAN Fang
1988 *Manhua xibozu* [Beszélgetés a sibékről]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe.
- Hackstaff, Karla B.
2009 Who Are We? Genealogists Negotiating ethno-racial Identities. *Qualitative Sociology*, 32. 173–194.
- HANN, Chris – BELLÉR-HANN Ildikó
2020 „Development of Dispossession?” In Bellér-Hann Ildikó – Hann, Chris: *The Great Dispossession: Uyghurs between Civilizations*. Berlin, LIT, 237–242.
- HE Yuanfu et al.
2009 Xibozu zongpu wenhua yichan [A sibe családfák kulturális öröksége]. In He Ling (ed.): *Xibozu wenhua jingcui* [A sibe kultúra essenciája]. Wulumuqi, Xinjinag Renmin Chubanshe, 380–395.
- HUO Zhengxin
2016 „Legal Protection of Cultural Heritage in China: a Challenge to Keep History Alive.” *International Journal of Cultural Policy*, 22. 4. 497–515.
- KARPOV, Vyacheslav
2010 „Desecularization: A conceptual framework.” *Journal of Church and State*, 52. 2. 232–270.

- LAI Guolong
 2016 „The Emergence of ‘Cultural Heritage’ in Modern China: a Historical and Legal Perspective.” In Matsuda, Akira – Mengoni, Luisa Elena (eds.): *Reconsidering Cultural Heritage in East Asia*. London, Ubiquity Press, 44–86.
- LANE, Christel
 1981 *The Rites of Rulers. Ritual in industrial society – The Soviet case*. Cambridge, Cambridge University Press.
- LI Lin
 2006 *Manzu zongpu yanjiu* [Mandzsú családfák vizsgálata]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe.
- MADSEN, Richard
 2010 *Back to the Future. Pre-modern religious policy in post-secular China*. Foreign Policy Research Institute. [E-Notes].
- MÁCSAI Boglárka
 2012 „Politikai vallás a posztszovjet Oroszországban.” In Landgraf Ildikó – Nagy Zoltán (szerk.): *Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére*. Budapest, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, MTA BTK Néprajztudományi Intézet – L’Harmattan – Könyvpont, 209–242.
- MULLANEY, Thomas S.
 2011 *Coming to Terms with the Nation: Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley, University of California Press.
- NA Qiming – HAN Qikun (eds.)
 2010 *Zhongguo xiboren* [A kínai sibe emberek]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe.
- SALÁT Gergely
 2000 „Vallások Mao Kínájában.” In Hamar Imre (szerk.): *Mítoszok és vallások Kínában*. Budapest, Balassi, 140–160.
- SÁRKÖZI Ildikó Gyöngyvér
 2018 *A mártírium homályából: Sibe ősök és hősök a kínai nemzetépítés oltárán*. Budapest – Pécs, MTA BTK Néprajztudományi Intézet – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L’Harmattan.
 2019 „Hová lettek a babonák? A kínai sibék Sirin mamába vetett hitének örökségesítése globális kihívások és nemzeti érdekek keresztútján.” In Balogh Balázs (főszerkesztő) és Magyar Zoltán (szerkesztő): *Örökség, globalizáció és lokalitás. Ethno-Lore XXXVI*. Budapest, BTK Néprajztudományi Intézet, 247–275.
 2020 „A történet folytatódik: Nemzetépítés, történetírás és örökségesítés Kínában.” *Világtörténet*, 10. 42. 533–558.
 2021 „The Story of an Unborn Book. A case study on the heritagization of the Chinese Sibe genealogy writing tradition.” *Asian Ethnicity*, 22. 1. 77–89.
- SCHUDSON, Michael
 1989 „The Present in the Past and the Past in the Present.” *Communication*, 11. 105–113.
- SCHWARTZ, Barry
 2000 *Abraham Lincoln and the Forge of National Memory*. Chicago, University of Chicago Press.

- SHIROKOGOROFF, S. M.
 1924 *Social Organization of the Manchus. A Study of the Manchu Clan Organization.* Shanghai, Royal Asiatic Society.
- SJÖHOLM, Jennie
 2016 *Heritagisation, Re-Heritagisation and De-Heritagisation of Built Environments: The Urban Transformation of Kiruna, Sweden.* Luleå University of Technology – Department of Civil, Environmental and Natural Resources Engineering – Division of Architecture and Water.
- SMITH, Anthony D.
 1992 „Nationalism and the Historians.” *International Journal of Comparative Sociology*, 33. 1–2. 58–80.
- SONKOLY Gábor
 2011 „A kulturális identitás új kerete: a kulturális örökség”. In Bárdi Nándor – Lagzi Gábor (szerk.) *Politika és nemzeti identitás Közép-Európában.* Budapest, Teleki László Alapítvány.
- SVENSSON, Marina
 2016 „Evolved and Contested Cultural Heritage in China: the rural heritagescape.” In Matsuda, Akira – Mengoni, Luisa Elena (eds.): *Reconsidering Cultural Heritage in East Asia.* London, Ubiquity Press, 31–46.
- TONGJIA Qingfu – WEN Jian
 2009 *Xibozu feiwuzhi wenhua yichan daibiaozuo* [A sibe nemzetiség szellemi kulturális örökség-listája]. Wulumuqi, Xinjiang Renmin Chubanshe.
- WU Yuanfeng – ZHAO Zhiqiang
 2008 „Xibozu xiqian gaishu [Nagy vonalakban a sibe nemzetiség nyugatra telepítéséről].” In Wu Yuanfeng – Zhao Zhiqiang (eds.): *Xibozu lishi tanjiu* [A sibe nemzetiség történelmének vizsgálata]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe. 58–72.
- „Xibozu Jianshi” Bianxiezu (szerk.) 1986. *Xibozu jianshi* [A sibe nemzetiség rövid története]. Beijing, Minzu Chubanshe.
- YAN Haiming
 2018 *World Heritage Craze in China. Universal discourse, national culture, and local memory.* New York, Oxford, Berghahn.
- ZHAO Zhiqiang – WU Yuanfeng
 2008 „Xibozu de xingming [A sibe nemzetiség nemzetség- és adott neveiről].” In Wu Yuanfeng – Zhao Zhiqiang (eds.): *Xibozu lishi tanjiu* [A sibe nemzetiség történelmének vizsgálata]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe, 194–217.
- ZHONGGUO Kexueyuan Minzu Yanjiusuo – XINJIANG Shaoshu Minzu Shehui Lishi Diaocha Zubian (eds.)
 1963 *Xibozu jian shi jian zhi hebian* [Összefoglaló a sibe nemzetiség rövid történetéről és krónikájáról]. Beijing, Zhongguo Kexueyuan Minzu Yanjiusuo.

ATTILA KÉSEI ÖRÖKÖSEI
A KULTÚRDIPLOMÁCIA SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE
A MAGYAR-MONGOL DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK TERÉBEN

SZILÁGYI ZSOLT

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány, egy 2021 májusában szervezett, a kultúrdiplomácia kelet-ázsiai államokban megjelenő stratégiáiról, kapcsolatairól, és az ehhez fűződő narratívákról szóló konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Az előadásban azzal a kérdéssel foglalkoztam, hogy milyen szerepe van a kulturális, oktatási és tudományos kapcsolatoknak, a tágabb értelemben vett *soft power* meghatározó elemeinek a magyar–mongol kapcsolatokban, tekintettel arra, hogy a két nép között olyan szoros, baráti viszony érzékelhető – nem csak, vagy nem elsősorban a politikai szintéren –, amit a politikai, gazdasági kapcsolatok az elmúlt hetven év egyetlen időszakában sem indokoltak.

A hivatalos magyar–mongol diplomáciai kapcsolat immár hét évtizedes múltra tekint vissza. Ez az önmagában is jelentős távlat azonban nem előzmények nélküli, és épp ezek az előzmények tekinthetők olyan alapnak, melyek a mai napig meghatározzák a két ország kapcsolatainak jellegét. Itt elsősorban nem a történeti, hanem a kultúrtörténeti kapcsolatokra gondolunk, amit a 19. század második felében Magyarországon megélenkülő, Kelet iránti érdeklődés korszakától említhetünk, s amelyre gyakorlatilag a hivatalos kapcsolatfelvétel kezdetétől mindkét fél hivatkozik a közös találkozókon, illetve mára már a hivatalos állami narratíva legmagasabb szintjeire is emelkedett.

Ebben az utóbbi másfél évtizedben természetesen szerepe van annak a mindkét országban lejátszódó folyamatnak, amely különös figyelmet fordít az adott állam korai történetére, és azt – akár a konkrét tudományos diskurzusból is kiemelve – az örökségésítési és emlékezetpolitikai diskurzusban identitásteremtő, -erősítő elemként (is) kezeli. Ez Mon-

góliában jellemzően az utóbbi egy évtizedben erősödött fel, és azokban a kormányzati erőfeszítésekben nyilvánul meg, amelyek a korai mongol/nomád történelem identitásképző elemként való felhasználását célozzák meg, míg a magyar kormányzat részéről részben a keleti nyitással kapcsolatos, részben a magyar történelmet és őstörténetet célzó örökségpolitikai lépésekkel magyarázható. Ennek is köszönhető, hogy ma a *xiongnu*/hun hagyomány mindkét államban kiemelt szerepet kap, és immár már a diplomáciai diskurzus állandó eleme is.¹

Jelen cikkünkben nincs mód elemezni, hogy ez a diskurzus mikor és hogyan lép ki a tudományos keretkből, bár kétségkívül tanulságos, hogy a posztszovjet korszakban a jelentős identitásválságba került népek milyen hasonló folyamat során ismerték fel saját korai történetük identitásképző szerepét, és ez – szintén gyakorlatilag párhuzamosan – később hogyan lépett ki a tudományos diskurzus kereteiből.

Célunk most az, hogy megvizsgáljuk, ez a hagyomány milyen szerepet tölt be a magyar–mongol diplomáciai kapcsolatokban, milyen alapra támaszkodik, és képes-e fenntartani, illetve elégséges-e arra, hogy fenntartsa a diplomáciai kapcsolatokat egy olyan világban, amelyben ezek egyre inkább szimbolikus jelentőségűvé válnak? Adhat-e a kétoldalú kapcsolatoknak stabil alapot egy olyan időszakban, amelyben a recens magyar diplomácia deklarált célja elsősorban a piackeresés, a gazdasági kapcsolatok működtetése, és csak másodsorban a diplomácia hagyományos tereinek a gondozása?

Ugyanakkor fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a kérdésnek nem csak politikai, történeti, kultúrtörténeti megközelítése létezik, de felveti azt is, hogy ebben, az alapvetően a kultúrdiplomácia eszközeit felvonultató rendszerben a hivatalos diplomáciai csatornák mellett, és azokon kívül, milyen szerepe és hatása van a kapcsolatokra a kultúrakutatásnak, magának a kutatónak és a tudományos, oktatási kapcsolatoknak.

Belső- és Közép-Ázsia tipikusan az a terep, ahol a 19. század második felétől a magyar kutatók, földrajztudósok, etnológusok, néprajzkutatók nem csak az adott terület, nép és kultúra megismerésében játszottak fontos szerepet, de egyfajta közvetítők is voltak a két nép és kultúra között. Sőt, az általuk végzett kutatások ma adott esetben sajátos identitáserősí-

¹ Jellemző, hogy a magyar–mongol diplomáciai kapcsolatok felvételének 70. évfordulójára megjelent folyóirat különszámának valamennyi – jellemzően nem a tudomány világából érkező, hanem politikus, diplomata – mongol résztvevője gyakorlatilag tényként hivatkozik *xiongnu*/hun kontextusban a magyar–mongol rokonságra. ALTAI 2020.

tő jelleggel is bírnak az adott kulturális környezetben, amire cikkünkben igyekszünk még visszatérni.

A kultúrdiplomácia szerepe különösen érdekes egy olyan térben, mint a magyar–keleti kapcsolatok, amelyeknek egy kevésbé hangsúlyos, de a kezdetektől fogva fontos része a magyar–mongol kapcsolat. Nem csak azért, mert napjainkban a jelentős keleti államok, Kína, Dél-Korea, Japán külkapcsolatai tekintetében rendszeresen előkerül a *soft power* fogalma, és az annak keretébe tartozó kultúrdiplomácia. Fontos azért is, mert ebben a térben sajátos szerepe van a hagyományosan erős magyar Ázsia-kutatásnak, a kutatóknak, akik adott esetben a hagyományos diplomácia keretein is túl képesek voltak a kétoldalú kapcsolatok életben tartására, sőt adott esetben arra is, hogy szerepükkel az adott országban sajátos kulturális missziót is betöltsenek, ezzel erősítve a kétoldalú kapcsolatokat. Ilyen értelemben a magyar–mongol kapcsolatok egy szélesebb, magyar–ázsiai kontextusban is értelmezhetők.

KULTÚRDIPLOMÁCIA, *SOFT POWER* ÉS SZEREPÜK A KÉT ORSZÁG KAPCSOLATÁBAN

Az ezredfordulón, és az azóta eltelt évtizedekben szemtanúi lehettünk a diplomácia fokozatos átalakulásának. Miközben a diplomácia alapvető céljai, prioritásai nem változtak, egyes részterületei – így a kultúrdiplomácia, a klasszikus értelemben vett *soft-* és *smart power* – fokozatosan felértékelődtek. A nemzetközi kapcsolatokban a külképviseltek szerepe és feladatainak terepe szélesedik, bár a diplomácia jövőjét egyes vélemények szerint továbbra is a szuverén területi egységeket képviselő diplomaták munkája határozhatja meg,² ugyanakkor a nemzetközi politikában, a multi- és bilaterális kapcsolatokban egyre nagyobb befolyásra tettek szert az önszerveződő társadalmi csoportok, vallási közösségek, NGO-k, száműzött kormányok.³

A kulturális kapcsolatok építésének első célirányos jelei ugyan már a 19. század utolsó harmadában megjelentek, de a tudatos kulturális diplomácia kialakulásában az áttörés lényegében a 20. század második felében indult meg.⁴ Ha a kérdést az ázsiai kontextusban vizsgáljuk, ebbe a keretbe jól illeszkedik az a tény, hogy a magyarok Ázsia iránti érdeklődése, a magyar

² SENDING – POULIOT – NEUMANN 2011.

³ MCCONNELL – MOREAU – DITTMER 2012.

⁴ KÖRNYEI 2015a.

Ázsia-kutatás épp a 19. század második harmadában, és a 20. század elején élénkült meg, és ennek alapja az ázsiai kulturális gyökerek megismerésének vágya volt. Épp ebben az időszakban erősödtek fel olyan, szellemi áramlatok, mint a turanizmus,⁵ amely a Keletről való gondolkodás sajátos, és sokszínű,⁶ ugyanakkor a korai időszakában még a Kelet felé irányuló magyar tudományos érdeklődésre is hatással volt. Ez a szellemi áramlat aztán a későbbiekben sok ágra szakadt, egyes képviselői messzire távolodtak a kezdeti gondolattól, de kétségtelen, hogy a tágabb értelemben vett Kelet, és szűkebben a Közép- és Belső-Ázsia iránti érdeklődést alapjaiban határozta meg, s Szekfű Gyulának köszönhetően,⁷ a diplomáciai kapcsolatok felvételének időpontjában is felsejlik a háttérben, miközben ez az akkori politikai, ideológiai környezet miatt akkor egyáltalán nem volt evidens.

A kultúrdiplomácia modern kori történetének lendületet adott, hogy az 1960-as években az USA meghirdette új kulturális politikáját, amelynek az egyik vezérgondolata az volt, hogy nem szabad elválasztani a kulturális tevékenységet a politikai céloktól.⁸ Az új külpolitikai irányelveket az USA abban a korszakban fogalmazta meg, amikor a világ még nem ismerkedett meg a kelet-ázsiai országok külpolitikai offenzívájával, melyet napjainkban a *soft power* kifejezéssel szoktak összefoglalni. A hidegháború után azonban a kulturális külpolitika célja, kontextusa, eszközrendszere is átalakult. A kulturális külpolitika állami támogatása még erőteljesebbé vált, kormányzati finanszírozással határokon kívül működő intézményrendszerek jöttek létre.⁹

A kultúrdiplomácia ebben a kontextusban fokozatosan létre is hozta a saját intézményrendszerét. Az egyértelműen állami finanszírozású kulturális intézethálózatok (a korábban Balassi, majd 2021 nyarától Liszt Ferenc névvel fémjelzett magyar kulturális intézetek, de ázsiai példák alapján Konfuciusz Intézetek, a Koreai Kulturális Központok hálózata, stb.), és az állami finanszírozással működő alapítványok (Korea Foundation, Japán Alapítvány)¹⁰ mellett ide sorolhatók a kétoldalú kultu-

⁵ FARKAS 1993.

⁶ ABLONCZY 2016: 27.

⁷ Szekfű 1917-ben még publikált a *Turán* című folyóiratban, de csaknem másfél évtizeddel később már éles kritikával illette a turanizmust. ABLONCZY 2016: 189.

⁸ BLUM 1963: 5

⁹ KÖRNYEI 2015b: 9.

¹⁰ A The Japan Foundationt 1972-ben hozták létre többek között a japán kultúra és nyelv nemzetközi megismertetése érdekében. A Korea Foundation alapítása 1991-ben történt, ami jól érzékelteti, hogy az ázsiai *soft power*-erőfeszítések

rális, oktatási megállapodások, munkatervek, csereprogramok, és mesze nem utolsó sorban az adott nép kultúráját, nyelvét oktató egyetemi tanszékek is. Szűkebb témánkhoz kapcsolódva ez utóbbiak létrejötte jóval a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok felvétele előttre datálódik (1939–1942),¹¹ és létrejötte sokkal inkább köthető a Kelet iránti általános és tudományos alapú érdeklődés már fentebb említett vonulatához, illetve az alapító Ligeti Lajos személyes érdeklődéséhez és ambícióihoz, mint a konkrét diplomáciai kapcsolatfelvételhez.

A *soft power* fogalmát, amely egy ország kultúrájából, politikai eszményeiből, kül- és belpolitikai törekvéseinek összességéből eredeztethető, először Joseph S. Nye, az USA korábbi védelmi miniszterhelyettese, a Harvard professzora definiálta.¹² A koncepció szerint a fenti jellemzők megismertetésén keresztül kialakítható a bizalom különböző országok, vagy kultúrák képviselői között. Ezzel az adott ország elég vonzóvá képes tenni saját elképzeléseit más népek előtt, és így elérhető a külső partnerekkel való együttműködés, ráadásul úgy, hogy az az ország érdekeivel egybeessen. A célországok így akár olyan kérdésekben is pozitív döntéseket hozhatnak, amelyekben a *soft power*-politika által kialakított vonzerő hatása nélkül esetleg más véleményen lennének. Ez a vonzerő olyan hatalom, amely mások döntéseit anélkül befolyásolja, hogy kényszert kéne alkalmazni velük szemben, vagy közvetlen ellenszolgáltatást kéne nyújtani nekik.¹³

A kulturális diplomácia fejlesztésének indítéka a fenti felismerésből fakad. Mivel a külpolitika három klasszikus – alapvetően inkább a *hard power* körébe sorolható – komponensének (politikai, gazdasági, katonai) vannak korlátai, ezek mellé fel kell sorakoztatni egy olyan új dimenziót jelentő elemet, mely felfrissítheti, elmélyítheti, rugalmasabbá teheti a külpolitikát.¹⁴ A nemzeti kultúra megismertetése jól támogatja az adott országok diplomáciai erőfeszítéseit, és a tapasztalatok alapján a kis és közepes országok számára is komoly segítséget jelenthet, hiszen költségigénye a *hard power* alkalmazásával szemben jóval kisebb.

Ez a magyar–mongol diplomáciai kapcsolatok tekintetében kiemelten fontos, hiszen két olyan országról van szó, amely gazdasági értelemben sok tekintetben versenyhátrányban van. Ez a kétoldalú kapcsolataik te-

élharcosa egyértelműen Japán volt, mind Dél-Korea, mind a ma egyértelműen a legnagyobb figyelmet kapó Kína is csak követte őket ezen az úton.

¹¹ RÓNA-TAS „Emlékezés...”: 4.

¹² NYE 1990a.

¹³ NYE 1990b.

¹⁴ COOMBS 1964: 158.

kintetében is meghatározza mozgásterüket, illetve annak volumenét. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a diplomáciai kapcsolat mindkét meghatározó korszakában (1950–1990; ill. 1990 után) Magyarország a KGST-n belül, de az EU tagjaként is, Mongólia patronáló országa, ami a gazdasági és az oktatási kapcsolatok jellegére is hatással van.

A kulturális diplomácián keresztül az országoknak lehetőségük van láthatóvá válni a nemzetközi porondon, ami a sikeres kapcsolatépítés egyik elengedhetetlen feltétele.¹⁵ A mai modern médiának, kommunikációs eszközöknek, közösségi platformoknak köszönhetően a kulturális jellegű tartalmakat fogyasztók köre sokkal szélesebb, és az egyes üzenetek is jóval gyorsabban eljutnak a célközönséghez, ezért az országok egyre nagyobb figyelmet fordítanak e lehetőségek kihasználására, például a közösségi médián, vagy a külföldre sugárzó adókon (BBC World, TV5 Monde, Deutsche Welle, CCTV, Russia Today, Duna World) keresztül. A média fokozott szerepvállalásának következtében a közvélemény nemzetközi kapcsolatokról, diplomáciáról alkotott felfogása markánsan átalakul, ami egyrészt hatással van annak szereplőire, másrészt a diplomácia a hétköznapi interakciókban is egyre inkább jelen van.¹⁶

Jó példa erre az az újkeletű jelenség, hogy különböző diplomáciai képviselők, a misszióvezetők, de gyakran a diplomácia állami vezetői is a közösségi média felületein is egyre aktívabbak. Az általános információk, rendezvények mellett adott esetben diplomáciai üzenetek megfogalmazására is sor kerül ebben a szimbolikus térben. Néha nehezen eldönthető, hogy egyes esetekben a külszolgálat vezetőjének személyes ambícióin, kedvén múlik-e, hogy milyen gyakorisággal posztol akár a külképviselet hivatalos oldalán, akár saját profilján, de az nyilvánvaló, hogy a fontosabb események megjelenítése a közösségi médiában immár az egyes missziók hivatalos feladataihoz is hozzátartozik. A magyar–mongol kapcsolatok tekintetében az utóbbi három-öt év tekinthető alapvetően új korszaknak, amikor a hivatalos oldalakon¹⁷ számottevően nőtt a tartalmak, posztok száma. Egyúttal az is látszik, hogy egy ilyen felület az adott országban élő külföldi állampolgárok, és hivatalos diplomáciai kirendeltségük közötti kapcsolattartás fontos eszközévé is válik, ami viszont újabb adalékokkal szolgálhat az adott közösség kommunikációs szokásainak, ünnepeinek,

¹⁵ NORRMAN 2013.

¹⁶ NEUMANN 2012.

¹⁷ <https://www.facebook.com/HunEmbassy.Ulaanbaatar>; <https://www.facebook.com/Embassy-of-Mongolia-in-Budapest-1490672767918116> (utolsó letöltés: 2021. november. 11.).

fontosabb eseményeinek vizsgálatához, így adott esetben akár az adott közösség kutatása tekintetében is szolgálhat új információkkal.

A KUTATÁS ÉS SZEREPE A DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOKBAN

A kultúrakutatás és a politika kapcsolatát a kulturális diplomácia nézőpontjából is vizsgálhatjuk, hiszen az államközi kapcsolatok ezen ága épp az elmúlt évtizedekben vált meghatározóvá a nemzetközi kapcsolatokban. A kulturális diplomácia szerepét már az 1960-as években megfogalmazták nyugaton, de jelentőségét és sikerét általában a keleti – jellemzően a kínai, dél-koreai – *soft power* (újkeletű megnevezéssel *smart power*) minták bemutatásával szokás bizonyítani.¹⁸

A kulturális diplomácia egyre jelentősebb szerepének megfelelően nem csak a nemzetközi kapcsolatok terén érzékelhető a fokozódó hatása, de a kutatásokkal kapcsolatban is megjelenik, egyrészt, mint azok tárgya, másrészt pedig abban a tekintetben, hogy az adott kultúrák vizsgálatával foglalkozó programok, egyes esetekben az intézményesített kultúrdiplomáciai kapcsolatok terébe is bekerülnek. Ennek formáiról, az alkalmazott stratégiákról csak az utóbbi évtizedben indult meg a tudományos diskurzus.¹⁹ Emellett kialakult és fokozatosan fejlődik az intézményi háttere is, mely egyrészt nemzetközi szervezetekhez (UNESCO) köthető, másrészt önálló intézményeket jelent (ICD).²⁰ A szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló megállapodás, a nemzeti igazgatóságok, és jegyzékek létrehozása, tevékenységük nemzetközi szinten történő szabályozása tovább erősítette a kulturális együttműködés nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepét, az intézményes keretek nemzetközi szinten történő kialakulását, illetve ezen keresztül a kultúrakutatás, és a kutatók befolyását ezekre a folyamatokra. A szellemi kulturális örökség listák létrejötte, az ezekre felkerülő egyes elemek nemzeti, de akár regionális és lokális szinten is segíthetik a közös identitás megőrzését, erősítését. Ugyanakkor a nemzetközi szintű szabályozás sajnos nem tud olyan keretrendszer kialakítani, ami minden tekintetben védheti az egyes nemzeti kisebbségek, helyi közösségek érdekeit. Bizonyos esetekben a helyi szintekkel szemben in-

¹⁸ NYE 2004, 2013; CHANGHE 2013; SALÁT 2010.

¹⁹ RYNIEJSKA-KIEŁDANOWICZ 2009.

²⁰ Institute for Cultural Diplomacy. <http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en> (utolsó letöltés: 2020. július 06.).

kább a nemzeti szintű érdekek támogatásának lehetőségét is magában hordozza. Ázsiában, és közelebbről Kínában erre sajátos példákat látunk.

Az egyes kulturális elemek szellemi kulturális örökség jegyzékbe való felvétele a Szovjetunió összeomlásával önállóvá vált, illetve gazdasági és politikai függetlenséget elnyert országokban – Közép-Ázsia posztsovjet államai, Mongólia – kiemelt jelentőséggel bír, hiszen az önálló nemzeti identitás (re)konstrukciójának fontos eszköze. Ugyanakkor épp a sajátos kulturális kapcsolatok miatt bizonyos elemeket a sok tekintetben összekapcsolódó kulturális gyökerekkel, hagyománnyal rendelkező országok együtt jelölnék a listákra, ami a lokális helyett, inkább regionális szempontból, a diplomáciai kapcsolatok szintjén tekinthető fontos elemnek.²¹

Kína ebben a tekintetben (is) saját útját járja. Az örökség, mint társadalmi-politikai konstrukció meghatározása, illetve az UNESCO rendszere a Kínai Népköztársaság kulturális menetrendjével összhangban vezetett több, elsősorban a kisebbségekhez kapcsolható kulturális elem sikeres, de UNESCO listán ellentmondásosan történő nyilvántartásba vételéhez. Sajnos nehezen elkerülhető, hogy teljesen kizárjuk e tevékenység politikai célokra történő felhasználásának lehetőségét. Kínában az örökség mint terminológiai konstrukció kialakítása sajátos keretek között zajlott, és ennek folyamán a mai tapasztalataink szerint, a kínai kormányzat saját legitimációs céljai szerint alakította a fogalmat.²²

A szellemi kulturális örökség nemzeti listájára felkerülő elemek Kína neve alatt jelennek meg, és gyakorlatilag a „kínai” szellemi kulturális örökséget gyarapítják,²³ aminek hatása egybecseng a Kínai Kommunista Párt központi vezetése és a kormány „kínai nemzet” létrehozására tett törekvéseivel. Céljuk az, hogy mozaikszerűen létrehozzák a Kínában élő etnikumok összességének kultúráiból a kínai nemzeti kultúrát és nemzeti identitást.²⁴ Egy olyan identitásé, mely elsődlegesen „kínai”, s bár tartalmazza az adott közösségek sajátos kultúrájának elemeit is, azt szükségszerűen háttérbe szorítja, és megköveteli a kínai nemzethez való kötődés elsődlegességét, amit a nemzethez tartozó egyének védelmével kompenzál. A cél eléréséhez a kínai állam a kultúra és a kulturális termékek széles

²¹ Érdemes itt a köznyelvben csak a Türk Tanácsként emlegetett, hivatalosan Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsa nevű regionális szervezet létrehozására gondolni.

²² SÁRKÖZI 2019: 250.

²³ [https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00045&multinational=3&display1=inscriptionID#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00045&multinational=3&display1=inscriptionID#tabs) (utolsó letöltés: 2020. július. 08.).

²⁴ SÁRKÖZI 2019: 249.

spektrumát alkalmazza, a tudományos kutatások által megszerzett tudás felhasználásától az oktatáson keresztül egészen a jellemzően nyugati gyökerű popkultúra egyes elemeinek mintájára létrehozott saját termékekig,²⁵ saját internetes platformoktól a szórakoztatóipar, a könnyűzene vagy a film területéig.²⁶

Ezek a jelenségek transznacionális konfliktusokat is okoznak, bizonyítva, hogy egyes esetekben akadályok gördülhetnek a bizalom a kulturális diplomácia, illetve a *soft power* alkalmazásával történő kiépítésének útjába. Az itt megismert gyakorlat kérdéseket vethet fel a transznacionális kulturális örökség nyilvántartásba vételének folyamatáról, ahogyan azt a mongol torokének, a *khoomei* 2009-ben megvalósult²⁷ listára kerülése is mutatja.²⁸

Kína egyik legfontosabb stratégiai határa az északi, amelyet jelentős részben az öt etnikai kisebbséghez tartozó autonóm régiók egyike, a Belső-Mongol Autonóm Terület határol. A terület a transznacionális kulturális örökség számos példájával szolgál a határ két oldalán élő mongolság kapcsolatának okán. A két ország viszonyában szoros összekötő kapcsot jelent(het) a mongol kultúra, ugyanakkor megfigyelhető egyfajta sajátos rivalizálás is annak tekintetében, hogy a határ melyik oldalán élnek a mongol kulturális hagyomány „valódi” örökösei, vagy, ha a tudomány irányából közelítünk, hol működik sikeresebben a mongolisztika tudománya, hol van annak szellemi központja. Ez a rivalizálás a hivatalos diplomáciai kapcsolatokban nehezen érhető tetten, de a mindennapi-, illetve a nyilvános diplomácia fogalomkörébe eső interakciókban már gyakoribb.

²⁵ Például a 2017-ben bemutatott *Harci farkas 2.* (*Wolf Warrior 2*, 战狼2, rend. Wu Jing) című kínai *blockbuster* utolsó képsoraiban, miután a kínai hős minden veszélybe került honfitársát megmentette, épp az van kiírva a vászonra öles betűkkel, hogy „Kínai Népköztársaság állampolgárai! Ha külföldön veszélybe kerültök, ne adjátok fel! Emlékezzetek, hogy mögöttetek ott áll egy erős haza!” (SALÁT 2018: 23.).

²⁶ SALÁT 2018.

²⁷ A torokéneket Mongólia és Kína közösen delegálta az UNESCO listára: Mongolian art of singing, Khoomei, China. <https://ich.unesco.org/en/RL/mongolian-art-of-singing-khoomei-00210> (utolsó letöltés: 2020. július 17.); Mongolian traditional art of Khöömei Mongolia. <https://ich.unesco.org/en/RL/mongolian-traditional-art-of-khoomei-00396> (utolsó letöltés: 2020. július 17.). Ugyanakkor emellett olyan sikeres együttműködéseknek is tanúi lehetünk, mint a solymászat. <https://ich.unesco.org/en/RL/falconry-a-living-human-heritage-01209> (utolsó letöltés: 2020. július 28.).

²⁸ WU 2019.

Jelen témánk szempontjából ez a kérdés azért is érdekes, mert a magyar mongolisztikai kutatás, ahogyan e cikkben is utalunk rá, a kultúrdiplomáciai bilaterális kapcsolatok egyik meghatározó eleme, és mindkét területhez, országhoz szorosan kötődik. Miközben az elmúlt hetven évben a magyar–mongol kapcsolatok meghatározó, és a hivatalos látogatások során rendszeresen hivatkozott eleme volt a magyarországi mongolisztikai kutatás, illetve a kutató- és oktatási műhelyek, addig a magyar mongolisztikai intézményi kereteinek létrehozóját, Ligeti Lajost saját terepmunkái jellemzően a kínai Belső-Mongóliához kapcsolták. A Góbitól északra eső területekre, az önálló mongol államba csak jóval később, már elsősorban tudománypolitikai, és tudomány-diplomáciai feladatokkal és célokkal látogatott el. Ugyanakkor az '50-es évektől a magyar–mongol tudományos együttműködések alapvető elemét épp a mongolisztikai kutatás jelentette, és ez a tudományág egyben a magyar–kínai akadémiai kapcsolatokban napjainkban is meghatározó szerepet játszik.²⁹

A kulturális kapcsolatok jelentőségének fejlődésével a hagyományos diplomácia mellett a 21. század első évtizedében olyan új fogalmak, kutatási diszciplínák jöttek létre, mint a *nyilvános diplomácia* (*public diplomacy*) és a *mindennapi diplomácia* (*everyday diplomacy*), amelyek a kulturális diplomácia fél évszázados eredményeinek és tapasztalatainak felhasználásával nyitottak új csatornát a bi- és multilaterális kapcsolatokban. Olyan stratégiai jelentőségű programok tudatos tervezését és végrehajtását jelentik, amelyek az alternatív diplomácia tereit használják: alapvetően a kulturális, oktatási, tudományos szféra, a modern információs csatornák és saját intézményi hálózat³⁰ felhasználásával hozzák létre a célországban azt a befogadó közeget, amely segíti a kezdeményező ország külpolitikai céljait.³¹

Ugyanakkor ezeknek a megközelítéseknek a használatával a terepen mozgó magyar kutatók, etnológusok, geográfusok, térképészek Közép- és Belső-Ázsiában végzett tevékenysége is más megvilágításba esik. A fenti fogalmak használatával munkájuk a *soft power*, és a kultúrdiplomácia terében is értelmezhetővé válik azzal együtt, hogy jelenlétük hatása más volt a 19–20. század fordulójának politikai környezetében, és más ma. Miközben a kutató megközelítését meghatározza, hogy milyen érdeklő-

²⁹ Ez egyébként jól illeszthető Kínának azokhoz a regionális céljaihoz, melyek a 2013-ban meghirdetett Új Selyemút program kulturális, tudományos programjaiban öltenek testet.

³⁰ <https://www.publicdiplomacy.org/#!/about> (utolsó letöltés: 2021. július. 06.).

³¹ McCLELLAN 2004, NYE 2008: 95, SENNETT 2012: 221.

déssel, milyen céllal, milyen kulturális közegből érkezik, a terepen végzett munkájának lehetőségeit mind az adott kulturális, mind a politikai környezet is keretezi. Nem lehetett azonos feltételekkel mozogni Eurázsia középső régiójában a cári orosz fennhatóság időszakában, vagy akkor, amikor a Szovjetunió valamelyik etnikai kisebbségének kultúráját vizsgálta a kutató, illetve ma, a posztszovjet korszakban létrejött önálló államokban, vagy a SZU politikai befolyása alól felszabadult Mongóliában. Ezek a politikai körülmények természetesen azt is befolyásolják, hogy a kutató jelenléte milyen reakciókat vált ki. Mivel a cikk alaptémája a magyar–mongol diplomáciai kapcsolatok időszakába vezet bennünket, hadd említsek itt csak két jelenkorhoz köthető példát.

Mándoky Kongur Istvánt (1944–1992) érdeklődése, elkötelezett kutatói tevékenysége Közép-Ázsia török nyelvű népeihez kötötte, egyúttal munkatársa volt annak az MTA-ELTE Altajisztikai Kutatócsoportnak is, amely csaknem negyven éves tevékenysége alatt a magyar Belső-Ázsia kutatás meghatározó műhelye is volt. Terepmunkáit még a Szovjetunió időszakában kezdte, és korai halála megakadályozta, hogy a függetlenné váló államok időszakában, immár teljes kutatói szabadságban teljesebben ki. Ugyanakkor a közép-ázsiai kipcsak-török nyelvű népek elkötelezett kutatójaként olyan korban szólalt fel az anyanyelv és a nemzeti kultúrák megóvása érdekében, melyben ez nem illeszkedett a hivatalos állami ideológia irányvonalához, a politikai rendszer felbomlásával azonban meghatározó iránymutatássá vált. Mándoky kutatói tevékenysége az önállóvá váló közép-ázsiai államokban az önálló kulturális identitás egyik meghatározó katalizátorává, inspirációt adó elemévé vált.³² A nemzeti mellett lokális szinten is hasonló tapasztalatokat hozott az, amikor a 20. század első évtizedében kétszer is (1900 és 1906) a területeken járt Almásy György hagyatékának egyes emlékeit visszavitték a terepre a kutatók.³³ A magyar felfedező egy évszázaddal korábban végzett terepmunkájának emlékei azonnal arra sarkallták a helyi adminisztráció és értelmiség 21. századi képviselőit, hogy megpróbálják feltárni a magyar kutatóhoz esetleg még köthető emlékeket, megemlékezzenek a kulturális elit azon képviselőiről, akik kapcsolatba kerülhettek vele, tehát az adott közösség történetének új adatait próbálták feltárni. A kutató(k) jelenléte a terepen így korszakokon átívelve is képes volt hatást gyakorolni a helyi közösségre.

A MAGYAR–MONGOL KAPCSOLATOK KULTÚRDIPLOMÁCIAI ASPEKTUSAI

³² SOMFAI 2017.

³³ SÁNTHA – SOMFAI 2021.

A bevezetőben már korábban említett magyar turanizmus, és az ázsiai kultúrák, illetve a magyar kultúra Belső-Ázsia felé vezető kapcsolatainak felfedezése iránti érdeklődés, valamint a mongol diplomácia 1912-ben a magyarok – akkor még az Osztrák–Magyar Monarchia – felé tett tapogatózó lépései ellenére a diplomáciai kapcsolatok felvételére a 20. század közepéig várni kellett.

A második világháború 1945-ös lezárása után az új szövetségek és az újonnan kialakított érdekszférák mentén megkezdődött a diplomáciai együttműködések rendszerének kialakítása is. Mivel Mongólia már évtizedek óta megkérdőjelezhetetlenül a szovjet-orosz érdekszférához tartozott diplomáciai kapcsolatainak kiépítése is ehhez a szövetségi rendszerhez kapcsolódóan épült ki. Magyarország e tömbhöz csatlakozva szinte azonnal megkezdte az ázsiai szocialista országokkal való diplomáciai kapcsolatok kiépítését. A Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal 1948-ban,³⁴ a Kínai Népköztársasággal 1949-ben vette fel a kapcsolatokat,³⁵ és ebbe a sorba illeszkedett a magyar–mongol kapcsolatfelvétel is, melyhez a díszletet Moszkva adta. A magyar–mongol diplomácia kapcsolatfelvétel irányába tett első lépések is itt történtek.

A Moszkvában szolgáló mongol nagykövet N. Jadamdzsav (N. Yadamjav) 1946. március 26-án kapott hivatalos tájékoztatást arról, hogy a második világháború utáni első rendkívüli és meghatalmazott magyar nagykövet Szekfű Gyula³⁶ átadta megbízólevelét a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Titkárságának. Jelen témánk szempontjából az 1947. január 10-én, Szekfű moszkvai magyar nagykövetségen tett látogatása érdekes igazán. A találkozón elhangzottak között érezhetően háttérbe szorult a politikai együttműködés kérdése, sokkal inkább Szekfű történelmi érdeklődése határozta meg a beszélgetést, amelyet a mongol nagykövet hazaküldött jelentéséből ismerünk. Felidézni azért érdemes, mert áthatja a közös érdeklődés, és a sajátos kulturális kapcsolat jelei, amelyek a következő évtizedekben – de kijelenthető, hogy napjainkig is – alapvetően meghatározták a két ország diplomáciai kapcsolatait, illetve az azzal kapcsolatos narratívákat.

Szekfű nem tudott oroszul, így a kommunikáció kevésbé zajlott gördülékenyen. A nagykövetek a magyar nyelvről beszélgettek, mivel a mongoloknak feltűnt, hogy a magyar beszélt nyelvben időnként felismerhető

³⁴ CSOMA 2018: 143.

³⁵ SALÁT 2009.

³⁶ A második világháború utáni első moszkvai nagykövet (1946–1948), történész, egyetemi tanár az MTA rendes tagja.

a nevek kiejtése, illetve egyes esetekben ázsiai nyelvekhez hasonlóknak tűnik, így a mongol nagykövet meg is kérdezte, hogy a magyar kapcsolatban van-e ázsiai nyelvekkel? Szekfű kifejtette a magyar nyelv összetettségének problémáját, a nyelv finnugor eredetét, de felhívta a figyelmet arra is, hogy a magyar nyelv története nem összekeverendő a magyarság történetével. Megemlítette, hogy mai Magyarország területére Attila vezetésével érkeztek hunok, illetve a magyar honfoglalás előtt jelentős avar letelepedés is volt, melyek mind Ázsiához kötik az ország korai történetét. Aztán tájékoztatást adott a magyar őstörténetéről, természetesen az 1947-es tudományos álláspontoknak megfelelően.

Érdekes, hogy a mongol nagykövet már ebben az időben is azt állította, hogy a mongol államalapításban az ázsiai hunok (*xiongnuk*)³⁷ szerepe meghatározó, és érvelésében nem a „nomád” (*nuudelchin*) kifejezést említi, hanem azt mondja, hogy „a mi országunk alapítása” (*manai ulsni zohion baiguulal*).³⁸ Arról is beszéltek, hogy a hunok a mongol területekről indultak, elérték Pannónia határait, Attila tábora magyar területen volt. Mivel (szerintük) a *xiongnuk* vélhetően a mongol népekhez tartoztak,³⁹ és mivel Mongóliától Magyarorszáig tartott az útjuk, ahol rövid időre letelepedtek, hozzájárultak a magyarok és a mongolok közötti nomád eredetű kulturális kapcsolatok kialakulásához. Természetesen az elmúlt évszázadok hatása, az etnikus keveredés következtében a mai mongol és mai magyar népesség között viszonylag kevés a hasonlóság, de Szekfű azt is megemlítette, hogy a vidéki magyar lakosság és a mongolok között több a kapcsolat. Említésre került a mongol folt – az újszülöttek keresztcsontján születéskor látható kékes elszíneződés – kérdése is. Megállapodtak, hogy Európában más népeknél ez nem fordul elő, csak a magyaroknál, ami újabb példája a magyar–mongol rokonságnak.

Sajátos beszélgetés egy olyan politikai térben, ahol az ideológiai környezet nem kedvezett az egyedi kulturális elemek hangsúlyozásának, a kultúrák, a gondolkodás uniformizálása volt a cél, ami a történeti gondolkodást is alapvetően befolyásolta. A fent említett gondolatok a hivatalos szerződéskötés előtt hangoztak el, és a későbbi bilaterális kapcsolatokról

³⁷ VÁSÁRY 2003: 35–38.

³⁸ Mongol Állami Külügyi Archivum. Fond. No. 10. D. No. 1.HN. No. T.16-22.

³⁹ Erről ma széles tudományos diskurzus folyik Mongóliában is, de az utóbbi tíz évben a politikai és tudományos diskurzusban is meghonosodott az a narratíva, hogy az új (nomád) állam alapítását (*tulgar tör*) a *xiongnu* birodalom alapításától (Kr. e. 209.) számolják, és az erre való hivatkozás fontos állami rendezvények visszatérő eleme.

szóló tudósításokban – kevés kivételtől eltekintve – már ilyen részletességgel nem kerültek elő, inkább csak a személyes élmények, érdeklődés okán kaptak említést, de egyúttal előképei annak a narratívának, ami az 1990-es rendszerváltás után meghatározza a hivatalos kommunikációt.

A diplomáciai kapcsolatok hivatalos felvétele 1950. április 28-án történt. A következő években megindult a két ország közötti gazdasági, politikai együttműködések rendszerének, intézményi- és jogi hátterének kialakítása is. A kétoldalú kapcsolatok kiépítésének korai szakaszára jellemző, hogy mindkét fél szívesen emlegette a közös kulturális gyökerek, és a személyes elköteleződés jelentőségét. Szkladán Ágoston, moszkvai nagykövet 1951. augusztus 28-án mongol kollégájának írt levelében jelezte, hogy Rákosi Mátyás nagy figyelemmel kíséri a két ország kapcsolatainak alakulását. Ezt alátámasztandó fejtegette, hogy Rákosi felesége⁴⁰ jakut nemzetiségű szovjet állampolgár, így érdeklődését sajátos ázsiai kapcsolat is erősíti.⁴¹

Az egykori pártfőtitkár mongol küldöttekkel való 1952-es találkozásán szívesen hangoztatta az országgal kapcsolatos korábbi tanulmányait,⁴² személyes tapasztalatait.⁴³ A találkozón Rákosi személyes élményei, tapasztalatai mellett szóba került a magyar és a mongol nyelvben fellelhető azonos eredetű szavak kérdése mellett az is, hogy a magyar és a mongol nép abban is hasonló, hogy határain kívül, a környező országokban jelentős nemzetrészek alkotnak kisebbségeket. A Romániában élő, a megbeszélésen

⁴⁰ Fenya Fjodorovna Kornjilova (1942–1971).

⁴¹ Mongol Állami Külügyi Archivum. Fond. No. 10. D. No. 1.HN. No. 7. T. 3-5.

⁴² Rákosi 1952. április 2-án, fogadta Lhamszüren (Lkhamsuren), és Dzsancsiv (Janchiv) mongol küldötteket. A találkozón Rákosi kijelentette, hogy a Mongol Népi Forradalmi Párt alapításának évfordulójára kiutazott magyar küldöttektől tájékozódott a Mongol Népköztársaságról, sőt korábbi tanulmányai során, 1912-ben Mongólia korábbi történetével is ismerkedett, tanult Belső-Ázsiáról, és a török nyelvvel is megismerkedett. Vélhetően Keleti Kereskedelmi Akadémián végzett tanulmányaira gondolt. <http://leveltar.elte.hu/databasesnew.php?ekod=83#R> (utolsó letöltés: 2021. július. 18.).

⁴³ Az első világháborúban a keleti fronton a cári orosz haderő fogságába esett és Csitába, majd más távol-keleti hadifogolytáborokba hurcolták. Ebben az időszakban sokat hallott Mongóliáról olyan oroszoktól, akik jártak az országban, vagy az orosz–mongol határterületen éltek. Rákosi csak a korabeli mongol viszonyokról szerzett tudomást, de mint a találkozón megjegyezte, a korai magyar történelem is ezer szállal kötődik Ázsiához, a magyarok az Ural, Altaj vidékéről érkeztek Európába és véleménye szerint a kirgiz, baskír, komi, ujjur, kazak nép is mind hasonló a magyarhoz. A magyar nyelv bizonyos részei kapcsolatban állnak e népek nyelvével. Itt is kitért arra, hogy jakut a felesége.

elhangzottak szerint másfél millió magyar helyzetét a Kínában élő, akkor 4 millióra becsült mongol kisebbség helyzetéhez hasonlították.

1954-ben indultak meg az egyeztetések a kétoldalú kapcsolatok nagyköveti szintre emeléséről,⁴⁴ melyet hamarosan az egyezmény aláírása követett, de az ötvenes évek közepe a magyar–mongol oktatási és tudományos kapcsolatokban is mérföldkő volt. 1956-ban Magyarországon védte doktori disszertációját B. Rincsen (Byambiin Rinchen),⁴⁵ a mongol tudományos élet kiemelkedő alakja. Rincsen Ligeti Lajos orientalista, az ELTE Belső-Ázsiai Tanszék alapítója és az MTA akkori ügyvezető alelnöke meghívására érkezett hazánkba, és az MTA-n védte meg doktori disszertációját. Látogatása a kétoldalú tudományos kapcsolatok egyik alapköve, és az „újkori” magyar mongolisztikai kutatások meghatározó pillanata volt, és a 2021-ben megalapításának hatvanadik évfordulóját ünneplő Mongol Tudományos Akadémia⁴⁶ létrehozásában is fontos szerepet játszott.

1957 nyarán Magyarországra érkezett az első magas rangú mongol kormánydelegáció. A küldöttséget J. Cedembal (Yumjagiin Tsedembal)⁴⁷ a Mongol Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke, a Mongol Népi Forradalmi Párt KB PB tagja vezette, tagja volt D. Szandan (Dorjiin Sandan) a MNFP KB titkára és több magas rangú hivatalnok. A szeptember 9-én lezajlott tárgyalások mellett az esemény kétoldalú kapcsolatok szempontjából legfontosabb hozadéka a magyar–mongol kulturális egyezmény megkötésének előkészítése volt. A javaslat előterjesztéséről a Minisztertanács 1957. augusztus 29-i ülésén kelt a szigorúan titkos minősítésű dokumentum tájékoztató.⁴⁸ A kétoldalú találkozó a tárgyalások az alábbi három pont körül folytak: 1. A nemzetközi kapcsolatok, a béke és semlegesség, az arab államok támogatása, valamint a Német Demokratikus Köztársaság és a Kínai Népköztársaság az ENSZ-be történő integrálásának kérdései. Ezekben a kérdésekben Kádár felvetéseit Cendembal üdvözölte és elfogadta. 2. A magyar–mongol kapcsolatok fejlesztésének kérdése és az ENSZ-hez való csatlakozás lehetőségei.⁴⁹ A harmadik a gaz-

⁴⁴ SZILÁGYI 2020: 22–24.

⁴⁵ 1905–1977.

⁴⁶ <https://www.ac.mn/c/950432?content=2443566> (utolsó letöltés: 2021. november 20.).

⁴⁷ 1916–1991. https://en.wikipedia.org/wiki/Yumjaagiin_Tsedenbal (utolsó letöltés: 2021. július. 15.).

⁴⁸ Magyar Nemzeti Levéltár, Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 43. XIX-A-83-a-43-1957.

⁴⁹ Magyarország ekkor két éve már az ENSZ tagja volt, de Mongólia csak 1961-ben csatlakozott a nemzetközi szervezethez.

dasági, kulturális és oktatási kapcsolatok körét ölelte fel.⁵⁰ Itt merült fel a már említett kulturális egyezmény kérdése is, ami a magyar kormány elé a Művelődési Minisztérium előterjesztésében került. A 13 cikkelyből álló szerződéstervezet előterjesztésében⁵¹ nem csak Rincsen 1956-os látogatásáról van szó, de Róna-Tas András, Kara (akkor még Katulics) György és Kőhalmi Katalin fiatal orientalisták mongóliai terepmunkájáról is. A fiatal kutatók útja a század közepén új lendületet kapó mongolisztikai kutatás első lépésének tekinthető, ami a későbbi kétoldalú tudományos, kulturális együttműködés egyik alappillére lett.⁵²

Az 1960-as évek elejére kiépült a két ország közötti kapcsolatok szerződéses rendszere, kialakult a szövetségi rendszeren belüli „munkamegosztás” alapján szerveződő gazdasági kapcsolat. A tudományos, kulturális és oktatási együttműködések is meghatározta az a politikai, ideológiai környezet, amely a Keleti Blokk sajátos szemléletét keretezte, meghatározta. A rendszeressé váló kapcsolatok időszakában a kétoldalú kulturális, oktatási, tudományos kapcsolatok szerkezete nem tért el a szocialista blokk gyakorlatának megszokott kereteitől. A kultúraközvetítés ideológiai meghatározottságáról jó példával szolgálnak, az 1957 és 1967 között Magyarországon megjelent Mongóliáról szóló diafilmek is, amelyek a szocialista kultúrszemlélet alapján tájékoztatták az érdeklődőket a Mongóliában zajló gazdasági átalakulásról, urbanizációról, modernizációról.⁵³ A kapcsolatok gazdasági kereteit a KGST-n belüli megállapodások határozták meg, és ugyan Magyarország gazdasági külkapcsolataiban volumenét tekintve nem volt számottevő, ebben az időszakban – elsősorban a magyar szakemberek mongóliai tevékenységének köszönhetően is –, mégis képes volt érdemben befolyásolni a mongol modernizációt, a gazdasági teljesítmény növekedését, ami az együttműködések második korszakára már nem volt jellemző.

A rendszerváltásig tartó korszakban a kutatás, az etnológiai irányultságú terepmunkák, de az archívumi kutatások kereteit is alapvetően az egész szocialista blokkra jellemző kormányzati kontroll határozta meg. Miközben rendszeresek voltak a konferenciák, az MTA és a Mongol Tudományos Akadémia közötti együttműködés, a kétoldalú oktatási kapcsolatok, a kutatás kereteit, lehetőségeit a hivatalos állami szervek felügyelete határozta meg. Vidékre csak nehezen, ellenőrzött körülmények között, hivatalosan kirendelt kísérővel lehetett utazni, az archívumok pedig általában

⁵⁰ Mongol Állami Külügyi Archívum Fond. No. 10. .HN. No. 36. T. 35-59.

⁵¹ Magyar Nemzeti Levéltár, Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek TÜK/00588/31.

⁵² BIRTALAN – SZILÁGYI 2015: 3; SZILÁGYI 2017: 301–328.

⁵³ PÁPAI–RUZICKSA 1957; *Mongólia*. 1961; ABELLA–WALLA 1969.

korlátozott keretek között voltak hozzáférhetőek. Bár a szocialista szövetségi rendszerből érkezett kutatók némileg könnyebben jutottak kutatási lehetőségekhez, ezek függetlensége meg sem közelítette az 1990 után tapasztalt lehetőségeket. Ennek ellenére a hazai mongolisztika élvezte a támogatást, és a viszonylag nagyobb mozgásteret, de hasonló lehetőségekhez jutottak például egyes régészeti projektek is.⁵⁴ Az együttműködések keretei a politikai átalakulásokig nem változott, a kétoldalú kapcsolatok gazdasági volumene a rendszerváltásig a KGST-n belül meghatározott keretekhez igazodott, az oktatási-, tudományos- és kulturális kapcsolatok is a hasonló, a szövetségi rendszer nyújtotta lehetőségek, és normák szerint működtek. Az arányokban jelentős változást a rendszerváltás hozott.

Az 1990-es politikai rendszerváltás során Mongólia a diplomáciában hasonló prioritásokat fogalmazott meg, mint Magyarország. A demokratikus többpártrendszer és jogállam, illetve a piacgazdaság kiépítése vált a mongol kül- és belpolitika elsődleges feladatává. Prioritás volt – és napjainkban is az – Mongólia nemzetközi presztízsének növelése, a nemzeti érdekek elsődleges biztosítása, a külkapcsolatok diverzifikálása, a realitásokon alapuló aktív külpolitika folytatása, részvétel a térség geopolitikai, és geostratégiai rendszerének kialakításában.

A bipoláris világrend felbomlása után fokozatosan kialakuló új politikai környezetben a mongolok számára kiemelt jelentőséggel bírt az új kapcsolatok kialakítása mellett a jól működő együttműködések megtartásai is. Ebben a magyar–mongol kapcsolat fontos pillér volt, a mongol kormány – annak ellenére is, hogy a magyar diplomácia prioritásai változtak, a tevékenység más vektorok mentén szerveződött – kiemelt figyelmet fordított a magyar kapcsolatokra. Bár a gazdasági együttműködés a mélypontra zuhant, és volumenét a legutóbbi időkig sem sikerült az 1990 előtti évek szintjéhez közelíteni, a mongolok mindent megtettek annak érdekében, hogy a kétoldalú kapcsolatokat megtartsák, új alapokra helyezték. Az ezzel kapcsolatos erőfeszítések fokozatosan fordultak a kulturális- és tudományos együttműködések – mint a kétoldalú kapcsolatok egyik leginkább „költséghatékony”, legkönnyebben fenntartható – területe felé. Ezzel a folyamattal párhuzamosan Magyarországon újra indult a magyar őstörténettel foglalkozó diskurzus, ami a hagyományos nomád kultúra, így a mongol felé is nagyobb érdeklődést generált. Jelen dolgozatunk nem lehet terepe az ezzel kapcsolatos narratívák elemzésének, de érdemes megjegyeznünk, hogy hasonló folyamat zajlott le Mongóliában

⁵⁴ ERDÉLYI 2017.

is, ami a rendszerváltás után mindkét államban megfigyelhető folyamatokkal, a politikai, kulturális átalakulás, a globalizációs konfliktusok okozta identitásválsággal is magyarázható, amire az egyik válaszreakció lehet a nemzeti kulturális hagyományra való egyre erősebb hivatkozás.⁵⁵

Az új környezet kedvezett a cikkben fentebb tárgyalt *soft power* megerősödésének, ami a gazdasági kapcsolatok háttérbe szorulásának következtében épp ebben az időben kezdte átvenni a jelentősebb szerepet a magyar–mongol bilaterális kapcsolatok terén. A kezdeményezés ebben a tekintetben is érezhetően a mongol oldalra csúszott, az előző évtizedekben létrejött együttműködési szerződések rendszerének új viszonyokhoz való igazítását elsősorban a mongol fél sürgette, a magyar oldal jellemzően inkább kivárt.⁵⁶

A mongolokok elkötelezettségét jól bizonyítja, hogy miközben a folyamatos tárgyalások, a hivatalos diplomáciai találkozók ellenére a kétoldalú gazdasági kapcsolatok volumenét nem sikerült a megfelelő ütemben emelni – a kapcsolatnak ezen a szegmensének javítására tett kísérletek bizonyos értelemben egy helyben topogtak –, a mongol fél mégis kiemelt figyelmet szentelt a magyar kapcsolatnak. Ebben a sajátos helyzetben a tudományos együttműködésekre való hivatkozás a hivatalos retorika állandó elemévé vált, és a kétezres években rendszeressé vált, hogy valamennyi Magyarországra látogató magas rangú állami vezető látogatást tett a mongolisztikával foglalkozó oktatási és kutatási műhelyekben, vagy mongol állami kitüntetésekkel jutalmazott magyar kutatókat.⁵⁷ Ez a kiemelt figyelem egyrészt összefüggött a diplomáciai interakciók fentebb már tárgyalt átalakulásával, ugyanakkor nem volt független attól a folyamattól, amit az 1990-es rendszerváltások után a kutatói szabadság generált új együttműködések, kutatási programok jelentettek. A poszt-szovjet korszakban a kutatók terepen való mozgása minden korábbinál szabadabbá vált, és ez olyan kutatási környezetet teremtett – nem csak itt, de a közép-ázsiai új független államokban is, ahogy erre már utaltunk

⁵⁵ Ezzel a kérdéssel foglalkozott az MTA Néprajztudományi Intézetének 2012 évben megjelent kiadványa is. SÁRKÁNY 2012. <https://nti.abtk.hu/hu/kiadvanyok/online-tudastar/evkonyv/146-ethno-lore-xxix-kotet-2012> (utolsó letöltés: 2021. november 20.).

⁵⁶ A magyar mongol keretszerződés megkötésére a rendszerváltások után majd 10 évet kellett várni, és ennek tető alá hozásában is kiemelt szerepet játszott Kádár László, korábbi mongóliai magyar nagykövet elkötelezett munkája. SZILÁGYI 2021: 13–14.

⁵⁷ SZILÁGYI 2021: 15–17.

–, ami a hazai mongolisztikai kutatások újabb korszakát hozta. A futó tudományos projektek, és a Mongóliában a kétezres évek végétől egyre hangsúlyosabbá váló, a hagyományos mongol kultúrát, a nomád hagyományokat a nemzeti identitás fontos elemévé emelő, majd az utóbbi évtizedben a tudatos örökségesítési politika alapjává tevő kormányzati célkitűzések emelték ezt a területet a kétoldalú tárgyalások fontos hivatkozási pontjává. Ez egyúttal olyan látványos, és a szélesebb közönség számára is könnyen elérhető eseményekben is testet öltött, mint a Mongólia alapításának 800. évfordulója alkalmából létrehozott, és Magyarországon 2007-ben a Magyar Nemzeti Múzeumban *Dzsingisz kán öröksége* címmel bemutatott kiállítás is volt.⁵⁸

A mongol miniszterelnöki és államfői látogatások sorában jelen időpontig a C. Elbegdordzs (Ts. Elbegdorj) akkori államelnök 2014. évi magyarországi útja volt kiemelt jelentőségű. Egyrészt azért, mert az akkori magyar kormány által 2006-ban bezárt ulánbátori nagykövetség újrainyitása ekkorra vált reálisan elérhető céllá – nem függetlenül a korábban hazánkban meghirdetett *keleti nyitás*-politikától, másrészt pedig az ELTE-n tett látogatása miatt. Elbegdordzs ekkor nyitotta meg a Mongol és Belső-Ázsiai Tanszék mellett működő Mongolisztikai Kutatóközpontot, mely jelentős mongol állami támogatást is kapott. A következő évben a magyar államfő tett viszontlátogatást Mongóliában, amit a magyar kormányfő 2016-os útja követett. Ennek témánk szempontjából két jelentős hozadéka volt. Egyrészt, a kölcsönösség elve alapján a Mongolisztikai Kutatóközpont is hozzájutott egy kisebb magyar állami forráshoz, másrészt a 2016-os őszi félévtől indult az a magyar kormányzati támogatás, amelynek keretében évente 200 mongol diák kap lehetőséget arra, hogy magyar felsőoktatási intézményekben szerezzon diplomát. Ezzel az oktatási együttműködés a kétoldalú kapcsolatok egyik legmeghatározóbb elemévé vált, egyúttal kiváló példát szolgáltatva arra, hogy az ilyen, és az ehhez hasonló *soft power*-elemek hogyan váltak a diplomáciai kapcsolatok fontos részévé. A lépéssel Magyarország visszatért a kétoldalú kapcsolatok első időszakában jól működő gyakorlathoz, hogy az oktatási kapcsolatokon keresztül egyrészt támogatja a mongóliai modernizációt, másrészt az új értelmiség képzésével költséghatékony módon biztosítja azt, hogy a mongóliai elit számos képviselője kapcsolódjon Magyarországhoz, értesse és ismerje a magyarokat, ami a bipoláris kapcsolatok valamennyi területén jelentős előnyököt biztosíthat.

⁵⁸ „Dzsingisz kán öröksége a Nemzeti Múzeumban” 2007.

KONKLÚZIÓ

Mára egyértelművé vált, hogy miközben a magyar–mongol kétoldalú kapcsolatokban a gazdasági kapcsolatok fokozatos kibővülését tapasztalhatjuk,⁵⁹ az oktatási, kulturális és tudományos együttműködések – a diplomácia *soft power* elemei – meghatározóak lettek a kétoldalú együttműködésekben. Sőt, talán kijelenthető, hogy miközben az országok között mára a rendszerváltás utáni évtizedben kissé bizonytalanná váló kapcsolatok stabilizálódtak, ez a terület vált a leginkább prosperáló elemmé. A tudományos kapcsolatok, a mongolisztikai és a társtudományok területén folyó együttműködések töretlenek,⁶⁰ sőt 2021-ben magyar kormányzati intézmény és a Mongol Tudományos Akadémia együttműködésében régészeti feltárás is indult, ami a 2016-ban a BTK Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Régészeti Intézetének közös kutatása mellett az 1960–80-as években sikeresen működő magyar–mongol régészeti kutatásokat is újraindíthatja.

Fentebb már hoztunk példákat arra, hogy a Belső- és Közép-Ázsia földrajzát, hagyományos kultúráját, történetét, folklóráját vizsgáló magyar utazók, kutatók terepmunkái, illetve azok eredményei a vizsgált közegre visszahatva lehetnek az ott kialakuló nemzeti, vagy épp lokális identitásépítés fontos hivatkozási pontjai. Az adott kultúrára irányuló figyelem, érdeklődés lehet a kulturális identitás kialakulásának egyik alapja. Ez a folyamat részben a kutatón, a kutatói tevékenységen keresztül valósul meg, így hat vissza az adott közösségre, egyúttal kialakíthatja azt a bizalmat a két csoport képviselői között, amely lehet a kapcsolatok egyik pillére.

Az itt említett, 2021-ben indult régészeti program – melynek célja mongóliai xiongnu lelőhelyek feltárása – miközben tudományos célokat tűzött ki maga elé, egy szimbolikus térbe is bekerült, hiszen olyan témákat, korszakot vizsgál, amely mindkét országban sajátos jelentőséggel bír. Mongóliában a 2010-es évek eleje óta a hivatalos állami retorika része, hogy Mongóliára, mint a nomád birodalmak örökösére hivatkoznak. Ebben a kontextusban az első, a Xiongnu Birodalom meghatározó, és ma az innen eredeztetett nomád állam-, és kulturális hagyomány az örökségesítési politika és a mongol nemzeti identitás konstrukció egyik alapeleme. Nem véletlen, hogy a mongolok nemzetközi tudományos

⁵⁹ „Magyar cégek építik fel Mongólia legnagyobb állatvakcina gyárát”. 2019.

⁶⁰ SZILÁGYI 2021: 24–25.

együttműködéseiben – legyen szó orosz, kínai, koreai, japán, vagy éppen immár magyar kapcsolatokról – ez a téma döntő túlsúlyba került. Ezzel párhuzamosan itt talán elég csak a hun kérdés körül kialakult magyar diskurzusra utalnunk.

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a kétoldalú kapcsolatokban ezek a tudományos együttműködések, oktatási kapcsolatok, a magyarok hagyományos érdeklődése Belső-Ázsia és Mongólia, illetve a nomád kultúra iránt, illetve a mongolok részéről részben a kulturális hagyomány közös gyökereire való hivatkozás miatt a magyarok felé kialakult szimpátia olyan összekötőkapocs, amely képes fenntartani, működtetni a diplomáciai kapcsolatokat olyan korszakokban is, amikor a gazdasági és politikai együttműködések inkább háttérbe szorulnak. A diplomácia *soft power* elemei itt szinte az egyedüli tényezők, melyek ezt a kohéziót fenntartják. Ugyanakkor épp ez ad lehetőséget arra, hogy ezek a kapcsolatok működőképesek maradjanak, és bármikor lehetőség legyen a gazdasági és politikai együttműködések legkülönbözőbb formáinak, elemeinek bővítésére is.

BIBLIOGRÁFIA

- ABELLA Miklós – WALLA Gézáné (írta és szerk.)
1969 *Mongólia*. (diafilm) Budapest, Magyar Diafilmgyártó Vállalat.
Ablonczy Balázs
2016 *Keletre Magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest, Jaffa.
ALTAI, Dulbaa (ed.)
2020 *The Journal of Central and Eastern Europe. Special Edition: Mongolian Hungarian Relationship*, No. 5.
BIRTALAN Ágnes – SZILÁGYI Zsolt
2015 „Előszó.” In: Szilágyi Zsolt (szerk.): *65 év, 65 kép*. Ulánbátor, Magyarország Ulánbátori Nagykövetsége, 3.
CHANGHE, Su
2013 „Soft Power.” In Cooper, Andrew F. – Heine, Jorge – Thakur, Ramesh (eds.): *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199588862.001.0001/oxfordhb-9780199588862> (utolsó letöltés: 2021. június. 25.).
COOMBS, Philip H.
1964 *The Fourth Dimension of Foreign Policy: Educational and Cultural Affairs*. New York, Harper & Rows.
CSOMA Mózes
2018 *Korea története*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
„Dzsingisz kán öröksége a Nemzeti Múzeumban” 2007. <https://kultura.hu/dzsingisz-kan-oroksege/> (utolsó letöltés: 2021. november 21.).

- ERDÉLYI István
2017 *Archaeological Expeditions in Mongolia*. Budapest, Mundus.
- FARKAS Ildikó
1993 „A turánizmus” *Magyar Tudomány*, 7, 860–867.
„Magyar cégek építik fel Mongólia legnagyobb állativakcina gyárát”. 2019. *Világ-gazdaság*, 2019. június 20. <https://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/magyar-cegek-epitik-fel-mongolialegnagyobb-allativakcina-gyarat-1582784/> (utolsó letöltés: 2021. november 17.).
- MCCLELLAN, Michael
2004 *Public Diplomacy in the Context of Traditional Diplomacy*. <http://www.publicdiplomacy.org/45.htm> (utolsó letöltés: 2021. november. 15.).
- MCCONNELL, Fiona – MOREAU, Terri – DITTMER, Jason.
2012 „Mimicking state diplomacy: The legitimizing strategies of unofficial diplomacies.” *Geoforum*, 43, 804–814.
„Mongólia.” 1961. KISZ KB. Agitációs és Propaganda Osztály. Budapest, Magyar Diafilmgyártó Vállalat.
- NEUMANN, Iver B.
2012 *Diplomatic sites: a critical enquiry*. New York, Columbia University Press.
- Normann, Karl-Erik. 2013. *Definitions, Ideas, Visions and Challenges for Cultural Diplomacy*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2013/01/03/definitions-ideas-visions-and-challenges-for-cultural-diplomacy/> (utolsó letöltés: 2021. július. 06.).
- NYE, Joseph S. Jr.
1990a *Bound To Lead. The Changing Nature Of American Power*. New York, Basic Books.
1990b „Soft Power.” *Foreign Policy* 80. (1990. Autumn), 153–171.
2004 *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. New York, Public Affairs Press.
2008 „Public Diplomacy and Soft Power.” *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616. 2. 94–109.
2013 Hard, Soft and Smart Power. In Cooper, Andrew F. – Heine, Jorge – Thakur, Ramesh (szerk.) *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199588862.001.0001/oxfordhb-9780199588862> (utolsó letöltés: 2021. 11. 25.)
- PÁPAY Gyula – RUZICKSKA Józsefné (szerk.)
1957 *Mongólia*. (diafilm). Budapest, Magyar Diafilmgyártó Vállalat.
- RYNIEJSKA-KIEŁDANOWICZ, Marta
2009 *Cultural Diplomacy as a Form of International Relations*. <https://instituteforpr.org/cultural-diplomacy-international-communication/> (utolsó letöltés: 2021. július. 06.).
- RÓNA-TAS András
é. n. „Emlékbeszéd Ligeti Lajos rendes tag felett.” https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_emlekbeszedekek/Emlékbeszéd_Ligeti_Lajos.pdf (utolsó letöltés: 2021. november. 11.).

- SALÁT Gergely
 2009 „Budapesttől Pekingig.” *Konfuciusz Krónika*, 3. 2. 8–11.
 2010 „Kína puha ereje.” *Kommentár*, 6. 100–113.
 2018 „A Harci farkas 2. és az új kínai önkép.” *Filmszem: filmelméleti és filmtörténeti online folyóirat*, 8. 3. 20–43.
- SÁNTHA István – SOMFAI KARA Dávid
 2021 *Levelek és fényképek Ázsia szívéből*. Lakitelek, Antológia Kiadó.
- SÁRKÖZI Ildikó Gyöngyvér
 2019 „Hová lettek a babonák? A kínai sibék sirim *mamába* vetett hitének örökösítése globális kihívások és nemzeti érdekek keresztútján.” *Ethno-Lore*, XXXVI. Budapest, BTK Néprajztudományi Intézet, 247–275.
- SENDING, Ole J. – POULIOT, Vincent – NEUMANN, Iver B.
 2011 „The Future of Diplomacy Changing Practices, Evolving Relationships.” *International Journal*, 66. 3. 527–542.
- SENNETT, Richard
 2012 *Together: the rituals, pleasures and politics of cooperation*. New Haven, Yale University Press.
- SOMFAI KARA Dávid
 2017 „A Mándoky Kongur Sitván, a kun apostol.” *Földgömb*, 35. 318. 78–85.
- SZILÁGYI Zsolt
 2017 „Mongólia.” In Csicsmann László – Rácz Gábor – Salát Gergely (szerk.): *Politikai rendszerek Dél- és Kelet-Ázsiában*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem – Nemzetközi Tanulmányok Intézet, 301–328.
 2020 „A 70 éves magyar–mongol diplomáciai kapcsolatok történetének első szakasza. 1950–1990.” *PEACH Műhelytanulmányok* 24. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/1690590/file/peach_wp_24_szilagyi_magyar_mongol_1.pdf (utolsó letöltés: 2021. november 20.).
 2021 „Magyar–mongol kapcsolatok a politikai átalakulások után 1990–2020.” *PEACH Műhelytanulmányok* 27. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/1690590/file/Szilagyi_Magyar-mongol_%20diplomacia_%201990-2020.pdf (utolsó letöltés: 2021. november 20.).
- VÁSÁRY István
 2012 „A turkológus Mándoky Kongur István” In Mándoky Kongur István: *Kunok és magyarok*. (közéteszi: Moldár Ádám). Budapest, Molnár Kiadó, 9–16.
- WU, Sarina
 2019 „To share or not to share: contested heritage in Inner Mongolia, China – A case of overtone singing (*khoomer*).” *International Journal of Heritage Studies*, 26. 3. 267–280.

